ס׳פ׳ר

עץ יהודה

כולל

מאמרים שונים, כל מאמר מתחלק לענפים איש על דגלו באותות.

וזה יצא ראשונה

מאמר

שמואל בדורו

והוא באור קצת מלות ופסוקים בריש ספר **שמואל** ואשר על פיהם יתבאר גם מדרגת שמואל בעבודת הלויה והיותו נזיר שופט ונביא. ומענין לענין יתבארו גם שארי דברים במקומות שונים (בתנ״ך ובדחז״ל).

מאת

יהודה במוהר״ר **יחיאל בעהאק.**

(איש ווילנא בחערסאן).

וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו וגו׳ (יחזקאל ל״ז ט״ז).

למה נמשלו ד״ת כעץ כו׳ מה עץ קטן מדליק את הגדול אף ד״ת קטנים מחדדים את הגדולים כו׳ (תענית ד״ז ע״א, ועי׳ ברכות דל״ב ע״ב).

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראָם

שנת תרמ״ד לפ״ק

ЭЦЪ IЕГУДО.

Разъясненіе нѣкоторыхъ мѣстъ въ Библіи.

Соч. Юделя Бегака въ Херсонѣ.

1884.

Дозволено цензурою. — 6 Февраля 1884 г. Вильна.

ВИЛЬНА.
Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ домъ № 2631.

תוכן הענינים

ההערות

שמואל בדורו

ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה ואיפה אחת קמח ונבל יין ותביאהו בית ה׳ שילו והנער נער: וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי: ותאמר בי אדוני וגו׳ וישתחו שם לה׳ (שמואל א א כ״ד כ״ח) עיין שם כל הפרשה

ענף א

א) לדעת קצת המפרשים הפרים השלשה שלשתם להקרבה (עיין רבינו ישעי׳ ז״ל ורלב״ג): אך לפי זה לא יתכן אמרו אח״ז וישחטו את הפר ביחיד, על כן אמר הרד״ק ז״ל וז״ל בפרים שלשה מהם לאכל ומהם לזבוח לה׳ וכו׳ ולפיכך אמר וישחטו את הפר ולא אמר הפרים ר״ל הפר שהקריבו לה׳ עכ״ל, וכ״ה לדעת רש״י ז״ל בשם ר״י הלוי שכתב כי איפה אחת קמח להוציא ממנו ג׳ עשרונים לפר האחד ע״ש (ובתו׳ מנחות דמ״ה ע״א ד״ה וכי כו׳ ורש״י יחזקאל מ״ה כ״ד). אמנם עדיין לא הונח לנו אמרו וישחטו את הפר בה״א הנודע אחרי שזכר מקודם פרים שלשה ולא פורש אם כלם להקרבה או מהם לאכילה ובמה מיוחד ונודע הוא הפר האחד האחוז מהשלשה להקרבה להזכירו בה״א הדעת והיה ראוי שיאמר וישחטו פר אחד.

ב) גם יש לחקור ולדעת איזה התלות יש הבאת הנער אל עלי בשחיטת הפר עד שנזכרו שתי הפעולות האלה בפסוק אחד כדרך סבה ומסובב וישחטו וגו׳ ויביאו וגו׳: והיא גם כבר שאלת חד מחכמינו ז״ל בר״פ אין עומדין משום דוישחטו את הפר הביאו הנער אל עלי? ודרש שם טעם הסמוכין מה שדרש, ואנחנו לפרש פשוטו של מקרא באנו.

ג) והקשה שבכלם הוא אצלי ואמרו „והנער נער" מה יודיענו בזה? שנותיו הלא נודעו לנו ששנתים היו שהרי אך זה עתה גמלתו ובפרש״י עד יגמל הנער וגו׳ לסוף כ״ד חדשים (ע׳ תענית ד״ה ע״ב), ולאיזה ענין יתארהו עוד בשם נער?

ד) והנה יב״ע תרגם „ורביא הוה יניק" [בתשבי ומתורגמן הועתק ורביא יניק בלא מלת הוה] ואחריו נמשך רש״י ז״ל (כדרכו תמיד) והרד״ק הביאו ג״כ ופרשו שר״ל נער קטן ורך ולא שהיה יונק עדיין שהרי גמלתו ע״ש. וכן ראיתי בהרמב״ן ז״ל לס׳ שמות (ב׳ ו׳) וז״ל והנה נער בוכה כו׳ ועל דעתי כו׳ כי הילד מיום הולדו נקרא נער כמ״ש מה נעשה לנער היולד (שופטים י״ג) וכו׳ וכן והנער נער לומר שהוא ילד קטן בן כ״ד חדשים כאשר נגמל מחלב מיד העלתהו כו׳ עכ״ל, ועד״ז בדה״ב (ל״ד ג׳) והוא עודנו נער החל לדרוש וגו׳ פרש״י אע״פ שהיה נער (בן ח׳ שנה) החל לדרוש כו׳ ע״ש עוד, וזה דוגמא לכאן אף שהיה הנער נער (קטן ורך) בכל זאת הובא לבית ה׳. ועד״ז יש מתרגמים בל״א (אבגלייך דער קנאַבע נאך יונג וואַר) או (נאך קינדיש וואַר), ובס׳ אוצר

השרשים תרגם והנער נער (צאַרטער קנאַבע) וכפי׳ הרד״ק קטן ורך, וסמך לזה נראה מרחז״ל (חגיגה ד״ו ע״א) חנה מפנקותא יתירתא חזיא ביה בשמואל וחשא ביה בשמואל לחולשא דאורחא (ולהכי חנה לא עלתה אף שמחייבת בשמחה) עיי״ש והבן, וע׳ דה״ב (לא ט״ז) מבן שלש שנים ולמעלה וגו׳, וכתב הרד״ק כי הזכרים הפחותים מבן ג׳ לא היו ראוים להביא בית ה׳ כו׳ וע״ש עוד (וביחש הכהנים משתעי התם ועיין בחגיגה שם). ובכל זאת נראה בעיני כשפת יתר אמרו „והנער נער" אחרי שכבר אמר ותעלהו עמה כאשר גמלתו ונודע כי בעודנו נער בן שנתים העלתהו שמה, והרד״ק הביא עוד בשם י״מ נער חריף יודע כו׳ (וע׳ חא״ג מהרש״א בר״פ א״ע שם, וע׳ תנחומא פ׳ שמות וקולו כנער ונער גדול הוא שכה״א והנער שמואל משרת את ה׳ עכ״ל, וע׳ סוטה די״ב ע״ב הוא ילד וקולו כנער כו׳ א״כ עשיתו למשה רבינו בעל מום, פרש״י והוא לוי ונפסל בקול לעבודת השיר ע״כ); והנה גם הפי׳ הלז הוא דחוק ורחוק לשמוע.

גם אמרו בסוף הפרשה „וישתחו שם לה'" נעלם פתרונו מהמפרשים ז״ל. יש פרשוהו על עלי, יש על אלקנה, ויש על שמואל (וייש על חנה וישתחו כמו ותשתחו, ע׳ השרון ח׳ צד כט).

ולבא אל באור הכתובים ע״פ דרכי בס״ד (וגם להוסיף תבלין להמשך המקראות) אקדים איזה דברים:

ה) השם נער מלבד הוראתו לצעיר ורך בשנים עוד הוראה לו למשרת וכאשר הובאה הוראה זו בספרי השרשים (ע׳ ס׳ אוה״ש), וז״ל הרמב״ן ז״ל עה״פ ומשרתו יהושע בן נון נער (שמות לג י״א) כתב ר״א כו׳ א״כ היה בן נ״ו שנה ואיך יקראהו נער כו׳ ועל דעתי דרך לשון הקדש שיקרא כל משרת נער כי בעל השררה הנכבד הוא האיש והמשרת לו יקרא נער וכן גחזי נערו כו׳ וכן רבים וכן נערי המלך משרתיו כו׳ משרתי גופו [וכן נערו משרתו, ש״ב יג י״ז] כו׳ וא״כ יאמר ומשרתו יב״נ משרת תמיד שלא ימיש מתוך האהל עכ״ל. וכ״פ הרמב״ן עוד (ויקרא יט כ׳) נחרפת כו׳ מלשון בימי חרפי בימי נעורי כו׳ שפחה נערה לאיש כו׳ משרת את האיש כו׳ כי גם כל משרת האדם יקרא נערו כו׳ ע״כ, וכ״כ הרא״ם ז״ל ר״פ וישב גם המשרת נקרא נער ואם הוא גדול בשנים כו׳, וז״ל הראב״ע שם והוא נער וגו׳ בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כו׳; ובספר זה (ש״ב ט׳ ב׳) ולבית שאול עבד ושמו ציבא, ואח״ז (פ״ט) ציבא נער שאול. וז״ל ב״ע (שמות ב׳ ה׳) ונערותיה הולכות כו׳ ר״ל משרתות חשובות כו׳ לא כשפחות. ותשלח את אמתה שפחה גמורה ע״כ. וז״ל ראב״ע (במדבר יא כ״ז) וירץ הנער בה״א הדעת הנודע לשרת את משה חוץ מיהושע כי שירות יהושע אינו כשירות כל נער עכ״ל [הערה א], ואח״ז נבאר לשון נער לשירות נעלה בקדש כמו שירות הבכורים שנקראו נערי ובני הנביאים כו׳, כבואנו לפרש והנער נער דשמואל.

ו) וכן השם זקן הוא הפך נער בשתי ההוראות. תאר הוא לבא בימים מנער ועד זקן (בראשית יט ד׳) והרבוי ואברהם ושרה זקנים (שם י״ח י״א), ויאמר גם על שר ומנהיג בעם וקוסם וזקן (ישעי׳ ג׳ ב׳) ובמושב זקנים יהללוהו (תהלים קז ל״ב) [בתרגום בסנהדרין דחכימין] חשובים, והכלל כי בשנות קדם רוב ימים הודיעו חכמה לכן חכמים

וזקנים

וזקנים נרדפים במקרא, כ״כ באוה״ש, ובס׳ ישעי׳ (ט׳ י״ד) זקן ונשוא פנים הוא הראש, וז״ל הרד״ק (תהלים קה) לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם. להכמים יקראו זקנים אף שהם בחורים כו׳, [הערה ב] וידוע מרחז״ל (קדושין דל״ב ע״ב) מפני שיבה תקום (קדושים יט) יכול אפי׳ זקן אשמאי ת״ל זקן [והדרת פני זקן] ואין זקן אלא חכם שנאמר כו׳ (ופי׳ בגמרא זקן וחכם) ריהג״א אין זקן אלא מי שקנה חכמה (ופי׳ בגמרא אפי׳ יניק וחכים) כו׳ איסי ב״י אומר מפני שיבה תקום אפי׳ כל שיבה במשמע, ובגמרא שם (דל״ג ע״א) אר״י הלכה כאיסי ב״י ר׳ יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי כו׳ רבא מיקם לא קאי הדור עביד להו ע״ש, וכתב בתוס׳ רי״ד (וכ״כ הר״ן עפ״ד רש״י ז״ל) דאיסי ב״י מודה לריה״ג בינוק וחכים ומה שת״א דסבר באורייתא אע״ג דכל שיבה במשמע לאשמעינן קימה אפי׳ בינוק וחכים עכ״ל, וכ״ה ביו״ד ר״ס רמ״ד מ״ע לקום מפני כל חכם אפי׳ אינו זקן אלא יניק וחכים כו׳ וכן מצוה לקום מפני שיבה כו׳ ע״ש, וז״ל הרמב״ן ז״ל והנה יצוה בכל שיבה אפי׳ על אשמאי שהוא הבור ויחזור ויצוה על הזקן שהוא הקונה חכמה ואפי׳ יניק וחכים ויתכן שיהיה גם כן דעת אונקלוס אבל יתרגם יניק וחכים בשיבה דאתי זקן וגלי בשיבה שבכללה כל השיבות בין שיבת התורה בין שיבת הימים עכ״ל. ואבא לבאר את הנלע״ד בטעם ודעת הת״א בזה.

ז) ז״ל הת״א (קדושים יט ל״ב) [מפני שיבה תקום] מן קדם דסבר באורייתא תקום [והדרת פני זקן] ותהדר אפי סבא: והנה דעתו נראה פשוט כמ״ש הרמב״ן ז״ל שמפרש שיבה כל שיבה במשמע (כאיסי ב״י) ותרגומו סתם סבא, וזקן פי׳ שקנה חכמה ואפי׳ יניק וחכים (כריה״ג), אך נראה לי שמהפך סדר לשון הכתוב (מטעם שיבואר), כי דרך זו מצאתי בתרגומי התורה, הנביאים, והכתובים, שלפעמים מהפכים סדר הכתוב לצורך דבר ידוע להם, ודבר זה למדתי ג״כ מדברי הרמב״ן ז״ל בפסוק והסיר את מראתו בנוצתה (ויקרא א ט״ז) שלדעתו ז״ל מה שת״א ית זפקיה באוכליה כאלו הוא אוכליה בזפקיה כי אוכליה תרגום מוראתו וזפקיה תרגום נוצתה [וכמו והסיר את נוצתו במראתה] כו׳; וכך אמר אונקלוס [כי שמי בקרבו שמות כג כ״א] ארי בשמי מימריה, וכפי העברי יאמר ארי שמי במימריה אבל הפך תרגומו לצורך דבר שידע בו, ותרגם [שמות כח כ״ה ולט י״ח] ואת שתי קצות שתי העבותות, כן בהפוך וית תרתין גדילן דעל תרין סטרוהי וכן רבים עכ״ל הרמב״ן ז״ל, ואם אמנם אין ב׳ ראיות הראשונות מוכיחות שהתרגום הפך העברי כי מראתו בנוצתה רבים פרשו זפקיה תרגום מראתו ובאוכליה ת׳ בנוצתה כסדר הכתוב (ע״ש ראב״ם): וכן כי שמי בקרבו אין מלת מימריה תרגום של בקרבו שיתרגם שמי במימריה אבל תרגם הענין לא המלות ומחובר אל ושמע בקולו שתרגם וקבל במימריה וע״ז אמר כי שמי בקרבו ובשמי הוא מצוה ולכן ת״א ארי בשמי מימריה (ע״ש ברמב״ן ובאור): אולם בפסוק שתי קצות וגו׳ נראה ממש הפך סדר הכתוב, אך נראה שמפרש שתי קצות על קצות החשן המפורשים במקרא ולא קצות העבותות שלא נזכרו כלל, ותרגם כאלו נאמר (ע״פ מדת מוקדם שהוא מאוחר בענין, מדה ל״א) ואת שתי העבותות (אשר על) שתי קצות (החשן), וכמו שת״א ג״כ (בראשית כב י״ג) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר כאלו נאמר וישא אברהם את עיניו אחר (בתר אילין) וירא וגו׳ (וכ״פ הפרחון וע״ש

עיד כ״ב) ; והנה כי כן נ״ל בפסוק מפני שיבה וגו׳ שאף שלפי העברי השם זקן יורה לינוק ותכים ושיבה כל שיבה במשמע, אמנם לפי שהמלה זקן בעצמה אינה תרגומית ולזקן בימים תרגם לעולם סבא שעניהם שמות התארים לבא בימים, לכן הפך הסדר ותרגם גם זקן שבכאן (אף שבעברי יורה לינוק ותכים) בתאר סבא וכל סבא במשמע אפי׳ זקן אשמאי, אך מלת שיבה שהוא שם המקרה [ובמק״א כתיב יונק עם איש שיבה (דברים לב כ״ה)] כי התאר שָׂב, מעמע מפני מעלת השיבה והיא החכמה כאמור (איוב יב י״ב) בישישים חכמה וגו׳ (וכדברי רנה״ו ע״ש) [והכוונה ג״כ איש שיבה] לכן תרגומו דסבר באורייתא, ועד״ז מש״ש בן זקונים (בראשית לז ג׳) בר חכים, כי זקונים מקרה הוא (ויש לע׳ באור בראי כא ב׳) ר״ל שיש לו מעלת הזקונים משא״כ ילד זקונים) (שם מד כ׳) קראו ילד שנולד לעת הזקנה ותרגם בר סבתין ; עוד י״ל בטעם הת״א שמהפך הסדר (זולת מ״ש ג״כ הרמב״ן ותוס׳ רי״ד) ע״פ מש״ש רבא מיקם לא קאי (מקמי סבי ארמאי) הידור עביד להו. ולכן ת״א ההידור אצל סבא סתם והקימה בחכם וק״ל (וע׳ באור רנה״ו ולדבריו ההידור נכבד מהקימה כו׳ ע״ש), ועוד י״ל בטעם ההיפוך בת״א להסמיך זקן ממש (סבא) לפסוק שאחריו וכי יגור אתך גר וגו׳, מכוון לדרש חז״ל במגילה (די״ז סע״ב) וכולל גירי הצדק עם הצדיקים שנא׳ והדרת פני זקן וגו׳ וסמיך ליה וכי יגור אתך גר, (ובנוסח התפלה ועל זקני עמך ב״י כו׳ ואח״ז ועל גירי הצדק וכמ״ש בהא״ג ע״ש) ואולי אונקלוס גר צדק רמז רמז לנו אף שרחוק הדבר (בנוס׳ הגמרא שלנו וכי יגור אתכם גר הוא ע״פ התרגום ״עמכון״ אבל במקרא לפנינו אתך) [ומלת דסבר בתרגום ע׳ תרגום שה״ש (ה׳ י׳) חוכמתא וסברא (וכן בלס״ו ע׳ המלואים להמשביר סברא) ובת׳ ירו׳ ומחקק מבין רגליו סברין מלפי אורייתא (ובת״י ספרין) וע׳ כ״ח ד׳ צד קפ״ז והמגיד ה׳ צד קס״ו], הרי בתרגום התורה הפך סדר הכתוב.

ובתיב״ע לנביאים מצאתי ג״כ שתרגם ממש הפך סדר הכתוב והוא בס׳ מלכים ב׳ (יט ט״ז) ובס׳ ישעיה (לז י״ז) : הטה ה׳ אזנך ושמע וגו׳, שת״י בתחלה ״גלי קדמך ה ודון״ שהוא תרגום ״פקח ה׳ עיניך וראה״ המאוחר בפסוק, וכמו אשר עיניך פקוחות (ירמי׳ לב י״ט) שת״י ״די קדמך גלין״ וכן וירא ה׳ (עיין אוה״ג נתיב ד׳) ת״א ״וגלי קדם ה׳״ ואח״ז ת״י ״ושמיע קדם ה׳ ואתפרע״ שהוא תרגום של ״הטה ה׳ אזנך ושמע״ המוקדם בפסוק, וכמו אולי ישמע וגו׳ והוכיח בדברים אשר שמע וגו׳ (פ״ד שם) שת״י שמיע קדם ה׳ כו׳ ויעבד פרענותא כו׳ ע״ש, וזה פלא, ונראה כי לפי שתרגם (ע״פ משפט לשון ארמי) מלת וראה בלשון דון (וע״ד אין לדיין אלא מה שעיניו רואות) ומלת ושמע בלשון פרעון, הוכרח על כן להפך תרגומו מסדר הכתוב שהרי דנין בתחלה ואח״כ נפרעין, וכמו הנני רב וגו׳ ונקמתי וגו׳ (ירמי׳ נא ל״ו) שת״י הא אנא דאין כו׳ ומתפרע כו׳, ומזה ״שופטים ושוטרים״ שת״א דיינין ופורענין (ע״ש רש״י), ותרגום נקמת ה׳ במדין (במדבר לא ג׳) פורענות דין עמא דה׳ (וע׳ ת״י ש״א כד ט״ז) וכי״ב, וכן גם ארדה נא ואראה (בראי יח כ״א) ת״א אתגלי כען ואידון ר״ל שירד לראות ולדון אם שבו ולא יפרע מהם או לא שבו כו׳ ע״ש, אבל וירד ה׳ לראות וגו׳ (שם יא ה׳) שירד לפרוע מהם ת״א ואתגלי ה׳ לאתפרעא [וע׳ רב״ח ע״פ ותאמר רחל דנני אלהים כו׳ קראה שמו דן כו׳ מה שרמזה לאה בשם ראובן מלשון ראיה כו׳ שהיא מדת הדין כו׳ הוסיפה עוד לומר וגם שמע בקולי

כנגד שמעון שמע ה׳ וגו׳ ע״ש ותבין] וע׳ יחזקאל (מ ד׳) ראה בעיניך ובאזנך שמע וגו׳ וכן שם (מד ה׳):

ומוצא אני דרך ההיפוך הזה גם בתרגום של כתובים, כמו אריה טורף ושואג (תהלים כב י״ד) שתרגומו כאריה מַכְלִי ותבר, כמו להפך "שואג וטורף" כדרך הארי לשאוג טרם יאחז טרפו וכאמור ישאג ככפירים וינהם ויאחז טרף (ישעי׳ ה כ״ט), וכ״כ כארי שואג טורף טרף (יחזקאל כב כ״ה), וע׳ באור עמוס (ג ד׳). וכן מנת חלקי וכוסי (תהלים טז ה׳) שת׳ מוהבת כלידי וחולקי (כ״ה לפנינו במק״ג, אבל במתורגמן חולקי וכלידי, כבקרא) אולי הטעם להסמיך מלת כלידי אל מוהבת עפ״ה למעלה (יא ו׳) מנת כוסם שת׳ יהבת כלידהון, וכן אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו (משלי כג כ׳) שת׳ לא תהא באילין דאסיטין בבשרא ובאילין דרוין חמרא, וזה הפך סדר הכתוב ממש, וטעמו אולי לתרגם כפי הנאמר בתורה (דברים כא כ׳) זולל וסובא (ות״א זליל בשר וסבי חמר), וכמאמרם ז״ל שיאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין כו׳ (אם אמנם כי "סבא וזולל" הנאמר במשלי בפסוק שאחריו שם (פכ״א) לא חש המתרגם להפוך הסדר, וי״ל): ועיין עוד משלי (יא ה׳ ו׳) שנהפך תרגום ב׳ כתובים אלו מסדר העברי, וגם זה אולי לאיזה טעם ידוע לו במשפט הלשון, וכן רבים [בתרגומי תנ״ך] כדברי הרמב״ן ז״ל.

ח) ואגב אפרש מלת "זקן אשמאי" בקדושין שם ובת״כ, שרש״י פי׳ מלשון אשם והתוס׳ מלשון שממה (שהוא בור) וזה שכתבתי בבא״י שלי לס׳ מקראי קדש (ווילנא תרי״א) לס׳ מ״ב (יז ל׳), עשו את אשימא, הרא״ב בס׳ התשבי פי׳ שהוא הקוף וכן נקרא בלע״ז זימיא, ומזה גם זקן אשמאי בתלמוד, כי הזקן שאין בו חכמה דומה לקוף עכ״ל, ואני אומר כי דעת חז״ל בלשונם זקן אשמאי כדעתם גם בלשון אשימא, שפרשוהו (סנהד׳ דס״ג ב׳) ברחא קרחא (שה קרח שמם מצמר) שהוא התיש (כרש״י והערוך) כי זקן שאין בו חכמה דומה לזָקָן התישים (שגם לו זָקָן), (וע׳ שבת דקנ״ב. ע״א) (בעניני ימי זקנה) ברחא קרחא בד׳ ובהא״ג שם ד״ה עקירא כו׳ ותבין עכ״ל בבא״י [הנדפס בתנ״ך מקראי קדש שנת תרט״ו (ובעל המסלות בשנת תרל״ה כ״כ מדנפשי׳ בדף י״ג בספרו), שוב מצאתי קצת סמך לפי׳ הרא״ב במדרש קה״ר (א׳ ב׳) הזקן ה״ה כקוף הד״א בע״ה אבל בבני תורה כתוב והמלך דוד זקן אע״פ שהוא זקן מלך עכ״ל, משמע קצת לפרש זקן אשמאי מלשון זימיא קוף], ועתה אבאר קצת מה שרמזתי לשבת שם. (ולפ״ד בפי׳ אשימא ואשמאי התיש), דהנה ריב״ק האריך ימים כדאי׳ במגילה — והדרת פנים שלו זקן אבל היה קרח משער ראשו (בן קרחא), והגוזאי (הסרים) ההפך כי מסימני סרים ג״כ שאין לו זקן (יבמות ד״פ ע״ב) והחציף פניו נגד ריב״ק וא״ל ברחא קרחא ר״ל תיש שיש לו זקן ואין לו צמר (לרמז זקן אשמאי), ורמז לו ג״כ ע״ד שכתב במהרש״א (סנהד׳ דפ״ב ע״ב) ד״ה זרזיר מתנים שהתיש שטוף בזמה בבהמה דקה ע״כ, וז״ל אם למקרא (ליוורנו תרכ״ב) דברים (דקנ״ו ע״ב) מאי אשימא ברחא קרחא וכל חוקר יודע כי העז או התיש היה אצל הקדמונים (מצרים ויונים) ואולי גם אחרים זולתם צורת שר התאוה והמשגל כו׳ ע״כ, ואמרו (בשבת שם) שהשטוף בזמה וזקנה קופצת עליו ושער ראשו כו׳ נושרות כו׳ ושער זקנו כו׳ רבה (וע׳ רמב״ם פ״ה מהל׳ דעות הי״ט), והשיב לו ריב״ק עקירא שליפא כו׳, וגר׳ הערוך איקא

שליפה

שליפה ר״ל תיש מסורס (איקא תיש בל״י), ואולי עוד סרים אדם, ועל כן חסר לו להנוזאי תלת (עא״ל ריב״ק) הדרת פנים זקן, שמחת לב אשה, נחלת ה׳ בנים, והצדיק ריב״ק האריך ימים באמת כאמרם ז״ל במגילה מ״מ הארכת ימים כו׳ ע״ש, והענין הזה נמצא ג״כ בקה״ר (י׳ ו׳) בר״ע שפגע בו חד סרים כו׳ תלת מלין כו׳, וידוע שריב״ק בנו של ר״ע (ע׳ סה״ד שהאריך בזה).

ט) ומדי דברי בהוראת השמות נער וזקן (בשנים ובמעלה) — נראה לבאר גם השם בחור (או בחיר) הנרדף עם השם נער ובא עמו בכתובים: ויעפו נערים ויגעו ובחורים וגו׳ (ישעי׳ מ׳) בחורים טחון נשאו ונערים וגו׳ (איכה ה׳), ויתנגד לעמת זקן, ובחורים וזקנים יחדו (ירמי׳ לא) זקנים וגו׳ בחורים (איכה ה׳), וכן יואל (ג׳ א), וכי״ב, ועניננו נער ועלם (יונגלינג קנאַבע) וכמו בחור ובתולה, ולהוראה זו משקלו כבד (ע״מ אַלוּף רַחוּם) ולא ישתנה לשו״א ברבוי בַחורים בפתח הבי״ת (ע׳ אוה״ש), ותרגומו כתרגום נער ועלם עולימא, וכן שם העיר עלמון (יהושע כא י״ח) כתב רש״י ז״ל ובדה״י עלמת היא בחורים שי״ת עלמת. וכ״כ הרד״ק שם שהכל לשון אחד: והנה עוד הוראה שניה למלת בחור על נבחר וטוב (רכב בָחור) וזה בקל יבא כבינוני הפעול ע״מ בָרוך עָצום וישתנה בנטיה לשוא (בְחורי ישראל) [וע׳ ת״י יהז׳ כג י״ז שת׳ מבחר עולימי כת׳ בחורי שם] וזה אמנם ידוע, וראיתי אך לשער כי אולי משתי אלה ההוראות לשם בחור (הקל והכבד) הונח המשקל בְחִיר בעברית (בשוא וחיריק) ולא נמצא רק בנטיה ומשקלו הנפרד אפשר שהוא בקמץ בָחיר ע״מ נָגיד או בשו״א ע״מ גְבִיר, ובְחיר ה׳ כמו יְדִיד ה׳ (תל״ע § קע״ז) שאין להכריע בו אם נפרדו בשו״א או בקמ״ץ, והוראתו נראה משרת ונבחר לעבודת ה׳ (כהוראת נער). כי לא תמצאהו רק בכנוי ובסמיכות לה׳ ית׳, ובזה נבדל הוא ממשקל בחור בקמ״ץ ושורוק, (וקצת דומה לזה יש הבדל בין אַבִּיר הכבד לאֲבִיר הקל ע׳ אוה״ש ותבין, וכן בין הכבד והקל בפעל רפא כמ״ש בס׳ איי הים ואכמ״ל).

י) ואתה תחזה כי לא יבא מלת בְחִיר בכל המקרא כי אם נרדף לעבד ה׳ ויחדו יהיו תמים: עבדי אתמך בו בחירי, עבדי יעקב וישראל בחירי [וע׳ ישעי׳ מא ומ״ד וריש מב ברש״י ובב״ר ר״פ ע״ז], וירשוה בחירי ועבדי, משה בחירו ובמק״א משה עבדו, לשבועה לבחירי וגו׳ ולעבדיו, זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו (דה״י), זרע אברהם עבדו ב״י בחיריו (תהלים) [ובשניהם נראה עבדו מוסב על זרע כחברו בחיריו ברבים על בני, ולא על השמות אברהם וישראל, וכ״ת ריו״ו בדה״י (וע״ד גבור בארץ יהי׳ זרעו (תלים קיב ב׳ ע״ש באור)), וזרע אברהם עבדו ר״ל זרע שהוא עבדו כי ביצחק וגו׳, וברד״ק תמצא מבואר זה בטוב ע״ש ותבין, אבל הרמב״ן בתהלים הדביק בתרגומו עבדו אל אברהם וגם הנגינה תסייעהו, וע׳ דברים (ד׳ ל״ז) ותחת כי אהב את אבותיך (לשון רבים) ויבחר בזרעו (כינוי יחיד) אחריו ויוציאך בפניו, פרש״י ד״א בפני אבותיו ואל תתמה על שהזכירם בל״י שהרי כתבם בל״י ויבחר בזרעו אחריו ע״כ, וברע״ס בזרעו של אחד מהם והוא יעקב וכ״כ הראב״ע שם רמז ליעקב כו׳ ע״ש, ובת״י שם מפורש ע״ש, [והת״א להשוות הלשון תרגם ואתרעי בבניהון בתריהון (ע׳ חליפות שמלות) וי״נ בבנוהי בתרוהי], ברית לבחירי לדוד עבדי (וזה חסר בקאנקארדאנץ שרש

בחר

בחר), (ועיין תלים פט כ׳ וכ״א ובבאור שם). או יאמר עמי בחירי [כי עם ג״כ תאר לעובדיו ית׳, כלשון עם כמוש, עמו וכמריו, וכמו נחלה לישראל עמו (תלים קל״ה י״ב) עבדו (שם קלו כ״ב)], ימי עמי וגו׳ יבלו בחירי, עמו בששון ברנה בחיריו, בטובת בחיריך בשמחת גויך, ואין עוד [הערה ג] (ע׳ אחיה השילוני צד 135).

יא) ויש להעיר על התאר בחיר, מה שהעיר בילקוט ישׁ״ר (צד 86) על התאר עבד ה׳, וז״ל כמו כן רעיון חדש ופרטי לזה הנביא (ר״ל בחלק שני מס׳ ישעי׳ מן סי׳ מ והלאה כו׳ ע״ש) הוא לקרא לישראל בשם עבד ה׳ יותר מכ׳ פעמים אבל בפי ישעיה (ר״ל בחלק הראשון) לא נמצאת מליצה זו אפילו פעם אחת עכ״ל, וזה תראה גם בתאר בְּחִיר שלא בא זכרו בחלק הא׳ מס׳ ישעי׳ (עד סי׳ מ) אפילו פ״א ורק בחלק הב׳ תמצאהו ו׳ פעמים, והבן זה (וע׳ להלן אות טו).

יב) ובזה יקל עלינו מעט התאר „בחיר ה׳" לשאול בפי הגבעונים שונאי נפשו (ש״ב כא ו׳) שנתקשו בזה חז״ל (הם מקטרגים עליו וקריין ליה בחיר ה׳ ?) ודרשו ב״ק יצאה ואמרה בחיר ה׳ (ספ״ק דברכות ובמדב״ר פ״ח) [וי״ל שע״ז רומז הִפסקא באמצע פסוק אחר מלות בחיר ה׳ להורות שזה כמאמר מוסגר ולא מפי הגבעונים וע׳ מועדי ערב 19] והרד״ק פי׳ שהאל בחרו למלך, וי״מ שדרך התול אמרו כן, וכמו כן במאמר שאול והמיתו כהני ה׳ (ש״א כב י״ז) י״מ שדרך התול קראם כהני ה׳ [ונראה להמליץ ע״ז דברי חז״ל במדה שאדם מודד בה מודדין לו, הוא שאול קרא להגבעונים דרך התול כהני ה׳ קראוהו כן גם הם ע״ד התול בחיר ה׳ (התולים עמדם), ראה כעין זה בהשרון להכרמל א׳ צד מ״ז הערה ב; ועד״ז שמעתי דבר נכון בשם אדמו״ר מרוזין זצ״ל על מאמרם ז״ל (חלק דקי״ד ע״ב ומד״ר נשא ר״פ י״ד) בקשו למנות עוד אחד כו׳ שהיה ענשו (של שהע״ה) לבקש עליו כך על חטאו אז יבנה שדרשו חז״ל בקש לבנות כו׳, חטאו בבקש וענשו בבקשו, והבן סודם] והנה אם נפרש בחיר ה׳ כלשון עבד ה׳ לא מלשון מובחר וטוב או על שנבחר למלך מאת ה׳ כהרד״ק (ע׳ ש״א ט ב׳ ומד״ש פ״ח ובמדב״ר פ״ג שאול נבחר ונדחה כו׳) כי לא יבא מלת בחיר לבחירה לבד כ״א לעבדות לה׳, לא יקשה הלשון כ״כ בפי הגבעונים (ואולי כטעם למשפטם והוקענום לה׳ וכפרש״י לשמו של מקום אחרי כי עבד ה׳ גם הוא) [והנה תראה שלא יבא מלת בחיר כ״א בסמיכות וכנוי להי ית׳ (בחיר ה׳ בחירי בחיריו בחיריך) ור״ל בחור ועבד ה׳, ולא יתכן א״כ מאדם לחברו לאמר ד״מ בחירי רצתה נפשי כ״א ע״ד השאלה אולי מגדול לקטן הימנו (עמ״ש אח״ז על משרת משה מבחריו), וגם אין לפרש כהמבאר רוו״מ (ישעי׳ כז) נחש בריח כמו בחיר, בריחה כמו בחירה, על מבחר הגבורים, כי לא הונח לזה משקל בחיר בחיריק כ״א בחור בשורוק, רכב בחור, והבן בשרש בחר כולו], ולהמבאר שפי׳ כי „בחיר ה׳" מוסב על דוד הוא כמו שנקרא במק״א „עבד ה׳" [הערה ד]:

יג) ובפיוט דר״ה (שחרית יום ב׳ ד״ה שבתי וראה כו׳) קורא לשאול ידיד ה׳, וי״מ ע״ש הכתוב בו בחיר ה׳, ולדעתי אבחר בד״ק שפרשו על שם שהוא מבנימין שנאמר בו ידיד ה׳ ישכון וגו׳ (ע׳ מנחות דנ״ג ריש ע״ב בחלקו של ידיד כו׳) וכן בקרוב״ץ לפורים ד״ה מלכות נחפזה כו׳ קורא למרדכי ידיד, נ״ל לפי שהוא מבנימין איש ימיני, וכן קורא אותו שם ימיני ע״ש:

ומהוראה

יד)ומהוראה הנ"ל למלת בחיר נ"ל לפרש מ"ש ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו (במד' יא כ"ח) כמו מבחיריו ור"ל אחד הנערים שלו, ודומה למ"ש ומשרתו יב"נ נער לפי' הרמב"ן הנ"ל, וז"ל הראב"ע [עם תוספת באור לדבריו] י"א שפירושו מבחרותו [וכ"פ הרשב"ם מנעוריו כמו (קהלת יב א') בחרותיך ע"כ (ושם יא ט' בחורותיך), וכן י"נ בת"א מעולימותיה, וכ"כ הר"ש פרחון בשם הת"א, ובבאור נתה"ט צריך תקון ע"ט, וכ"ה באוצה"ש ד"ר כמו מנעוריו] והטעם שלא אמר כדברי זקן [והבאור בכוונת הרשב"ם שבחריו שם המקרה לימי הנעורים ואיננו תאר והכנוי שב על יהושע שהיה מנעוריו משרת משה ע"כ] ויש מדביקים מבחריו עם משרת משה והטעם ששרת אותו מיום שהיה בחור [וא"כ שנפרדו בָחור (בקמץ ושורוק) היה צ"ל מבַחוריו (בפתח הב') וכמ"ש הרשב"ם וז"ל אבל על בחוריו לא ישמח ה' הם האנשים הנקראים בַחורים עכ"ל] וזה איננו נכון כו' והנכון בעיני שהוא מבחוריו [כמו בְחורי ישראל (ש"א כו ב')] הוא מהמובחרים לשרת משה כי אחרים יש עמו [והוא תאר והכנוי שב על משה כו' ע' באור], ודע כי מלת בחור בל"ר פעם תשתנה [מן רכב בָחור בְחורי ישראל הנ"ל] ופעם לא תשתנה [ובַחורי ישראל (תלים עח ל"א)]; וכן מלת סריס [סְריסי פרעה, סָריסי המלך] אולי הם שני משקלים [ר"ל בָחור הקל ישתנה כמשקל פָעול בָרוך, ובחור הכבד לא ישתנה כמשקל פַעול אַלוף (ע' תל"ע סי' קע"ג וקפ"ח)]; וכן סריס הקל כפְריץ חיות והכבד כפָריצי עמך (ע' תל"ע שם), ובס' בן ימיני על הראב"ע ואחריו ר"ש נעטטער בחומש דפוס וויען "שני משקלים ר"ל פָעול פָעִיל" בלתי מכוון, וצ"ל פָעול פַעול, וכן פָעִיל פַעִיל] ע"כ מהראב"ע [עם התוספת במוסגרים], והנה אין במלת מבחריו (ע"פ המסורה) וי"ו השרוקה אף שקריאתו מבחוריו, וירמוז בו אולי גם הוראת מבחיריו כמו מנעריו ומשרתיו, וכ"פ באוצה"ש (הוצאת מה"ל) מבחריו כמו מנעריו, וכן י"נ בת"א מעולימוהי (כמו מבַחוריו בפתח), ואולי כמו בדחז"ל מן שליח שלוחו של אדם, שלוחים (ע' באות שאח"ז) י"ל מבחוריו מן בחִיר, וז"ל הח' רש"פ בהערה ק"ג לס' יסוד מספר מהראב"ע (וויען תרכ"ג בס' מבוא הנקוד וכו') כי הרב (הראב"ע) בס' הצחות אומר בפירוש שהשורוק מרכב מן חולם וחיריק וקריאתו נוטה יותר לחיריק וכן מדברי הפרחון כו' הרי ששורוק וחיריק הברה אחת להם אצלו כו' שהיו מבטאין החיריק והשורוק באופן אחד בקרוב כו' כגון היא והוא שבית ושבות רתיקות ורתוקות סים וסוס כו' (ע"ש דוגמאות והדושים הרבה), וכ"כ ה"א (אמת ליעקב והוא פלאי) בהכרמל (שנה ה' צד צט) כי גם בימי קדם היו השורוק (או הקבוץ) והחיריק נקראים במבטא אחד [כמו החיריק אצלנו] ומזה פניאל פנואל כו' ומאלה נפוצו ע"פ התנ"ך הקריין וכתיבין בשורוק (או בקבוץ) וחיריק, אסורי המלך (בראשי' לט כ') כתיב אסירי קרי ע"ש (ואכמ"ל), ולא רחוק לפרש גם מלת מבחריו כמו מבחיריו (ובפרט ע"פ המסורה שח"ו וע' ב"ר פל"ד רע מנעוריו מנעריו כתיב), וקצת סמך בדחז"ל ספרי האזינו גם בחור גם בתולה (והובא בילקוט) אתם גרמתם לי לשלוח יד בבחיריי וכה"א ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו (וע"ש ז"א) וע' קה"ר (יב ז') בימי בחורותיך ובפתיחתא דאיכה (סי' כ"ג).

טו) כל זה השבתי מראש על משקל בחיר, אבל אח"כ שבתי וראה טעם אחר למשקל בְחִיר, והוא שמשקלו ארמית (תחת בחור ונבחר בעברי), ולא תמצאהו על כן רק במקומות מליציות (כפי דרך המליצה שהורה החכם הגדול במחקר הלשון הרש"ל בס"ס

מליצת

מליצת ישורון) ; וגם מטעם זה, זה דרך בואו בחלק השני מס׳ ישעיה, וכמו שהעיר ג״כ בילקוט יש״ר (צד 88) על חלק הזה שהשתמש במלות אשר כו׳ ורובן לא נוכל להבינם זולתי בעזר הלשון הארמית כו׳ (ע״ש אות ג״ו) [עוד שם (צד 89) וז״ל עוד לו הוראות חדשות על קצת מלות שלא היו מובנים כן בספרים הקדמונים כגון בחר (ישעי׳ מח י׳) להוראת בחן כמנהג הארמי להחליף נו״ן בריי״ש בר במקום בן עכ״ל], והנה מלת בחיר הרבה בתרגום, ורכב בחור תרגומו בחירן בחיריק, כי זה דרך לשון הארמית בבינוני הפעול שיהפך שורוק העברי לחיריק בארמי בְּרִיךְ רְחִיץ יְדִיעַ ועוד הרבה (ע׳ מרפא לשון ארמי § צ״ה) ובדחז״ל ובתפלה "בית הבחירה" למקום הנבחר ע״מ אבילה נגינה (ע׳ שיחה במחק״ל צד 34), ולפ״ז שמשקלו ארמית נראה שגם נפרדו בְּחִיר בשו״א לא (כמ״ש באוה״ש) בָּחִיר בקמץ, ואפשר גם ידיד כן (שהמדקדקים מסופקים בו אם נפרדו יָדִיד בקמץ או יְדִיד בשו״א) המכרת בשו״א כי לא יבא גם הוא רק במקומות מליצה ושיר, ועוד כמוהו אשר סגלת ארמיות להם לבא בשו״א תמורת קמץ בעברי, וז״ל ס׳ תולדות שם (לריב״ל) שרש טוב: ובמשנה מה טיבו כו׳ ובאה במשנה ובתלמוד ביו״ד תמורת וי״ו בעברית, וזאת מצינו הרבה כמו רחוב וחָרוּץ (דניאל ט׳) ובמשנה חָרִיץ (או חֲרִיץ) שבין שני חצרות, חריצים ונעיצים, וכן במקרא גמוּלָה (ש״ב יט ל״ז), ובמשנה גמילות חסדים, גמילת חסד, מן הנפרד גְּמִילָה כו׳ עכ״ל, ועד״ז נ״ל מן בחור בחיר, ואולי יש הבדל בין בחור (בינוני פעול) לבחיר (שם התאר), שהראשון נבחר לשעה והב׳ נבחר כל ימיו, עד״ז מצאתי להרב שי״ר ז״ל (בנחלת יהודה צד 174) הבדל בין שָׂכוּר לשָׂכִיר, כי השָׂכוּר לאיזה דבר בעת אחת הוא שָׂכוּר, והעובד בשכר לזמן רב נקרא שָׂכִיר ע״ש (והרבה כיו״ב הבדל בין בינוני הפעול לשה״ת) וצ״ע בכל משקל פָּעִיל (ופְּעִיל), ועד״ז הבדל בין השם נתינים (שה״ת להגבעונים שנקראו כן מזמן עזרא ואילך לפי שנתונים ג״כ לעבודת הלוים וצרכי העם) ובין לשון נתונים נתונים הנאמר בלוים עצמם (בבינוני פעול) (ע׳ להלן אות ל״ו ותבין זה).

טז) ונחזור לראש בהוראת השם נער למשרת, והנה גם תלמיד הנביא נקרא נער, נער אלישע (מ״ב ה ב׳) ת״י תלמידא דאלישע, ויִשכם משרת איש האלהים וגו׳ ויאמר נערו אליו (מ״ב ו ט״ו) קרי ליה משרת וקרי ליה נערו בפסוק אחד; ובכפל השם נער לשתי ההוראות יחדו [ועי״ד "והנער נער" שלפנינו] (ר״ל עלם ומשרת) וילך הנער הנער הנביא (מ״ב ט ד׳) ות״י (ורש״י וש״מ) ואזל עולימא תלמידא דנביא, כי תלמיד הנביא הוא נערו ומשרתו, וכמו שפי׳ רש״י ז״ל הצדיקים והחכמים ועבדיהם (קהלת ט א׳) תלמידיהם משמשיהם ההולכי אורחותם ע״כ, וכן בתרגום שם תלמידהון דמשתעבדין להון על עסק אולפן אורייתא ע״כ, וכ״פ הרמבמ״ן שם (בבאורו) ועבדיהם הם התלמידים הסרים למשמעתם כעבדים ע״כ (וע״ש עוד פי׳ אחר) [כי גם השם עבד יש דרך כבוד בעלמא כמו תהי׳ עבד לעם (מ״א יב ז׳) אל נא תעבור מעל עבדך ע׳ אוה״ש, וע׳ מתו׳ עבד ופלח] וכלשון עבד ונער הנא׳ בציבא (ש״ב ט׳) שהבאתיו, ובזכרי׳ (ב ג׳) דבר אל הנער הלז, כתב הרד״ק אפשר כי נער היה בשנים בהנבאו כמו שמואל וירמיה או היה משרת נביא אחר גדול ממנו לפיכך קראו נער כמו ויהושע ב״נ נער עכ״ל (וע׳ ויק״ר ר״פ שמיני שלחה נערותיה תקרא (משלי ט׳) זה יחזקאל כו׳ וכ׳ היפ״ת ונקרא נער כמו יהושע ב״נ נער ועליו ועל בני הנביאים נאמר נערותיה בל״ר ע״כ).

יז) וכן מצינו עוד השם נער למשרת בעבודת ה׳ : וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו׳ (שמות כד ה׳) ת״א בוכרי, וכ״פ רש״י ושמ״מ, וכתב הרמב״ן שם וז״ל נערי ב״י הם הבכורות כדברי אונקלוס כי הם המעלים עולות ושלמים ולא ידעתי למה יכנה הבכורות בלשון נערי כו׳ ע״ש, ומצאתי בחומ״ש הכוה״ק וז״ל ולדעתי אין להוציא מלת נערי מפשטיה שענינו המשרת אשר סביב אדוניו [כמ״ש באוה״ש] כי כל משרת יקרא נער כו׳ וכמו שקרא את הבכורות ביום מ״ת בשם כהנים, כמ״ש וגם הכהנים הנגשים אל ה׳ (יתרו יט י״ב) שהם הבכורות הנגשים אל ה׳ לעבודה, ושם כהן הוא תאר למשרת בעבודת אלהית, כי תרגום לכהנו לי לשמשא קדמי [וכן שארי הפעלים בלשון כהונה תרגומו בלשון שימוש, ויכהן אלעזר ושמש, וכיו ב] ככה קרא כאן את הבכורות בשם נערי להיותם משרתים בעבודות הקדש, אמנם מה שלא תארם גם כאן בשם כהנים, כי ביום הזה שהוא בחמישי בסיון היתה להם עבודה הראשונה ונתחנכו בו אל העבודה לכן קראם כאן נערי, כענין כי נער ישראל ואוהבהו (הושע יא א׳) אשר כנה כלל האומה הישראלית בראשיתה כאשר בחרה ה׳ על הבחינה הזאת בשם נער [כמ״ש באוה״ש] עכ״ל הכוה״ק, וכ״פ בס׳ העקרים (מאמר ג׳ בסופו פ׳ ל״ז) כי נער ישראל ואוהבהו מצד השירות שהוא משרת לפניו כנער כו׳ ע״ש (וע׳ בעה״ט בהעלותך יא ט״ז) ; והנה מבואר במשנה דזבחים פ׳ אחרון עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות כו׳, וכתב ע״ז הרמב״ם ז״ל בפירושו וז״ל : אמרו כי מה שנאמר וישלח את נערי ב״י שהם הבכורות שהעבודה לעולם אינה אלא בבכורות מאדם ועד מרע״ה ע״ש (ע״ע בגמרא דקט״ו ע״ב), ומצאתי בתפארת ישראל (ידידי המנוח הגאון הרב מדנציג זצוק״ל) בפי׳ המשנה הנ״ל וז״ל נ״ל דר״ל עבודת קרבנות צבור היה בבכורות כמ״ד וישלח את נערי ב״י אבל קרבנות יחיד היו קרבין בבמה מכל יחיד שירצה דהרי מצינו האבות שהקריבו בבמה אף שלא היו בכורים ולא מצינו שנאסר אח״כ עכ״ל, וז״ל אם למקרא (במדבר ה׳ י״ז) נראה מזה הכתוב כי אין הבכורות מקודשים לגבוה לכהן ולשרת רק מיצ״מ ואילך. ובאמת שבכל גויי קדם וגם ישראל בכלל היו הבכורות משרתים בכהונה כו׳, אומר אני שמתחלה היו מקודשים כל אחד לעמוד לשרת בביתו ובחומותיו לשם כל בני הבית כו׳ ועתה נתקדשו להיותם משמשים בכהונה הכללית לשם כל ישראל כו׳, בין הכהנים והלוים מצאנו משה ושמואל ששמשו בכהונה כו׳ עכ״ל (בדפוס ליוורנו תרכ״ב) (וע׳ בכורות ד״ד ע״ב) וע׳ גור ארי׳ פסוק הנ״ל, ובמכילתא ר״פ בא עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל כשרים (בתנחומא ראוים) לכהונה כו׳ (ובמס׳ כלה וכל המפנה עצמו מעברה כו׳ אפי׳ הוא ישראל ראוי הוא להעלות עולה ככה״ג שנא׳ וישלח את נערי ב״י גו׳), ואולי ר״ל הבכורות שבהם, ובשמ״ר פל״א שבכורי ישראל במדבר היו כהנים שנא׳ וישלח את נערי ב״י כו׳ וכשחטאו בעגל וכו׳ לוים תחתם (וע״ש ר״פ מ״א הזכר לבחוריהם ששלחתים כו׳ שנא׳ וישלח את נערי ב״י גו׳ ובבמדב״ר רפ״ד מהו נערי הבחורין שבכורות כו׳ וע״ש ר״פ נשא, וכ״פ הרמב״ן נערי ב״י הם בחורי ישראל כו׳ (וע׳ חא״ג פסחים דפ״ז ע״א), וכ״פ הראב״ע נערי ב״י הם הבחורים בני הזקנים הבכורים, ובראב״ע שמות (כד א׳) ושבעים מזקני ישראל שהם הבכורים הקדושים, [ועוד שם (י״ד) והנה אהרן גם הוא בכור היה ואולי היה חור והוא (ר״ל חור ואהרן, ובב״י שגה בפירושו) מהשבעים כו׳, והנה אהרן לא היה בכור כי מרים גדולה הימנו ד׳ שנים (וע׳ תו׳ בכורות ד״ד סע״א), אך ר״ל אולי גדול הבית, וכה״ל מהרש״א תג״א

סנהדרין

(סנהדרין ד״ו ע״א) אהרן היה בכור והעבודה בבכורות כו׳, וכה״ל הבמד״ר לאהרן שהי׳ בכור ותמה בחי׳ הרש״ש ע״ש וע׳ דה״א י׳ ותבין א]). ויבואר במק״א כי זאת מלפנים היה האב מלך וכהן הבית או המשפחה (ע׳ ב״י ר״פ כ״ד) והבכור אחריו (עמ״ש בבא״י ר״פ תולדות), אף כי קדושת הבכורות בפט״ר תלי רחמנא — ולמתי נפסקה העבודה בבכורות וניתנה לאהרן ובניו (ע׳ זבחים דקט״ו ע״ב) (הובא גם בבאור פקודי לח כ״ו) וע׳ היטב בראב״ע ר״פ קרח ופסוק כח שם — ואבמ״ל בזה, והנה אחר שנתנה הכהונה לאהרן ובניו אם היתה אח״ז עת היתר הבמות היה מותר בזר ממש כמבואר בזבחים (ריש דקי״ח) מ״ד ליבעי קידוש בכורות כמעיקרא קמ״ל ע״ב, וע׳ פי׳ הרב מלבי״ם זצ״ל ליחזקאל (כ כ״ט) וז״ל שכן תמצא ששם בָּמָה לא נמצא לה׳ לא בספר התורה ולא בס׳ יהושע ושופטים עד ימי שמואל שחרב משכן שילה והתחילו להקריב בבמות ומאז נשאר זה בידם גם אחר שנבנה הבית עד ימי חזקיה שהסיר הבמות עכ״ל [ע״ש רד״ק] וע׳ להלן אות נ״ח בשם הרדב״ז.

ונשובה אל השם נער, יפה פי׳ ידידי ורעי הרה״ג החכם מוהרמ״פ ז״ל בהכרמל החדשי תרל״ט 341 פסוק במה יזכה נער את ארחו (תלים קיט ט׳) מהוראת משרת ועבד לה׳, כי לדעתו שם כל המזמור דתמניא אפי מדבר מאנשי המשמר ובמעמד העומדים בבית ה׳ ע״ש׳ ועיין זוהר ואתחנן (דרס״ט ע״א) ומשרתו יהושע ב״נ נער ודאי דהוה יניק מתוך האהל ואוליף לאסתכלא ברוח קודשא כד״א והנער שמואל משרת את ה׳ ע״כ, וע׳ זוהר ס״פ בשלה — וע׳ תוס׳ חולין (ד״ס ע״א) ד״ה פסוק זה כו׳ כמו שיסד הפייט שר המשרת נער נקרא הוא מטטרון הנכבד והנורא ע״ש (וגם בתו׳ יבמות ט״ז ע״ב) דשמו היה נער וגם מצינו דנער שם מלאך הוא כו׳ ע״ש. ובפיוט יום א׳ דסוכות רובים (נערים) כינוי למלאכים (ע״ד משרתיו אש לוהט), וע׳ שרשי לבנון ש׳ סרף כי שרפים פי׳ משרתים כתרגומו שמשיא ומזה דודו ומסרפו ר״ל קרובו ומשרתו כו׳ ע״ש, וע׳ משא בערב בלשון הערבית השריפים כו׳ שריף ר״ל כהן כמו אחד מן השרפים כו׳ ע״ש, וכן תרגום כהונה בפעלים בל׳ שימוש.

יח) והנה תראה, כי מעת בוא הנער שמואל לבית ה׳ לשילה, קראו הכתוב נער ומשרת ה׳, הלא כה דברו שלש פעמים: והנער היה משרת את ה׳ וגו׳ (ב י״א), ושמואל משרת את פני ה׳ נער חגור אפוד בד (ב י״ח), והנער שמואל משרת את ה׳ לפני עלי וגו׳ (ג א׳), וכן בתרגום יב״ע ונתתיו לה׳ וגו׳ (א כ״ד) ואמסריניה דיהא משמש קדם ה׳, השאלתיהו לה׳ וגו׳ הוא שאול לה׳ (א כ״ח) דיהא משמש כו׳ הוא מטמש קדם ה׳, ויגדל הנער שמואל עם ה׳ (ב כ״א) ורבא כו׳ משמש קדם ה׳. ולהלן יבואר הבדל בין לשון שירות לה׳ הנאמר בלוים להנאמר בכהנים —.

יט) ועל פי כל המבואר, בהוראת מלת נער (העבד לאדוניו, תלמיד הנביא לנביאו, והשירות לה׳ הבכורים וכו׳) נראה לפרש המלות „והנער נער״ הראשון לשון עלם וצעיר (מנער ועד זקן) והשני (כמו שפי׳ גם הרב אלשיך ז״ל) משרת (ויהושע ב״נ נער), וככפל הלשון „הנער הנער הנביא״ (מ״ב ט ד׳) שהראשון (ת״י ורש״י וש״מ) עולימא והב׳ תלמידא (הכל כמבואר למעלה), ור״ל והנער נהיה משרת מיד כבואו אל הקודש, ר״ל

משרת

א) וע׳ בעה״ט במדבר (ג ב׳) הבכור נדב, יש פסוק בין הבכור לנדב לומר כו׳ חוזר על אהרן שהוא הבכור למשה עכ״ל.

מ שרת ה׳, כמבואר לפני זה. ולפני עלי לחנכו כאשר יבואר להלן [וע׳ רש״י קהלת ה׳ י״א בשם תנחומא (והוא: פ׳ תשא) שדרשו מתוקה שנת העובד על שמואל העובד את האלהים כו׳ והוא ע״ד משרת ה׳] (ובבאור הרב מלבי״ם זצ״ל מצאתי וז״ל שם נער נגזר מן פעל נָעַר כמו (לד״ק). כי נעור ממעון קדשו יקרא נער על שאז יתחילו כחתיו הטבעיים והמוסריים להתעורר ולנעור כו׳ ועז״א שהנער הזה נער כוונתו שנעורו אז כבר כחת שכלו ומדותיו והתחיל להשכיל כו׳, ומאד תסכום לזה קבלת חז״ל שהורה אז הלכה בשחיטת הפר עכ״ל, ועכ״פ אין לפרש נער השני פעל ממש כי אז הי׳ ראוי בב׳ קמצין ומלרע ע״ד וה׳ אמר).

כ) ואולי ע״פ לשון נער הנאמר במקראות על שמואל, [וכתרגום ורביא ינוק] קראוהו בש״ס שמואל הקטן (חולין ד״ס ע״ב) במאמר הקב״ה לירח לכי ומעטי א״ע כו׳, ליקרו צדיקים בשמך יעקב הקטן (פרש״י ע״ש כי קטן יעקב), שמואל הקטן, דוד הקטן (פרש״י מקרא הוא בש״א יז י״ד ודוד הוא הקטן), והנה על שמואל הקטן לית מקרא, וגם הגאון מ׳ שי״ף הבין שמואל הקטן על שמואל הרמתי וכתב שאפ״ל בדוחק על שהקטין א״ע ואמר בעצמו את יפתח ואת בדן ואת שמואל כו׳ שקל ג׳ קלי עולם כו׳ לומר יפתח בדורו ע״כ, והמהרש״א בחא״ג פי׳ על התנא שמואל הקטן עפ״ה בסנהד׳ (ד״א א׳) ע״ש, וא״כ הי״ל לחשבו לבסוף אחר דוד הקטן, וכן הגר׳ באמת בע״י פ״ק דשבועות מלשון הרי״ף כמ״ש בחי׳ הרש״ש ע״ש. ומפרש״י משמע קצת דל״ג שמואל הקטן (וגם בבע״ק איננו וכמו שהעיר בחי׳ הלבנה להתוי״ט), אך אם גרסינן ליה משמע שמרומז במקרא. ומצאתי בירושלמי סוטה פ״ט (ה״ג) יצאה ב״ק ואמרה כו׳ יש ביניכם אחד ראוי לרוה״ק כו׳ ונתנו עיניהם בשמואל הקטן ולמה נקרא שמו קטן לפי שהוא מקטין עצמו וי״א לפי שמעט היה קטן משמואל הרמתי ע״כ, (ע׳ בבלי סנהד׳ שם), ואולי לרמז זה קדמו לדוד [וע׳ כיו״ב סוטה (דמ״ה ע״ב) נ״ר, דוד ושמואל ושלמה, והגיה הרי״ב ע״פ הע״י שמואל ודוד] ועל דוד, עיין מגילה (די״א ע״א) הוא בקטנותו כו׳ (ומצוין בחא״ג).

ועתה נתקורה ונדעה כח קדושתו של שמואל בענין זה שנקרא משרת ה׳ וגם בעודנו נער ואף גם טרם החלה רוח נבואה לפעמו (ע׳ ב כ״א, וגם א י״ד) — ונבא לבאר מדרגתו מעלתו וקדושתו [בנוגע להבנת הכתובים לא במופלא ממנו] כפי שיורונו הכתובים ודברי חכמינו ז״ל באיזה מקומות עד אשר נבוא אל הענין אשר לפנינו בבאור המקראות.

ענף ב

כא) במשנה סוף נזיר שנינו: נזיר היה שמואל כדברי ר׳ נהוראי שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו נאמר בשמואל ומורה ונאמר בשמשון (שופטי׳ י״ג) ומורה מה מורה האמור בשמשון נזיר אף מורה האמור בשמואל נזיר א״ר יוסי [בע״י א״ל ר׳ יוסי] והלא אין מורה אלא של ב״ו, וסיים בע״י, דמתרגמינן ומרות אנוש לא תהי עלוהי, וכ״ה בילקוט, והרד״ק העתיק עוד: אמר רב יוסף כמאן מתרגמינן ומרות אנוש כו׳ כמאן כר׳ יוסי [ורב יוסף הוא מרא דתרגום (ע׳ תוס׳ ב״ק ד״ג ע״ב ושבת קט״ו א׳ וס׳ מ״ע פמ״ה)], וכתב המהרש״א בחא״ג שנוספת הע״י בלשון המשנה דמתרגמינן כו׳ אינו בכל נוסחות גמרות ישנות כו׳, והוסיף בהגהת הגרצ״ח שבאמת לא מצינו בשום משנה ובריתא לשון ומתרגמינן ולא הביאו ראיות

מן

מן התרגום רק חכמי האמוראים עכ״ל, וסיום המשנה ״א״ל ר׳ נהוראי והלא כבר נאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני שכבר היתה עליו [מורה] מורא ב״ו ע״כ, וכתב עוד המהרש״א והלא אין מורה כו׳ אין ר״ל מלשון יראה דלא מצינו לו ה׳ בסופה אלא בא׳ בסופה אלא מלשון מרות לשררה כדמתרגם ומרות אנש כו׳ ומלשנא דקאמר אין מורה אלא של ב״ו כו׳ משמע דההוא דכתיב גבי שמשון נמי הכי מפורש כו׳ ע״ש, אמנם בתיב״ע ומורה דשמשון ומספר ומורה דשמואל ומרות אנוש, וכ״כ רש״י בשניהם, וצ״ל כמ״ש בתיו״ט וז״ל שיטת הרב המזרחי שבכל מקום שאמרו בכיוצא בזה שלא באו לשלול בכל המקומות אלא במקום שעליו הם אומרים כך באו לשלול שאין פירושו אלא כך וכך וזהו מפורסם בפירושו לפירש״י שבהומש וככה נפרש דברי ר׳ יוסי והלא אין מורה כלומר בשמואל א״ל מורה אלא של ב״ו כו׳ ע״כ [כיו״ב כתב המהרש״א בעצמו בחא״ג תענית (ד״ז ע״ב) ואין אור אלא תורה ר״ל אין אור במקום הזה כו׳, וכ״כ בר״פ תה״ש אין שיחה אלא תפלה ר״ל במקום הזה כו׳ כמ״ש הרא״ם גבי אין נא אלא לשון בקשה כו׳, וכ״כ בחא״ג יומא (דפ״ז) ע״ש, וכיו״ב ע׳ במדבר רבה ואין יסגרך אלא הצרעת כו׳ ובויק״ר פי״ז ואין הסגרה האמור כאן כו׳ ושם פכ״א ואין יסגרך זה כו׳, וע׳ שמ״ר פכ״ח ואין אדם האמור כאן כו׳ ובויק״ר פל״ו ואין איש האמור כאי כו׳, וע׳ מ״כ לויק״ר פ״י אין השמדה ״במקום זה״ ע״ב, וע׳ הצופה להמגיד ה׳ 45, ו׳ 6 וז׳ 4 אריכות בכיו״ב, ומ״ש המהרש״א מורה מל׳ מרות ושררה ע׳ רש״י תלים (ט כ״א) שיתה ה׳ מורה להם מרות ועול וי״א ל׳ תער ע״כ, אבל בת׳ שם דחלתא כמו מורא וכ״ה בשו״ט שם יראתך, וע׳ סוטה (דמ״ט רע״א) ברש״י וחא״ג, וע׳ במדר״ש פ״ב, ובמדב״ר פ״י למה נקרא שמו של תער מורה שאין השער מתירא אלא מן תער והובא ברד״ק ע״ש שפי׳ כמו מורא בא׳, והנה ברש״י שבע״י סוף נזיר אין מורה אלא של ב״ו מרות ואימת כו׳ הרכיב ב׳ הכוונות], והנה רוב המפרשים נמשכו לדעת ר׳ נהוראי ששמואל נזיר היה. וכן בב״ם הקדמון בתרגום הארמית (ע״י ב״ז בווין) פמ״ג פי״ג קורא לשמואל נזירא, וכ״פ הרד״ק ונתתיו לה׳ וגו׳ נזיר קדש לה׳ ע״ש (וכ״ד כל או רוב חכמי העמים), וכ״כ הרמב״ם ז״ל בפי׳ המשנה הלכה כר׳ נהוראי וכ״פ בחבורו הי״ד פ״ג דנזירות הט״ז, ופסק שם דשמואל נזיר עולם היה (ע״ש בכ״מ ובתו״ח סוף נזיר). [הערה ה]:

כב) וקדושת הנזיר השוה התורה לקדושת כהן גדול, וכמו שנאמר בכה״ג לאביו ולאמו לא יטמא (ויקרא כא י״א) כן נאמר בנזיר (במדבר ו ה׳), ובמדר״ר נשא פי׳ לפי שמזיר א״ע כו׳ הרי הוא חשוב לפני ככה״ג מה כהן אסור לטמא לכל המתים אף נזיר כו׳ מה בכה״ג כתיב נזר אלהיו וגו׳ אף בנזיר כו׳ מה בכהן כתיב ויבדל אהרן להקדישו ק״ק אף בנזיר קדוש הוא לה׳ כו׳ ע״ש, ובס׳ המורה ס״פ מ״ח משלישי וז״ל ובא מדין הנזירות כו׳ כי הנשמר ממנו נקרא קדוש והושם במדרגת כה״ג בקדושה עד שלא יטמא אפי׳ לאביו ולאמו כמוהו כו׳ ע״כ (ועיין דיני הנזיר והכהן בויקרא י׳ [ובאור רנה״ו שם] ובמדב״ר ו׳ וברמב״ם ה׳ נזירות וה׳ ביאת מקדש ותמצא השתוות הרבה ביניהם וע׳ משנה רפ״ז דנזיר, ודברי התוי״ט שם צע״ק לע״ד). וז״ל הרמב״ם ז״ל סוף ה׳ נזירות אבל הנודר לה׳ דרך קדושה הרי זה נאה ומשובח וע״ז נאמר נזר אלהיו על ראשו וגו׳ קדש הוא לה׳. ושקלו הכתוב כנביא שנא׳ ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים עכ״ל (וע״ש רש״י בעמוס ב׳ וברמב״ן פ׳ נשא); ובמדרש

שמ״ר

שמ"ר פט"ז מיין ושכר יזיר וגו' וכיון שיעשה כך ה"ה כמלאך כל ימי נזרו קדוש הוא לה' כד"א עיר וקדיש ע"כ, והתאר מלאך הוא גם תאר הכהן והנביא. בכהן כתיב כי שפתי כהן וגו' כי מלאך ה"צ הוא (מלאכי ב ז') ות"י שם ארי משמש כו' כתרגום כהונה בפעלים, וז"ל מנה"ז שער י"א הכהן יכונה לו (לקהלת) מלאך ואל תאמר לפני המלאך כמו במלאכי כי מלאך ה"צ הוא ע"כ, וכ"ה בשו"ט תלים נ"ב לפני המלאך זה הכהן כו', ובספרי קרח קי"ט חביבין ישראל כשהוא מכנן אין מכנן אלא בכהנים שנא' ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם כו' חביבין כהנים כשהוא מכנן אין מכנן אלא במלאכי השרת שנאמר כי שפתי כהן וגו' כי מלאך ה"צ הוא ע"כ, ובפדר"א ס"פ ל"ז וברכו שיהיו בני לוי משרתים לפניו בארץ כמלאכי השרת בשמים (וע"ש באור הרד"ל), ובמאמרי הכהנים הלוים (אות כ"ט מענף ג') פרשתי "עיר וקדיש" בשמים "כלוים וכהנים" בארץ ע"ש: ובב"ר פע"ח ושו"ט תלים ע"ח מלאכי אלהים אלו כהנים גדולים כו' ולמדנו לנביאים שנקראו מלאכים כו' ע"ש, ובבמד"ר ותנחומא ר"פ שלח והכהנים נמשלו למלאכים כו' ומנין שנמשלו הנביאים למלאכים כו' ע"ש (וע' זהר נשא פ' כה תברכו כו' מ"מ זכה כהן להקרא מלאך ה' כו'), ובשו"ט תלים ק"ג שהנביאים נקראו מלאכים כו', והתרגום אמר מלאך ה' (שופטים ה כ"ג) נביא דה', ובריש ויק"ר וישלח מלאך (במד' כ ט"ז) משה כו' שהנביאים נקראים מלאכים ויעל מלאך ה' כו' פנחס היה כו' אר"י מבית אב שלהן נקראו הנביאים מלאכים הה"ד ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' כו' ע"כ (ובהמצרף ר"ס רמ"ב פי' כוונה רחוקה ע"ש) וכ"פ רש"י במ"ד שם מלאך זה משה מכאן שהנביאים קרואים מלאכים ואומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ע"כ [והראב"ע כתב על פי' זה "ואין זאת דעתי"]. ות"י חגי מלאך ה' נביא דה': ועוד בשו"ט תלים קל"ח נגד אלהים אזמרך נגד הנביאים שנקראו אלהים כו' ואף במיתתן נקראו אלהים שכן אתה מוצא בשמואל (ש"א כ"ח) ראיתי אלהים עולים מן הארץ ע"כ, וע' פי' ת"כ להרב מלבי"ם זצ"ל ויקרא סי' רנ"ח ואמור סי' ל"ב שרק במלך וכה"ג ונזיר ונביא יאמר אלהיו בכנוי יחיד ולא לשאר יהיד אף לשר וחשוב ע"ש (וכעין זה בבאור רנה"ו ויקרא ד כ"ב) [וכולהו איתניהו בשמואל הרמתי, כי היה שופט (ע' להלן בשם שו"ט זה מלך כו') ואשתמש בכהונה (כאשר יבואר) והי' נזיר, ונביא]:

כג) אבל לדעת התיב"ע שתרגם ומורה דשמואל ומרות אנש, לא כמו שתרגם ומורה דשמשון (שופטי' יג ה') ומספר, והוא גם דעת ר' יוסי במשנה שם שאמר והלא אין מורה אלא של ב"ו כו' (פי' ומורה דשמואל, כפי' התוי"ט), שמואל לאו נזיר היה, ולשיטתו זו תרגם ג"ב ונתתיו לה' וגו' ואמסריני' דיהא משמש קדם ה' (וענין השימוש יבואר בס"ד) ולא לענין הנזירות, וכן רש"י ז"ל ההולך תמיד בעקבות המתרגם אוחז גם כאן דרכו והביא על ומורה דשמואל דעת הת"י ומרות אנש, ובשמשון פי' ומורה תער כו':

כד) והנה שופט היה שמואל וגם נביא ה', כמ"ש וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו (ש"א ז ט"ו) כי נאמן שמואל לנביא לה'. (שם ג כ'), וז"ל הרד"ק לתלים (צט ו') משה ואהרן בכהניו שהיו הכהנים הגדולים כו' וזכר שמואל לפי שהיה ממשפחת משה ואהרן ונביא כמוהם ואפשר שהיה גדול בנבואה משאר הנביאים אחר משה וכן אמר אם יעמוד משה ושמואל לפני (ירמי' טו א') ובדרש אתה מוצא מה שכתוב במשה כתוב בשמואל זה לוי

וזה

וזה לוי זה אמר שירה וזה אמר שירה [עי׳ הקדמת הר״י ברי״ל לתלים ד״ב] כו׳ זה מלך מ׳ שנה וזה מלך מ׳ שנה, זה עשה מלחמות כו׳ זה בנה מזבחות כו׳ זה הקריב וזה הקריב [יבואר בס״ד] זה בקריאה כו׳ בעמוד ענן כו׳ אף עם שמואל דבר בעמוד ענן כו׳ שמרו עדותיו משה ואהרן כו׳ וכן שמואל כו׳ עכ״ל (והוא בשו״ט מ״ו א׳ וכ״ה ומד״ש פ״ט) [ועי׳ הערה יד], והקים בית מדרש לנביאים כמ״ש בניות ברמה (ש״א יט) ות״י בבית אולפנא, והרדי״א העתיק בשם הת״י מדרשא דנבייאה (וע״ש רד״ק) ועי׳ מחק״א בשם ניות, וחז״ל בזבחים (נ״ד ע״ב) דרשו בנויו של עולם על בהמ״ק (ועי׳ ש״ב ט״ו כ״ה אותו ואת נוהו, ועמ״ש בס״ד על „נאוה קדש" במגד ירחים ד׳ ובהמבשר״א) ועי׳ מנחת שי, ונקרא שמואל בפי חז״ל רבן של נביאים (מד״ש פכ״ד ושו״ט תלים צ) כמו במשה, רבן של נביאים מרע״ה (שו״ט תלים ה׳) רבן של הנביאים ושל חכמים (שם ק״ו) רבן של יהודים (רות רבתי), וז״ל באור הרד״ל לפדר״א ס״פ ט״ו שכל ענין הפרשה ההוא מנביא מקרבך וגו׳ (דברים יח ט״ו) דרשוהו בשו״ט [הנ״ל] על שמואל ששוה למשה בכמה דברים ע״ש, ועוד יש להוסיף שעד שמואל לא נזכר לשון נביא לא על יהושע ולא על אחר כו׳ ובשמואל הוא שכתוב כי נאמן שמואל לנביא לה׳ ור״ל שזהו אותו שהובטח לישראל כו׳ עיי״ש.

כה) ויש להקור אמנם עוד מה היתה מדרגת שמואל בעבודת הלויה, וז״ל הרד״ק עה״פ ונתתיו לה׳ וגו׳ וי״ת ואמסריניה דיהא משמש קדם ה׳, וא״כ לדבריו מה נתנה בו חנה והלא כל הלוים לה׳ נתונים? נוכל לפרש כי שאר הלוים היו באים לעבודת ה׳ מבן כ״ה שנה והיא נתנה אותו לה׳ כל ימי חייו עכ״ל, עוד כתב הרד״ק (ב׳ י״ח) וז״ל ומה היתה עבודתו היה מתעסק בת״ת ולדעת את ה׳ וללמוד את עבודת הלוים בשיר בפה ובכלי וכל זה הוא עבודת ה׳ עכ״ל, וברש״י (ג ג׳) ושמואל שוכב במקומו בעזרת הלוים השומרים בהמ״ק וכן ת״י כו׳ בעזרת לואי כו׳ ע״ש, ובמקרא (ג ט״ו) וישכב שמואל עד הבקר ויפתח את דלתות בית ה׳, ועי׳ מד״ש פ״ט תמן תנינן נעל הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ קפץ הדבור על עלי ודיבר אל שמואל בחוץ ע״ב, ועי׳ ב״ר פל״ד (ורש״י במדי׳ ג ט״ו) למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן כו׳, ובדרש עוד הובא ברד״ק (ש״א ז ט׳) בן לוי עד שהוא במעי אמו הוא כתוב באסרטי׳ של מלך, והוא בשו״ט תלים צב והוכחה משמואל שכתוב בו וישפוט וגו׳ כל ימי חייו, ועי׳ ספרי בהעלותך פס״ג והולין (דכ״ד) ורמב״ם פ״ג מכלי המקדש דהא דשנים פוסלים בלוים הוא באהל מועד שבמדבר אבל בשילה ובית עולמים אין נפסלין אלא בקול וכו׳ (וי״ל דמ״מ גם אין חייבים), ועי׳ דה״א (כ״ג ג׳ וכ״ד וכ״ו וכ״ז) מבן שלשים שנה וגו׳ מבן עשרים שנה וגו׳ [עי׳ שו״ע א״ח סי׳ תקפ״א ס״א ברמ״א ובהגר״א אות י״ד על מש״ש שיהי׳ הש״ץ בימים הנוראים בן ל׳ שנים], ועי׳ ג״כ דה״ב (ל״א י״ז) ובבאור הריו״ו שם, ומצאתי אריכות בענין זה ברמב״ן רא״ם וגור ארי׳ בפ׳ בהעלותך (ה כ״ד וכ״ו) ע״ש, ולא הביאו ממ״ש בס׳ המצות להרמב״ם ז״ל שרש ג׳ וע״ש בהשגת הרמב״ן ז״ל ובמג״א שם, ועיין במהרש״א הא״ג סוטה (דף ע״ב) קרי לי׳ ילד כו׳ שהי׳ קולו כנער וכו׳ והאריך הרא״ם כו׳ ומדבריו נראה שהנער כשר לעבודת השיר של הלוים וכ״נ מפרש״י בשמעתין וקשה דהא לכל הדעות לא נקרא נער רק עד ל׳ ועבודת הלוים לשיר אינם מתחילים אלא מל׳ שנה וכו׳ עכ״ד (ועי׳ הגהת הרש״ש לשמ״ר פ״א אות מ״ג), ועי׳ במשנה ספ״ב דערכין אין הקטן נכנס לעזרה

לעבודה

לעבודה אלא בשעה שהלוים אומרים בשיר כו׳, ופרש״י והרע״ב אין בן לוי קטן כו׳ [הערה ו].

אמנם לע״ד נראה כי לענין נעלה ממדרגת כל הלוים נקדש שמואל לעבודת בית ה׳. ונראה שנתעלה במדרגת הכהונה, אם לא עבד אמנם עבודת הכהונה בפועל כ״א לעת היתר הבמות אחר חרבן שילה כמו שיבואר בס״ד, וזה אשר יורו המקראות לכל מבין בהם מפורש ושום שכל, הסכת ושמע!

ענף ג

כו) הן אמנם כי הלוים כמו הכהנים נקראים משרתים בבית ה׳; אך הבדל רב תמצא ביניהם בלשון בכל ספרי הקדש: כי הלוים לא נקראו רק משרתי המשכן והאהל [את המשכן וגו׳ והם ישרתוהו (במדבר א נ׳), ושרת וגו׳ באהל מועד (שם ח כ״ו), (וע׳ במדבר טז ט׳), משרתים לפני משכן אהל מועד (דה״א ו י״ז וע״ש ל״ג)]; משרתי הבית [(יחזקאל מה ה׳), ע׳ אות כ״ט אח״ז, לשרת בבית ה׳ (דה״א כו י״ב) משרתים לבית אלהינו (עזרא ח י״ז)]: לפני ארון ה׳ מן הלוים משרתים [(דה״א טז ד׳), לשרת לפני הארון (שם ל״ז)], או משרתי הכהנים [מטה לוי וגו׳ לפני אהרן הכהן ושרתו אותו (במדבר ג ו׳) וילוו עליך וישרתוך (שם יח ב׳), להלל ולשרת נגד הכהנים וגו׳ (דה״ב ח יד), וע׳ דה״ב (כג ו׳) ואל יבא בית ה׳ כי אם הכהנים והמשרתים ללוים, שפי׳ המבאר ריו״ו כמו והמשרתים הלוים ע״ש, ור״ל שהם משרתי בית ה׳ (שנז׳) או משרתי הכהנים, ומה שתארם כאן בשם המשרתים ולא אמר סתם הכהנים והלוים, אולי לפי שרק המשמרות היוצאות והבאות נשארו שם בבית ה׳ ור״ל המשרתים אשר ללוים (ואצ״ל הלמ״ד במקום ה״א כהמבאר) ולא כל הלוים ע״ש ובס׳ מ״ב (י״א ה׳) בבאור, וע׳ במדבר (טז ט׳) לעמד לפני העדה לשרתם (וע״ש רש״י ראב״ע ורע״ס) וכ״כ ביחזקאל (מד י״א)] —; אבל לא נקראו הלוים בשום מקום משרתי ה׳ (או משרתי המזבח ע׳ להלן אות ל״ו בשם תוי״ט), שלשון זה רק בכהנים הנגשים אל ה׳ לשרתו בעבודת הקרבנות [לשרת שם את ה׳ (דברים יז י״ב) משרתי המקדש וגו׳ לשרת את ה׳ (יחזקאל מה ד׳), הכהנים משרתי ה׳ וגו׳ משרתי מזבח משרתי אלהי (יואל א ט׳ וי״ג), וכהנים משרתים לה׳ (דה״ב יג י׳) בגשתם אל המזבח לשרת (שמות ל כ׳), וע׳ ישעי׳ (סא ו׳) כהני ה׳ תקראו משרתי אלהינו וגו׳], ועוד כאלה.

כז) ובדברים (י ח׳) בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה׳ לעמוד לפני ה׳ לשרתו ולברך בשמו, פרש״י לשאת את ארון הלוים, לעמד לשרתו ולברך בשמו הכהנים והוא נשיאות כפים עכ״ל, והבן טעמו כי גם לשרתו לא יתכן לפרש על הלוים (והמבאר לא דק ועירב דברי הראב״ע ורש״י יחדו); וכ״כ בדברים (כא ה׳) הכהנים בני לוי וגו׳ לשרתו ולברך בשם ה׳ [ובספרי נשא ל״ט הובא פסוק זה להיקש מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה. ולא הביאו קרא המוקדם (דברים י ה׳) לשרתו ולברך בשמו כמו בגמרא סוטה (דל״ח ע״א) ומד״ר, ובז״א הניח בצ״ע, ונ״ל לפי ששם נזכר שבט הלוי כולו אף כי לשרתו מוסב על הכהנים בחר הספרי להביא מן המפורש בכהנים לבד; ובגמרא סוטה שם: ומשרת גופא מנלן דכתיב לעמד לשרת (דברים יח ה׳) וכ״ה ברש״י בחומש שם מכאן שאין שירות אלא מעומד, וקשה דהא באותו קרא עצמו שהביא הש״ס להיקש ברכה

לשירות

לשירות כתיב לעמד לפני ה׳ לשרתו וגו׳, והובא קושי׳ זו בגה״ש בשם ס׳ ז״ר ושבו״י כו׳ ע״ש, וי״ל כי לעמוד לפני ה׳ הי׳ אפשר שמוסב עוד אל שבט הלוי שזכר, ומן לשרתו על הכהנים; והעמידה לפניו ית׳ הוא סתם שירות כמו יהושע ב״נ העומד לפניך (דברים א׳) ויעמד לפניו (ש״א טז כ״א) ת״י משמיש קדמוהי (דוד לפני שאול) ועמדה לפני המלך (מ״א א׳) ע״ש ת״י, וכ״כ באליהו חי ה׳ אשר עמדתי לפניו (מ״א ומ״ב), ת״י די משמשנא קדמוהי, אבל "לעמד לשרת" דדברים שם מפורש על עבודת הכהנים שהוא בעמידה, וכ״כ עוד הכהנים לעמד לשרת (ש״א ח׳ דה״ב ה׳) ועל כלם אולי כוון הש״ס, ומעתה יפורש. גם לעמוד לפני ה׳ דדברים י׳ שמוסב אל הכהנים כפרש״י ז״ל, ומצאתי קצת בחי׳ הרש״ש למד״ר במדבר פ״ג אות ה׳ ופי״א אות י״ג ע״ש ובתיקונים והוספות במד״ר דפוס ווילנא תרל״ח], ועוד כל שה״כ דדברים הנ״ל בדה״א (כג י״ג) אהרן וגו׳ ובניו וגו׳ לשרתו ולברך בשמו ע״ש:

כח) ומ״ש בירמי׳ (לג כ״ב) הלוים משרתי אותי, בלוים כהנים מדבר כי כן מפורש בפסוק הקודם שם "הלוים הכהנים משרתי" ע״ש [ע׳ מאמרי הכה״ל אות ו׳ וז׳], ומ״ש בדה״א (טו ב׳) לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים כי בם בחר ה׳ לשאת את ארון האלהים ולשרתו, נ״ל שהכנוי ולשרתו על ארון האלהים (עדה״כ בדה״א טז ד׳ ול״ז שהבאתי למעלה), וקצת ראי׳ מתרגום דרב יוסף ולשמשא יתיה ואלו מוסב הכנוי לה׳ ית׳ הי׳ מתרגם ולשמשותיה בתרגומו בכל מקום; ועוד נראה כי הלוים פה כולל הכהנים ג״כ כמו ללוים בפסוק י״ב שם, שם הכולל לכהנים וללוים (כמ״ש ג״כ בבאור הח׳ ריו״ו וע׳ הקדמתו מאמר התכלית), ומפורש ג״כ בפסוק י״ד שם ויתקדשו הכהנים והלוים להעלות את ארון ה׳ וגו׳, ואולי לזאת אמר בפט״ו שם וישאו בני הלוים וגו׳ להורות שבני הלוים נשאוהו ולא הכהנים כלשון בן לוי בש״ס (ספ״א דמדות הכהן מבפנים ובן לוי כו׳) וכן הגרס בן לוי (יומא לח א׳) פרש״י כלומר מן הלוים [וע׳ חולין (דכ״ד ע״ב) בכ״ד מקומות נקראו הכהנים לוים כו׳ ובפרש״י שם ואני שמעתי לשון לוים שמשים מן וילוו עליך וישרתוך, ואולי לשון בן לוי או בני הלוים לא במשמע כהן כ״א במפורש הכהנים בני לוי, אך במשנה ב׳ פ״א דמדות שם "קול בן לוי" מסתפקים קצת אם לא כולל גם כהן ובארתי במאמרי הכה״ל בס״ד]; אמנם לדעת הרמב״ם ז״ל בספר המצות מצוה ל״ד (ע״פ מה שבארו הרב מגילת אסתר בשרש ג׳ שם) בני הלוים שבדה״י שם כהנים היו, וא״כ מ״ש גם בראש הפרשה כי אם הלוים וגו׳ להרמב״ם ז״ל ר״ל כהנים, ובא אל נכון מלת "ולשרתו עד עולם" כפי שיטתי שלא יתכן לומר כן רק בכהנים, ולדעת הרמב״ן בהשגות שם אפשר כולל לוים וכהנים יחדו שכולם בני קהת הם ובכתף ישאו, וי״ל ג״כ כי מלת ולשרתו בשביל הכהנים; אמנם לדעת המד״ר במדבר פ״ד הלוים דדה״י שם לוים ממש. ולא כהנים, וצ״ל שהכנוי ולשרתו על ארון האלהים (וע״ע מאמרי הנ״ל אחר אות כ״ד ואות ל״ב שם). ומ״ש בדה״ב (כט י״א) כי בכם בחר ה׳ לעמוד לפניו לשרתו ולהיות לו משרתים ומקטירים, זה מוסב על הכהנים שנזכרו ג״כ שם (ע״ש פ״ד וה׳) אך "לעמוד לפניו" יש לפרש גם על הלוים כמ״ש לפני זה בסמוך, וע׳ מאמרי הכה״ל אות כ״ו ול״ח, וע׳ דה״ב (לא ב׳) וברש״י שם הכהנים לשרת והלוים כו׳.

כט) ובמקדש לעתיד נאמר (יחזקאל מד י׳ י״א י״ג וי״ד) הלוים אשר רחקו מעלי וגו׳ והיו במקדשי משרתים וגו׳ ומשרתים את הבית וגו׳ ולא יגשו אלי לכהן לי

[לשמשא קדמי] וגו׳ שומרי משמרת הבית וגו׳ (והלוים שזכר המה הכהנים שאינם מבני צדוק שנפסלו מהכהונה, ע״ש רד״ק ומאמרי הכה״ל אות ב׳), ואח״ז נאמר (פט״ו וט״ז) והכהנים הלוים בני צדוק וגו׳ המה יקרבו אלי לשרתני [לשמשא קדמי] וגו׳ והמה יקרבו אל שלחני לשרתני וגו׳, וכ״כ למעלה שם (מ מ״ה) הלשכה וגו׳ לכהנים שומרי משמרת הבית, ופרש״י כמדומה הם הלוים המשוררים עכ״ל, והגר״א ז״ל פי׳ על הכהנים שאינם מבני צדוק (וע״ש באור הרב מלבי״ם ז״ל שאפשר הי׳ להם דין לוים בשירם עש״ה), ואח״ז יאמר (פמ״ו) והלשכה וגו׳ לכהנים שומרי משמרת המזבח המה בני צדוק הקרבים מבני לוי אל ה׳ לשרתו (כהנים גמורים), וכ״כ שם (מג י״ט) ונתתה אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי וגו׳ לשרתני וגו׳ [וכלשון זה בת״א (יתרו יט כ״ב) הכהנים הנגשים אל ה׳, כהניא דקריבין לשמשא קדם ה׳ (עמ״ש להלן ענף ד׳ לשון קריבה בכהנים) וז״ל רמב״ן שם שהם מגישים לשם הנכבד קרבנות ונגשים בהם אליו עכ״ל, ובראב״ע שם הם הבכורים כו׳ שהם הקריבו עולות על המזבח כו׳ ע״ש, וז״ל הרב״ח שם וגם הכהנים הנגשים אל ה׳ ע״י הקרבנות נקראו הבכורות הכהנים כו׳ או י״ל הכהנים על בני אהרן ממש ונקראו כהנים ע״ש העתיד שעתיד׳ הכהונה להנתן להם כו׳, יתקדשו, ומזה כתוב (ויקרא י׳) בקרובי אקדש, אמר בקרובי כנגד הנגשים [שתרגומו דקריבין] ואמר אקדש כנגד יתקדשו עכ״ל רב״ח].

ל) וע׳ זבחים (דכ״ב ע״ב) על המשנה כל הזבחים שקבלו דמן כו׳ ערל כו׳ פסול מנלן כו׳ מדברי יחזקאל ב״ב למדנו, כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי לשרתני (יחזקאל מד ט׳) כו׳, ומלת לשרתני איננה במקרא אך הגמרא הוסיף לה ע״פ המפורש ביחזקאל שם פט״ו וט״ז ע״ש, וטעם ההוספה הוא לדעת ולהבין כי בעבודה משתעי שלא יבא כהן ערל לשרת בקדש ומלת לשרתני תורה על זה, וכן כתובה המלה לשרתני בשארי המקומות בש״ס שהובא שם מאמר זה, ממקרא זה בזבחים שם (די״ח ע״ב) ובמו״ק (ד״ה ע״א) וביומא, תענית, וסנהדרין ע״ש, [וכן הועתק לשון הש״ס דסנהדרין ברמב״ן בהשגותיו לספר המצות סוף שרש ב׳ ד״ה וכן מ״ש הרב כו׳ וכן הובא פסוק זה בלשון הרמב״ן שם בשרש הד׳ עם המלה לשרתני (שגרא דלשנא מהש״ס) והלא דבר הוא ולא על חנם, ומצאתי בהמגיד שנה ז׳ צד 181 כתב הרב דשטאקהאלם הי״ו וז״ל אות ג׳: במו״ק (ד״ה ע״א) מביאה הגמרא פסוק מיחזקאל (מד ט׳) כו׳ לא יבא אל מקדשי לשרתני אבל המלה לשרתני לא נמצאה בהפסוק ובל״ס הוסיפה המדפים עבור שמצאה ברש״י לא יבא למקדש, לשרתני כו׳, והחליף פרש״י לדברי קרא עכ״ל, ולדעתי גם רש״י ז״ל ראה מלה זו בגמרא בעבור שהוסיפה הש״ס להבנת הענין. ודרך הש״ס כן בהבאת מקראות ידוע כמ״ש הריטב״א (הובא בע״י) (ב״ב דקכ״ג) ובני מנשה הפר וישעי אין המקרא הזה בשום מקום אלא מקרא קצר נקטיה כו׳ ודרך התלמוד כן לקצר בפסוק ולפעמים שמוסיף בהם לבאור כאותה שאמרו במס׳ תענית לתת להם אחרית ותקוה בגולה שהוסיף בגולה על המקרא לפי שכך ענינו למעלה מאותו מקרא אבל אין בעיקר המקרא אלא לתת להם אחרית ותקוה ותו לא מידי עכ״ל [וכן הדבר ממש עם המקרא דיחזקאל בהוספת המלה לשרתני לפי שכך ענינו באותה פרשה], והריטב״א דבתרא הובא ג״כ בס׳ יד מלאכי סי׳ רפ״ג וע״ש עוד

דוגמאות

דוגמאות. וע' ערכין (יח ע"ב) (מצוין גם ביד"מ שם) שהיה גירס' התוס' בגמרא שנאמר ופדויו מבן חדש ומעלה, וכתבו ע"ז חפשנו אחר מקרא זה ולא מצאנוהו כו' ושמא דריש הכי כו' ע"ש, אבל באמת מבואר הוא ע"פ גמרא דבכורות (דמ"ט ע"א) דילפינן חדש דופדויו כו' מחדש דבמדבר (פקוד כל זכר מבן חדש ומעלה) ועל כן העתיקו חז"ל בערכין לשון המקרא כאלו כתוב מפורש ופדויו מבן חדש ומעלה והעיר בתוס' חדשים ע"ש והבן, ועיין ויק"ר פ"ג ושסע אותו וכו' ואת אמרת והקטיר [הכהן את הכל] המזבחה, ומלות הכהן את הכל לא כתיבין בעולת העוף וכתב ביפ"ת זה אינו לשנא דקרא רק מפשט הכתוב משמע כי יקטיר גם הכנפים בנוצתן עכ"ל, והוא ע"ד קצרה מפסוקים הנאמרים בעולת בהמה (ויקרא א ט') והקטיר הכהן את הכל המזבחה, וכן והקריב וגו' — ע"ש, וכ"כ בשע"ת להגאונים ז"ל (לייפציג תרי"ח) סי' קכ"א בזה"ל רגילין רז"ל שאומרים טעם המקרא שלא בלשון הכתוב כדאמרינן מהיות טוב א"ת רע ומקשינן מי כתיב כהאי גונא ומהדרינן כו' רב האיי ז"ל עכ"ל השע"ת (ועוד הרבה יש ע' יד מלאכי שם ויבואר עוד אי"ה בסוף המאמר אות ע"ה וע' אות שאח"ז), וע' עד"ז בס' המצרף להרמ"ק ח"ב סי' קע"ט שיישב בזה לשון הזוהר (וע"ש ג"כ סי' רל"ח): וע' ב"ר פס"ז בשושן הבירה שנא' ויזעק זעקה גדולה ומרה עד מאד. ואצל מרדכי לא כתוב עד מאד אך משגרא דלשנא הנא' בתולדות שם ויצעק וגו' עד מאד נקטיה לה. וע' סנהדרין (דק"ג כע"ב) שנאמר כל העובר ושב אל הלוים, וכתוב בע"י (פסוק זה חפשתי בנרות ולא מצאתיו) וצ"ע. ואמרתי ליישב עד"ז לשון חז"ל בס"פ הזהב קרי אנפשי' צדיק מצרה נחלץ ויבא אחר תחתיו [משלי יא ח'] ולשון המקרא רשע תחתיו [כאשר העיר בהגהת מהרי"ב] וכ"ה בילקוט משלי, אמנם נראה כי רבא שקרא אנפשי' צדיק מצרה נחלץ וסיפא דקרא על רב פפא בר שמואל, ולבלתי יקראהו רשע, שינה בכוונה ע"ד תקון סופרים אחר תחתיו, ולא במקרה נשתנה לשון המקרא בגמרא כ"א לשון חכמים מרפא (מלבד מה שבלשון המלה אחר נרמז לשון הקרא כמו אלישע אחר, ועוד כיו"ב ואכ"מ) וע' ב"ק (דקי"ט ע"א) יכין רשע וגו' (ובחא"ג שם מהמשך פה"ק זה חלק אדם רשע כו').

לא) ובס' ישעיה (נו ו') ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו וגו' [עדה"כ וילוו עליך וישרתוך האמור מהלוים להכהנים] ופי' הראב"ע לשרתו שירות ה' לעשות חקיו עכ"ל [ועד"ז יפורש לשון ולשרתו ברמב"ם ז"ל ס"פ י"ג מהל' שמיטה ויובל ע"ש]; אבל לדעתי אין להוציא גם לשרתו זה מכלל אחיו הנאמרים אך בכהנים משרתי ה', וזה כדברי הח' המבאר רוו"ם שם שכתב בפסוק (ז) שאחריו: והביאותים אל הר קדשי כי יתכן שינשאו בנותיהם לכהנים וללוים ויהיו בני בניהם עומדים בחצרות אלהינו לשרת לפני ה' ולכן אמר עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי יעלו על המזבח עולות וזבחים עם שאר אחיהם הכהנים עכ"ל, וכ"כ שם ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם וגו' ות"י בבית מקדשי כו'; ואח"ז מצאתי הדבר מפורש במדרש שמ"ר פי"ט וז"ל ד"א זאת חקת הפסח הה"ד ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' וכו' עתידים גרים להיות כהנים משרתים בבהמ"ק שנא' (ישעי' יד א') ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב ואין ונספחו אלא כהונה כו' לפי שבנותיהם נשואות לכהונה כו' עד הוי (ישעי' נו ג') ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' וגו', עוד שם במד"ר ומשרתים לשמי כו' לפיכך ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לשרתו כו' [ובשביל

מלת

מלת לשרתו שאיננה בפסוק ואל יאמר וגו׳ הגיה הרד״ל ישם לפיכך ובני הנכר הנלוים וגו׳, ולענ״ד א״צ להגיה והמדרש הוסיף לה להבנת הענין כי שני הפסוקים האלה (ו׳ וג׳) מתאימים יחדו והכוונה בשניהם שירות לה׳ (וכמ״ש לפני זה על מלת לשרתני שהוסיפה בש״ס על המקרא דיחזקאל)], ועיין ספרי בהעלותך על יהונדב בן רכב שהי׳ מבני בניו של יתרו וכן ברחב הוונה כו׳ שעמדו מהם כהנים, ועיין מגילה (די״ד ע״ב) ח׳ נביאים והם כהנים עמדו מרחב כו׳, ועי׳ ג״כ ב״ר פ״ע ושמ״ר פי״ט שם ופכ״ז ובמדב״ר ספ״ח ובקה״ר ז׳ ח׳ ואוהב גר וכו׳ ומשיאין מבנותיו לכהונה כו׳ לחם זה לחם הפנים ושמלה אלו בגדי כהונה כו׳, ועל דרך זה נוכל להבין המקרא דישעי׳ (סו כ״א) וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר ה׳, שפירושו כד״ק על העמים המביאים אותם (והיא ג״ד הח׳ גע״ז ע״ש באור), וזה כדברי חז״ל עתידים גרים להיות כהנים משרתים כו׳, ועי׳ שו״ט תלים ספ״ז שדרשו על המובאים וע״ש רד״ק ורש״י [ועי׳ שו״ע או״ח סי׳ קכ״ח סל״ז ובב״י שם וש״מ ואכמ״ל] ועיין מכילתא משפטים פי״ח נקראו ישראל משרתים ונקראו הגרים משרתים כו׳ ע״ש, ועי׳ מסורה רבתי והלוים.

לב) ועוד נראה כי „בני הנכר" שזכר בישעי׳ שם המה כהנים שנתנכרו מעשיהם ונבדלו ונתרחקו מהכהונה כמו שקורא ביחזקאל (מד ט׳) לכהנים שאינם מבני צדוק „כל בן נכר ערל לב וגו׳ לא יבא אל מקדשי וגו׳" ע״ש, ועל כאלה אולי ניבא ישעי׳ שאם ישובו אל ה׳ וילוו אליו לשרתו וגו׳, ועי׳ ת״א עה״פ כל בן נכר לא יאכל בו (שמות יב מ״ג) וסה״מ להרמב״ם ל״ת קכ״ח, ורש״י שם [הערה ז], הרי גם לשרתו זה שבישעי׳ (נו ו׳) שומר את דרכו והוראתו כמו בכל מקום לכהנים משרתי ה׳.

לג) ובתהלים (קא ו׳) עיני בנאמני ארץ וגו׳ הוא ישרתני, איתא במדרש שו״ט שם אמר הקב״ה למשה מנה לי כהן א״ל מאיזה שבט כו׳ א״ל תמנה לך משבטך עיני בנאמני ארץ שנא׳ בכל ביתי נאמן הוא כו׳ אמר הקב״ה מי שמשרתני בעוה״ז הוא ישרתני לעוה״ב ע״כ (הרי פרשוהו לשירות הכהונה), אבל במדרש במדבר פ״ג ותנחומא שם דרשו מקרא זה על הלוים משרתי הכהנים במקדש ע״ש, אולם לפי הפשט לא יצדק לשרתני רק לשירות הכהונה, (או הוא דרך מליצה השירות לה׳ לעשות חקיו, ול״ד על עבודת המקדש);

לד) ובספרי ורש״י דברים (יח ו׳ וז׳) וכי יבא הלוי וגו׳ ושרת (בשם ה׳) בראוי לשירות יצאו לוים שאינם ראוים לשירות, וזה כמ״ש בפה״ק שם „לשרת בשם ה׳" האמור בכהן ע״ש (ועי׳ ב״ק דק״ט ע״ב וערכין די״א ועי׳ רא״ם ועי׳ ז״א בספרי קס״ח וקס״ט ועי׳ במדבר יח א׳ — ז׳ ובספרי ורש״י ז״ל, ועל מ״ש רש״י שם ב׳ וישרתוך כו׳ ע״ש רא״ם, ויש לעי׳ תמיד דכ״ו ע״ב), והארכתי בס״ד במאמרי הכה״ל אות כ״ה וכ״ו עש״ה.

לה) ואחרי ראותך כל אלה כי השירות לה׳ נאמר במקראות אך בעבודת הכהונה, עתה ראה גם ראה כי גם בשמואל שהי׳ לוי לא כהן, נאמר ג״כ שתי פעמים (ב י״א ג א׳) משרת את ה׳, ופעם אחת (ב י״ח) משרת את פני ה׳; לשון הנאמר בכהנים לא בלוים, וזה פלא, ולשון זה יורה לפי הפשט שנתחנך שמואל בעבודתו לה׳ בקדושת ומדרגת הכהונה (ובדרש מכאן למעמש פני ת״ח כמשמש פני השכינה ע׳ רש״י ומד״ש) [ועי׳ רש״י ר״פ קרח (טז ז׳) וקרח כו׳ עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו ששקול כנגד משה ואהרן כו׳ ע״ש, והוא ממד״ר ע״ש, ומכאן בקש קרח הכהונה ועי׳ אות ס״ז]:

ולדעתי

ענף ד

לו) ולדעתי גם הלשון ונתתיו לה׳ וגו׳ שאמרה חנה [ותרגומו ואמסריני׳ דיהא משמש קדם ה׳] מוכיח על זה שתתנהו לשירות ה׳ ולכהונתו; כי אף אמנם נאמר בלוים "והבדלת" וגו׳ [ותפרש] והיו לי הלוים וגו׳ (במדבר ח י״ד) [ותרגומו ויהון משמשין קדמי לואי] כי נתונים נתונים המה לי [ארי אפרשא מפרשין אינון קדמי] וגו׳ לקחתי אותם לי [קריבת יתהון לפלחני וי״נ קדמי, ועיקר] (שם ט״ז), זה היה אך קודם שניתנו לאהרן ובניו, אבל אחר זה יאמר (שם פי״ט) ואתנה את הלוים נתנים [מסירין] לאהרן ולבניו וגו׳, וכן יאמר (שם ג ט׳) ונתתה את הלוים לאהרן ולבניו נתנים נתנים המה לו וגו׳ [מסירין יהיבין כו׳], ומפרש אח״ז (פי״ב) ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך ב״י וגו׳ והיו לי הלוים [קריבית ית לואי כו׳ ויהון משמשין קדמי] וכמ״ש בבאור נתח״ש שדבק עם הקודם מ״ש שהיו הלוים נתונים לאהרן מהיכן זכיתי בהם כו׳ והיו לי שיהיו לי כו׳ ע״ש ומ״ש אח״ז (פי״ג) לי יהיו מוסב על הבכורים ע׳ בכורות (ד״ה רע״א) בהווייתן יהו ע״ש חי׳ הרש״ש דלא כבאור, וכ״מ מהת״א כי לי כל בכור וגו׳ לי יהיו, ארי דילי כו׳ דלי יהא ע״ש [והתרגום הבדיל לתרגם הנתינה לה׳ בלשון אפרשא ולאהרן מסירין יהיבין כמ״ש המפרשים], ועד״ז מפורש להלן שם (יח ו׳) ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים [קריבית כו׳] מתוך ב״י לכם מתנה נתנים לה׳ וגו׳ [מתנן יהיבין כו׳] ע״ש רש״י וספרי (ובבאור ועתה הנני נותנם לכם כו׳), אבל לא יאמר עוד משם והלאה כי הלוים נתונים לה׳, לפי שנתונים נתונים המה מאת ה׳ להכהנים — והנה שאמרה ונתתיו לה׳ תורה בזה לכהונת ה׳ (וע׳ במדב״ר פ״א הם קרבו עצמן לי "מי לה׳ אלי" "ואני מקרבן" והיו לי הלוים. ושם פט״ו מי״ג דברים כו׳ והיו לי כו׳ וכן בתנחומא בהעלותך וע׳ מד״ש פי״ט לי כו׳), ועל והיה לה׳ דיפתח (שופטים יא ל״א) עיין רלב״ג שם.

ודע כי ע״ד הכתוב בלוים (בתחלה) הלשון מתנה נתנים לה׳ (יח ו׳) (ואח״ז) נתנים נתנים לאהרן ובניו (ח י״ט וג׳ ט׳); עד״ז מצאנו השם נתינים מן ספר עזרא והלאה (לא קודם) להגבעונים הנתונים עוד מזמן יהושע (ט׳) להיות חטבי עצים ושואבי מים לעדה (ר״ל לצרכי צבור דוקא כמ״ש בבאור שם פכ״א ע״ש) ולמזבח ה׳ וגו׳; ופי׳ התוי״ט בתענית (פ״ד מ״ה) לעובדי המזבח ולא למזבח עצמו, וכמ״ש בעזרא (ח כ׳) ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים נתינים וגו׳ ע״ש, ולשון הראב״ע (עזרא ב מ״ג) הנתונים וכו׳ ויהושע נתנם לבית אלהיו על כן נקראו נתינים אע״פ שנאמר אח״כ ומן הנתינים שנתן דוד כו׳ כי הטעם קיים הנתינה, או נקראו מהיום: נתינים כי מקודם היו נקראים גבעונים עכ״ל, וז״ל התוי״ט פ״ח מ״ג דיבמות ונתינים כתב הר״ב נתונים לחוטבי עצים כו׳ זהו פי׳ השם דמקרו נתינים כו׳ וקראם נתינים על שם ויתנם יהושע כו׳ ע״ש, וע׳ באור רוו״מ לעזרא שם (ח כ׳) היטב (ומש״ש כי מימות דוד ואילך היו נקראים נתינים צע״ק) וע״ש ג״כ באור הח׳ ייטלש, וכן בעזרא (ז כ״ד) כהניא ולואי וגו׳ נתיניא ופלחי בית אלהא דנא (ע״ש רש״י משמע שמפרש ופלחי וגו׳ מחובר אל הנתינים, וע׳ קרוא מקרא 312), ובדה״א (ט ב׳) ישראל, הכהנים, הלוים, והנתינים; והלשון נתונים עוד בלוים בדה״א (ו ל״ג) ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת משכן בית האלהים (עמ״ש למעלה אות כ״ו), ובעזרא (ח י״ז) הנתונים בכספיא

המקום

המקום, הקרי הנתינים ביו"ד, וכ"פ הראב"ע לשון נתינים ממש, והכתוב הנתונים בוי"ו, ופרש"י וש"מ לא מן השם נתינים אלא מלשון נתונים (בינוני הפעול), וע' מ"ש למעלה הבדל בין התאר ע"מ פָּעִיל כמו שָׂכִיר ובין בינוני הפעול (שָׂכוּר), וכן י"ל בין התאר נתינים ללשון נתונים הנאמר בלוים; ואחר כתבי זאת מצאתי דברים להרשד"ל המשתדל (במד' ג ט') ראוים למי שאמרם וז"ל: נתונים נתונים המה לו כו' ואשר אני אחוה לי הוא שאין כאן כפל לשון כנ"ל, אבל אומר אני כי נתונים הראשון הוא שם, והיו נקראים כן גם קודם מתן תורה האנשים שהקדישום אבותיהם (או אחרים) לעבודת האל ומקדשו (כמו שהיה שמואל שאמרה עליו אמו ונתתיו לה' כל ימי חייו), ומזה נקראו אח"כ נתינים הגבעונים ושאר נכרים שנתנום ב"י לעבודת המקדש; והנה נתונים כמו מוקדשים, ושיעור הכתוב: בתורת האנשים המוקדשים הנקראים נתונים, יהיו הלוים נתונים לאהרן. וכן למטה (ח י"ו) כי נתונים נתונים המה לי מתוך ב"י, ענינו הם מופרשים לי בתורת המוקדשים הנקראים נתונים. וקרוב לזה (למטה יח ו') לכם מתנה נתונים לה' לעבד את עבודת אהל מועד, אין הכוונה שניתנו במתנה לכהנים, אלא שניתנו להם כמתנה שהוקדשה לגבוה, אבל לא להם ממש ניתנו, אלא לה' לעבוד את עבודת אהל מועד (ע"ש רש"י), ואחר שקרא הלוים בשם נכבד מַתָּנָה, חזר בפסוק שאחריו ואמר עבודת מתנה אתן את כהנתכם, כלומר גם אתם הכהנים דעו כי עבודתכם היא עבודת קדש, ואין לזרים אתכם; ופי' עבודת מתנה עבודת הקדשה והקדש, שאתם נתונים ומוקדשים לי לעבוד עבודתכם; וגם כשהיו שורפים את בניהם לע"ז היו הבנים ההם נקראים מתנה, כדברי יחזקאל (כ ל"א) ובשאת מתנותיכם בהעביר בניכם באש אתם נטמאים; גם בבהמות נ"ל שנקראו סתם בשם מתנות הבכורות הקרבים לגבוה, וזה נ"ל המכוון במלת מתנות בפסוק מלבד שבתות ה' ומלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם וגו' (ויקרא כג ל"ח) עכ"ל רשד"ל ודפח"ח.

לז) וע"פ הדברים האלה תשכיל ותוסיף לקח גם בדברי רש"י ז"ל במדבר (טז ה') וז"ל שם: בקר ויודע ה' את אשר לו לעבודת לויה [כמ"ש והיו לי הלוים, הרמב"ן ז"ל], ואת הקדוש לכהונה [כמ"ש דה"א (כג י"ג) ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים, הרמב"ן ז"ל, וכ"כ בס' תהלים (קו י"א) אהרן קדש ה'; ובבה"ג שנשא ציץ הקדש שכתוב עליו "קדש לה'" פי' מסמ"ע חא"ב פ"נ וז"ל צוה שיכתוב על מצחו קדש לה' שהוא תאר מוסב לא אל הציץ ביחוד כי על כל הבגדים נאמר בגדי קדש הם, אבל לעצם הכהן ההוא ברצון אלהינו עכ"ל [הערה ח]] והקריב אותם אליו [הוסיף רש"י ז"ל לשון אותם להורות שוהקריב מוסב על את אשר לו ועל הקדוש, כמ"ש בבאור נתה"ש] והתרגום מוכיח כן ויקרב לקדמוהי יקרב לשמשותיה עכ"ל רש"י ז"ל [בתוס' המוסגר], וכוונתו לע"ד דהנה מ"ש "ואת אשר יבחר בו" ודאי על הכהונה הוא כמ"ש אח"ז "והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש" וזה במקריבי הקטרת שיבחרהו לכהונה, ולכן ת"א בו לשמושיה, כמו לשרתו האמור בכהנים, אבל והקריב אליו הראשון תרגום לקדמוהי לפי שמוסב גם על הלוים וכמו בפסוק ט' ע"ש, והגאון בעל גור ארי' זצ"ל הבין הוכחת רש"י מהתרגום שלא נפרש והקריב יקריב שהקדוש והנבחר יקריב קרבנות לה' וזה מוכח ממה שתרגם השני לשמושיה וכן הראשון לקדמוהי בלמ"ד ולא קדמוהי שנשמע מזה שר"ל שיקריבהו ה' לפניו

ולעבודתו

ולעבודתו (וכ״כ בבאור ע״ש), וגם זה נכון, אבל בלתי מבואר עוד טעם השינוי בתרגום הא׳ בלשון קדם והב׳ בלשון שמש והנראה כמש״כ, וכן מצאתי אח״ז בלבוש האורה (להגאון בעל הלבושים ז״ל) וז״ל את אשר לו לעבודת לויה והקריב השי״ת אותם אליו להיותם קרובים במשכן אליו לעבודתו ואת אשר יבחר בו יקריב הוא ית׳ ג״כ אליו להיות קרוב לו במקדש ומוכן תמיד לעבודתו בקרבנות וע״ז אמר והתרגום מוכיח כן וכו׳ ויקרב לקדמוהי כלומר שיהי׳ תמיד לפניו בעבודת המשכן והמקדש כו׳ יקרב לשמושיה ר״ל שמוש ממש בעבודת הקרבנות עכ״ל, וזה כדברי: והנה מ״ש „ויודע ה׳ את אשר לו״ על הלוים, זהו על תחלת הלקחו אותם אליו (ע׳ רמב״ן שפי׳ את אשר לו אם הלוים או עדיין הבכורות שלו כו׳ ע״ש), אבל אח״ז ניתנו לאהרן כמש״כ; וקצת נראה לפרש שעור הכתוב ע״פ דעת רש״י ז״ל ע״ד מקרא מסורס וכה שעורו: בקר ויודע ה׳ את אשר לו והקריב אליו (ר״ל ללויה) ואת הקדוש (שזהו ג״כ) ואת אשר יבחר בו [כלשון שאחריו: אשר יבחר ה׳ הוא הקדוש] יקריב אליו (לכהונה). והבן זה ע״פ מדה ל״א מל״ב מדות, ובזהר פ׳ קרח בקר ויודע ה׳ את אשר לו דא ליואה ואת הקדוש דא כהנא כו׳ כהן קדוש לוי טהור כו׳. ועוד בזהר ס״פ נשא לוי כו׳ אקרי קדוש דכתיב וקדשת את הלוים אר״ת אף אקרי טהור וטהרת אותם כו׳ ע״ש והובא בב״י או״ח סי׳ קכ״ח בדין דלוי יוצק לכהן ע״פ הזהר הנ״ל (ובט״ז ומג״א שם בשם הב״ח דאם אין לוי בכור פט״ר יוצק שהוא קדוש על ידו ע״ש).

לח) ובמה שיבא לשון שמוש בתרגום על שירות הכהונה יובן לע״ד ג״כ טעם הת״י לש״א (ב׳ ל׳) „יתהלכו לפני עד עולם״ שתרגם „ישמשון קדמי״ ולא תרגם כמו בשארי לשון מתהלך לפני ה׳ (בת״א ות״י) בלשון פלחן, הוא הדבר שלשון פלחן הוא גם בעבודת ה׳ לכל האדם (בלב ובמעשה), אבל בס׳ ש״א שם שמדבר מעבודת הכהונה לעלי הכהן ובניו, שהוא השמוש במקדש בפועל, על כן תרגם ישמשון קדמי, וכמו לפני זה שם „לשאת אפוד לפני״ ת״י למלבש אפוד לשמשא קדמי (כ״כ ליישב טעם הת״י בהי׳ לת״א ר״פ נח וע״ש עוד מש״ש);

לט) וגם לשון קיחה הנאמר בלוים וכהנים, תרגם אונקלוס בלשון קריבה (לא בלשון דבר בשאר תרגום קיחה באדם), קח את אהרן ואת בניו וגו׳ (ויקרא ח ב׳) קריב ית אהרן כו׳, ולא כמו שתרגם קח את אהרן וגו׳ הר ההר (במדבר כ כ״ה) דבר כו׳, כי בשמוש המקדש נופל לשון קרב, וכמה שנאמר (שמות כח א׳) הקרב אליך את אהרן וגו׳ (ועוד הרבה מלשון הקרבה באהרן ובניו בשמות ובויקרא שם), וכ״ה בתו״כ קח את אהרן וכו׳ היה במשמע שנתרחק אהרן כשהוא אומר קח את אהרן כו׳ שנתקרב אהרן, וע׳ ב״ר פנ״ה משה אמר הנני לכהונה הנני למלכות א״ל הקב״ה אל תקרב הלום אין קרב אלא כהונה הד״א והזר הקרב יומת ע״ש ובבמד״ר פ״ב (וביפ״ת שם פי׳ אין קרב האמור כאן כו׳, ויבואר כזה במאמרנו זה), וכן בלוים קח את הלוים וגו׳ (במד׳ ג מ״ה ו״ח ו׳ וט״ז) ת״א קריב כו׳, לקחתי אותם לי, קריבת יתהון קדמי, ואקח את הלוים וקריבת כו׳, ולא כשאר קיחה באדם שתרגומו בלשון דבר כמו קח לך את יהושע (במד׳ כז י״ח) דבר כו׳ וכיו״ב (ע׳ רש״י עה״פ ואת בנימין תקחו), וכן יאמר המקרא והקרבת את הלוים וגו׳ (במדבר שם); כי הבדיל וגו׳ להקריב אתכם אליו (במד׳ טז ט׳), והקיחה לכהנים ולוים ענינו הקרבה לעבודה. ועד״ז לכלל האומה ולקחתי אתכם לי לעם (שמות ו ז׳) שת״א ואקריב יתכון קדמי כו׳

וכן

(וכן בת״י יחזקאל לז כ״א ע״ש) , ועי׳ ירמי׳ (לא כ״א) והקרבתיו וגו׳ וברד״ק שם [ועד״ז לשון קיחה בבע״ח לקרבן כמו קחה לי עגלה משלשת וגו׳ (בראשי׳ טו ט׳) ת״א קרב קדמי כו׳, ויקח לו את כל אלה (שם י׳) וקריב קדמוהי , כלשון הרד״ק פי׳ להקריבם לפניו (וזהו לי ולו) , וכמו ויקח יתרו עולה וזבחים (יתרו יח י״ב) שת״א וקריב יתרו כו׳ [ובק״ס ונסיב ט״ס], אבל קח לך עגל ב״ב (ריש שמיני) ת״א סב לך , ואחריו יאמר ״והקרב לפני ה׳״ ועי׳ פ׳ בא (יב ג׳) ויקחו להם איש שה וגו׳ משכו וקחו לכם (שם כ״א) ויסבון להון וכו׳ וסיבו כו׳ , כי שם אך הכנה להקרבה שתהי׳ אח״ז כי כן יאמר ויקחו להם (לא ויקחו לי) וכמו קח לך , אך שם (ל״ב) גם צאנכם גם בקרכם קחו וגו׳ דברו (כלשון קיחה באדם כי ר״ל להנהיגם אִתָּם , וצריך באור כל תרגום לקיחה בבע״ח ואכ״מ] , ועיין במדב״ר פ״ג אשרי בכפלים מי שהקב״ה בחר בו וקרבו ואיזה זה אהרן ולוי אהרן מנין שנא׳ ובחר אותו וגו׳ ומנין שהקריבו שנא׳ ואתה הקרב וגו׳ , לוי כו׳ ומנין שהקריבו שנא׳ ואתה הקרב את מטה לוי ועליהם הכתוב אומר (תהלים סה ה׳) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך וגו׳ , עוד שם פ״ז קירב הלוים לשמושו כו׳ (ר״ל לשמש לפניו במקדש) ועי׳ שמ״ר פל״ז [ולשון תבחר ותקרב כמ״ש בר״פ קרח אשר יבחר בו יקריב אליו, ועי׳ זהר פ׳ חיי שרה (דק״ל ע״א) אשרי תבחר כו׳ , ועי׳ עדיות פ״ח מ״ג וז׳ לרחק ולקרב כו׳ לרחק המקורבין ולקרב כו׳, שהלשון ג״כ על הקרבת הכהונה (ע״ש בראב״ד), ועי׳ באור רנה״ו ויקרא (ט ז׳ וח׳) עה״פ קרב אל המזבח וגו׳ ויקרב אהרן וגו׳ , ועי׳ מ״ש הרוו״ה על השם קרובות במחזור לשבועות , ועי׳ מערכי לשון להרמ״ל ערך קרוב , ועי׳ ס׳ ב״י פ״צ בשם ב״ר א״א לו לש״ץ בא והתפלל אלא בא וקרב קרבנות צבור כו׳ ונקרא הש״ץ בתלמוד ירו׳ קרוב או קרובא כו׳ והתפלות קרובות כו׳ ע״ש, ועי׳ הערה י׳ לס׳ בחה״ד, וידידי הרב ר״צ ק״ב (זצ״ל) מקרב לכוונה זו דרשת חז״ל על ולא קרב זה אל זה בקשו לומר שירה כו׳ (מגילה ד״י) ע׳ הכרמל א׳ צד 8 וצד 70 ואכמ״ל] , ובאזהרה לזר נאמר ג״כ לשון קריבה ״למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא (במד׳ יז) , וכן והזר הקרב יומת (שם ג י׳) כ׳ הראב״ע ישראלי או לוי [וברע״ס שם והזר הקרב לעבודת לוים או כהונה עוד שם עכ״ל] (יח ז׳) והזר מהכהנים אפי׳ לוי כו׳ , וכן שם (ג ל״ח) והזר הקרב אל מקום הקד״ש כו׳ (משמע שם שמפרש הראב״ע זר מהכהונה) ; וכ״פ הראב״ע ואשר יתן ממנו על זר (שמות ל ל״ג) שאינו ממשפחת אהרן כו׳ (והמשיחה בשלמה הוראת שעה היתה כו׳ הביאו הרמב״ן שם וכתב ואין כן דעת רבותינו ז״ל כו׳ ע״ש) ; וכן וזר לא יאכל (שמות כט ל״ג) וכל זר לא יאכל קדש (ויקרא כב י׳) לשון הראב״ע (בשניהם) ״שאינו מזרע אהרן״ אך יש גם זר מהלויה כמ״ש הראב״ע בעצמו עה״פ וזר לא יקרב אליכם (במדבר יח ד׳) שלא תצטרכו לזר שהוא ישראל ע״כ , והנה גם בר״פ במדבר (א נ״א) והזר הקרב יומת , כתב הראב״ע והזר מבני לוי (ר״ל שאינו מהם) ואם הוא ישראל עכ״ל , והמבאר נתה״ש העתיקו לפי תמו (מבלי הזכיר שמו) אף שבאר בעצמו הלוים הנאמר בפסוק ההוא ״יורידו אותו הלוים וגו׳ יקימו אותו הלוים״ שהם אהרן ובניו (כי על הלוים אמר להלן (ד ט״ו) ולא יגעו אל הקדש ומתו עד כלות אהרן ובניו להורידו ולכסותו) כו׳ ע״ש ; אך נ״ל שהלשון ״והזר הקרב יומת״ מוסב על שלפניו בפסוק זה (יורידו וגו׳ יקימו וגו׳) וגם על שלפני פניו בפה״ק המה ישאו את המשכן וגו׳ ; ואיש כדינו , שם הזר לנשיאת המשכן וכליו הוא ישראל , ופה הזר להורדת המשכן והקמתו הוא גם מבני קהת אם לא אהרן ובניו , ואולי זהו שדקדק רש״י ז״ל וכתב והזר הקרב לעבודתם זו (אם עבודת הנשיאה

שישראל

שישראל הוא הזר או עבודת הורדה והקמה שגם בני לוי זרים), ולשון הרא״ם ז״ל והזר הקרב לעבודתן זו אפי׳ כהנים אם באו בעבודת הלוים זו חייבים מיתה שגם הם זרים ללוים ואמר לעבודתן זו שהיא פריקת המשכן והקמתו כו׳ עכ״ל, ותימה קצת שהרי פריקת המשכן והקמתו לאהרן ובניו הוא והלוים זרים, אף שבאמת לנשיאת המשכן וכליו (שבפה״ק) גם הכהנים זרים להלוים וצע״ק [ולשון הלוים לאהרן ובניו כפי׳ הנתה״ש ע׳ מש״כ במאמרי הכה״ל בס״ד ועל מ״ש הראב״ע יומת וב״ד ימיתוהו ורש״י ז״ל כתב יומת ביד״ש, ע׳ רמב״ן (שמות כא כ״ט)].

מ) וכלשון קריבה המבואר (בשירות של מעלה), נ״ל לפרש ג״כ את הכתוב והקרוב אליו וגו׳ דאסתר (א י״ד), ר״ל הקרובים ועומדים עליו לשמשו, ועל כן הם מרואי פני המלך [במלכותא דארעא, וע׳ מגילה (דכ״ג ע״א) ושבעה כנגד מי כו׳ רואי פני המלך, וע״ש רש״י ותוס׳ וחי׳ הרש״ש], ומצאתי אח״ז שכ״פ הה׳ המבאר ליחזקאל (כג ה׳) בדפוס פראג ווילנא, וז״ל אל אשור קרובים [וכן פי״ב שם, פחות וסגנים קרובים] כו׳ וקרובים כנוי לשרי המלכות רואי פני המלך, וכן מצאנו והקרוב אליו כרשנא וגו׳ רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות ולא נוכל לומר כי הפסוק הגיד לנו כי במקרה היו האנשים האלה קרובים בזמן הזה ועמהם התיעץ על כי אמר בסוף רואי פני המלך יושבי ראשונה במלכות א״כ קרוב כנוי ליושבי ראשונה במלכות וכן קראו גם הרומים לאנשים כאלה (amici) עכ״ל המבאר (ועד״ז במלכותא דרקיע כנוי הקרובים אל ה׳ לשרתו, וע׳ מגילה (די״ב ע״ב) דרשו והקרוב אליו דאסתר לשון הקרבת קרבן, ועמש״כ במאמרי הכה״ל על „עיר וקדיש" כנוי למלאכי השרת למעלה ע״ד כהנים ולוים), [והרשד״ל פי׳ אשור קרובים דיחז׳ אנשי קרב ומלחמה] ואולי יפורש עד״ז „כמו נגיד אקרבנו" (איוב לא ל״ז) ר״ל אשרתנו ואשמשהו כמו שאמר לפני זה „על שכמי אשאנו" (ויפורש אולי אקרבנו ממנו (ע״ד בני יצאוני) שאהי׳ קרוב אליו לשמשו או שיהי׳ מתקרב אלי, עמש״כ באות שאח״ז מהדב״ר פלוני מתקרב לי כו׳, ומורה הכנעה).

מא) וכן נראה לי לפרש את הכתוב בתהלים (מזמור קמח) וירם קרן לעמו (כלל האומה) „תהלה לכל חסידיו" יבואר אח״ז כי חסידיו תאר הלוים „לבני ישראל" כמשמעו (ישראלים) „עם קרובו" הם „הכהנים אשר קרובים לה׳" (יחזקאל מב י״ג) [ואגב נ״ל אשר קרובים הראוי בעברי „הקרובים" ותרגומו דקריבין, והעברי מתרגום זה, אשר (די תרגום אשר) קרובים, עפמ״ש במק״א דרך ס׳ האחרונים], הכהנים הלוים וגו׳ הקרובים אלי וגו׳ לשרתני (שם מג י״ט), [הכהנים וגו׳ הקרבים מבני לוי אל ה׳ לשרתו (מ מ״ו) וע״ש ת״י, לכהנים וגו׳ הקרבים לשרת את ה׳ (מה ד׳) ועיין אות כ״ו למעלה], וכן בקרובי אקדש (ויקרא י ג׳) כפי׳ הרשב״ם בכהנים כו׳ הקרובים אלי לשרתני כו׳ ע״ש; אבל בזולתם לא מצאנו התאר קרוב לה׳ או קרובו בכנוי; כי אם בהפך קרוב ה׳ לנשברי לב, קרוב ה׳ לכל קוראיו, קראוהו בהיותו קרוב, קרוב אתה ה׳ וגו׳ וקרוב שמך, אשר לו אלהים קרובים אליו וגו׳, [ות״א די ליה אלהא קריב ליה כו׳ והבן שם] וכיו״ב (עיין ענינם במו״נ ח״א פי״ח ופל״ד ופ״ס וע׳ עקרים מ״ב פ״ח) [וההפך רחוק ה׳ מרשעים (משלי טו כ״ט)], ונראה שזה הביא להראב״ע לדחוק בטעם „עם קרובו" וז״ל ומלת עם איננה סמוכה אל קרובו רק פירושו שהוא קרובו שהוא קרוב אל העם וכמוהו לאיש חסידך עכ״ל הראב״ע, ולע״ד להכהנים קורא „עם קרובו" שהם קרובים לה׳ (בהקרבת קרבנות) כמ״ש ביחזקאל, וכן נקראו הכהנים „עם קדושך" ולא

עם סתם (עמש"כ במאמרי הכה"ל ריש ענף ה׳) , ונתות הכתוב עד"ז חסידיו , לבני ישראל , עם קרובו , ע"ד שפי׳ חז"ל במשנה ספ"ה דפסחים (דס"ד ע"א) בג׳ כתות כו׳ ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל קהל ועדה וישראל כו׳ , ובחא"ג שם שרמוזים בפ׳ אהבתי וגו׳ בית ישראל בית אהרן יראי ה׳ נגד קהל ועדה וישראל דכתיב בקרא ע"ש , וכעין זה יתפרש המקרא יתרו (יט ו׳) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש . בת"י וירו׳ מלכין וכהנין ואומא קדישא , ופי׳ בעל׳ הכוה"ק לדעתם ממלכת שם נפרד כמו ממלכת לבת ירושלים (מיכה ד׳) והוא כאן שם תאר כשם מלכות שהוא פעם שם מפשט כמו הגעת למלכות ופעם ש"ת כמו ארבע מלכיות (דניאל) והוא נופל על הממשלה ועל המושל , וישנם לפי"ז כאן שלשה ענינים ויבא הוי"ו בשלישי כמו ראובן שמעון ולוי עכ"ל [והנוס׳ בת"א משתנים , ע"ש בהכוה"ק] , ועד"ז פי׳ הרי"ש בפ"ת (דכ"א ע"א דפוס ירושלים) ממלכה וכהונה וכו׳ [ועד"ז יפורש הכתוב שלפנינו לג׳ ענינים , עם , והלוים , והכהנים] וע׳ דב"ר פ"ב (סט"ו) אשר לו אלהים קרובים אליו אדם אם יהי׳ לו קרוב עשיר הוא מודה בו ואם עני כו׳ אבל הקב"ה כו׳ אומר קרובהון אני מנין שנאמר לבני ישראל עם קרובו ואם קרובו עני כו׳ מהו אומר פלוני מתקרב לי אבל הקב"ה כביכול עושה לישראל עיקר אשר לו גוי קרוב אכ"כ אלא אשר לו אלהים קרובים אליו ע"ש , ומשמע קצת שמפרש עם קרובו שהקב"ה קרוב לו כפי׳ הראב"ע , וע׳ אסתר (ז י"ג) וישראל נקראו קרובים [המ"כ הגיה קרוביו] הה"ד בנ"י עם קרובו כו׳ והקב"ה נקרא קרוב לישרי לב הה"ד קרוב ה׳ לכל קוראיו כו׳ (משמע שמפרש עם קרובו קרוב לה׳ כפירושנו , וע"ש עוד) , וע׳ רות רבה (ה כ׳) קרוב לנו האיש בועז גדול הדור היה והאשה עשתה אותו קרוב (טפל כו׳ , עמ"כ) וצע"ק , ועמ"ש למעלה לפני זה עה"פ כמו נגיד אקרבנו .

מב) וע"פ המבואר יש להבין ג"כ המקרא בישעי׳ (נז י"ט) "בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה׳ ורפאתיו" הרד"ק פי׳ על קרבת המקום "לרחוק מירושלים ולקרוב לה'" [עד"ז יחז׳ (ו י"ב) הרחוק וגו׳ והקרוב וגו׳ , בדניאל (ט ז׳) הקרובים והרחוקים ע"ש] , אך זה דוחק כי לא נז׳ ירושלים באותו ענין דישעי׳ שם ע"ש , ומשמע לפרש (כפי׳ חז"ל ורש"י ות"י וש"מ) על קרבת אלהים לרחוק ולקרוב לעבודתו ית׳ ; והנה הרחוק מה׳ הלא רשע הוא ועליו יאמר אחריו אין שלום אמר ה׳ לרשעים (פכ"א) , וצ"ל שפי׳ שהיה רחוק ונתקרב וקרוב ר"ל קרוב מתחלה , וזה הפי׳ כדעת ר׳ אבהו (ברכות דל"ד ע"ב) במקום שבע"ת עומדים אין צדיקים גמורים עומדים שנא׳ כו׳ לרחוק ברישא והדר לקרוב , אבל לדעת ר׳ יוחנן שם (דס"ל דגדולים צדיקים מבע"ת) פי׳ בגמרא בהפך מאי רחוק שהיה רחוק מדבר עברה מעיקרא קרוב שהיה קרוב לדבר עברה ונתרחק ממנו , ובדרך זו הלכו הת"י ואחריו (כדרכו) רש"י ז"ל , י"ת שלמא יתעבד לצדיקיא דנטרו אורייתא מלקדמין ושלמא לתביא דתבו לאורייתא קריב , ורש"י אסברא לן לרחוק מי שנתיישן והורגל בתורתי ועבודתי מנעוריו [יפורש לרחוק מזמן רחוק ומלפנים הוא צדיק] ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב כו׳ ורפאתיו מחוליו ומחטאיו ע"כ (וכת"י ורפאתיו ואשבוק להון לשון סליחה , וכ"פ הרד"ק "וארפאהו" הקודם "רפואת הנפש") ובפסוק שאח"ז אין שלום פי׳ רש"י כלפי שאמר לצדיקים ולבע"ת שלום שלום לרחוק וגו׳ חזר ואמר אין שלום לרשעים ע"כ , וכ"פ רש"י בשיטה זו הפסוק ישעי׳ (לג י"ג) "שמעו רחוקים המאמינים בי ועושים רצוני מנעוריהם , ודעו קרובים" בעלי

תשובה

תשובה שנתקרבו אלי מחדש, וג״כ בשיטת הת״י שם ״שמעו צדיקיא דנטרי אורייתא מלקדמין כו׳ ודעו חייביא דתבו לאורייתא קריב, וכלשון זה רחוק או קרוב בתהלים (ע״ג) רחקיך יאבדו (רשעים המתרחקים ממך או המרחקים אותך מלבם, באור) ואני קרבת אלהים (למקרב בה׳, תרגום) לי טוב (ולפ״ז יקרא לרשע רחוק ולצדיק קרוב), ועד״ז (ירמי׳ יב ב׳) קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם (וע׳ שמ״ר ומכילתא ר״פ יתרו עה״פ האלהי מקרוב אני וגו׳ אני מקרב ולא מרחק ע״ש), והנה הקירוב והרחוק הזה בעבודת ה׳ לשמור חקיו בכלל האומה, אבל העבודה בפועל הקרובים לה׳ לשרתו המה הכהנים כמש״כ בס״ד [ולשה״כ ולדבקה בו (דברים יא ול׳ ויהו׳ כ״ב) ת״א ות״י ולאתקרבא לדחלתיה, וכת״א ובו תדבק (דב׳ י׳) ובו תדבקון (שם יג) ולדחלתיה תתקרב, תתקרבון, ות״י הדבקתי אלי את כל ב״י (ירמי׳ יג) קרבית לפלחני (וצע״ק שלא תרגם לדחלתי ויש ליישב), אבל ואתם הדבקים בה׳ (דב׳ ד ד׳) ת״א דאדבקתון ברחלתא דה׳, וכן בה״א תדבקו (יהו׳ כג ח׳) וידבק בה׳ (מ״ב יח ו׳) בדחלתא כו׳ תדבקון, ואדבק בדחלתא דה׳. וצע״ק מה נשתנה, (וע׳ ת״א במד׳ לב י״א וט״ו ובנוסחות יא״ר באוג״ר שם על דחל ופל״ח) ודרש חז״ל על ובו תדבק ידוע] ועמ״ש למעלה אות כ״ט בשם ת״א עה״פ הכהנים הנגשים אל ה׳ (יתרו יט כ״ב) כהניא דקריבין לשמשא כו׳, ועוד בישעי׳ (נח ב׳) קרבת אלהים יחפצון, ופי׳ הראב״ע חפצים להיותם קרובים אלי עכ״ל (ע״ד ואני קרבת אלהים לי טוב שהזכרנו וכ״ה להת״י לאתקרבא לדחלתא דה׳ צבן) אבל לע״ד יותר נכון לפרש שהמה חפצים שאלהים יהי׳ קרוב להם ויענם, כמ״ש אח״ז למה צמנו ולא ראית וגו׳, וזה ע״ד קראוהו בהיותו קרוב, קרוב ה׳ לכל קוראיו וכיו״ב (ובבא״י שם הבאתי בשם הרדי״א שפי׳ קרבת אלהים להתוכח עמו כו׳ ע״ש), ובס׳ צפניה (ג ב׳) אל אלהיה לא קרבה ת״י ופלחן אלהא לא אתקרבת (ע׳ ת״א במד׳ ח ט״ז ול׳עיל אות ל״ו).

(מ״ג) ועוד לשון שירות בכהונה, בלשון הפיוט אמיץ כח למוסף יו״כ, לשרתך אוית לוי איש חסידך כו׳ (ע״ד תמיך ואוריך לאיש חסידך), ובסדר העבודה שם ״וסולח לאיש חסידך״ בודוי כה״ג בעדו ובעד ביתו זו אשתו ובניו (ולא לשבט לוי בכלל), ובודוי שני שם ״וסולח לשבט משרתך״ ר״ל ג״כ שבט הכהנים, ולא לשבט לוי כולו יכוון שהם אינם בכלל הודוי עד ודוי ג׳ שעל השעיר (וע׳ סוף מאמרי הכה״ל), ולשון הפיוט אוית לוי כו׳ אולי עדה״כ אהרן אחיך הלוי (שמות ד י״ד) וע׳ ויק״ר פ״א, [עמ״ש להלן על איש חסידך], ומ״ש בפיוט להבדיל מגזעו כו׳ כמו בנוסח אתה כוננת תחת אהרן מגזעו יעמד לשרת לפניך כו׳ (וע׳ דה״א כג ויבדל אהרן כו׳), עוד שם אהרן קדוש ה׳ לשרתך קדשת, וביוצר לש״ת חסידך כו׳ שָׁרֵת בבית דבירך וללוי אמר כו׳ אספו חסידיו כו׳ ע״ש שמדבר משבט לוי בכלל ומזרע אהרן בפרט.

ענף ה

(מ״ד) והנני להעיר כי ״חסידך״ ״חסידיו״ יאמר במקרא לפעמים ביחוד ללוים (או לכהנים): כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו (תלים קלב ט׳) ר״ל הלוים משוררים, וכהניה אלביש ישע וחסידיה רנן ירננו (שם ט״ז), וכ״כ הרד״ק שם וחסידיך הלוים כו׳ וחסידיה הלוים כו׳, וכן בתרגום שם, ולואי חסידיך כו׳, וכ״כ בדה״ב (ו מ״א) כהניך וגו׳ ילבשו תשועה וחסידיך ישמחו בטוב פרש״י ברוב טובות ומעשרות הניתן ללוים כו׳ ומשוררים לפניו ע״כ [ע׳ דברים

כ״ו

(כו י״א) ושמחת בכל הטוב וגו׳ אתה והלוי וגו׳] , וכן י״ל זמרו לה׳ חסידיו והודו וגו׳ (תלים ל ה׳) ר״ל הלוים יזמרו במזמור לתודה , ומצאתי (הצופה להמגיד ז׳ ג׳) בשם הרב צרור המור שפי׳ על הכהנים (החשמונאים) הנקראים חסידים כמ״ש תמיך ואוריך וגו׳ ; וכן הרבה יפורשו ללוים או לכהנים (לפי הענין) , בתלים (קמט א׳) תהלתו בקהל חסידים , ירמוז אולי למקהלת הלוים בשיר , ושם (נ ה׳) אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח , י״ל על הכהנים עושי הזבח להעם שצוה לאספם ולהוכיח בפניהם מ״ש אח״ז שמעה עמי וגו׳ לא על זבחיך וגו׳ , וכמו שקורא שם לשו״א (פ״ד) יקרא אל השמים וגו׳ לדין עמו ע״ד העדותי בכם היום השמים וגו׳ דס״פ וילך , ומצאתי באדר״נ פל״ו אספו לי חסידי זה משה ואהרן וכל חסידי הדור משבט לוי ע״כ (וע׳ סנהד׳ דק״י ע״ב בא״א) , ובשו״ט תלים ק״ד חסידה ברושים ביתה אינו מדבר אלא בשבטו של לוי שנא׳ תמיך ואוריך כו׳ (וע׳ אות שאח״ז) , וע׳ ת״ש לאסתר בתחלתו , ז׳ חסידי עלמא לוי קהת עמרם , משה ואהרן , ואלדד ומידד , וחור נבייא כו׳ (ובמדב״ר רפ״ה דרשו למיחלים לחסדו על שבטו של לוי שאין להם חלק בארץ אלא חסדו של הקב״ה) , ועוד בתלים ע״ט נבלת עבדיך וגו׳ בשר חסידיך שי״ל על הכהנים ומשרתי היכל הקדש שנזכר שם שבאו גוים וטמאוהו ע״ש [וע׳ אח״ז בשם הזוהר שפי׳ וחסידיך יברכוכה , וחסידיך ירננו , הכהנים] ולפני זה פרשתי הכתוב (קמח י״ד) וירם קרן לעמו (כלל האומה) תהלה לכל חסידיו (הלוים) לבני ישראל (כמשמעו) עם קרובו (הכהנים הקרובים לה׳) ; ומצאנו רומז הכתוב גם לשמואל הנביא ביחוד בשם חסיד (תלים פט כ׳) אז דברת בחזון לחסידך ותאמר וגו׳ , כפי׳ הרד״ק שם , והוא שמואל הנביא כו׳ , ובס׳ העקרים (מ״ד פ״ג) ר״ל שמואל ונתן הנביא כו׳ [להרד״ק הוא שם יחיד , ולהעקרים שם רבים , וכ״כ המבאר זמירות ישראל וע״ש רש״י] , וכנהו חסיד על שהיה נביא ואולי על שהיה לוי , וז״ל הויק״ר פ״א אז דברת בחזון לחסידך מדבר באברהם כו׳ חסד לאברהם [ואולי גם על שהי׳ כהן] כו׳ ד״א מדבר בדוד כו׳ לחסידך שנא׳ שמרה נפשי כי חסיד אני כו׳ ד״א זה משה כו׳ לחסידך שהי׳ משבטו של לוי שנא׳ תמיך ואוריך לאיש חסידך ע״כ [וצע״ק שלא פי׳ גם על שמואל] וע׳ מד״ש ס״פ כ״ו , והנה דוד שקרא לנפשו ״חסיד״ שמרה נפשי כי חסיד אני (תלים פו) לא תתן חסידך (שם טז) כי הפלה ה׳ חסיד לו (שם ד) , אולי על שהי׳ עוסק בעבודת ה׳ והי׳ חגור אפוד בד ומעיל ע״ד הכהנים או הלוים ע׳ דה״א (טו כ״ז) ויבואר להלן אי״ה , לא יהי׳ כ״כ התימה גדול גם ע״ד הפשט , איך קרי לנפשי׳ חסיד (כקושית הש״ס) , וע״ש ברד״ק השלם (ד״א תקכ״ה) ג״כ מ״ש בזה , וע׳ להלן על ירא ה׳ (וערד״ז נקראים עובדי המקדש ״קדושים״ הכהנים או הבכורים , וכמבואר במאמרנו זה) ; ובפיוט ב׳ דר״ה שבתי וראה כו׳ חסיד המנעים זמירות לקונו (על דוד) , ובפיוט לשחרית יו״כ מורה חטאים כו׳ לויך וחסידיך בנועם יזמרו (ר״ל הלוים שהם ג״כ חסידיך , וכ״מ בתה״א לרוו״ה) לבושי שרד (הכהנים) רקח יתמרו .

מה) ומצאתי באדרת אליהו לרבינו הגר״א ז״ל וז״ל : (דברים לג ח׳) וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך פי׳ כל הלוים נקראים חסידים שהיו שלמים בעגל כמ״ש ויאספו אליו כל בני לוי , וכן במרגלים כו׳ ואיש הוא השר שעליהם והוא אהרן שהי׳ נשיא עליהם כמ״ש ואת שם אהרן תכתב וגו׳ וזהו לאיש חסידך עכ״ל , וכ״כ גם בספורנו וז״ל הנה התומים וגם האורים נתת לאהרן שהי׳ איש וראש לשבט החסיד שהוא שבט לוי כו׳ עכ״ל הרע״ס ,

וז״ל

וז״ל רבינו בחיי שם וללוי אמר ובעבור לוי אמר ועם הקב״ה ידבר ואמר לאיש הסידך כנגד אהרן אחיו כו׳ וכו׳ לאיש חסידך כל כה״ג שבשבט לוי יקראנו חסיד בעבור שהוא מושך כח ממדת החסד שהיא מדתו של כהן והוא המברך לישראל בשה״מ כו׳ וז״ש וחסידיך יברכוכה (תלים קמה), יברכו כה עכ״ל, ומשמע שמפרש חסיד וחסידיך תאר הכהנים, והוא ע״פ הזוהר פ׳ נשא (דקמ״ה ע״ב) וז״ל ומשום דכהנא אקרי חסיד בעי לברכא כו׳ כה תברכו מ״ט משום דאקרון חסידים וכתיב וחסידיך יברכוכה עכ״ל, וע׳ זוהר ויצא פסוק ויפגע במקום (דף קמ״ח ע״ב) כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו ולוייך ירננו מבעי ליה דהא ליואי אינון בדיחי מלכא והשתא דוד כו׳ עביד כהני וחסידי דליהוון אינון בדיחי כו׳ דוד אחליף ליוואי וסדר כהני כו׳ ע״כ ע״ש (שמשמע דמפרש וחסידיך ירננו הכהנים) וכ״ה בזוהר פ׳ פינחס (דרמ״ב ע״א) וז״ל כהניך ילבשו צדק לוייך מבעי לי׳ דהא צדק מסטרא דליואי נינהו וחסידיך ירננו לוייך ירננו מבע״ל דהא רנה וזמרה בליואי נינהו ואיהו שני ואמר וחסידיך דאינון מסטרא דימינא א״ל קב״ה דוד לאו אורח דילי הכי אמר דוד בעבור דוד עבדך אל תשיב פני משיחך תקונא דאנא תקינית לא תשני ליה, א״ל, דוד הואיל וזמינת לי אית לי למעבד רעותך ולאו רעותי כו׳ ע״ש, אבל להגר״א ז״ל ורע״ם חסידים הלוים ואיש חסידך נשיא הלוים שהוא הכה״ג, והוא כמו אישי כה״ג (במשנה דיומא ותמיד) איש הר הבית (במשנה דמדות) ע׳ רע״ב פ״א מ״ג דיומא, ובמפרש לתמיד (דכ״ח) איש שר כמו אליכם אישים אקרא (וע״ש הבונה בע״י), והרדי״א פי׳ גם איש הנאמר בפלטי בן ליש (ש״ב ג ט״ז) אדון, מלשון אישי כה״ג (הבאתיו בבא״י ש״א כה מ״ד), וז״ל החה״ג הרוו״ה ז״ל בבאור הפטרה לב׳ דסוכות (במחזור שלו) (מ״א ח ב׳), ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל, היינו הראשים והנשיאים הנזכרים בפסוק הקודם, וכן בכל מקום שיזכיר איש ישראל או כל איש ישראל הרצון בו האנשים הנכבדים במעלה מה, ולא כן ויקהל דוד את כל ישראל וגו׳ (דה״א יג ה׳) שהרצון בזה כל עם ישראל, וכמוהו ויקרא משה אל כל ישראל (דברים כט א׳) והיינו הנשיאים והעם, ואחריו אתם נצבים וגו׳ ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל והנה כל איש ישראל הוא כלל שאחר הפרט הראשים והנשיאים (ולא יפה תרגמו החכם רמבמ״ן ז״ל ע״ש) טפכם נשיכם וגרך וגו׳ והיינו יתר העם, זאת חקרתי כן היא זכרהו כי תצטרך אליו במקומות רבים עכ״ל רוו״ה, וע׳ ויקרא (כא ט׳) ובת איש כהן וגו׳ ושם (כב י״ב וי״ג) ובת כהן, וע׳ ת״כ וסנהד׳ (רנ״א) מה שדרשו מיתור מלת איש, וז״ל הזוהר ר״פ משפטים (דצ״ה ע״א) מה בין קרא דאמר ובת איש כהן ובין קרא דאמר ובת כהן ולא כתיב איש אלא אית כהן דאקרי איש כהן ולא כהן ממש כו׳ כהן סתם רב ועלאה יתיר מאיש כהן כו׳ וצע״ק (וע׳ תנחומא פ׳ שמיני וא״א איש אלא לאדם חשוב והאיש משה וכו׳), וכן נקרא הכה״ג ״בעל בעמיו״ (ר״פ אמור) לפי׳ רנה״ו שם ע״ש, וע׳ מ״ב פ״ט דערכין שנא׳ לאיש כו׳ ופי׳ בתיו״ט לאיש כלומר האדון בעל השדה כו׳ כמו אישי כה״ג פי׳ אדוני ע״כ [וע׳ אח״ז בשם רב״ח עה״פ וללוי אמר וגו׳ כי שמרו אמרתך וגו׳ שרומז לשמואל הנביא] ובשמ״ר ס״פ תרומה חסידה ברושים ביתה כו׳ ומהו חסידה זה כהן גדול שנא׳ תמיך ואוריך לאיש חסידך ע״כ (וע׳ אות שלפני זה בשם שו״ט) ושם פ״ה חסד זה אהרן כו׳ לאיש חסידך ואמת זה משה כו׳.

מו) וכמו שנקראו הלוים ״חסידים״ כן נקראים ״יראי ה׳״ (תלים קטו י״א וי״ג) כמ״ש המבאר שם שלדעת הר״י בן יחייא הכוונה על הלוים שלא נכללו בטעם בית אהרן כו׳ ע״ש,

ועוד

ועוד בתלים (קיח ד׳) יאמרו נא יראי ה׳, פרש״י אלו בני לוי שכתוב בהם מי לה׳ אלי ויאספו אליו כל בני לוי (שמות לב כ״ו) כו׳ ע״ש, והתרגום יראי ה׳ דחליא דה׳, וזהו אולי טעם הת״א שתרגם "מי לה׳ אלי" מאן דחליא דה׳ כו׳, והנה בתלים שם נזכרו ישראל (או בית ישראל), בית אהרן, ויראי ה׳ הם הלוים; אמנם במזמור קל״ה כתיב בית ישראל, בית אהרן, בית הלוי, יראי ה׳, א״כ אין יראי ה׳ על הלוים שהרי נזכרו בפ״ע, וצריך לפרש כפי׳ הראב״ע בכל המקומות (קט״ו וקי״ח וקל״ה) יראי ה׳ בכל עם ועם כו׳ יראי ה׳ מישראל ומן הגוים כו׳ ע״ש (והובא הפי׳ גם ברד״ק ובאור), וכ״פ רש״י בשני המקומות (קט״ו וקל״ה) יראי ה׳ אלו הגרים (עפ״ד חז״ל במדרשים) רק במז׳ קי״ח פי׳ בני לוי וצ״ע למה לא פי׳ כן גם בסי׳ קט״ו שלא נאמר שם בית הלוי וי״ל יראי ה׳ הלוים (כפי׳ בן יחייא), אך בשו״ט דרשו ג״כ על יראי ה׳ דהתם אלו הגרים (כפרש״י) — והנה יש לדקדק מדוע במזמור קל״ה (וכן קטו י״ב) נאמר בית ישראל, ובמז׳ (קטו ט׳ וקיח ב׳) יאמר ישראל ולא בית ישראל, ולמדתי ישוב במד״ר נשא פ״ח ושו״ט תלים קמ״ו וז״ל את מוצא הכהנים בית אב הם שנאמר [תלים קל״ה, כצ״ל] בית אהרן וגו׳ בית הלוי וגו׳ אם מבקש אדם להיות כהן אינו יכול להיות לוי אינו יכול כו׳ אבל אם מבקש אדם להיות צדיק אפי׳ א״י יכול הוא שאינו בית אב לכך ה״א יראי ה׳ ברכו את ה׳, בית יראי ה׳ לא נאמר אלא יראי ה׳ אינו בית אב אלא מעצמם כו׳ ע״ש שדרשו יראי ה׳ על הגרים (וכפרש״י), ועוד במדרש שם אשרי כל ירא ה׳ (קכח א׳) אינו אומר אשרי ישראל אשרי כהנים אשרי לוים אלא אשרי כל ירא ה׳ אלו הגרים (וע׳ ויק״ר פ״ג יראי ה׳ הללוהו כו׳ אלו יש׳ כו׳ אלו ג״צ כו׳), מעתה בין תבין כי כשאינו מדבר מבית אב (קטו ט׳ וקיח ב׳) יאמר ישראל לא בית ישראל וי״ל יראי ה׳ הלוים, אבל במז׳ (קלה י״ט) בית ישראל בית אהרן בית הלוי ר״ל בית אב שלהם יאמר יראי ה׳ על היראים שבכל עם ועם שאינם תלוים בבית אב אלא כל מי שמבקש כו׳ [הערה ט] (וע׳ מד״ר נשא פי״ג פר אחד כנגד כהנים איל אחד כנגד לוים כבש אחד כנגד ישראל כו׳ שעיר עזים אחד לחטאת כנגד הגרים כו׳ אלא האדם כו׳ ע״ש) [ועיין הלבנון שנה ה׳ צד 84 וצד 389 היטב].

מז) ומ״ש במז׳ קט״ו פי״ב ה׳ זכרנו יברך יברך את בית ישראל וגו׳, אף כי יראי ה׳ דהתם יפורש להלוים (שלא נז׳ בפסוק זה), יאמר בית, ע׳ הראב״ע בשם ר׳ משה שפי׳ זכרנו יברך הזכרים שלנו ובית ישראל הנקבות ע״ש (ע׳ מכילתא ורש״י שמות יט ג׳ לבית יעקב אלו הנשים), וכ״ה בזוהר ויחי פ׳ ויברכם ביום ההוא כו׳ ה׳ זכרנו יברך אלין גוברין כו׳ בית ישראל אלין נשיין כו׳, וכ״ה בזוהר ר״פ במדבר ה׳ זכרנו יברך אלין גוברין דהוו עלין בחושבנא כו׳ בית ישראל אלין נשיין דלא סלקין במנינא יברך את בית אהרן דאינון מברכין לעמא כו׳ יברך יראי ה׳ אלין אינון ליואי וכו׳ הקטנים עם הגדולים אע״ג דלא עאלין במנינא ע״ש, והרד״ק במז׳ קט״ו לא פי׳ יראי ה׳ על הלוים ופי׳ בית אהרן הכהנים והלוים כו׳ (וע׳ חא״ג מהרש״א פסחים (דקי״ז) הלל זה כו׳ משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים מיהו ק״ק האיך אמרו כו׳ בית אהרן כו׳ והרי אז עדיין לא נתנה הכהונה לאהרן ויש ליישב עכ״ל וע׳ שבועות (די״ד ע״א) וברש״י ותוס׳ שם) וע״ע ברד״ק שמ״ש אצל יראי ה׳ הקטנים עם הגדולים ולא אמר על האחרים כו׳ כי בית כולל הקטנים עם הגדולים ע״ש, ואם נפרש יראי ה׳ הלוים י״ל שרומז במ״ש הקטנים וגו׳ לצעירי הלוים שנזכרו במשנה דערכין ספ״ב (ע״ש רש״י ורע״ב) [וע׳ כ״ח ח׳ צד ע״ח וצד קפ״א מהיש״ר והאד״ם]:

מח) ויש עוד מחז"ל שפי' "יראי ה'" על הכהנים ביחוד או כוללם בשבטם שבט הלוי, כמו בתנחומא ס"פ במדבר הנה עין ה' אל יראיו מדבר הכתוב בשבטים הרבה אלא למה שאנו צריכים מדבר בשבטו של לוי ומנין שנקרא שבטו של לוי "יראי ה'" שנא' ואתנם לו מורא וייראני (מלאכי ב ה') למיחלים לחסדו כו' בכ"ד מתנות כהונה שניתן להם וכו', ובבמד"ר ספ"ה אל יראיו זה שבטו של לוי כו' שאין להם חלק בארץ (א"כ דרשו על השבט בכלל וגם על הכהנים בפרט), ובשו"ט תלים י"ט יראת ה' טהורה לפי שהי' אהרן ירא את ה' שנא' ואתנם לו מורא וייראני לפיכך כו' (וכ"ה ויק"ר פכ"ו), ושם מז' כ"ב ואתה קדוש ומ"ט יראו את ה' קדושיו (תלים לד) זה אהרן שנקרא כו' קדוש ה' ע"כ, עוד שם יראי ה' הללוהו ריב"ל אמר אלו יש' רש"א אלו ג"צ כו' ורבנן אמרי יראי ה' הללוהו אלו הכהנים כל זרע יעקב כבדוהו אלו הלוים וגורו ממנו כל זרע ישראל אלו ישראל [ע' ירמי' (לג כ"ו) זרע יעקב שפי' בס' הרקמה ובר"ש פרחון לפי הענין כמו זרע אהרן, הבאתים בהערתי לל"ב מדות בהקדמת המד"ר דפוס ווילנא תרט"ו ותרל"ח מדה כ' (וע' ס' נחלת יהודה להרב שי"ר ז"ל צד 151 נכבדות מדבר בו) ויכלנו לדרוש יראי ה' הלוים זרע יעקב הכהנים זרע ישראל ישראל, וי"ל], ועוד בשו"ט (כ"ה) מי זה האיש ירא את ה' כו' זה לוי שנא' לאיש חסידך ירא ה' ואתנם לו מורא וייראני כו' וזרעו יירש ארץ והיתה לו וזרעו אחריו ברית כהנת עולם (וע' מד"ר איכה ב ו' קרנה של כהונה דכתיב (תלים קיב) קרנו תרום בכבוד, וכ' ביפ"ע וקאי על הכהונה כי המזמור הזה מיוסד על אברהם כו' ע"ש, והנה ראש המזמור שם ירא את ה'), והנה הפסוק ואתנם לו מורא וייראני נאמר בענין הכהנים. ומש"ש לפני זה להיות בריתי את לוי פרש"י לשבט לוי (וע' מאמרי הכה"ל אות כ"ח וכ"ט מש"ש), וע' מלאכי ג' יראי ה' וגו', יראי שמי וגו', ובתלים (סא ו') "נתת ירשת יראי שמך" כ' הרד"ק אה"מ או בהמ"ק הוא ירשת יראי ה' ונחלתם כו', וע' תלים (כב כ"ו) נדרי אשלם נגד יראיו. ועוד בכמה מקומות נדרשים יראי ה' על הלוים וע' פדר"א ס"פ ל"ז (וברד"ל שם), וכן יש דורשין "יראי ה'" על בית דוד, בשו"ט קי"ח יאמרו נא יראי ה' ומי היו יראי ה' זה היה ביתו של דוד שנאמר (תלים קיט) חבר אני לכל אשר ייראוך ע"כ, וע' שמ"ר פ"ח מלך הכבוד שהוא חולק כבוד ליראיו כו' הושיב לשלמה על כסאו כו' (וכ"ה בשו"ט מז כ"א) ובמ"ר בהעלותך פט"ו שחולק ליראיו מכבודו כו' ירא את ה' בני ומלך כו' ע"י שנתיירא מן הקב"ה נעשה מלך כו', וע' פ' הרואה (דנ"ח) הרואה מ"י אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו (עמ"ש למעלה על מלת חסיד ודוד שקרא לנפשי' חסיד ותבין).

מט) וגם הדרש או הפירוש "יראי ה'" על הגרים, מצאתי לחכם א' (רד"א ל"ב) שאסברא לן בטוב טעם ודעת (המליץ ז' 33) וז"ל בקצרה: הננו רואים שהכתוב (מ"ב יז ל"ג) דקדק לכתוב את ה' היו יראים (ולא עובדים, כמו) ואת אלהיהם היו עובדים, וכן בפסוק מ"א כו' אולם יש לנו הוכחות מכריחות שאלה שבאו בברית ה' כו' בורא כל ונתגיירו, נקראו ביחוד ובפרט יראי ה' או יראי אלהים כו' ביאזעפוס פלאוויוס נקראו הגרים התושבים ביונית יראים, גם בפעלי השלוחים כו' וכו' [עיי"ש], החו' ר"ז פראנקעל כותב שמצאו ברומי מצבות עתיקות עוד מימי בית שני ועליהן היו חרותים בל"י או רומית שמות איזה גרים או גיוריות בתאר ירא או יראת אלהים; ואולי נבין עי"ז יותר את הכתוב באברהם [אברהם שהיה תחלה

לגרים

לגרים (סוכה מ"ט ע"ב)] עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וגו׳ , גם יאורו לנו (תלים קט"ו וקי"ח) יראי ה׳ כפרש"י הגרים ; ועל השמטת בית הלוי בפרשת הלל נ"ל שזה חזוק וראי׳ להחלטת איזה הכמים שפרשות אלו חוברו בימי חשמונאים , וידוע איך מלכי בית דין (דינאסטיא) הזה השפילו את הלוים וקבלו לעצמם ולמשפחת הכהנים את המעשר ע"פ קנס עזרא כו׳ [ע׳ בסוף מאמרי הכה"ל בארך מזה] ולכן השמיטום וכללום בשם הכלל ישראל , והתבונן שבהלל לא נאמר בכל פעם בית לפני שם ישראל רק פעם אחת וכו׳ ועכ"שיו שכללו גם את הלוים בתוך ב"י פסקו להיות בית מיוחד (מעצמו יובן שלא יתכן לכנות הגרים בשם בית שהם מעמים ומשפחות שונות) כו׳ ; במדרש אבביר איש הי׳ בארץ עוץ איוב שמו וגו׳ וירא אלהים כד"א את עוץ בכורו ונתגייר ונעשה י"א כאברהם ע"כ , גם על עובדיה אמרו חז"ל (סנהד׳ לט ב׳) שהי׳ גר אדומי נראה שהוציאו זאת ממ"ש (מ"א יח ג׳) על עובדי׳ שהי׳ בימי אחאב ועובדיה היה ירא את ה׳ , בדרך השערה י"ל עוד שהפרשה בתהלים קכ"ח אשרי איש ירא את ה׳ נוסדה לחנך ולברך בה את הנכנס בברית ה׳ כו׳ והנה כי כן יבורך גבר ירא ה׳ עכ"ל החי׳ הנ"ל , ועוד דברים על התאר "יראי ה'" ע׳ הלבנון ה׳ צד פ"ד וצד שפ"ט ועיין ספר קרוא מקרא צד שי"ח (והמה לדעתו נקראו גם קדושים (תלים לד י׳) אדירים (שם טז ג׳) והקדושים הם הנזירים (במדבר ו׳) ודומים לנביאים (עמוס ב׳) ובימי ב"ש היו נקראים פרושים כו׳ ע"ש) וכן מש"ש על הגרים (צד ש"כ) ואבמ"ל [ובדרך כלל תארים כאלו נאמרים בכלל וביחוד , וכמו קדושים בכלל עם קדוש וביחוד הבכורים הלוים ולמעלה מהם הכהנים (ע׳ הערה ח) , וכן יראי ה׳ נאמרים בכלל , וגם בפרט ללוים לכהנים למלכים לנביאים לגרים וכו׳ , ועד"ז השם חסיד וכיו"ב] .

נ) ומענין מדרגת שמואל עיין עוד מ"ש הרב"ח עה"פ וללוי אמר וגו׳ כי שמרו אמרתך כו׳ וז"ל : ואע"פ שהוא מדבר על השבט בכלל נרמז בו ג"כ שמואל הנביא הלוי ועליו יאמר האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו כי כאשר נגמל הוא בבית ה׳ להיות פרוש ונבדל לעבודת ה׳ ית׳ ואת בניו לא ידע שהוליד בנים לעבודת השי"ת עכ"ל רב"ח [והוא קצת מלשון הראב"ע ע"ש] , ועיין פדר"א ר"פ ט"ו של טובה יש בה שתי דרכים אחת של צדקה ואחת של חסד כו׳ ושמואל הנביא עמד בין שתי דרכים הללו ואמר וכו׳ מעיד אני עלי שו"א שאיני מניח את שתיהן ואקחם לעצמי , וכתב בבאור הרד"ל ז"ל (אות י׳) והנה שנים אלו חסד וצדקה הן מדות אהרן ומשה חסד לאהרן כמ"ש לאיש חסידך וצדקה למשה כמ"ש צדקת ה׳ עשה ושמואל שהיה שקול כמשה ואהרן אחז בב׳ הדרכים יחד כו׳ (ויע"ש בכוהפ"ר וברד"ל אות ח׳) , וע׳ תדא"ר פכ"ה חכם כו׳ כמרע"ה כו׳ וחסיד כאהרן , ובס׳ מקובלים כי הלוים מסטרא דדינא והכהנים מסטרא דחסד , ועיין זוהר האזינו (דרצ"ה ע"ב) עיר וקדיש דינא ורחמי , ובמק"א כתבתי כי עיר תאר הלוים וקדיש הכהנים (ע׳ מאמרי הכה"ל אות כ"ט) וברבינו בחיי עה"פ ויעש להם בתים (שמות א כ"א) ועוד מפני ששבט לוי כולל הכהונה והלויה שהם כנגד הרחמים והדין עכ"ל.

ענף ו

נא) ואחרי הבאור לשונות הנאמרים בשמואל הנראים למדרגת הכהונה , מצאנו בו עוד גם ענינים בפועל (ובפרט לעת היתר הבמות כמו שיבואר) , הנה נאמר בו (ב י"ח)

ושמואל

ושמואל משרת את פני ה׳ נער חגור אפוד בד ; והאפוד בד לבוש הכהנים היה, וכנאמר בכהני נוב (ש״א כב י״ח) שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד (ועי״ש בילקוט) : וכן בדוד כשהיה בעבודת ה׳ לפני הארון נאמר בו (ש״ב ו י״ד) ודוד חגור אפוד בד, ופי׳ רבינו ישעי׳ ז״ל במק״ג וז״ל פי׳ לא היה לובש כדרך המלכים אלא אפוד בד כאחד הכהנים המשרתים לפני הארון עכ״ל (ועי׳ את״ז אצל המעיל, ועי׳ ג״כ להלן אות ס) ; ונראה כי לזה נסמך אל אפוד דשמואל (בפי׳ שאח״ז) ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה וגו׳, שהוא מעיל האפוד בד שנזכר לפניו, והוא על דרך מעיל האפוד של כה״ג האמור בתורה (שמות כח ל״א) ופרש״י שם מעיל האפוד שהאפוד נתון עליו לחגורה ע״כ, וזולת זה אין צורך ואין מקום לספר ולהודיע מהמעיל שהעלתה לו מימים ימימה (עיין הרד״ק), וכ״כ הרלב״ג ומעיל קטן כו׳ ועליו היה חגור אפוד בד עכ״ל, ונראה עוד כי "והעלתה לו גו׳" מוסב גם על המעיל וגם על האפוד שעמו (ועי״ש רד״ק), [ועיין להלן אצל כתונת כי אמות הכהנים היו עושות בגדי כבוד כאלה לבניהם הכהנים, כלשון חז״ל בקצת המקומות אשה שעשתה כתונת לבנה וכיו״ב ע״ש, ואֵם שמואל לעֵדה] — והנה רגיל הי׳ שמואל כל ימיו ללבוש מעיל כמו ויחזק בכנף מעילו (ש״א טו כ״ז) שלפי פשוטו מעילו של שמואל (ע״ש רש״י), וגם נקבר במעיל, כמ״ש בו "והוא עוטה מעיל" (ש״א כח י״ד), עיין תנחומא ר״פ אמור ומעיל קטן וכו׳ הוא המעיל אשר בו גדל כו׳, בו נקבר, בו עלה כו׳ (וכן בפי׳ ויגש שם ובויק״ר פ׳ כ״ו), וכ״כ בסמ״ע חא״ב ספ״ד בשם ידידיה האלכסנדרוני וז״ל זכר כו׳ וכי שאול הרגיש שהמעיל אשר היה אז שמואל עוטה היה אותו שקרע בדברו אתו על אודות אגג כו׳ ע״ש, ועי׳ מד״ש ספ״ו וכן בב״ר ר״פ צ״ה כשם שהוא הולך לבוש כך הוא בא לבוש ממי אתה למד משמואל כו׳ איש זקן והוא עוטה מעיל שכך היה לבוש שנא׳ ומעיל קטן כו׳ (ועי׳ פדר״א פל״ג וברד״ל שם) ועי׳ מס׳ שמחות ספ״ט ועי׳ תוס׳ כתובות (דקי״א ע״ב) וגם בתוס׳ נדה (דס״א ע״ב) ד״ה א״ר יוסף כו׳ וע ב״ר פ״ק ובה״ג הרש״ש שם (ועיין להלן בשם הרד״ק על אפוד בד דשמואל ודוד כו׳).

נב) וגם המעיל לבוש הכהנים או השרים היה, וכמ״ש ג״כ בעזרא (ט ג׳ וה׳) בגדי ומעילי (וכהן היה) ; ובשאול ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול (ש״א כד ה׳ וי״ב), וברש״י שם (כ״א) בשם מ״א סימן זה מסר לו שמואל שהקורע מעילו ימלך תחתיו ע״ש, (לפי שוה לבוש המשרה), ולזאת שם (ו) ויך לב דוד אותו על אשר כרת את כנף (המעיל) אשר לשאול, וכן ביהונתן בן המלך שאול (ש״א יח ד׳) ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד וגו׳ (ועיי״ש רלב״ג), וכן : כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים (ש״ב יג י״ח), עיין להלן מ״ש גבי כתונת. וכן באיוב (א כ׳) שהיה גדול מכל בני קדם (ע׳ ויק״ר פ״ז מבניו של איוב כו׳ שכן דרך בני מלכים כו׳) "ויקרע את מעילו" ובשלשת רעיו (ב י״ב) שהיו ג״כ מתורי העם "ויקרעו איש מעילו" [ועי׳ איוב (כט י״ד) כמעיל וצניף משפטי, זכר מלבושי כבוד, המעיל והצניף, "כמו וצניף מלוכה" ע׳ רמב״ן ר״פ תצוה (כח ב׳) ותמצא מפורש] ; וכן במפלת צור כשהוריד יחזקאל נשיאי הים מעל כסאותם אמר והסירו את מעיליהם (יחזקאל כו ט״ז), ולפי שמצאנו גם בשמואל גם בשאול שהיו לובשים המעיל, לכן במקרא "ויחזק בכנף מעילו" (ש״א טו כ״ז) דעות יש בדחז״ל (מד״ש ורות רבה פ׳ ויאמר הגואל) י״א מעילו של שמואל וי״א מעילו של שאול, וגם בדוד (כשהיה נושא אפוד בד) מצאנו בו ג״כ המעיל, ברה״א (טו כ״ז) ודויד

מכרבל במעיל בוץ וכל הלוים הנושאים את הארון והמשוררים וגו׳ ועל דויד אפוד בד ע״כ , אך בס׳ שמואל ב׳ (ו י״ד) לא נזכר המעיל , וכתב הרד״ק שם ״אפוד בד״ ובדה״י מכרבל במעיל בוץ , והוא המעיל הוא האפוד וכת״י אפוד בד כרדוט דבוץ כתרגום מעילים (דתמר) כרדוטין , אבל אפוד ומעיל הכתובים בתורה הם כל אחד בגד בפ״ע אין זה כמו זה עכ״ל , וכן משמע מפרש״י שם אפוד בד מעיל בוץ וי״ת כרדוט כו׳ וכת״י מעילים דתמר כרדוטין עכ״ל , וכ״ה ברד״ק דדה״י שם וז״ל ומעיל בוץ שאומר הנה הוא אפוד בד שאומר בספר שמואל וי״ת אפוד בד כרדוט דבוץ כו׳ עכ״ל , והפלא בשתים , שכתב הרד״ק ״אפוד בד שאומר בס׳ שמואל״ והלא הוא ג״כ באותו הכתוב שבדה״י שם , וגם משמע מלשה״כ דדה״י שהמעיל לחוד והאפוד לחוד , וכמו האפוד בד והמעיל אצל שמואל שפי׳ הרד״ק ג״כ לשנים ולמה לא נפרש כן גם בדוד , וכן משמע מרש״י (המיוחס לו) בדה״י מכרבל כמו בכרבלתהון כו׳ ועל דויד אפוד בד כאותו אפוד של אהרן כו׳ ומגיע עד מתניו כו׳ ע״ש , שמשמע שהמעיל והאפוד שנים הם , וכ״פ המבאר ריו״ו שם וז״ל היות דוד מעוטף במעיל בוץ וכן כל הלוים אך על דויד ביחוד היה אפוד בד , וכ״ת (דויד יעדאך האטטע נאָך אויף זיך כו׳) ע״ש [ועיין במדב״ר ספ״ד] , וז״ל הרד״ק על אפוד בד דשמואל (ש״א ב׳) ת״י כרדוט דבוץ ות׳ מעילים כרדוטין ותרגם ומעיל קטן כמשמעו [ומעיל] זעיר כו׳ יש מעיל לעטיפה וכן מעיל שמואל כו׳ וכן היה מעיל כה״ג הבגד העליון כו׳ כי לא היה מנהגם לעטות מעיל אלא הגדולים כו׳ וכי היה משרת את פני ה׳ עשתה לו מעיל כו׳ ע״ש [ובאמת הבדיל המתרגם בין מעיל כה״ג שת׳ מעיל , למעילים שאצל תמר שת׳ כרדוטין (ובדה״י מנטר) , וכן ת׳ אפוד כה״ג אפודא ות׳ אפוד דשמואל ודוד כרדוט (וע״כ ת׳ המעיל דשמואל מעיל) כי לא היו כמש כאפוד ומעיל כה״ג , ועוד יבואר אצל כתונת אות שאח״ז ואצל אפוד באות נט , וע׳ השחר ט׳ צד ל״ג מ״ש בהוראת מעיל] ומ״ש בדה״י שם וכל הלוים וגו׳ , פרש״י וכל הלוים כמו כן מכרבלים במעילי בוץ ולפי שהיה דויד משורר כמו הלוים לבש גם הוא לבושיהם כו׳ ע״ש , והנה להרמב״ם ז״ל (מ״ע ל״ד) הנושאים את הארון אז היו כהנים ולרמב״ן ז״ל (שרש ג׳) גם כהנים גם לוים . ועכ״פ נשאוהו להמעיל גם הלוים כי גם המשוררים נזכרים שם ודויד עמהם (ע׳ מ״ש במאמרי הכה״ל ריש ענף ג׳ לפני אות כ״ה) [וע׳ נדרים (דמ״ט ע״ב) דביתהו דר״י כו׳ עבדת גלימא כו׳ כד מכסיא ליה הוה מברך ברוך שעטני מעיל , ופי׳ הר״ן הרא״ש והתוס׳ שהיה חשוב בעיניו כמעיל ע״כ וכ״פ רש״י ז״ל חביב כ״כ כו׳ , וז״ל חא״ג מהרש״א ונ״ל דהוה עשוי כעין מעיל כו׳ ובגד מעיל מיוחד לזכרים ולנקבות ע״ש , וע״ע חא״ג מגילה (דט״ז) ד״ה מילת שמילתא בדרז״ל מן מעיל על בגד חשוב ע״ש , אבל במ״ע ערך מל י״ד מבואר לנכון ובארתיו באורך בחי׳ על הת״א ויחי (מט י״א) מילא מילא ע״ש] .

נג) וכן הכתונת לבוש הכהנים או השרים היתה , כמו שצותה התורה באהרן ובניו (ר״פ תצוה) , וז״ל הרמב״ן שם (כח ב׳) לכבוד ולתפארת כו׳ כי אלה הבגדים לבושי מלכות הן כו׳ כמו שמצינו בכתונת ועשה לו כתונת פסים (בראי׳ לז ג׳) כו׳ , והלבישו כבן מלכי קדם וכן הדרך במעיל וכתונת וכתוב ועליה כתונת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים כו׳ (וע״ש פסוק לא מ״ש על המעיל והכתונת) , וכתיב בעזרא (ב ס״ט) וכתנות כהנים מאה , ובנחמי׳ (ז׳ ע׳) כתנות כהנים שלשים וחמש מאות , עוד שם (ע״ב) וכתנות כהנים

ששים

ששים ושבעה, ועיין כתובות (דכ״ו ע״א) והפשיטוני את כתנתי [וע׳ ירושלמי יומא פ״ג ה״ו ופ״ק דחגיגה ה״א (נזכר בתו׳ שם ד״ג ע״א) ולבני אהרן תעשה כתנות רבנן אמרי ב׳ כתנות לכאו״א ר׳ יוסי אומר אפי׳ כתונת אחת לכאו״א מ״ט דרבנן ולב״א תעשה כתנות מ״ט דר״י למאה בני אהרן תעשה כתנות, ופי׳ הק״ע כלומר אכתונת דעלמא קאי ובהרבה כהנים משתעי קרא כו׳, וכ״פ הפני משה (בחגיגה) כלומר האי כתנות אבולהו בני אהרן קאי אפי׳ הן מאה תעשה להם כתנות לכל אחד ואחד כתונת אחת ולאפוקי שלא יהא שנים משתמשין בכתונת אחת זה פושט וזה לובש כו׳ ע״ש, ול״נ דשגרא דלשנא לשה״כ בעזרא, ״וכתנות כהנים מאה״ נקטי׳ להירושלמי ״למאה בני אהרן תעשה כתנות״ כמ״ש בעזרא, ובאמת שם היו כהנים הרבה, ואולי לשון מאה הכתוב לאו דוקא הוא ור״ל הרבה מאד כמספר הכהנים (ובפרט לפ״ד הפ״מ שלא יהו שנים משתמשין בכתונת אחת, וצ״ע בזה ובנחמי׳ שם), ומצינו לשון מאה לגוזמא בס׳ נחמי׳ (ה י״א) ומאת הכסף וגו׳ ופי׳ רש״י ורוב הכסף כו׳ (ובבאור שם אם גם הכסף וגו׳ יעלה למאה והוא מספר גוזמא עכ״ל) [ואנכי פרשתי ״ומאת הכסף״ כלשון הלועז (פראָצענט) ר״ל חלק המאה לרבית ועל הרבית הוכיחם נחמי׳ שם ביחוד כלשון משא וגו׳ נושאים שפי׳ המבאר שם (פסוק ז) על הנשך והתרבית (וואוכער כו׳) ע״ש], ומספר מאה לגוזמא הוא ע״ד מהכות כסיל מאה (וע׳ ברכות ד״ז ממאה מלקיות כו׳) וכן י״מ וימצא וגו׳ מאה שערים (בראשית כו י״ב) עד״ז, וכן מ״ש בקהלת (ו ג׳) אם יוליד איש מאה, וע׳ דרשתו בקה״ר על קין ואחאב (שילדו יותר) ועוד שם (ח י״ב) אשר חטא עושה רע מאת. וע׳ גיטין (דמ״ד ע״א) עד מאה בדמיו כו׳ דוקא או ל״ד ? וע׳ ריש עירובין (ד״ב ע״ב) ומש״כ במאמרי הכה״ל מענין זה ואכמ״ל, ובמשנה עירובין פ״י מ״ב ואפי׳ מאה, ושם מ״ג פ״ג אפי׳ כו׳ ק׳ אמה (וכיו״ב) ואף כי לפי הנראה קצת הכתובים דעזרא נתתי למנינא זהב וגו׳ וכסף וגו׳ עכ״ז לא רחוק לפרש מאה גוזמא ור״ל הרבה]; וע׳ השחר ט׳ צד כ״ח וכ״ט בהוראת הכתונת כו׳.

נ״ד) ובפסוק והלבשתיו כתנתך (ישעי׳ כב כ״א) פליגי חז״ל במדרש ויק״ר פ״ה (וכ״ה ברש״י ישעי׳ שם פט״ו) י״א כהן גדול [מלשון כתנתך] וי״א אמרכל [מלשון וממשלתך] ע״ש, וכ״כ הראב״ע יש לכל ממונה כתונת ידועה ואבנט כו׳ (וכ״ד המבאר רוו״מ כי היה מנהג שרי המלוכה ללבוש בגדים מיוחדים עכ״ל, וע״ע באור מ״א יט כ״ט) — וכן מצאנו בחושי הארכי (ש״ב טו ל״ב) קרוע כתנתו, כי שר וגדול היה רעה דוד (בת״י שושבינא דדוד) כמש״ש פל״ז ובדה״א (כז ל״ג); וכיו״ב זבוד ב״נ כהן רעה המלך (מ״א ד ד׳) ות״י רבא שושבינא דמלכא, וע״ש באור. וכן באיוב (ל י״ח) כפי כתנתי יאזרני [כמ״ש בו גם מעיל הבאתיו למעלה] — ובזה תבין כי המליצה פשטתי את כתנתי בשה״ש (ה ג׳) היא מפי בת מלך ושרים [כמ״ש בתמר] ולא מפי רעיה כשארי המליצות שמה, וכ״כ המבארים (עיין המבוא לשה״ש) שפעם לא יהי׳ המשל מן רעיה ורועה רק מן בת מלך ושרים כמ״ש מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב ע״ש, ויורה לע״ד ע״ז גם המלה כתנתי, או כד״ק שלבשו את הרעי׳ כבת מלך להביאה אל אפריון אשר בכרם של שלמה והיא מתרפקת אך אל דודה הרועה, [וכן תבין דרשת חז״ל עה״פ פשטתי את כתנתי במדרש שה״ש פשט מהם כו׳ לבוש כהונה ולבוש מלכות ע״כ (ע׳ רש״י דה״ב לד כ״ב), ובתרגום המחלצות כתוניא תאר ג״כ לבגדים חשובים] — ובזה תבין ג״כ למה גדלה קנאת ושנאת האחים ליוסף על כי עשה לו אביו

כתונת

כתונת פסים וכמ"ש ברע"ס שם לאות שיהיה הוא המנהיג בבית ובשדה כענין והלבשתיו כתנתך וכו' (הבאתיו בבא"י שם) (וע' פדר"א פל"ח שראה בנבואתו שהוא עתיד למלוך כו' ע"ש) או שימסור על ידו גם כהונת ה'. כי דרך כל אב מימי קדם ומלפנים להיות המלך על בית אב שלו והכהן בעבודת ה' (ע' ס' ב"י פכ"ד והשרון להכרמל א' 195) ובמות האב נתנו אלה להבכור המלוכה כמ"ש בדה"ב (כ"א ג'), והכהונה היתה בבכורים עד שנתנה ללוים בחטא העגל, וע' טעם הפי שנים להבכור בחזקוני פ' במדבר (חלקו וחלק הראוי ללוי ע"ש) וע' ב"ע פ' תצא (כי הוא יהי' לראש המשפחה כו'), ועמש"כ בבא"י שלי ר"פ תולדות בכוונת מכירת הבכורה ליעקב עד"ז ע"ש, וסוף הדבר כן היה שהבכורה ליוסף אך זה היה רק לענין פי שנים בלבד (אפרים ומנשה) אבל הכהונה ללוי והמלכות ליהודה כמ"ש בדה"א (ה ב'), ועמש"כ באורך בס"ד עלזהת"א בראשית (מט) עה"פ ראובן בכורי אתה וכו' ואבמ"ל.

נה) ובת"א "כתנות עור" דאדם וחוה (בראי ג כ"א) לבושין דיקר על משך בשריהון, "לבושין דיקר" הוא תרגום כתנות, לבוש יקר וכבוד, ועור ר"ל לעור בשרם וכמ"ש בכתנות הכהנים לכבוד ולתפארת (וע' מגילה די"ב א' בגדי כה"ג כו' יקר כו' לכבוד כו') וע' ב"ר ספ"ד ועוד במדב"ר רפ"ד אדה"ר היה בכורו של עולם כו' לבש בגדי כהונה גדולה כו' בגדי שבת היו כו' (וע' שו"ט תלים צב ופדר"א פ"כ) ובאג"ב פמ"ב אדה"ר כו' בגדי כהונה שנא' כתנות עור וכתיב כתנת בד קדש גו' (ובשיר היחוד ליום ו', עשית לו [לאדה"ר] כתנת לשרת כו'), וע' בעה"ט וילבישם ב' במסורה כו' מלמד שעשה הקב"ה לאדה"ר בגדי כהונה כו' (וכ"ה ברב"ח), וע' פסחים (דנ"ד ע"א) נבראו בע"ש ביה"ש וי"א אף בגדו של אדה"ר פרש"י שהיו חקוקות בו כו' ואני שמעתי היינו כתנות עור ע"כ, וע' ספרי ברכה שנ"ה וי"א אף בגדיו של אדה"ר וי"א אף הכתונות הרי חשבם בתרתי, ובז"א שם בשם ז"ר אפשר דהיינו כתונת פסים של יוסף (וזה רחוק דשם נא' ויעש לו אביו וגו') וע' פ"ה דאבות ופדר"א ר"פ י"ט ושם פ"ג, וע' לשון הזהר ויחי (דרי"ז א' בד"ס) באילין לבושין דיקר לא בעי לאשתמשא ב"נ אחרא בר מכהנא רבא כו', ויש לרמז בלשון כתנות עור כי כתנות הן מפשתן כלשון כתונת בד ותרגום פשתים כתנא (ע' מ"ע ומתו'), ועור לי"מ דבר הבא מן העור זהו הצמר, ע' רש"י ספ"ק דסוטה ומהרש"א שם (וע' רש"י בחומש וב"ר), ומבואר במשנה רפ"ט דכלאים אין הכהנים לובשים לשמש בבהמ"ק אלא צמר ופשתים (ע"ש ר"מ), וע' רש"י יבמות (ר"ד ע"ב) ותכלת עמרא כו' שאין ב"כ אלא מצו"פ דכתיב בס' יחזקאל כו', וזהו רמז במלות כתנות עור לבגדי כהונה, וע' המגיד י' נומר 14 15 והשרון 28 אשר חכמים יגידו, ולע"ד לבושין דיקר הוא תרגום הכתונת כמש"כ, וכ"כ במהר"ם מלובלין על התוס' נדה (דכ"ה ע"א) ד"ה שאין כו' וע"ש.

נו) וכן בת"י קרוע כתנתו (ש"ב טו ל"ב) דחושי הארכי, מבזעין לבושוהי, ורק שני אלה (זה • וכתנות עור דאדם וחוה) בלשון לבוש בתרגום, אולי לפי שאינם ממש בכהנים או מלכים, וכל השאר כתונא, וגם כתונת דאיוב כתוני. כי גם מעיל כתוב בו, שהיה גדול מכל בני קדם, וגם תמצא בו שהעלה בעצמו עולות לכפר על בני ביתו (איוב א ה'), וכן יפורש אולי מ"ש בשלשת רעיו והעליתם עולה וגו' (שם מב ח') שר"ל הם בעצמם יעלו ע"ש, וע' באור הרש"ד לברא' (לז כ"ג) [ואחריו בבאור ש"ב יג י"ח] ומש"ש כי הכתונת שבבגדי כהונה כו' נקראת כתונת סתם ואיננה נעשה לכבוד כו' זה צ"ע, וכן מש"ש כי כתונת השרים

אינה

אינה נקראת כתונת סתם רק כתונת פסים כו׳ ג״כ צ״ע, וע״ש ג״כ במפורש להרוו״ה וגם במ״ע ערך כתן ובסמ״ע חא״ב פמ״ח בשם יוסיפון, והנה ת״א מדו בד (ויקרא ו ג׳) לבושין דבוץ וכתב הרמב״ן ונראה כי אצלו מדו יכלול כל בגדיו כו׳ (ע״ש ובמנ״ת) ולר״ל מדו בד הכתונת ע״ש וביומא (דכ״ג ע״ב), וע׳ ת״י (ש״ב כ ח׳) מדו לבושו, וע׳ ברכות (דכ״ח א׳) מאן דלביש מרא כו׳ פי׳ המ״ע ואולי הוא כהן מדו בד כו׳ אבל רש״י פי׳ המעיל כלומר הרגיל בנשיאות כו׳ ושם מוזה בן מוזה פי׳ כהן כו׳. ופי׳ המהרש״א לרש״י ז״ל מדא מעיל הנשיאות על ר״ג שהיה נשיא ולא כהן ומוזה על ראב״ע שהיה כהן ולא נשיא ע״ש, ועמ״ש בבא״י שלי לס׳ ישעי׳ (ג ו׳) שמלה לכה וגו׳ שמלת השופט. וע׳ במדב״ר ספ״ט על שלמה כו׳ ובשמ״ר נתמנה אדם ונטל טלית כל טורח צבור עליו (וע׳ באור ג׳ ד׳ מחלצות כו׳. וע׳ אג״ב פי״ד טליתו של ישעיהו כו׳ וע׳ ב״ב דצ״ח בטלית של ת״ח כו׳ וכיו״ב), וע׳ ירו׳ ספ״ג דבכורים וטלית שעליו כו׳ (הובא בכ״מ ספ״ג ד״ה סנהדרין), ואגב אעיר מ״ש הרב שי״ר (בס׳ דשו״א) כי לבוש לא בוש [מסיר הבושה וז״ש ערומים ולא יתבוששו, ויעש להם כתנות ות״א לבושין] לדביר לא דְבר, לאב לא אֵב, לקש לא קַש, נ״ל כי כן יפורש מ״ש בב״ר וב״ג (יהו׳ כב ל״ד) ויקראו (כמו ויקראוהו, אריות הדיחו הדיחוהו) וגו׳ למזבח, כמו לא מזבח (און־אַלטאַר) ר״ל שאינו מזבח ממש כי רק עד הוא וגו׳, ותבין זה ג״כ ע״פ מ״ש הפוסקים על מלת לחיים בשו״ע א״ח ה׳ ר״ה סי׳ תקפ״ב וממ״ש בנדרים לחולין בפתח כמו לא חולין, ואכ״מ].

נז) שבתי וראה שגם בס׳ מ״ע העיר בזה על המעיל ואפוד בד דשמואל שהיו לאות המעלה והקדושה, וז״ל בחא״ב פמ״ה: והחשמן כו׳ בבאור כתונת פסים כו׳ שר״ל ארוכה עד הפסים היינו פסי הידים והרגלים [עמ״ש ע״ז בא״י שלי] כו׳ כמנהג הנתונים אל הלמוד ומיושבי הדעת כו׳ והנה מן הפי׳ הזה יובן היטב כו׳ האמור בתמר ועליה כתונת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים דסתם מעיל הוא כאותו של כה״ג ארוך עד הרגל וזהו טעם כי כן על הכתונת, גם החדוש בדבר ומעיל קטן תעשה לו אמו בשמואל הוא שהיתה מחנכת אותו בלבושיו אל הישוב והנחת הנדרש בעבודת האלוה, כמו שהיה ג״כ חגור אפוד בד שהוא עדי יתנהג על הכוונה הנזכרת; כי כאשר אפוד הכה״ג העשוי תכלת וארגמן וגו׳ מסוגל המעלה והקדושה באמת, כן הנושאים בדמותו כצלמו של בד גרידא עם היותו בלתי קדוש הנם כמדריכים ומשעבדים עצמם בו אל הקדושה, אשר על כן לדעתי מצאנו בכהני נוב נושאי אפוד בד, ודוד חגור אפוד בד, קרוב אל הטעם שכתב הרמב״ם ז״ל ספי״ד ה׳ כלי מקדש ותוספתא פרק בא לו, גם יותר מתקבל הימנו, וכן עוד נאמר על שמואל כו׳ והוא עוטה מעיל שר״ל מלבוש ארוך כו׳ עכ״ל וע״ש (ועוד לו בפל״ז שם וז״ל כמ״ש היוסיפון להרומיים כי סמוך לימי החרבן היו הלוים בצרורות כספיהם משיגים מאת המלכים כח ורשות ללבוש כתונת בד כמו הכהנים בשרתם בקדש כו׳ ע״ש וע׳ השחר ג׳ צד 657 ג״כ מזה עש״ה); ודע כי דרבן של אמות הכהנים היו לעשות לבניהם (עודם בקטנותם) כתונת כבוד כזה (וכמו מעיל קטן דשמואל שעשתה לו אמו) וכמו שנזכר בדחז״ל (יומא ד״ה ע״ב) כהן שעשתה לו אמו כתונת כו׳ אמרו עליו כו׳ שעשתה לו אמו כתונת כו׳, עוד שם (דכ״ה ע״א) כדתני כו׳ כהן שעשתה לו אמו כתונת עובד בה עבודת יחיד, פי׳ רש״י שהיו אמותיהם של כהנים עושות לבניהן משלהן כמין בגדי כהונה להראות כו׳ וכמה הן מהדרות מצות כו׳

ע״ש

ע״ש, וע׳ כתובות (דכ״ו ע״א) מעשה באדם אחד כו׳ ואומר זכורני כשאני תינוק ומורכב על כתפו של אבא כו׳ והפשיטוני את כותנתי כו׳ והעלהו רבי לכהונה כו׳ ע״ש.

ענף ז

נח) ואשובה אל הענין, כי דבריה של חנה ומעשיה מוכיחים על מחשבתה שהלבישוה אותו כאחד הכהנים המשרתים (אך לא ממש בבגדי כה״ג), ובאמת תמצא בשמואל גם עבודת כהונה בפועל (אחרי שנחרב שילה), שהרי נאמר בו ויקח טלה חלב אחד ויעלהו עולה כליל לה׳ (ש״א ז ט׳), שהבינו חז״ל שהוא עצמו העלה, כאמרם ז״ל (מד״ש, וירו׳ פ״ק דמגילה הי״ב ויק״ר פכ״ד ובמדב״ר פי״ד ושו״ט תלים כ״ד) ג׳עברות הותרו בו כו׳ ולוי היה ע״ש, וכ״ד מפרשים רבים, וכנ״ק מס׳ ב״ס פמ״ז פט״ו (ע״ש בעברית לב״ז ובארמית), וכמ״ק לשון הפיוט (מהקלירי) בהושענה ז׳ להו״ר למען שם טלה חלב כליל אש, ובפיוט מוסף יום ב׳ דר״ה ובטלה חלב יכפר בעדנו כו׳ ע״ש [וע׳ ע״ז (דכ״ד ע״ב) ויעלה כתיב וברש״י שם שכוונתו ליישב לשון אחד ולא אחת וקושית המהרש״א (לפי הקרי ויעלהו) אין להולמו, ומצאתי בדברי יוסף ח״ב (דפ״ח ע״ב), וע׳ ס׳ ת״ח לע״ז]; אך הרלב״ג ז״ל כתב ״ואפשר שהעלה אותו על יד כהן כו׳ ע״ש, וכ״כ ביפ״מ (לירו׳ שם סי׳ י״ט) דמצי סבר דלא הקריבו שמואל בעצמו אלא בצווי ע״י כהן א״נ ס״ל דזר מקריב בבמת יחיד כו׳ (אך לשון הבמ״ר שם והקריב באיסור במה כו׳ וע״ש עוד ביפ״מ ויפ״ת ויק״ר שם) — וכתוב עוד בשמואל (ש״א ט) כי הוא יברך הזבח וגו׳ [ע׳ מגילה (דכ״ח ע״א) ולא ברכתי לפני כהן פרש״י בסעודה, ע׳ שו״ע א״ח סי׳ קס״ז סי״ד] תנה את המנה וגו׳ [כמו שוק הימין למנה ושאר לשון מנה מניות על מתנות כהונה כמ״ש במאמרי הכה״ל ענף ו׳ אות ו׳ ע״ש] וירם הטבח את השוק והעליה וגו׳, ואמרו חז״ל (ע״ז דכ״ה ע״א) רי״א שוק ואליה כו׳ רא״א שוק וחזה כו׳ ורשב״נ אמר שוק ושופי כו׳ ופרש״י שם וההיא סעודתא אע״פ דזבח הוה דכתיב כי הוא יברך הזבח לא הוה חזה ושוק דידהו לכהן דבמה קטנה הוה וקי״ל בפ״ב דזבחים (דק״כ ע״א) חזה ושוק בבמה גדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה עכ״ל, [וכ״ה בירו׳ ספ״ק דמגילה שם], והבן זה שלקחם לו ונתנם גם לשאול ואמרו מזה (שו״ט תלים ז׳) שהיה שאול אוכל חולין בטהרה ע״ש, ונשאל הרדב״ז (ח״ב סי׳ תרע״ט) למ״ד שוק ואליה הלא אליה לגבוה ולא נזכר בסוף זבחים חילוק בין במה גדולה לקטנה לענין אליה ולדעתו למ״ד שוק ואליה הזבח היה חולין (והתקבצו בבמה) ולמ״ד שוק וחזה שלמים היה, מנה יפה שהיתה מנת הכהנים ולא נהוג בבמה קטנה ולמ״ד שוק ושופי דאע״ג דאין חזה ושוק נוהג בב״ק לא היה מכבד שמואל את שאול לקחת מנת הכהנים לתת לפניו שאע״פ שלא היה חיוב בדבר כו׳ ע״ש השאלה והתשובה. ועוד שו״ת להרדב״ז ז״ל בח״ג סי׳ תרל״ט ושאל השואל והרי שמואל זר היה ואיך הקריב קרבנות וכ״ת הוראת שעה היתה ליתא שהרי כתיב והנה אנכי יורד אליך להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים (ש״א יח) משמע שכך היה מנהגו, ותו דמה צורך שעה היתה שם כו׳ כמה כהנים היו שם כו׳, תשובה דע כו׳ במת יחיד היא והזר מותר להקריב בבמת יחיד עוד קבלו חז״ל שאין הבמה נתרת אלא ע״פ נביא שהרי שמואל הוא שהקריב ראשונה בבמה, וא״ת א״כ למה כעס על שאול כו׳ מפני שעבר על דבריו שהיו מפי ה׳ ז׳ ימים תוחיל וגו׳ (שם) ואפשר שאע״פ שהזר מותר בבמה לא היה מנהג להקריב אלא נביאים או בכורות כו׳ ע״ש

ע״ש [וצ״ע עליו מזבחים (ריש דקי״ח) מ״ד ליבעי קידוש בכורות במעיקרא קמ״ל , וי״ל] (ועי״ז הערה יב) , והנה שמואל נביא היה גם בכור פט״ר (ועוד יבואר) .

נט) וז״ל הרד״ק על אפוד בד דשמואל (ב י״ח) וכן האפוד עשוי בתכונות שונות של כה״ג הי׳ עשוי בתכונה הכתובה בתורה ואפוד של פשתן היו חוגרים אותו העובדים את ה׳ כו׳ ואותו היו לובשים בין כהן בין לוי בין ישראל כמ״ש בכהנים שמנים וחמשה איש נושא אפוד בד (ש״א כה י״ח) וכן בשמואל שהיה לוי חגור אפוד בד , וכן דוד כשהיה בעבודת האל לפני הארון כו׳ כמ״ש (ש״ב ו י״ד) ודוד חגור אפוד בד עכ״ל , וכ״ה ברמב״ם ז״ל סוף ה׳ כלי המקדש וז״ל זה שאתה מוצא בדברי הנביאים שהכהנים היו חוגרים אפוד בד לא היו כהנים גדולים שאין האפוד של כה״ג אפוד בד , ואף הלוים היו חוגרים אותו שהרי שמואל הנביא לוי היה ונאמר בו נער חגור אפוד בד אלא אפוד זה היו חוגרים אותו בני הנביאים ומי שהיה ראוי שתשרה עליו רוה״ק , להודיע כי הגיע זה למעלת כה״ג שמדבר ע״פ האפוד והחשן ברוה״ק עכ״ל , והנה מ״ש הרמב״ם ז״ל ואף הלוים היו חוגרים אותו כו׳ לא תמצאהו רק בשמואל הלוי לבד שהביאהו לראיה , וע׳ דה״א (טו כ״ז) משמע שהלוים היו מלובשים אך במעיל בוץ ועל דוד לבדו אפוד בד (ע״ש רש״י ובאור ריו״ו) , ואולי רומז הרמב״ם ז״ל במ״ש „ומי שהיה ראוי שתשרה עליו רוה״ק״ ג״כ על דוד שלא היה לוי , וע׳ דה״ב (ה י״ב) והלוים וגו׳ מלובשים בוץ , ומצאתי כלשון הרמב״ם ז״ל גם בריטב״א ספ״ז דיומא על המאמר כל כהן שאינו מדבר ברוה״ק כו׳ אין שואלין בו (באו״ת) וכתב הריטב״א ז״ל כל כהן שיש בו רוה״ק כו׳ [כן הציון שם וכגי׳ הע״י , וגם הריטב״א הובא בע״י] ומה שמצינו בשמואל הרמתי שהיה חגור אפוד בד ולא היה אלא לוי כתוב בתוספות שזה להראות כי הגיע זה למעלת כה״ג בדבר הנוטה לרוה״ק כמעשה האפוד עכ״ל , וז״ל הראב״ע (תצוה כו ו׳) והנה כתוב אפוד ירד בידו (ש״א כג ו׳) ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע כו׳ ושם כתוב נושא אפוד בד ומפ׳ רבים פרשו זה שהיו ראוים לשאת אפוד [הת״י תרגם כן דכשרין למלבש אפוד] ולא שמו לב כו׳ כי האפוד בד הוא מין ממיני פשתים ואפוד משה לא היה בד כו׳ ע״ש , והתרגום אפוד של כה״ג אפודא ואפוד דשמואל ודוד ת׳ כרדוט [וע׳ ת״י ישעי׳ (כב כ״ד) מכהניא לבשי אפודא כו׳ ורש״י שם וע׳ ש״א (ב כ״ח וי״ד ג׳)] , ויש תרגום מעיל ג״כ כרדוט ובתר״י לדה״י מנטר וכן בת״י לתורה (שמות לט כ״ב) מעיל האפוד מנטר מעילא , [אבל שם (כח ל״א) מנטר מעילא דאפודא] וכ״ת שם סתם מעיל , והנה תרגום מעיל ואפוד לפעמים שוה (ע׳ ערוך ומ״ע כרדט ומנטר) , אבל אפוד בד דשמואל נראה שאיננו המעיל שאח״ז אבל חגור על המעיל (וע״ד מעיל ואפוד של כה״ג) וכמ״ש למעלה אצל מעיל (אות נב) ע״ש .

ס) והנה גם בדוד שנאמר בו חגור אפוד בד (ועמ״ש למעלה בשם הרי״ג כאחד הכהנים כו׳) מצאנו בו גם לשון כהונה אתה כהן לעולם (תלים קי ד׳) שפי׳ הראב״ע והרד״ק לפי דרך הפשט המזמור על דוד ע״ש , וחז״ל שדרשוהו על אברהם אמרו (ב״ר פמ״ו ופנ״ה) אברהם כה״ג היה שנא׳ אתה כהן לעולם כו׳ וכ״ה בספ״ג דנדרים ע״ש ופי׳ אתה כהן כהונה ממש , ועד״ז יש במשמע אם נפרשהו על דוד , ומצאתי בס׳ חווק״א פ״מ וז״ל ומ״ש אתה כהן לעולם וגו׳ הרצון בו אתה תהיה מלך וכהן כל ימיך כמו שהיה מלכי צדק מלך בירושלים וכהן לאל עליון שנא׳ כו׳ [וכ״ש הרב שי״ר ז״ל בנחלת יהודה צד 12 ע״ש] ולפיכך מצאנו שכאשר העלה

דהע״ה

דהע״ה העולות והשלמים בגורן ארונה כתיב ויעתר ה׳ לארץ וגו׳ [ש״ב כד כ״ה] הפך שאול המלך אשר בהעלותו העולה והשלמים בגלגל כתיב נסכלת כי לא שמרת את מצות ה׳ וגו׳ כו׳ עכ״ל (אבל הרד״ק פי׳ אתה כהן לשון גדולה ושררה וע׳ רש״י, וז״ל הראב״ע פי׳ אתה כהן כל כהן משרת וכן ובני דוד כהנים היו והטעם לעבוד את ה׳ עכ״ל ועמ״ש למעלה אות ל״א פי׳ הראב״ע על מלת לשרתו ישעי׳ נו ו׳), וע׳ שו״ט תלים א׳ (ומד״ש פכ״ז) אתה מוצא כל מה שעשה משה עשה דוד כו׳ משה בנה מזבח ודוד כו׳ זה הקריב וזה הקריב כו׳ [וכמו כן דרשו על משה ושמואל אביאהו להלן], וע׳ ריש מדרש שה״ש דוד כו׳ בנה מזבח כו׳ הקריב קרבן כו׳ ושלמה כו׳ ע״ש; ועוד בתלים כ״ו לדוד וגו׳ ואסובבה את מזבחך ה׳, וע׳ במד״ר נשא פי״ד למה הקריב דוד באיסור במה כו׳ זה שמואל כו׳ והקריב באיסור במה וכו׳, והקשו ע״ז ברד״ל אות י״ג והרש״ש אות ח׳ י׳ שהרי בימי נוב וגבעון הותרו הבמות ע״ש וע׳ מש״כ להלן אות ס״ד בשם הרל״ש [ולמעלה אות מ״ד ומ״ה כתבתי שאולי קרא לנפשיה חסיד לכוונה זו וגם התאר יראי ה׳ לבית דוד ע״ש], ומצאנו גם שאכל דוד לחם קדש (ש״א כא ז׳) ויתן לו הכהן קדש כי לא היה שם לחם כי אם לחם הפנים וגו׳, והז״ל נתנו טעם לזה במנחות (דצ״ה ע״ב) וע״ש רש״י רד״ק רלב״ג ופי׳ הרב מלבי״ם זצ״ל — וגם אמרו רז״ל אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד לבד שנא׳ (ש״ב ז ח׳) ויבא המלך דוד וישב לפני ה׳ (יומא כ״ט ע״ב וקדושין דע״ח ע״ב ורמב״ם ה׳ ביה״ב פ״ז ה״ו וע״ש מל״מ ובסנהד׳ ק״א ע״ב למלכי בית יהודה) ובגמ׳ יומא שם וסוטה (ד״מ ע״ב) מוכח דאף לכה״ג לא היתה ישיבה בעזרה כו׳ אבל בריש שו״ט ר״א כו׳ אלא במקום מלכי בי״ד לבד כו׳ אר״א אף למלכי בי״ד אין להם ישיבה ומהו וישב שסמך עצמו (ע׳ מגילה דכ״א ואשב כו׳ עמדתי בהר) ולמי היתה ישיבה [בעזרה ובהיכל, כ״ה בתוס׳ סוטה) הוי אומר לכה״ג שנא׳ ועלי הכהן יושב על הכסא כו׳ ע״ש והובא ומבואר בתוס׳ סוטה שם ע״ש היטב [וע׳ ת״ש לאסתר וחזא ית מאני קדישא (דאשתמשו בהון כהניא ומלכיא דבית דוד) כו׳ וצ״ע] וע׳ ריטב״א יומא (דכ״ה ע״א) דבמשכן שילה נוב וגבעון גם שם היה מקום מקודש כעין עזרה שאין בו ישיבה לאחרים עכ״ל. והנה גם בשמואל נאמר (ג ג׳) ושמואל שוכב בהיכל ה׳ וגו׳ אך פרשוהו חז״ל והמפרשים בהיכל ה׳ על טרם יכבה ושמואל שוכב במקומו. [וע׳ ס׳ דה״מ צד קל״ג בשם פי׳ הראב״ד למס׳ תמיד פ״א דכל היכא דא״א בענין אחר לעשות דבר הצריך בעזרה אלא בישיבה מותר לישב לכל אדם ע״ש, וראיתי כזה גם בס׳ ארעא דרבנן סי׳ ג׳ בשם רבינו בצלאל ותמה ע״ז מהא דפריך הש״ס משמואל שוכב כו׳ והלא שמואל היה מן הלוים השומרים ע״כ, (וזה י״ל שהלא עדיין קטן הי׳ ואינו חייב בשמירה אף שלד״ק הרובין שבריש תמיד הם פחות מי״ג ע״ש במפרש ולהרב מל״מ פחות מ״ך) ועוד הביא דברי הרמב״ם ז״ל פ״ח מה׳ ביה״ב והיכן היו הלוים שומרים וכו׳ ועל ד׳ פנות העזרה מבחוץ שאסור לישב בעזרה כו׳ ע״ש וע׳ תוס׳ יומא (דכ״ה ע״א) צורך עבודה שרי כו׳ ובמל״מ שם ובתוס׳ סוטה הנ״ל]; ומ״ש ובני דוד כהנים היו (ש״ב ח י״ח) ת״י רברבין (וע׳ רש״י ש״ב כ כ״ו) וז״ל הרמב״ן בראשית (מא מ״ה) והאמת כי לשון כהונה שרות אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהנים היו ובמקומו בדה״א (יח ז׳) וב״ד הראשונים ליד המלך וכן מוליך כהנים שולל (איוב יב י״ט) שהם משרתי המלך [ובת׳ רברבניא] וכן יכהן פאר (ישעי׳ סא י׳) יתלביש פאר ככהן העובד שיעשו לו בגדים שלא כשאר העם לכבוד ולתפארת, וכן ומיודעיו וכהניו (מ״ב י י״א) ראשי משרתיו עכ״ל [וע׳ נדרים (דס״ב סע״א) ובר״ן שם כהנים היו

שהיו

שהיו חכמים והיו דינם ככהנים, וכן עירא היאירי היה כהן לדוד (ש״ב כ כ״ו) ת״י רב [אבל לדעת חז״ל עירובין (דס״ג ע״א) כהן ממש ע״ש בתוס׳ ד״ה כל כו׳] וכ״פ רש״י ורשב״ם ממלכת כהנים (שמות יט ו׳) שרים, וע״ש חזקוני ועמ״ש לעיל אות מ״א, אבל הרע״ס והמבאר נתה״ש פי׳ ככהנים ממש [הערה ין].

סא) והנה לפי המבואר נתחנך אמנם שמואל בקדושת הכהונה אבל לא לעבודת הכהונה ממש [בטרם חרבה שילה] כאחד הכהנים מורע אהרן וכבני עלי שבימיו, ואף לפי מה שחשבו קצת כי עליו נרמז לעלי והבטת צר מעון (ש״ב ב ל״ב) הנה לא על הכהונה יאמר כן שזה לא יתכן שהרי הלוים מוזהרים על עבודת הכהנים (ע׳ במד׳ יח ג׳ וערכין די״א ע״ב וספרי ר״פ קרח ורמב״ם פ״ג ה״ט מכלי המקדש וסה״מ מצוה ע״ב וע״ד), וכהן נאמן, הנאמר שם (ב ל״ה) ירמוז לצדוק (ע״ש רש״י ורד״ק), ופסקה הכהונה מזרע עלי בימי דוד ושלמה שנסתלק אביתר מהיות כה״ג ונמנה צדוק תחתיו (וע׳ דה״א כט כ״ב), [הערה יא], ושמואל שהקריב אחר חרבן שילה היה שהותרו הבמות ואין כהון בבמה (משנה רפי״ד דזבחים), וז״ל רש״י זבחים (דט״ז ע״א) וקראי נמי מוכחי בגבעון ומנוח ושמואל שהקריבו בבמה עכ״ל, ולרשב״י בזבחים (דקי״ט ע״א) מנוחה ונחלה זה וזה ירושלים אבל שילה הוה שריא במות כו׳ אלא למ״ד זו״ז שילה ובמות הוה אסירן מאי ויקח מנוח כו׳ הוראת שעה היתה, ע״כ, ובתוס׳ שם סע״א א״א לומר שלא יהי׳ לדידיה היתר אחר שילה דהא מצינו אבשלום שהקריב בחברון כו׳ ועוד כתוב בשמואל כי הוא יברך הזבח ובשאול כתיב הגישו אלי העולה והשלמים ויעל העולה ובסמוך (דק״כ א׳) כו׳ שהקריב בלילה בבמה ע״כ, וע׳ תוס׳ מנחות (ד״ו ע״ב) ד״ה וכ״ת כו׳ ועוד מצינו שאול ושמואל שהקריבו בבמה ע״כ, וז״ל הראב״ע (שמות ל ל״ג) והנה גדעון ושמואל גם אליהו בהר הכרמל העלו עולות כו׳ גם כן שמואל כי לא הועיל אם היה מבני קרח והנה הכל הוראת שעה כו׳ ע״כ, וכ״כ בחזק׳ פ׳ אמור כ״ב כ״ד ע״ש, ועוד להראב״ע (במדבר יח ז׳) [והזר הקרב אפי׳ לוי ועולת שמואל שהוא לוי איננה טענה כי היא היתה הוראת שעה כמעשה גדעון עכ״ל, וכ״כ רש״י ורד״ק גבי שאול (ש״א יג ט׳), זר מותר בבמה עכ״ל (וע׳ רש״י ש״א ט י״ג), וע׳ ברכות (ד״י)] וכאילו הקריב בבמה ונדרים (דכ״ב ע״א) ברש״י ור״ן (וע׳ נחלת יהודה להרב שי״ר ז״ל צד קכ״ז).

סב) אך תראה ששמואל אמר לשאול מה עשית וגו׳ נסכלת וגו׳, וכמו שפי׳ רש״י ורי״ג ז״ל אני אמרתי לך אנכי יורד אליך להעלות עולות וגו׳ (י ח׳) אני אעלה אותה ולא אתה ע״כ, והמשכיל יבין למה חרד אליו את כל החרדה הזאת בראותו כי פושט יד גם במשפט הכהונה כדרך מלכי קדם כמ״ש במלכי צדק והוא כהן וגו׳ (בראי׳ יד י״ח) וע׳ פדר״א פ״ח שהיה בכור והיה משרת כו׳ לפיכך נקרא כהן ע״ש וע׳ במד״ר רפ״ד וכי שם היה בכור כו׳ וכי כהונה לו נתנה כו׳ והוא מפני שהיה מקריב ככהנים כו׳ ע״ש, וה׳ לא כן צוה מאז בחר באהרן וזרעו וזה היה חטא עזיהו (בדה״ב כ״ו) [וע׳ השחר ג׳ צד צ״ט בשם הרב שי״ר] וע׳ במד״ר פ״ז ועל הנכנס בתחום שאינו שלו זה עזיהו שבקש להכנס בתחום הכהונה כו׳ וכן מצינו בירבעם שעלה על המזבח שעשה בבית אל להקטיר (מ״א יב ל״ג ויג א׳ וע׳ מ״ב טז י״ב), על כן גם לעת היתר הבמות הי׳ חטא שאול גדול מנשוא עד שנאמר לו ועתה ממלכתך לא תקום וגו׳ (וע׳ יומא דכ״ב ע״ב ובריטב״א והאג״ש שם), ועד״ז אמרו בסוטה (ד״ט ע״ב) ובב״ר פ״כ מה שבקשו לא ניתן להם ומה שבידם ניטל מהם, וכן בזוהר ר״פ קרח כל דרדיף בתר דלאו דיליה כו׳ ע״ש, (וע׳ רש״י

זבחים דק״ב ע״א ד״ה שאני שאול כו׳) [הערה יב], ועי׳ (ש״א יד ל״ה) ויבן שאול מזבח לה׳ אותו החל וגו׳ פרש״י אותו המזבח ראשון למזבחות שבנה שאול, ובמד״ש ובמד״ר פ״י החל במלכים, עוד שם (טו י״ב) בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד פרש״י בונה לו מזבח כו׳ (ובמד״ר שם עוד ואין מזבח אלא קרבן כו׳) וכן ברש״י (מ״א יח ל׳) ואמרו בדרש כי זה המזבח (ההרוס שרפא אליהו) בנה אותו שאול והוא מ״ש והנה מציב לו יד והיה זה המזבח הרוס כו׳ ובנה אליהו מזבח והקריב עליו בשעת איסור הבמות לצורך שעה כו׳ ע״ש, ועי׳ חא״ג מהרש״א זבחים (דנ״ג ע״ב) ד״ה בחלקו של טורף כו׳ דכתר כהונה לחוד וכ״מ לחוד ולכך המקדש לא היה בחלק יהודה אשר לו המלוכה כו׳ ע״ש (ועי׳ קדושין דס״ו ע״א), וזהו שא״ל הלל לאותו שבא להתגייר ע״מ שיהיה כה״ג כו׳ והזר הקרב יומת א״ל מקרא זה על מי נאמר א״ל אפי׳ על דוד מלך ישראל כו׳ (פ״ב דשבת) [ועיין סוף ס׳ ש״ב ומ״ש למעלה לפני זה אצל דוד], ועי׳ מד״ר נשא ר״פ י״ד למה הקריב דוד באסור במה כו׳ אמר האלהים אני הוא שאמרתי לו כו׳, וכ״ה שם על שמואל והקשו הרד״ל והרש״ש שהרי היתר הבמות היו אז ומצאתי ביפ״מ לירו׳ ספ״ק דמגילה סי׳ י״ח שהטה דעת המד״ר לדעת ריב״ח שם שלא הותרו הבמות מעולם כ״א ע״פ נביא לפי שעה ע״ש ועי׳ רש״ש לויק״ר פכ״ב אות ז׳ (בדפוס ווילנא תרל״ח).

סג) ונראה כי גם לעת היתר הבמות לא כל הרוצה ליטול את השם בהקרבת קרבנות יטול, ולמעלה אות נ״ח הבאתי בשם הרדב״ז (ח״ג תרל״ט) שכתב ואפשר שאע״פ שהזר מותר בבמה לא היה מנהג להקריב אלא נביאים או בכורים כו׳, וצע״ק מזבחים ריש דקי״ח, ומצאנו גם בפסל מיכה (דבר האסור) שאמר עתה ידעתי כי ייטיב ה׳ לי כי היה לי הלוי לכהן (שופ׳ יז י״ג) וז״ל המהרש״א (ב״ב דק״ט ע״ב) ואף שלא נבחרו הלוים רק לשרת ולא לכהונה מ״מ בכך היה משתבח ולמאי דמסיק דההוא לוי יהונתן הוה דקאתי ממשה ניחא טפי דכבר נתנה גם הכהונה מתחלה למשה כדאמרינן בזבחים עכ״ל [ע״ש בשופטים (יח ל׳) ויהונתן וגו׳ ובניו היו כהנים לשבט הדני וגו׳, ות״י כומרין] — והנה בשמואל מצאנו אף מזבח קבע שנא׳ ותשובתו הרמתה וגו׳ ויבן שם מזבח לה׳ (ש״א ז י״ז) וכתב הרד״ק מיום שנחרב שילה שהותרו הבמות עשה הוא במתו שהיה מקריב עליה כו׳, וכ״ה בירושל׳ ספ״ק דמגילה [ע״ש על אליהו שמואל גדעון ושאול] וכתב ביפ״מ שם דהכא ל״ל ע״פ הדבור הוה דהא לא הוה לשעה אלא מזבח קבע עכ״ל (ועי׳ זבחים דקי״ח סוף ע״ב לענין מזבח בבמת יחיד] ועוד ביפ״מ שם סי׳ י״ח דלריב״ח לא היה היתר הבמות לעולם משהוקם המשכן אלא ע״פ נביא לפי שעה כו׳ כענין אליהו כו׳ יהושע בהר עיבל כו׳ דוד כו׳ ע״ש.

סד) ומצאתי דברים בס׳ המחוכם הרכסים לבקעה (אלטונא תקע״ה) ראוים להעתיקם וז״ל בפי׳ לך לך (יד י״ח), כהן, מקריב לאלהות, זהו עיקר משמעות כהונה, ורש״י ז״ל מוציא מכללו ובני דוד כהנים היו ולפי פשוטו אין צורך להוציאו וכן אתה כהן לעולם כמשמעו שבימי דוד הבמות מותרות וידוע שאין כיהון בבמה אלא הכל כשרים בעבודתה ובימי הבמות אין ספק שהיו בהם אנשים נקובים בקיאים במשפטי העבודה והלכותיה שהיו מתעסקים בה מנדיבת רוח או בשכר לפי שאין כל אחד מישראל יודע חקיה והיו בני דוד נדיבי רוח כאלה והתעסקו בהקרבת קרבן ישראל וקרבנם וכן בדוד נאמר ויעל

דוד

דוד עולות וגו׳ ויכל מהעלות ויברך את העם ככל הנאמר באהרן וכן בשלמה ויעל שלמה וגו׳ בבמת גבעון עכ״ל, וכן הבכורים כשהיתה העבודה בהם נקראו כהנים (יתרו יט כ״ב) כמש״ש ברש״י וראב״ע (ומבואר למעלה אות נד).

סה) ובני היקר המשכיל מהור״ר יצחק נ״י הראני דברי פי חכם מב״ע סאַלוואדאר הצרפתי בספרו (מאזאישע אינסטטואציאן) ח״ג שהביא דעת החכם וואלניי ששמואל כהן גדול היה תחת עלי ושעליו הוא אומר והקימותי לי כהן נאמן וכו׳, והשיג שם עליו שהרי לא היה מזרע אהרן כו׳ ומה שהעלה טלה חלב לדעתו ר״ל ע״י כהן [וזה כדעת הרלב״ג שהבאתי] עיי״ש באורך, ובס׳ בית יהודה להרה״ח ריבל״ז צד 16 מצאתי שהביא בשם החכם געזעניוס שכתב בס׳ המלין שלו „שמואל שופט בישראל וכהן גדול״ וכתב עליו לא ידעתי מה החלום אשר חלם כו׳ ואם בעבור שנאמר ויעלהו עולה כו׳ היה רק הוראת שעה ע״ש, ובהוצאה החדשה כס׳ המלין הנ״ל לא מצאתי כהן גדול רק שופט ונביא, אבל ראיתי עוד בקצת ספרי העמים שמסיחים לפי תמם וקוראים את שמואל (פריסמער) כהן, וכן בקאנ־ווערזאציאנס לעקסיקאן החדש ערך דוד קוראהו לשמואל (האָהע פריסטער) כה״ג, ובאמת לא יתכן לקראו בשם כהן ואף שהקריב בעצמו לדעת חז״ל בשעת היתר הבמות היה או הוראת שעה: אך זאת נראה באמת שנתקדש ונתעלה אמנם במדרגת ומעלת הכהונה מאז הובא לבית ה׳ (ואולי ע״ז סמכו בני שמואל „ומתנות נטלו בזרוע״ כדרש חז״ל על ויטו אחרי הבצע (שבת דנ״ו) ופי׳ רש״י בל״א זרוע לחיים וקיבה והם לא היו כהנים עכ״ל, אך בחא״ג הביא ע״ז הא דחולין דקל״א ההוא ליואה דהוה חטיף מתנתא כו׳ ע״ש) [הערה יג].

ענף ח

סו) ועתה בא נא וראה כי הדעה הזאת בשמואל שהיה במעלת כהן ממקום קדוש תהלך, מפורשת היא בזוהר פ׳ תרומה (דקמ״ח ע״א ד״ס) וזה לשונו: כולהו לא זכו לנבואה ולכהונה עלאה כאהרן כו׳ משה זכה בנבואה ושמש בכהונה עלאה שמואל זכה בתרוויהו מה משה הוי קרי וקב״ה אתיב ליה מיד אף שמואל כתיב ביה אקרא אל ה׳ וגו׳ (ש״א יב י״ז) אבל לא סליק לדרגא עלאה כמשה מה אהרן הוה משמש בכהונה גבי קב״ה אוף שמואל הוה משמש קמיה קב״ה אבל לא סליק בשמושא עלאה כאהרן כו׳ תלתא אינון דהוו נביאי מהימני ושמשו בכהונה חד משה וחד אהרן וחד שמואל וא״ת שמואל לא משיך בכהונה כו׳ אלא אחרא כו׳ ירמיהו כו׳ לאו הכי כו׳ ושמואל ביומא דעלי שמש ומשה זמנא חדא כל אינון ז׳ ימי המלואים שמואל זכה לנער דכתיב והנער נער ושמואל משרת ובגין דקיימא בהאי דרגא ודאי איהו כמשה ואהרן כו׳ עכ״ל, והנה מ״ש הזוהר ושמואל ביומי דעלי שמש הכוונה למ״ש משרת וגו׳ את פני עלי, לפני עלי, ות״י בחיי עלי [כת״א על פניו להאבידו בחייהון, וכן על פני תרח אביו ר״ל בחייו, ועי׳ תנחומא ובויק״ר פ׳ אחרי ובמד״ר ספ״ב ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם אר״י בחייו רחב״א במותו כו׳, אך את פני או לפני ודאי בחייו] אך קשה איך שמש לפני עלי כשהיה שילה קים, ועי׳ זבחים (דקי״ט) דעת רשב״י (שהזוהר מיוחס לו) זו״ז ירושלים אבל שילה הוה שריא במות כו׳ ועי׳ אח״ז [ומ״ש שמשה זמנא חדא שמש כל ז׳ יה״מ יש לעיין דעת רשב״י שהזוהר מיוחס לו בזבחים

(דק״ב ע״א) ובשמ״ר פל״ז ובמד״ר ספ״ט ובתנחומא חקת ז׳ כהנים כו׳ משה בכלל וע׳ שו״ט תלים צ״ט ובתוס׳ ע״ז (דל״ד ע״א) ד״ה במה כו׳] , והנה מסוף לשון הזוהר נראה שמפרש ג״כ והנער נער כלשון ושמואל משרת , כמ״ש למעלה אות י״ט , וז״ל הזוהר עוד פ׳ תרומה (דקס״ד ע״א) פסוק ואת המשכן תעשה כו׳ משכנא דעביד משה יהושע הוה קאים תדיר ונטיר ליה כו׳ דאקרי נער דכתיב ויב״ן נער וגו׳ ובתר האי משכנא לא הוה נטיר אלא בגין נער דכתיב והנער שמואל משרת והוה משרת תמן בגין דלית נטירו דמשכנא אלא בנער אבל בי מקדשא לאו הכי דלאו נטירו דיליה אלא בקב״ה דכתיב אם ה׳ לא ישמר עיר שוא שקד שומר ומה שומר דא איהו דנטיר משכנא דאקרי הכי נער מטטרון כו׳ ע״ש , והשאר לשון נער והוראתו בארתי למעלה אות י״ז וע״ש ג״כ מהזוהר .

סז) וראיתי להגאון יעב״ץ ז״ל בס׳ המטפחת השגה ס״ז שהתמרמר על מאמר הזוהר הנ״ל , וז״ל תלתא אינון כו׳ ושמשו בכהונה כו׳ ושמואל ביומי דעלי שמש הוא דבר מתמיה דמשמע דומיא דאינך כפשטא חלילה להאמין זה כו׳ ולהוציא לעז על אותו צדיק לוי שיבקש גם כהונה דבר שנכשל בו זקנו [קרח (וע׳ אות ל״ה)] ח״ו כו׳ שמא נתבוון למ״ש בשמואל ויקח וגו׳ ויעלהו עולה כליל לה׳ ואין בזה התנצלות מספקת כו׳ כי בבמת יחיד הקריב בשעת היתר הבמות שכל אחד מישראל עושה לו במה בראש גגו ומקריב עליה , הן אמת שהוא היה המקריב הראשון בנוב אחר שחרבה שילה שאין במה נתרת אלא ע״פ נביא אך לא בשביל כך יקרא כהן ולא יתכן לומר שזכה לשמש בכהונה כמשה ואהרן , ואם כן הלא יש להוסיף עליו יהושע הקודם אליו וזר גמור היה שהוא המקריב ראשון בגלגל לפני שמואל שנים רבות עכ״ל הרב יעב״ץ , ובס׳ בן יוחאי [העתקתי קצת מנהו בהיותי בעיר מולדתי ווילנא וכעת אין הס׳ ת״י] הביא התנצלות ממ״ש חז״ל (יומא ל״ח) עד שלא כבתה שמשו של עלי הכהן זרחה שמשו של שמואל , (ברכות דל״א) שמואל הי׳ שקול כמשה ואהרן , ויותר מפורש תמצא במד״ר (קרח פי״ח) לא חמור אחד מהם נשאתי כו׳ וכן שמואל הצדיק אמר (ש״א י״ב) הנני ענו בי וגו׳ את שור מי לקחתי וגו׳ שור שהייתי מקריב עליהם לקרבן ומבקש רחמים עליהם [ע׳ ש״א ז ט׳ טלה חלב] משלי היה שנא׳ עגלת בקר וגו׳ (ש״א טז ב׳) וכה״א (שם ט י״ב) כי זבח היום לעם בבמה לא נטלתי משלהם כו׳ , וע׳ ברכות (דל״א ע״ב) ששמואל גלה הדין ששחיטה בזר כשרה כו׳ , והרמב״ם ז״ל כתב [הבאתיו למעלה] כי הגיע זה למעלת כה״ג כו׳ ובלתי ספק הוציא מדברי חז״ל באיזה מקום כו׳ , והמקובלים כתבו שנשמות משה ואהרן נתגלגלו בשמואל , עוד כתבו כי נדב ואביהוא בסוד נו״ר נתדבקו בשמואל ובשל״ה (רצ״ט סע״א) כ׳ בשם האר״י ז״ל שמואל היה גלגול מאהרן הכהן לכן כתיב הלא אהרן אחיך הלוי כי שמואל הלוי היה אהרן הכהן כו׳ וכו׳ עכ״ד ב״י , ואומר כדברי הגאון יעב״ץ ז״ל „ואין בזה התנצלות מספקת" דמשמע דומיא דאינך כפשטא , ועיינתי בס׳ מקדש מלך על הזוהר ומצאתי כתוב בו כדברים האלה וז״ל תלתא אינון דהוו נביאי ושמשו בכהונה , קשה דשמואל לוי היה מבני בניו של קרח ותירץ הרמ״ק דשמוש זה בעבודה המותרת בזר וע״כ נאמר והנער שמואל משרת וכו׳ וכתב עוד ואפשר ששמש בבמה למ״ד זר מותר בבמה עכ״ל והדבר תמוה הגם שאחר שמת עלי וחרבה שילה חזרו הבמות להיות מותרות מ״מ דוחק לאוקמי כסברת יחיד המתיר זר בבמה ועוד שהזוהר אמר כאן בפירוש

ושמואל

ושמואל ביומי דעלי שמש , ונלע״ד לתרץ דהוראת שעה היתה לו מפי הדיבור לגודל חשיבותו כו׳ א״נ מצד מדרגת נבואתו כו׳ [ע״ש ע״פ הסוד] הותרה לו הכהונה כו׳ אח״כ מ״כ משם הרח״ו ז״ל כו׳ משה הי׳ כו׳ וג״כ אהרן כו׳ אבל שמואל כו׳ וע״ז שמשו כלם בכהונה עכ״ל כו׳ ולכן כהונת אהרן היתה לו ולזרעו ולא של שמואל כי הנה משפחתו לוים כו׳ עכ״ל [ע״ש ותבין סודו] (וכ״מ בס׳ שרשי לבנון צד 288 שכתב על דברי הזוהר שהמה דרך דרוש וסוד כו׳ ותשובת הב״י הבל וריק ע״ש) , והנה מצאתי יותר מפורש בדברי הזוהר במדרש שוחר טוב תלים כ״ה [לר״ק חברו ר׳ יוחנן בא״י ע׳ ס׳ אהל יוסף על הראב״ע ויקרא א׳ ט״ז ע״ש ובמבוא לבאור הרא״ז (ווארשא תרי״ט) שער שר״ש ברבי חברו ממ״ש בקדושין (דל״ג ע״א) וע״ז (די״ט ע״א)] , וז״ל , וכ״מ בשמואל הרמתי שהי׳ שקול כמשה שנא׳ (ירמי׳ ט״ו) אם יעמד משה ושמואל ונאמר (תלים צ״ט) מו״א בכהניו ושמואל וגו׳ , ואתה מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה זה לוי וזה לוי כו׳ זה בנה מזבחות וזה בנה מזבחות , זה הקריב וזה הקריב כו׳ זה שמש בכהונה וזה שמש בכהונה כו׳ עכ״ל השו״ט , וכה״ש במז׳ א׳ זה לוי וזה לוי זה בנה מזבח וזה בנה מזבח זה הקריב וזה הקריב כו׳ [וע״ש ג״כ סוף מז׳ כ״ז אין הבמה נתרת אלא ע״י נביא כו׳ יהושע כו׳ אליהו כו׳ גדעון כו׳ שמואל מנין כו׳ ע״ש] וכן תמצא בירמיה מה שכתוב בזה כתוב בזה כו׳ עכ״ל השו״ט ולמעלה אות ס׳ הבאתי שכ״כ גם על דוד [וכן בזוהר נזכר מירמי׳ וע׳ הא״ג ב״ק ט״ו כי כרו שוחה כו׳ שמשה וירמיהו שניהם שוים היו כו׳ ע״ש] וכ״ה גם במד״ש פ״ט כתיב אם יעמד משה ושמואל לפני אתה מוצא מ״ש בזה כתוב בזה זה לוי כו׳ זה בנה מזבחות כו׳ זה מלך כו׳ זה הקריב כו׳ זה בקריאה כו׳ ברננו כו׳ ע״ש , אך אין לשון המדרש כלשון הזוהר "ושמואל ביומי דעלי שמש" שזה לא יתכן לכאורה וצ״ע בגמרא דזבחים (דף ק״ט) שציינתי למעלה [הערה יד] .

סח) גם זה ראיתי בס׳ הקדמון בן סירא (וויען 1828 ע״י הח׳ ב״ז) פמ״ז פי״ג בתרגום הארמית [הנעתק אולי מגוף הס׳ הנכתב בעברי] שקורא לשמואל כהנא , וז״ל ורחים לבריה [אהוב לבוראו] מן דאשתאל מן כרסא דאמה [שאול מבטן אמו] נזירא בנביותא [נזיר ונביא] שמואל דינא וכהנא [שמואל שופט וכהן] כו׳ עכ״ל , ועל כי לא יתכן לפרש כהן ממש חשבתי לפרשו לשון עבודה ושירות כתרגום והוא כהן לאל עליון משמש , או לשון גדולה ושררה כת׳ כהנים שולל רברבניא וכפרש״י שרים (אך דוחק הוא זה כי מה ענין לומר שהיה שופט ושר אף שמצאנו בקרא שר ושופט) , אמנם ראיתי בבאור הפטרה להרשד״ל (ישעי׳ סא י׳) יכהן פאר וגו׳ ובלשון סורי כהינותא ענינו עושר עכ״ל [וכן הגיד לי חנ״א הבא מארץ קדם ושאלתיו מהו כהינותא בלס״ו והשיב לי עתירתא ר״ל עושר] , וגם מצאתי בס׳ ב״ע שמות (ב ט״ז) בין יתר ההוראות שהביא למלת כהן כתב וז״ל ובלשון מצרית הישנה עיקרו עשיר וקצין כו׳ עכ״ל (וע״ש עוד) , והואלתי לבאר גם כוונת הב״ס בתרגום הסורי דינא וכהנא שופט ועשיר, והוא מבואר בדחז״ל (נדרים דל״ח ע״א) א״ר יוחנן כל הנביאים כלם עשירים היו מנ״ל ממשה ומשמואל כו׳ ע״ש הוכחה מהמקראות (כי שם ביתו וגו׳ ביתו עמו פרש״י כלי תשמישו וזה היה מרוב עושר עכ״ל) , וכ״ה במד״ש (ס״פ י״ד) א״ר יוסי עשיר גדול היה שמואל כו׳ (ע״ש ההוכחה והובא גם בילקוט) , וע׳ ברכות (ד׳ ע״ב) ושאינו רוצה להנות אל יהנה כשמואל הרמתי כו׳ (וע״ש בחא״ג) , וע׳ הראב״ע לשמות (כב כ״ד) את עמי

וז״ל

וז״ל וקרא העניים עמי כי החסידים לא יבקשו עושר בעוה״ז והעד אליהו [ע׳ מ״ב א ח׳] ואלישע כו׳ [מ״ב ה ט״ז] גם שמואל הרמתי [ש״א יב ג׳] עכ״ל , וע׳ שמ״ר פל״א העני עמך , והנה לחז״ל אמנם עשיר היה, וכן דרשו על עמוס ויונה שם, וע׳ גיטין (דנ״ט) וסנהד׳ (דל״ו) תורה וגדולה במקום אחד כו׳ והא הוה שאול הוה שמואל , וברש״י גיטין שם במקום אחד כו׳ שאין בישראל גדול בתורה ובעושר כמותו ע״כ [ע׳ מ״ב (ד ח׳) אשה גדולה ר״ל עשירה , גדול מכל בני קדם דאיוב (א ג׳) ר״ל עשיר והאיש גדול מאד (ש״א כה ב׳) פרש״י עשיר , ועל מ״ש בתורה (ויקרא יט ט״ו) ולא תהדר פני גדול פי׳ הראב״ע בממון כברזילי עכ״ל , ור״ל שכתוב בו (ש״ב יט ל״ג) כי איש גדול הוא מאד ופרש״י בעושר , וכן פני גדול הפך פני דל שברה״פ, וברש״י (מהת״ב) שלא תאמר עשיר הוא זה כו׳], וע׳ יומא (די״ח) והכהן הגדול כו׳ בעושר , ובתנחומא אמור כה״ג שהוא גדול כו׳ בעושר כו׳ , וע׳ פסחים (דמ״ט) הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן , ואמרו חז״ל ע״פ ברך ה׳ חילו רוב כהנים עשירים הם וכן ביומא חדשים לבקרים מפני שמעשרת , ואולי נרמז הוראת העושר ג״כ בשם כהן כמו בלשון סורי , וע׳ שו״ט פ״א זה מלך (משה) וזה מלך (שמואל) , וע׳ תמורה (די״ד) עשר שנים מלך שמואל כו׳ (ע״ש רש״י ותוס׳ וזבחים דקי״ח) , ולשון מלך לאו דוקא (וכמו בגמ׳ מלך רבה כ״ב שנין כו׳) , וכ״מ בזוהר תרומה פסוק ועשית שלחן (דקנ״ד ע״א) וז״ל הגם שאול בנביאים כו׳ לא אתרעי ביה אלא למלכו אבל לנבואה לא דהא תרין אלין לא אתמסרי כחדא בבר נש בעלמא בר ממשה מהימנא עלאה דזכה לנבואה ומלכו כחדא כו׳ ואיתימא הא שמואל דזכה לתרוייהו לנבואה ומלכו לאו הכי כו׳ נביא ודין הוה דאי מלך כו׳ נביאה מהימנא והוה דאין דיניהן דישראל דכתיב ושפט את ישראל כו׳ עכ״ל (ומ״ש במהרש״א חא״ג דגיטין שם דכל גדולה דקאמר כו׳ אבל שמואל לא הוה גדולתו כו׳ ודקאמר דהוה שמואל היינו שהיה גדול בתורה כו׳ ע״ש צ״ע לע״ד , וקושיתו י״ל בלא״ה ע״ש) , הנה זה הי׳ נ״ל בכוונת הב״ס שקורהו לשמואל כהנא ר״ל עשיר , אך לפי שבא בשארי מקומות בב״ס עתירא לעשיר וכהנא לכהן לא לעשיר , יותר נראה לפרש גם התאר כהנא זה לשמואל שהיה לו להב״ס הלוי לכהן ור״ל משרת ה׳ בעבודת המותרות ללויה , או לפי שהי׳ מקריב בבמה ככהן קורהו כהנא כמ״ש למעלה בשם הרכסים לבקעה , וע׳ סוף מאמרי הכה״ל שיש בספרים (כה״ק וחז״ל) כהנים להוראת לוים ואולי גם הב״ס משתמש כאן להוראה זו , ויש כהונה ליחוס בעלמא ע״ש במאמרי הנ״ל [הערה טו] .

ענף ט

סט) ואחרי ראותך כל אלה (המבואר למעלה) בא נא ואראך דבר עוד שמענו ואתה דע לך : כי זאת מלפנים בישראל לכל הבא בעבודת הכהונה תחלה היו ממלאים את ידו בהקרבת קרבן , וראש לכלם האמור בתורה בצוואת המלואים לאהרן ובניו (שמות כט א׳) וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי [לשמשא קדמי] לקח פר אחד וגו׳ , וכן בעשייתם (ויקרא ח׳) ; והוק ומשפט המלואים האלה היה נודע ונהוג כל כך עד כי כל מלוי ידים תרגומו בכל מקום בלשון הקרבת קרבן : ומלא את ידו ללבוש את הבגדים (ויקרא כא י׳) ויקרב ית קרבניה כו׳ , אשר מלא ידם לכהן (במד׳ ג ג׳) דאתקרב קרבנהון לשמשא , ומלאת את ידם וגו׳ וכהנו לי (שמות כח מ״א) ותקרב ית קרבנהון כו׳ וישמשון קדמי , ומלאת

יד

יד אהרן ויד בניו והקרבת את הפר וגו׳ (שמות כט ט׳ וי׳) ותקרב קרבנא דאהרן וקרבנא דבנוהי ותקרב ית תורא כו׳, מלאו ידיכם היום לה׳ (שם לב כ״ט) קריבו ידכון קרבנא יומא דין (ובפרש״י שם בדבר הזה תתחנכו להיות כהנים למקום ע״כ, ועי״ש רא״ם ועי׳ אוהב גר ובנתיבותיו נתיב ו׳), ותרגום „איל מלואים" דכר קרבניא [עי׳ במד״ר פי״ג שניהם מלאים כו׳ לשון דורון כ״ד וימלאום למלך]; וכן במלוי המזבח לעתיד ביחזקאל (מג כ״ו) ומלאו ידיו ת״י ויקריבון קרבניה (וז״ל הרד״ק שם ומלאו ידיו הכנוי למזבח ופירושו כתרגומו ויקריבון קורבניה [כצ״ל] וכזה הענין ת״א ומלאת יד אהרן ויד בניו והדומים לו וי״ל כנוי ידיו לכהן כו׳ עכ״ל, ולפרש הכנוי לכהן לא נראה ע״ש, אך הכנוי למזבח ולשון מלוי ידים כנהוג להקרבת קרבן החינוך), וכן בדה״א (כט ה׳) ומי מתנדב למלאות ידו היום לה׳, ופרש״י שם דוגמת ומלאת יד אהרן ויד בניו ותרגומו ותקרב קרבן דאהרן עכ״ל, וכן בתר״י שם ומאן דיצבי לקרבא קורבנא יומא דין יקרב קדם ה׳ ע״כ, וכן גם בכהני במות כשנאמר בהם החפץ ימלא את ידיו (מ״א יג ל״ג) ת״י דרעי מקריב ית קורבניה כו׳ וכן כל הבא למלא ידו בפר בן בקר וגו׳ והיה כהן (דה״ב יג ט׳) תר״י כל דאתי לקרבא קורבניה בתור בר תורי וכו׳ ויהי כהין; ואף גם בפסל מיכה וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לכהן (שופטים יז ה׳) ת״י וקריב ית קורבן חד מבנוהי והוה ליה לכומרא (וברד״ק שם שהקריב קרבנותיו כו׳ בלתי מדוקדק כ״כ לע״ד), ועיין רמב״ן שמות (כח מ״א) וז״ל ופירוש החפץ ימלא את ידו ויהי כהני במות (מ״א שם) שיביאם מלואים לו בקרבן כאשר בדא מלבו לחנכו ואחרי כן יהי׳ כהן לבמות כי בדומה לדרכי התורה יעשו עכ״ל [ועי׳ רש״י זבחים (י״ג ע״א) ד״ה מה להלן כו׳ אשר מלא את ידם והיינו לשון רבוי בגדי כהונה דכתיב ומלא את ידו ללבוש את הבגדים (ויקרא כא י׳) כו׳, ועי׳ ג״כ רש״י יומא (ד״ה ע״א) ד״ה כל הכתוב בהם כו׳ וכל מלוי ידים האמורה שם לבישת בגדים הוא כו׳, ורש״י בחומש].

ע) וכן מצאנו כעין זה במקדש לעתיד (יחזקאל מד כ״ז) וביום בואו אל הקדש וגו׳ יקריב חטאתו, ובבאור הגר״א זצוק״ל פי׳ חטאת המפורש לעיל פר בן בקר שהוא מעין חינוך לפי שלא יהי׳ ז׳ ימים בבהמ״ק עכ״ל (וצ״ע שם ברש״י, ועי׳ מו״ק (דט״ו ע״ב) ורש״י שם, ועי׳ בתשובות להר״י שווארץ שאלה ט״ז באורח נכון), ועוד ביחזקאל שם (מג י״ח וי״ט) אלה חקות המזבח ביום העשותו וגו׳ (פי׳ הגר״א ז״ל זה חנוכת המזבח) ונתתה וגו׳ פר בן בקר לחטאת, פרש״י הוא פר המלואים כדרך שעשו במשכן כו׳, וכן דרשו רבותינו במנחות (דמ״ה ע״א) מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה עכ״ל, ובמנחות שם הוא על פסוק יחז׳ (מה י״ח) באחד לחודש תקח פר בן בקר כו׳ מלואי׳ הקריבו כו׳ וכפרש״י שם ביחזקאל הוא פר המלואים האמור בראש הענין כו׳, ועי׳ תוספ׳ מנחות שם ולא דמו הני להני דשל משה עגל וכאן פר וגם מתנותיו חלוקות כו׳, ועי״ש בחא״ג מהרש״א (וז״ל הרד״ק יחז׳ (מג כ״ה) שבעת ימים וגו׳ לא היו כזה [כז׳] ימי המלואים של משה וגם עולי הגולה לא ראינו שעשו קרבן כזה כשבנו המזבח ואע״פ שאמרו חז״ל מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא הי׳ וע״כ חידוש יהיה בסדר הקרבנות לעתיד עכ״ל).

עא) ומצאנו מלואים גם בלוים כשנבדלו מתוך ב״י (תחת הבכורים) צותה התורה בפ׳ בהעלותך ח׳ להקריב שני פרים אחד לחטאת ואחד לעולה ואחרי כן יבאו הלוים לעבוד וגו׳, ואף שחטאת חיצונה נאכלת של זו נשרפה כמ״ש רש״י בפ׳ שמיני לא מצינו

חטאת

חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים, וכתב הרא״ם דאף זו של לוים בכלל המלואים שכתב רש״י ז״ל ע״ש (וע׳ זבחים (דפ״ט ע״ב) בחטאת הלוים עסקינן ואע״ג דכי עולה דמי) ועל חטאת זו אמרו בהוריות (ד״ה סוף ע״ב) יכול תהא נאכלת ללוים ר״ל להלוים שנקרבה בשבילם וכפי׳ המהרש״א בפי׳ הב׳, ובפי׳ הא׳ כתב דהאי ללוים שבש״ס ר״ל להכהנים שנקראו בכ״ד מקומות לוים כי חטאת נאכלת לזכרי כהונה ע״ש (וסוף מאמרי הכה״ל).

עב) האמנם כי המלואים דכהנים ולוים מצוה לשעה היתה, וז״ל הרמב״ן בהשגותיו לס׳ המצות סוף שרש ג׳, אבל הנראה אלי כי המלואים שהקריבו על הכהנים למלאות את ידם לכהן לא היו אלא לשעה כי בעת ההיא הבדיל אהרן וזרעו להקדישו קדש קדשים לדורות עולם עכ״ל, וע״ש עוד לענין הנוכת המזבח והמקדשים אם לדורות או לשעה, והאריך גם הרשב״ץ בזוהר הרקיע סי׳ נ׳ וגם בס׳ מג״א על סה״מ שם עש״ה, אך נוכל לומר ע״ד שכתב הרמב״ן שם שאין פרטי המלואים עתידין לחזור על השיעור ההוא והסדר ההוא כו׳ ע״ש, ואם לא בתורת חובה אבל אפשר לנדבה בתורת חינוך [וע׳ באור רוו״מ (מ״א א ט׳) כי גם לעת הוקם עליהם מלך הקריבו קרבנות בראיות מפסוקים רבים ע״ש].

עג) ולזאת נראה כי גם חנה עשתה דוגמא בשל תורה למלאות יד בנה לעבודת הלוים (או גם ע״ד מעלת הכהונה) בפר בן בקר, ומיד כשהובא אל בית ה׳ „והנער נער״ ר״ל שנהיה משרת ה׳ [כפירושנו למעלה אות י״ט] וישחטו את הפר ר״ל הפר הנודע ונהוג לקרבן המלואים [ואולי זה שהביאה ג׳ פרים היה אחד לחג ושנים למלואים כמו בשל תורה במלואים של הלוים ויאמר את הפר ר״ל שהקריבו אותו ראשונה ולא הביא הענין לזכור עוד מעשה השנים, וזה דוחק], ומיד כשמלאו ידיו [כתרגומו בב״מ הקרבת קרבן] להיות משרת ה׳ הביאוהו אל עלי, כי לפניו משרת היה כאמור משרת את ה׳ את פני עלי, לפני עלי, כלומר תחת השגחתו „ותאמר בי אדוני וגו׳״ כפרש״י לתת עיניך עליו שיהא תלמידך, וכן קרא עלי לשמואל בני (ש״א ג ו׳ וט״ז), מלשון בני הנביאים שהיה תלמידו [וכאמרם ז״ל (סנהד׳ י״ט) כל המלמד את בן חברו תורה כאילו ילדו, וע׳ ספרי ואתחנן פל״ד ורש״י שם ו׳ ז׳ וקדושין (ד״ל ע״ב), וב״ב (ד״י ע״ב) ריב״ז לתלמידיו בני וע׳ פתיחת התוי״ט לאבות, ובזרבבל ב׳ 19 מפרש התאר תלמיד חכם בדחז״ל כמו בן חכם במשלי, וע׳ סוטה פ״ה מ״ב עקיבא תלמידך (והי׳ תלמיד תלמידו וע״ד ב״ב כבנים) ושם מ״ה יהושע תלמיד תלמידך (ע״ש בפי׳ הר״ם ותבין)], „וגם אנכי השאלתיהו לה׳ כל הימים וגו׳״ זהו המסירה לה׳ שאמרה למעלה „ונתתיו לה׳ כל ימי חייו וגו׳״ (לשירות כת״י) עד „וישתחו שם לה׳״ [הערה טז].

עד) וזה „וישתחו״ נראה ודאי שמוסב על אלקנה או גם על חנה (אבל לא על עלי או שמואל כרד״ק), וכ״כ הרד״ק וישתחו אלקנה כנוטל רשות לצאת מבית ה׳ עכ״ל, ואם מוסב גם על חנה י״ל וישתחו כמו וישתחוו בב׳ ווי״ן ל״ר כי כן מצאנו וישתחו לך לאמים (בראי׳ כז כ״ט) ויקדו וישתחו (שם מג כ״ח) וישתחו להם ויעבדום (מ״א ט ט׳) הכתיב בוי״ו אחת והקרי ל״ר וישתחוו [ואי״צ לדוחק לפרש וישתחו כמו ותשתחו כדעת החרי״ר בהשחר ב׳ 63 ע״ש], והוא כמו „וישתחוו לפני ה׳״ דפסוק י״ט הקודם שמוסב על אלקנה וחנה, ואף שאלקנה לא נזכר כאן הנה גם הוא נלוה עמה ועל פיו עשתה מה שעשתה כאמרו לה „עשי הטוב בעיניך וגו׳״ ולכן נאמר פכ״ה „ויביאו״ ל״ר, וכן תחת השאלה אשר שאַל וגו׳ (ב כ׳), עליו הוא נאמר

נאמר (ע״ש באור) [הערה יז]; ודרך השתחואה זו מצאנו מפורש עוד, כמו במצות בכורים (ר״פ תבא) והנחתו וגו׳ והשתחוית לפני ה״א (כ״ו י׳) ומפורש במשנה בכורים (פ״ג מ״ו) עד שגומר כל הפרשה ומניחו בצד המזבח והשתחוה ויצא ע״כ, וז״ל החוקוני שם והשתחוית כאדם שנוטל רשות מרבו והולך לו עכ״ל, וכן בעבודת המקדש במשנה פ״ה ופ״ו דתמיד „והשתחוה ויצא״ ובהרע״ב שם שהרי נגמרה מצותו, ובתוי״ט שם בשם הסמ״ג שצריך שתהי׳ ההשתחויה בגמר עבודה, וכן ברפ״ז דתמיד ע״ש, ועי׳ שו״ע או״ח ס״ס קל״ב ברמ״א (בשם מהרי״ל) וכשיוצא מבהכ״נ אומר ה׳ נחני וגו׳ ומשתחוה ויוצא ע״כ, וכתוב בבאור הגר״א ז״ל כמ״ש בתמיד בגמר עבודתו והשתחוה ויצא ע״כ, והוא גם להכ (יחז׳ מו ב׳) ובא הנשיא וגו׳ והשתחוה על מפתן השער ויצא ע״ש, וכן הענין כאן באלקנה ותנה שבצאתם לשוב לביתם השתחוו והלכו להם, וכן יפורש עד״ז מ״ש בס׳ שמות (יב כ״א כ״ז וכ״ח) ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם וגו׳ ויקד העם וישתחוו, וילכו ויעשו ב״י וגו׳, ר״ל אחרי שגמר דבריו נפטרו והלכו להם לעשות וגו׳ והשתחוו כדרך הנפטרים, וז״ל החזק׳ שם וישתחוו זו קבלת המצוה כו׳ שכן דרך מי שמקבל לעשות את אשר יצווה מרבין צוארו ונראה בהשתחואתו שקיבל עליו המצוה עכ״ל, וג״ז יתכן — [וברש״י ובאור על בשורת כו׳, דרש הוא], ועי׳ רד״ק ש״ב (טו ל״ב) אשר ישתחוה שם וגו׳ ועשה כן לפי שהיה נפרד ממקום המקדש ולא היה יודע אם ישוב עוד כאדם הלוקח רשות מאוהבו בגלותו עכ״ל, וכ״כ הרע״ב בשקלים פ״ו מ״ג שער יכניה שבו יצא יכניה בגלותו שנכנס לבהמ״ק להשתחוות וליטול רשות כשהלך בגולה לבבל ויצא דרך אותו שער עכ״ל, ועי׳ רש״י לב״ר פל״ט תני אלו ברכות שאדם שוחה בהם באבות תחלה וסוף ובמודים כו׳ לפי שכן דרך ב״א כו׳ בא לפני מלך ב״ו מיד הוא כורע ומשתחוה בא לפרוש הימנו משתחוה והולך לו כו׳ ע״ש (ובברכות דל״ד), ועי׳ ב״ב (דכ״ה ע״א) כעבד כו׳ וחוזר לאחוריו ומשתחוה ושמ״ר ר״פ מ״ה. ומצאנו גם ברכה לעת הפרידה [מהפוטר או הנפטר] כמו ויברך יעקב את פרעה ויצא וגו׳ (בראׄ מ״ז י׳) פרש״י כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות עכ״ל, ועי׳ בא״י שלי בראשית (כ״ד ס׳) בשם הרד״ק ויברכו (את רבקה) כו׳ ורצו להפרד ממנה ברכוה כמנהג העולם ע״כ, ולפנינו יבואר מ״ש (ב כ׳) וברך עלי את אלקנה ואת אשתו וגו׳ כפרש״י לשון הוה הוא מברכם היה בכל שנה ע״כ, וזה לעת פרידתם ממנו (וע׳ דעת המבאר) [וע׳ ערך מלין להרב שי״ר ז״ל ערך אפטרא צד 163].

עה) ונראה כי מזה שהלך אלקנה בעצת אשתו והקים את כל נדריה ודבריה, שגור היה בפי חכמינו ז״ל בלשון מקרא „וילך אלקנה אחרי אשתו״ ור״ל שמשמעות המקראות כן, כמו שהובא בש״ס בשני מקומות (ברכות דס״א ע״א ועירובין די״ח ע״ב) מתקיף לה רנב״י אלא מעתה גבי אלקנה דכתיב וילך אלקנה אחרי אשתו כו׳ אלא אחרי דבריה ועצתה כו׳, ומזה הוכיח רנב״י לפרש גם הנמצא כתוב מפורש במנוח וילך מנוח אחרי אשתו שר״ל אחרי דבריה ואחרי עצתה (והתוס׳ כתבו ששבוש הוא), וזה יען בשני אלה מנוח ואלקנה מצאנו שהשוו יחד בענין זה שהלכו בנדרים אחרי נשותיהם ואחרי עצתן (וע׳ ב״מ דנ״ט ההולך אחרי עצת אשתו כו׳ במילי דשמיא כו׳ ע״ש), ולפי משפט התורה נדרי הנשים בידי בעליהן או אביהן להקים ולהפר. ועיין מאמרי בתולת בת ציון (הכרמל א י״ב) שמה ירוזמן מלי על שלא נתנה התורה הנזירות בידי הנשים, וע׳ מו״נ ח״ג ס״פ מ״ה וכוזרי מ״ב ואכמ״ל, ועפ״ז תתיישב קצת

תמיהת הרד״ק על חנה שהזירה את בנה והלא אמרו חז״ל (נזיר פ״ד מ״ו) האב מדיר את בנו בנזיר ואין האם מדירה כו׳ [וכ״מ בבאור הרב מלבי״ם זצ״ל כי הוא אלקנה כשמוע את נדרה הקים אותו באמרו עשי הטוב בעיניך ע״ש, ועוד הקשה הרד״ק שם שהרי לא היה בעולם ואיך חל הנדר עליו כו׳ וצ״ע גם בתוי״ט רפ״ז דנזיר וספ״ג דסוטה ע״ש, ובלא״ה צ״ל שלא היה באופן הנזירות האמור בתורה שהרי לב״ש (תוס׳ נזיר פ״ג וירו׳ פ״ד ה״ו) גם איש אינו מדיר את בנו בנזיר ואולי לא ס״ל לב״ש דשמואל נזיר היה וכר׳ יוסי, וגם בנזירות שמשון שמפורש בו כי נזיר אלהים וגו׳ ס״ל לר״ש (נזיר ד״ד ע״ב) האומר נזיר שמשון לא אמר כלום ומלאך הוא דקאמר כו׳, וע״ש רש״י ד״ה ושמשון כו׳ ותוי״ט פ״א מ״ב, וע׳ שו״ת מהר״ץ חיות סי׳ נ״ח ד״ה ואין להביא ראי׳ כו׳ והיה כאן ענין מחודש נזיר במעי אמו ע״פ מלאך כו׳ ע״ש], ומצאתי אח״ז כן בס׳ יד מלאכי סי׳ רפ״ג שהש״ס נקט קצור הפסוק ומשמעתו (ולדעתו שם כוונתם לפסוק וילך אלקנה הרמתה על ביתו ע״ש ודוחק) שכן דרך הש״ס לקצר הפסוקים ולערבם ולהוסיף בהם כו׳ וכמ״ש בתוס׳ מגילה (ד״ג ע״א) ודרך הש״ס לקצר בפסוקים ולערבם יחד כו׳. וז״ל הריטב״א ריש עירובין פתח אולם הבית לא מצינו מקרא זה בשום מקום כו׳ ודרך התלמוד הוא שעושה פסוק אחד מעצמו כו׳ ע״ש ובתוס׳ שם ד״ה דכתיב כו׳ וע״ש בי״מ הרבה דוגמאות (ועד״ז כתב הגאון מהרי״ב בהגהותיו לש״ס עירובין שם בשם רש״ל ישן ע״ש), וכתב עוד בס׳ יד״מ ולא סוף דבר בפסוקים כו׳ אלא אף במשניות ובדיוקות [אולי צ״ל ובברייתות] כך היא דרכה של תורת האמוראים לקצר ולדלג להפך ולהוסיף בהם כו׳ עש״ה, וע׳ ס׳ המצרף ח״ב סי׳ קנ״ב וקנ״ג מ״ש על זה דוילך אלקנה כו׳ [וארשום קצת ממה שמצאתי ג״כ בענין זה: ע׳ ר״ה (ד״ג ע״ב) הוספה „בשנת שתים" ע״ש רש״י, וע׳ יומא (ד״כ ע״א) כתוב א׳ אומר כו׳ וברש״י שם ור״פ צו, וע׳ זבחים (דנ״ד ע״ב) וילך דוד ושמואל וישבו בניות ברמה שלא כ״כ וע״ש תא״ג, וע׳ נדרים (דע״ג ע״א) שנאמר והשקה אותה לבדה, וכתב הר״ן (וכן בפי׳ הרא״ש) משום שנאמר והשקה במפיק ה״א דהו״ל כאילו כתוב והשקה אותה ודרשינן אותה לבדה עכ״ל, ועד״ז ע׳ סוטה (ד״ה ע״א) בגליון הש״ס להגרע״א ז״ל שם שדרשו בגמרא תיבת אותה ממפיק הה״א של מלת והשקה והעמידה ע״ש, וע׳ פתיחתא דאסתר רבתי „וימלוך הושע" ע״ש יפ״ע, ותמצא מבואר עוד בהגהות הרש״ש לבמד״ר פ״ו אות ה ובהשמטות שם (דפוס ווילנא תרל״ה), ולענין השנוים בלשון המשנה כו׳ ע׳ ג״כ להרש״ש ז״ל בחי׳ לגיטין דפ״ה ובערכין (ד״ה ע״ב), וע׳ הגהת מהרי״ב זבחים (דמ״ד ע״א) שדרך הש״ס לקצר המשנה כמ״ש תוס׳ כו׳ ע״ש, ולמדתי כן גם בריטב״א קדושין (דנ״ג ע״א) וז״ל מה״מ כו׳ ותנן המקדש בחלה מקודשת פי׳ לאו דתנן לה בהאי לשנא כו׳, וכיו״ב בסמוך המקדש בפירות שביעית מקודשת דלא תנן לה בשום דוכתא בהאי לשנא אלא משום דנפק״ל כו׳ השבינן ליה כאילו נשנית בפירוש והכי אורחא דתלמודא עכ״ל, ועוד בס׳ יד מלאכי סי׳ צ״ח דרך הגמרא לקצר בלשון הברייתא ולשנות בלשון כו׳ לשנות הלשון במימרות האמוראים ולהוסיף פירוש וכו׳ עש״ה, וע׳ ערכין (דט״ו ריש ע״ב) דכתיב אל תצאו ויצאו, ולשון אל תצאו איננו מקרא (בשמות טז) רק כוונת המקרא ממ״ש שבת וגו׳ לא תמצאהו בשדה וגו׳ לא יהי׳ בו, וע״ש הגהת מהרי״ב בשם גי׳ ע״י ועמ״ש למעלה אות ל׳ על מלת לשרתני, ועוד דברים במבוא האגדות להרצ״ה ז״ל].

ולפרש

עו) ולפרש וישתחו על חנה ואלקנה, אשכחנא סמוכין מב״ר פנ״ו, אר״י הכל בזכות השתחויה כו׳ חנה לא נפקדה אלא בזכות השתחויה שנאמר וישתחו שם לה׳ (אך בהגהות הרש״ש הגיה שם „וישתחוו לפני ה׳״ דפסוק י״ט אבל במד״ש תמצא מפורש הדרש על וישתחו שם לה׳ וע״ש בבאור ד״א, וכן הובא הוא בילקוט על פסוק זה); וקצת נראה כי וישתחו זה רבוק עם וילך אלקנה הרמתה על ביתו וגו׳ (ב׳ י״א) ושם הוא כחוזר לענין ראשון ר״ל שהשתחוה וילך לו (וע״ש באור פסוק כ׳ וברך עלי וגו׳) [הערה חי].

עז) ועל פי כל הדברים האמורים בבאור המלות והכתובים שהתחלנו בהם, יהיה תרגומם בלשון אשכנז כזה (כד) „ותביאהו בית ה׳ שילה והנער נער (כה) [אות י״ב] וישחטו את הפר [אות ע״ג] ויביאו את הנער אל עלי וגו׳ [אונד זיא בראַכטן איהן אין דאס הויז דעם עוויגען צו שילה היניין אונד דער קנאַבע וואורדע אלזאַ צום דינער (דעם עוויגען) בעשטיממט, דארויף שלאַכטעטען זיא דען (איינגווייהונגס־) פֿאַרר אונד בראכטען דען קנאַבען צו עלי] וכו׳, וכן (כח) וישתחו שם לה׳ [אונד זיא (אלקנה אונד חנה) ביקטען זיך דאזעלבסט פֿאָר דעם עוויגען] והלכו להם.

ובזה אקוד ואשתחוה לה׳ גם אני, כי עד הלום הביאני, אורו ואמתו המה ינחוני, מטובו ישביעני, ונפלאות מתורתו יראני, אמן.

צד	שורה	טעות	תקון
6	30	הרמב"ן	הרמבמ"ן
ז	13	במדבר רבה	במדבר רבה פ"ז
—	27	פי'	פ"י
ט	10	כל שה"כ	כלשה"כ
22	1	והכתוב	והכתיב
—	26	מסמ"ע	בסמ"ע
24	2	או כהונה עוד שם עכ"ל]	או כהונה עכ"ל], עוד שם
ג	3	פריקת המשכן והקמתו	יורידו וגו' יקימו וגו' שבפסוק זה
—	5	להלוים	(להוסיף) אך באמת אין הכרע לפי המבאר ועי' רש"י י' ו"ז
כג	8	הרא"ז	הרא"ם
46	25	בעבודת	בעבודות
כד	4	באורת	באורך

הערות

הערה א ומהוראה זו (נער משרת) יפורש לדעתי מ"ש בקהלת (י ט"ז) אי לך ארץ שמלכך נער עדה"כ במשלי ל' רגזה ארץ וגו' תחת עבד כי ימלוך, ולזאת הפוכו אשריך ארץ שמלכך בן חורים (בישעי' ל"ד חוריה ואין שם מלוכה יקראו), אבל לנער בשנים אין ב"ת הפוכו, ומצאנו אל הזקנים ואל החורים (מ"א כ"א) וכתב בביאור החורים שרים כו' ואף אם צעירים הם לימים (וע' קהלת ד' י"ג וי"ד טוב ילד וגו'), והנה שלמה בעצמו (כותב הס') מלך בהיותו נער קטן (מ"א ג') נער ורך (דה"א כ"ב) ופרש"י בן י"ב שנה כו' (וע' שו"ע רים משלי לפתאים כו'), ובשו"ט תלים ע"ב דרשו אי לך ארץ וגו' אשריך ארץ וגו' שניהם על שלמה (מל' נער בשנים), ובקה"ר דרשו שמלכך נער אלו מלכי ישראל בן חורים אלו מלכי יהודה, כ"ל שמפרש נער עבד כי מלכי ישראל היו עבדים המתפרצים מאדוניהם אבל מלכי יהודה נשתלשלה המלוכה מאב לבן (ע' מבוא ב"ז לס' מלכים), ובירבעם כתיב עבד לשלמה (מ"א י"א ודה"ב י"ג) וכתיב בו ג"כ וירא שלמה את הנער (מ"א שם), ובתרגום קהלת נער על ירבעם ובן חורים על חזקיהו כו' ע"ש, ואח"ז מצאתי שקדמני בפי' זה הרד"ל ז"ל בבאורו לפדר"א פכ"ד (אות ס"ז) מלשון הפדר"א ואוי לארץ שימלוך עליה עבד שנאמר תחת עבד כו' ניכר שלמדנו לפרש מ"ש אי לך ארץ שמלכך נער שפי' נער משרת עבד והוא הפך אשריך וגו' בן חורים עכ"ל, וכעין זה מצאתי בידיעות שלמה א' (דל"א ע"ב) ע"ש, ואח"ז גם בהשחר יו"ד לד 445 בהערת המו"ל וז"ל הפירוש האמתי הוא נער עבד כאשר ימצא בכה"ק לאין ספורות נער בהוראת עבד, וכ"ה גם ברוב השפות החיות (garcon) יונגע, בורשע, וכאלה כי על הרוב לקחו נערים ולא זקנים לעבדים, ונער הוא אמנם ההפך מן בן חורים עכ"ל, וע"ע שם לד 509 שכ"פ גם הח' גראֶטץ (וע' דברים מחוכמים בעלה הדס לד ס"ב אודעסא תרכ"ה מידידי החכם ריו"ו נ"י).

ולענין מספר השנים שמצאנו להשם נער ז"ל ס' פחד יצחק אות נו"ן נער נקרא העובר במעי אמו כי נזיר אלהים יהי' הנער מן הבטן ונאמר על הילד בן ג' חדשים והנה נער בוכה ונאמר בן י"ד [י"ז] שנה כמ"ש בישמעאל את קול הנער שאי את הנער ונאמר על בנימין בהיותו בן ל' שנה והנער יעל עם אחיו ועל יהושע בהיותו קרוב לס' כו' ועל יצחק בן ל"ז כו' ע"ש, וע' רש"י לדה"א (כ"ב ה') ודה"ב (י"ג ז') בן מ"א בן מ"ב כו', וע' רא"ס ויפ"ת ר"פ וישב, וע' קדושין (ד"ל ע"א) חנוך לנער כו' ח"א משיתסר ועד כ"ב וח"א מי"ח ועד כ"ד [והמספרים הם גם מהמוגזמים בדחז"ל כל חד לפי דרכו, שיתסר ותמניסר, כ"ב וכ"ד, ע' ריש מאמרי הכה"ל].

ותרגום נער ונערה עלם עולימתא, ויש שתרגום נער רביא (וזה בילד הצריך לרבוי וגידול), באדרתיו בס"ד בבא"י שלי בראי' י"ג ג' ע"ש בהערה, וגם תרגום בחורים טחון נשאו רוביא, וע' סוטה דכ"ו ע"א והרובא פרש"י בחור כמו ילד רביא ע"כ, ובריש תמיד פרחי כהונה כו' קרו להו רובים כו' (וע' מ"ע רב ב' וג"ע), ובפיוט מוסף א' דר"ה אמץ אדירי כו' רובים עלי אש זרה כו', אולי ע"ד דאי' בשו"ט (תלים ע"ח) בחוריו אכלה אש זה נדב ואביהוא ובילקוט לא נשרפו אלא ע"י שלא היו להם

נשים

נשים כו' לכך נאמר בחוריו כו' (וכ"ה בויק"ר פ"כ ותנחומא אחרי ורש"י תלים שם ובזוהר שמיני דל"ז ע"ב), וע' מפרש לריש תמיד על והרובין כו' כגון פחותים מי"ג שנה ויגדל הילד ורבה רביא כו' וי"מ פחותים מכ' שנה (וע"ש ר"מ ותו"ח) ונדב ואביהוא לא היו בני כ' כדאי' בזוהר ר"פ אחרי, וע' רש"י ורמב"ן שמות (כ"ד ה' וי"א) מ"ש על נערי וגו' ואצילי וגו', וע' במשנה ספ"ב דערכין וצעירי הלוים לפי' המ"ע (מלשון לעיר אנכי) כמו רובים ברים תמיד, וע' פיוט לא' דסוכות רובים כגוי למלאכים (כמו נער ע' תוס' חולין ד"ס ע"א) וע' ירו' חלה פ"ד (ובס' ערך מלין אמורא) ואכמ"ל.

גם בארתי בבא"י שם טעם הת"א שתרגם כל ילד ילדים הבאים בכנוים בלשון בן ומזה גם האשה וילדיה בסדר משפטים (כ"א ד') ובנהא, ורק אחד בסדר זה עצמו (שם כ"ב) „ויפקו ילדיה" ולדהא, שזה לפי שלא יצאו עוד לאויר העולם להקרא בנים כ"א ולד כתרגום פרי בטן ולדא דמעהא ואמרו חז"ל אין הולד פוטר את אמו עד שיצא לאויר העולם (יבמות דל"ו) כי ביבום נאמר ובן אין לו כו' ע"ש, וע' הרקנטי לד קנ"ג, ואוסיף כי מזה תשובה לדעת הקראים ששחיטת בהמה הרה בכלל אותו ואת בנו, וראיתם מן ויתרוצצו הבנים דחה הראב"ע שהוא ע"ש סופו, והלשון מוכיח מת"א (שתרגם ע"פ ר"א ור"י ונזכר ג"כ בעצמו בברייתא ב"ב דל"ט ע' יד מלאכי סי' תרנ"ט) שידע להזהר כי אין נופל בן לעובר, וע' או"ג ג' לד י"ב ופי' ת"כ להרב מלבי"ם ז"ל תזריע סי' ד', וראיתי (הצופה להמגיד ט"ו 4) צ"ע על היש"ש יבמות ספ"ט מ"ש על זרע ובן ע"ש ואכמ"ל, וז"ל החזקוני בפ' משפטים שם ענוש יענש פרש"י דמי ולדות וא"ת אמאי אינו נהרג על ולדות אלו שהרג וכו' אלא י"ל שאינו חייב על שום בריה עד שיצא לאויר העולם כדמוכח במס' ערכין [דף ז' ע"א ע"ש] עכ"ל.

הערה ב וז"ל זרובבל א' (לד 142) וכן זקן ורב אחד הוא וכמו שיאמר העברי זקן ביתו (ברא' כ"ד) כן יאמר רב ביתו (אסתר א') כו'; עוד שם (ח"ב 42) והדרת פני זקן אים חכם ומלומד (כי על זקן בימים כבר כתוב מפני שיבה תקום) והרבה כזה בתנ"ך, וכן ת"י ועצה מזקנים (יחז' ז') ומלך מחכים [כמ"ש בירמי' יח י"ח ועצה מחכם] וכן מזקנים אתבונן (תלים קי"ט) ר"ל מן החכמים ע"כ, ובהערה שם וראה זה מצאתי אחר העיון שזה שנקרא בתלמוד בבלי תלמיד חכם נקרא בלשון תלמוד ירושלמי בשם זקן ד"מ (בפ' מי שמתו) המספר אחר מטתן של ת"ח, ובירושלמי (פ' אלו מגלחין) המבזה זקן כו' ע"ש ותבין יותר כוונתי עכ"ל [וע' רמב"ם פ"ו דת"ת הי"ב והמבזה את החכם כו'], ובספרו ב"י פע"ה וז"ל חז"ל כו' בזמן המשנה קראו בשם זקנים גם את השופטים וכו' (וע"ש ג"כ ס"פ נ"ב), וע' תוי"ט (חלה פ"ב מ"ה) שכן שם זקן בלה"ק חכם, וע' סנהדרין די"ד עה"פ מהיות זקן בביתך ולא יהיה זקן בביתך (ש"א ב') אילימא זקן ממש כו' אלא סמיכה ע"ש, וע' ויק"ר פ"ב משל לזקן כו' כשנתמניתי זקן כו' ופי' במ"כ ת"ח ראש ישיבה נקרא זקן כדאי' בפ"ק דקדושין ורבים הם בירושלמי ע"כ, וע' סוטה דל"ז זקני כהונה ולויה למטה כו' והקשה בחא"ג מהרש"א שהרי נושאי הארון הם וזקנים פסולים לעבודה ופי' בעיון יעקב שר"ל חכמים וגדולי הדור לא זקנים ממש ע"ש, וע' תוס' סנהדרין (די"ד ע"א) יכול זקני השוק כו' ובר"פ מצות חליצה (דק"א ע"א) וירו' שם, וע' ב"י אה"ע ר"ס קס"ט הדיוטות כו' דלא בעי סמוכין כו' ודוק בלשון רש"י סנהד' (די"ג ע"ב) זקני השוק שאינן מסנהדרין וכ"ה ברש"י סוטה (למ"ב ע"ב) וע' רש"י גיטין (דפ"ח ע"ב) הדיוטות כו', וע' ישורון ג' (לד 13) בשם הרב שי"ר ז"ל וז"ל והנה לשטת הירו' יש הפרש בין זקן ובין ת"ח כי זקן פירושו פה ממונה אצל העדה ונמצא כ"פ בירו' על הוראה זו כו' כי גם יודע להורות אם לא נתמנה עוד לא נקרא זקן כו' ע"ש, וע' ירו' חגיגה פ"א ה"ח ונדרים פ"י ה"ח זקן שר"ל חכם ע"ש וע' ירושלמי פ"ג דהוריות ה"ה ראש וזקן זקן קודם כו' ובירו' פ"ק דברכות חמורין דברי זקנים מדברי נביאים פי' בע"י זקנים חכמים כו' זקן ונביא פי' ג"כ ע"ד חכם עדיף מנביא ע"ש, ובמד"ר נשא פי"ד מברך כו' על מצות הזקנים ור"ל חכמים וסופרים (וע"ש פ"ג עה"פ וכל ימי

הזקנים

הזקנים כו' שדרשו על בני לוי), ועי' במ"ר ותנחומא ס"פ בהעלותך ובויק"ר ס"פ י"א ועי' תענית דט"ז אמו זקן דלאו חכם כו' ועי' פרשי' לבנון סגן שיסודו לדעתו זקן ע"ש, וז"ל דה"מ (צד 41) כי זקנים אחד הוא עם חכמים ונאמר בלשון כבוד כו' במקומות כו' אין מספר ע"כ, ועי' אם למקרא (ליוורנו תרכ"ב) ויקרא (דע"ב ע"ב) זה היה מנהג הקדמונים לכנות בשם זקן החכמים שביניהם וכן חכמי מצרים ע"כ, ועי' הצופה 9 להמגיד י"א וכ"מ שהשם (Seignnur) עקרו זקן ומורה בהשאל אדון וכזה נמצא גם בל' פולנית ורוסיא ע"כ ועי' ג"כ ס' דור דו"ד א' צד 168 זקנים כו' לא מהיותם באים בימים כו', ועי' פי' הרב מלבי"ם זצ"ל לת"כ ויקרא סי' רמ"ט וקדושים סי' ק"פ, ואין להאריך עוד. וגם עשו חז"ל פעל מזקן להוראה זו ואמרו נזדקן הדין ופרשו בו חכם דינא (סנהדרין מ"ב ע"א) הובא גם בערוך.

הערה ג ומהשתוות לשון עמו ועבדו [נחלה לישראל עמו, עבדו] יובן לפרש מ"ש (ישעי' ס"ג י"א) ויזכר ימי עולם משה עמו, כמו משה עבדו (וע"ש באור) וכמו שפי' רבינו יונה (הרקמה ריש שער כ"ח) לעם נכרי (שמות כ"א ח') לאיש נכרי כו' גם כן הגוי גם צדיק (ברא' כ' ד'), וכ"כ הרד"ק בשרשיו בשמו כי גוי נופל על איש אחד כו' (והובא בבאור הרש"ד) וכ"כ הראב"ע בשם הגאון על לעם נכרי (אך דעתו לא כן) וע"ש רא"ס, וגם בדחז"ל עם הארץ לאיש המוני אחד (ע' אוה"ש) וכן גוי ששבת וכיו"ב [ועי' מנחות (דל"ג ע"ב) מדת ב"ו כו' ועם משמרים אותו מבחוץ ובעו"י הני' ועבדיו וכמו אח"ז ומדת הקב"ה כו' ועבדיו], ואח"ז מצאתי שכ"ד בעל הכוה"ק בפ' לעם נכרי וז"ל ת"א ות"י לגבר אוחרן ובפרש"י איש אחר מלת נכרי כמו ועצביך בבית נכרי בבית איש אחר, לעם כמו לאיש ולא מצאנו לו חבר בכל הכתוב (רמב"ן) אמנם בדחז"ל מצאנו לו חברים הרבה כו' עם הארץ כו' וכן שם גוי כו' וכבר פרשו הגוי גם צדיק על עצמו לבד לא לכל עמו ולפי"ז כו' מ"ש אם כסף תלוה את עמי את העני א"צ להוסיף כאילו כתוב לאחד מעמי כי העני הנאמר אחריו יקרא בשם עמי, וכן ויזכר ימי עולם משה עמו א"צ להוסיף וא"ו על עמו [כפי' הראב"ע ועמו] כי זה משה האיש יכונה בשם עמו עכ"ל הכוה"ק [וקצת סמך לפי' זה מקה"ר (ב' י"ד) ויזכר וגו' משה עמו שמא הארנייס אומרים ויזכר וגו' בלעם עמו כו'. עוד שם (ס' י"א) אנא מדכר ליה ויזכר ימי עולם משה עמו, משמע ויזכר הקב"ה ועמו תאר למשה (וע' רש"י), וע' זוהר פ' נח (דס"ח רע"א) בנא' שבגליון ועל דא אקרי משה עמו, עוד שם בשלח (דמ"ז ע"א) ויזכר ימי עולם דא קב"ה משה עמו מכאן אוליפנא שקול הוה ככל ישראל כי רעיא דעמא הוא ממש עמא כולי' כו', וע' מד"ר חקת פי"ט (ס"ס כ"ח) שמשה הוא ישראל וישראל הן משה כו'], ואולי כן אם ולאם שני גוים בבטנך ושני לאמים וגו' (בראשית כ"ה כ"ג) על הבנים שמעיה קורא לכל אחד גוי ולאם (ע"ש באור מהרש"ד ותבין).

הערה ד ועיין ספרי ואתחנן פכ"ז וילקוט שם וריש יהושע (ושו"ט תלים י"ח), יש שקרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד וקחשיב: אברהם, יעקב, משה, דוד, ישעי' (ע"ש מקראות לאלה), ויש שקרא עצמו עבד והקב"ה לא קראו עבד וקחשיב: שמואל, שמשון, שלמה, (ג"כ מקראות); ויש שלא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד, והם איוב יהושע [הגיה הגר"א ז"ל והכתוב קראו עבד ובשו"ט שם „ונקרא עבד" ג"כ נכון, ושם חשיב ג"כ יצחק והרבה לא חשיב ע"ש], כלב, אליקים, זרבבל, דניאל [גם בזה הגיה הגר"א ז"ל והכתוב כו'], המ"ו [גם בהם נראה להגיה והכתוב, או ונקראו], ונראה כי הספרי (ובאחריו) תני ושייר, ומצינו עוד שנא' בהם עבד ה' כמו אחיהו (מ"א י"א ח"י), אליהו (מ"ב ס' ל"ו), יונה (שם י"ד כ"ה), יחזקיהו (דה"ב ל"ב ס"ז), כ"כ (ירמי' כ"ה ס' ועוד) [ועי"ז עי' פרק חלק (דק"ה ע"א)], ויש ליישב, ועי' במדב"ר פ"ה נקראו ישראל עבדים כו' נקראו גרים עבדים כו' נאמר שירות בישראל כו' שירות בגרים כו'.

הערה ה ואף דיליף לשמואל משמשון טעם הרמב"ם ז"ל משום שהלכה כרבנן דר"מ דון מינה ואוקי באתרה

באתרה הלכך דון משמשון דמורה הוא נזירות ואוקי באתרה דנזיר עולם וכמ"ש ונתתיו כל ימי חייו, ר"כ בתוי"ט, וע' נזיר פ"א מ"ב (ורמב"ם פ"א ה"ט) הריני נזיר מן התגלחת כו' ה"ז נזיר וכל דקדוקי נזירות עליו ע"ש בתוס' (ד"ג ע"ב), ובמד"ר נשא פ"י אפי' לא אמר אלא הריני נזיר מן היין ה"ה נזיר שלם כו' (ולע"ק במהרש"א חא"ג שבת קל"ט נזיר אחיו כו' לא נזיר ממש כו' אלא נזיר יין כו', וע' ג"כ חא"ג פ"ק דסוטה ד"ט ד"ה נכרין דברי אמת כו'), וע' רלב"ג וז"ל והנה נדרה כו' ותער לא יעלה כו' ובכאן רמז שהנודר מן התגלחת כל דיני נזירות חלין עליו כי היא לא נדרה רק מן התגלחת ושתקה משאר דיני נזירות עכ"ל, ובאמת הנה הא לא זכרה נזירות שמשון (וע' שו"ת רדב"ז ח"א סי' קל"ג) רק ילפינן מלשון ומורה דשמשון (שת"י ומספר) על לשון ומורה דשמואל שפי' ג"כ תער, כי רק בשני אלה נאמר לשון זה ומורה וגו', וגם כבר אמרו חז"ל (ב"ב די"ד) שמואל כתב ספרו וס' שופטים כו', א"כ הוא עצמו הכותב ומורה שלו ודשמשון ומורה גם הוא יורה שהוראתם אחת היא (וע' כעין זה ברש"י ב"ב דקכ"ג ע"א ד"ה ת"ש כו' גילוי מלתא בעלמא הוא כו' ע"ש), וע' נזיר (ד"ד ע"ב) לר"ש האומר נזיר שמשון לא אמר כלום כו' וע' נדרים (די"ט ע"ב) וברש"י שם ד"ה א"ל לא תני' כו' (וע' אם למקרא במדבר י' ב'), והנה מה שנראה ממ"ש בשמואל (ש"א ע"ו ל"ג) וישסף וגו' שנטמא למתים ע' חזקוני פ' אמור (כ"ב כ"ד) משמע לתרץ דהוראת שעה היתה ומצאתי דברים בש"ס רמת שמואל (הספד על הגאון הרש"ש ז"ל) מאת בנו הרמ"ש שיחי' ע"ש (וע' ג"כ ס' דור דו"ד א' לד 16).

הערה ו אבל הרמב"ם ז"ל הביא דין זה בכהן (פ"ה מהל' כלי המקדש הט"ו) והראב"ד השיגו שם על זה: ולא בלוי (בפ"ג ה"ז שם) [ומ"ש הרמב"ם שם עד שיגדיל שנא' איש כו' כמו בחולין (דכ"ד ע"ב) מאיש מזרעך כו' (ובדברי הכ"מ בב' מקומות הנ"ל לע"ק לכוונס), וע' רדב"ז לשאלות הרמב"ם ח"ב סי' ל"ח מסתברא מבן כ"ה כופין אותו ואם רצה לפני זה הרשות בידו ובלבד שיהי' איש משמע בן י"ג שנה ולהתלמד ה' שנים קודם היינו מבן ח' והנכון דקראי איירי בזמן שהיו נושאין בכתף כו' עכ"ד בקוצר, ובגמרא ערכין שם הביאו מקרא ויעמד ישוע וגו' (עזרא ג' ט') וכתב בתוס' בניהם כו' דמשמע קטנים ע"ש, והנה בפסוק הקודם שם בעזרא מפורש ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח וגו' ופרש"י נצוחי שירה, אך בחולין שם פרשוהו אכהנים דאקרי לוים ע"ש, וע' השרון להכרמל שנה ז' 14 קצת דברים בזו], אמנם המעין בפי' הרמב"ם ז"ל למשנה דערכין נראה שלא דברה לפירושו מקטן כלל, ומ"ש שם ולא היו כו' ואין עולין כו' וצערי כו' הכל על הלויט שאינם במנין הי"ב ושלא היו אומרים בפה אלא בנבל וכנור (ואולי הי"ל כן הגי' במשנה) וכן המה דבריו בפ"ג ה"ג שם (ע"ש בכ"מ), ותבל בנעימה מדויק לפי"ז כאמרס ז"ל (ערכין די"א ע"א) עיקר שירה בפה וכלי לבסומי קלא הוא דעביד, והא דאין קטן נכנס כו' מפורש אגלו בסוף המשנה (ונראה שכן היתה גירסתו) ועניין בפ"ע הוא לא על הלוים אלא על כהן וכלשון לעבודה וכמ"ש ג"כ בכ"מ (שוב נדפס ס' באר הגולה מגנזא תרל"ז וכתב (פ"ד אות ו') דין זה בכה"ג כו' והעיר עליו שם הה"ג ר"ר רפ"פ ז"ל דף קס"ז וע"ש) [וע' לשון המשנה ביומא (ד"ל ע"א) אין אדם נכנס לעזרה לעבודה וכו' ופרש"י ותוס' לעבודה לאו דוקא ע"ש ובת"י שם לא סוף דבר לעבודה גמורה כו' וכן בריטב"א שם לאו לעבודה ממש דהא קתני אין אדם נכנס ומשמע אפי' ישראל אלא לרך עבודה קאמר כגון לשחיטה כו', אבל בירוש' מבואר שם אפי' שלא לעבודה ע"ש, וע"ש (דל"א ע"א) ובת"י שם דעביד עבודה האי דקרי הכא לשחיטה עבודה כו', וע' ג"כ במד"ר ר"פ נשא (ותוספתא סוף שקלים) כה"ג אין נכנס לעזרה לעבודה כו' כהן הדיוט כו' בן לוי אין נכנס לעזרה לעבודה א"כ למד ה' שנים כו' ע"ש, וע' פי' הרב מלבי"ם ז"ל ליחזקאל מ' מ"ה]; ואח"ז מצאתי לפלא הגי' בילקוט עזרא שם שנו רבותינו אין הכהן נכנס בעזרה בעבודה אלא בשעה שהלוים עומדים בשירה מה"מ אר"י א"ק ויעמד ישוע כו' ע"ש, ובל"ס שכ"ה גי' הרמב"ם ז"ל תחת אין הקטן שבגי' שלפנינו (ובפי' למשנה אין קטן כו' אולי ט"ס), ולשונו בפסקיו ואינו נכנס לעזרה לעבודה תחלה כו' כלשונו בפירושו שבתחלת הכנסו לעבודה לא יתחיל אלא בשעה כו'; ואולי ילדק

בזה ילפותא דהש"ס מן ויעמוד ישוע וגו', דהנה ישוע זה לוי היה וכן קדמיאל ובניו בני יהודה כאחד וגו', לוים הם, ובעזרא (ג' ח') ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה', דעת רבי בחולין הם שזה ממקומות שנקראו הכהנים לוים, וצ"ל שאין ר"ל כהנים לחוד רק כולל הוא כאן הכהנים והלוים גם יחד וכמ"ש שם לפני זה הכהנים והלוים וגו' (ובשביל הכהנים אמר מבן עשרים ע"ש בחולין וע' תמיד דכ"ז ע"א) ולנצח ר"ל נצוחי עבודה ושיר [ע' מאמרי הכס"ל אות כ"ז] ופסוק זה כעין כלל והפסוקים שאחריו פרט ויעמד ישוע וגו' לנצח וגו' הלוים, ור"ל נצוחי שירה כפרש"י שם, ואח"ז אומר ויעמדו הכהנים מלבשים וגו', ופי' הראב"ע מלבשים בגדי כהונה, וזהו אולי כעין אסמכתא שלא יעמדו הכהנים בתחלה אלא בשעה שהלוים עומדים בשיר (וצ"ע עוד בזה): [וע' קדושין (דע"א ע"א) אר"ט פ"א עליתי אחר אחי אמי לדוכן כו' ופרש"י בע"י אחרי אחי אמי שהיה לוי במס' מדות ור"ט היה כהן כו' לדוכן שאומרים לוים השיר אחר עבודה כו' ור"ט עלה אחר הלוי או לחכות בחליל כו' או שהיה קטן ומריעין בקול עם אחיו צוערי הלוים כדאמרינן בערכין עכ"ל רש"י בע"י, וזה משמע קצת כפי' הרמב"ם ז"ל בערכין כהן קטן כו', אך בפרש"י שבגמרא שאחי אמו כהן היה כו', וכ"נ מספרי בהעלותך פע"ה דר"ט כו' א"ל ר"ט כו' ע"ש, וכ"מ ביוחסין בשם רש"י דעשרה יוחסין (אך לשון „כדאי' במס' מדות" הכתוב בשם' יוחסין נגרר מל' רש"י שבע"י וצ"ע) ואח"כ מצאתי בשה"ד שהעיר על הגי' ברש"י שבע"י ושבנמ' והוכיח שהגי' שבגמרא עיקר ע"ש].

ומש"כ כי ויעמד ישוע וגו' קדמיאל ובניו בני יהודה כאחד וגו' (דעזרא ג' ט') לוים הם, זה נראה לפי שכן נזכרו הלוים בני ישוע וקדמיאל לבני הודויה בעזרא (ב' מ') וכן בנחמי' (ז' מ"ג) הלוים בני ישוע לקדמיאל לבני להודוה (והקרי להודיה). ויהודה לדעתי הוא עצמו הודויה או להודו (להודיה) ושנוי המבטא קצת והפוך אתוון נהוג הרבה בשמות והכל אחד: ואולי גם השם הודיה הנזכר עוד בלוים (נחמי' ט' ה' וי' י"א) הוא כמו יהודה בשנוי אתוון, וגם ישוע וקדמיאל בני (או בנוי) נזכרים שם, ונמצא עוד השם יהודה בין הלוים (עזרא י' כ"ג ונחמי' י"ב ח'), וכן יש השם הודיה גם בשאר שבטים (דה"א ה' כ"ד), ואח"ז מצאתי שכ"כ הח' המבאר ריו"ו בדה"א (ט' ז') הודויה בן הסנאה שהוא אחד עם יהודה בן הסנואה (נחמי' י"א ט') ע"ש, ומצאתי אמנם להרב אבן יחייא (במק"ג ד"א) שכתב וז"ל ויעמד ישוע וגו' ואח"כ עמד ג"כ ישוע הכהן הנזכר ובניו ואחיו הכהנים ועמד קדמיאל ובניו מבני יהודה ומשבטו כלם כאחד כו' יחד עם בני חנדד ובניהם ואחיהם הלוים כי רצו להיות יחד במצוה הזאת כו' כהנים לוים וישראלים עכ"ל, ואין אלו אלא דברי תימה בעיני שהבין כי ישוע זה הוא ישוע הכהן ובני יהודה חשב לשבט יהודה וקדמיאל ג"כ מזה השבט כו', ולא כ"ה לע"ד כי קדמיאל נחשב בין הלוים, וכן ישוע עמו, ובני יהודה לדעתי הוא הודויה.

ואעירה אגב על השם יהודה (או הודיה), ע' סוטה (דל"ו ע"ב) יהודה כו' נקרא כולו על שמו של הקב"ה, ופרש"י שם של ד' אותיות כלול בשמו של יהודה ע"כ, ואולי הד' מורה לאדנות (וע' ס"ת בזוהר לך דפ"ט ע"ב) ואמרו ז"ל (מגילה ריש די"ג) כל הכופר בעבודת כוכבים נקרא יהודי כדכתיב איתי גברין יהודאין וגו' (דניאל ג' י"ב) ובתוס' שבע"י שם [הובא בהגהת מהרי"ב] תימה אימא לפי שהיו משבט יהודה כו' וי"ל כו' חמ"ו משאר שבטים ע"כ, וכתב בהא"ג אבל בפ"ק דסוטה מוכח דהיו מיהודה כו', וצ"ל ליישב לפי שבכל ספר דניאל ועזרא כתיב יהודָיֵא [ח"פ] ורק במקום זה [האחד] כתיב „גברין יהודָאין" וכתיב"ע אנשים יהודים (ירמי' מ"ג ט') גברין יהודאין, וכת"א אנשים עברים (שמות ג' י"ב) [וע' מתורגמן שהעיר על ההבדל הזה בין עזרא לתרגומים] ולא כתיב גם בזה גברין יהודיין או גברי' יהודיא אלא לרמז ע"ש שכפרו בעבודת כוכבים כפרש"י וסיפא דקרא לאלהיך לא פלחין וגו', וע' כעין זה בבא"ח לידידי הרב הח"ס הגדול [ז"ל] בירמי' (כ"ה ל"ח) שפי' עיר היונה כמו עיר ה' אדני וכן חרב היונה שבאותיות היונה בא שם הויה ב"ה והנו"ן מן אדנות ע"ש ברחבה (וע' ב"ע שמות ס"ו ב'), וע' הא"נ נדרים (דל"ט ע"ב)

ובגהד׳ (דל״ח ע״ב) יען שמו שהרמז ע״ש הויה שיש בו י״ו וגם ב׳ נוני״ן תחת ב׳ ההי״ן באטב״ח כו׳ ע״ש (וי״ל נו״ן אדני) , ועל אני והו (בפ״ד דסוכה) דעת הח׳ רוו״ה (בפי׳ להושענ׳) כי אני משם אדני וה״ו מהויה , ובזוהר אני במקום השם הנכתב והנקרא בלשון אדנות כו׳ זו כוונת הלל אם אני כאן כו׳ אם אין אני לי כו׳ עכ״ד רוו״ה (וע׳ זוהר ס״פ מקץ כי קדוש אני מאן אני דא קב״ה כו׳) וכ״כ הרמ״ע במערכי לשון ערך אן והדל״ת חסר כמו אוניה אודניה ע״ש (הערה ג׳) ובערך הו (ג״כ בהערה), וע׳ ב״ר ר״פ תולדות מגין שאפי׳ הקב״ה כו׳ ת״ל ישמה לבי גם אני , ע״ז העיר שם ידידי הה״ג הרמ״ש נ״י , וח״א פי׳ זכר אני שהוא הקצור משם אדני (הצופה ש״ו ל״ז) , ומצאתי בס׳ הכוה״ק (דברים כ״ח ס״ח) שהאריך לבאר הרבה מלת א נ י לשם הש״י ע״ש , ובפסוק אני אני הוא (שם ל״ב ל״ט) ובשם הזוהר עש״ה , ויהודה הראשון שאמרה לאה הפעם אודה את ה׳ ההודיה מש׳ ידה וה״ו לשם הויה ב״ה וכמו אודה יה בתלים , וע׳ נחמי׳ (י״א ז׳) יהודה לתפלה , ובאוה״ש ש׳ י ד ה ובאור רוו״ה להפטרה עה״כ רוס ידיהו נשא [וח״א הצופה ו׳ 1 ׳ נראה לא דק] , וג״ז ראיתי בס׳ אם למקרא (ליוורנו תרכ״ב) לשמות דפ״ש ע״ב וז״ל , שם ה ו א מכלל שמותיו ית׳ אביהוא כי״ב אביה , אליהוא כמו אליה אליהו כו׳ , גם אמרו יהו־דה , יהו־שוע , הרי יהו , גם אמרו יו־אל , יו־כבד , יו־רם , הרי י״ו , גם אמרו הו־שע , אבי־הו הרי הו , והגפלא כו׳ בשם הודוה מרכב מהוד ו״ה , וענינו הודאה כמו יהודה . והעד שמלאנו הוד לבדו שם אדם (דה״א ז׳ ל״ז) כו׳ עכ״ל , וע׳ באור לדה״א (ו׳ י״ב) והחברה ה ו כו׳ עש״ה , והנה בדהז״ל ר׳ יודא או יודה והכם ששמו יו״ד (וכותבין יאודה או יהודא) ובירו׳ ר׳ יודן (אולי י״ו מהויה ודן מאדני , וע׳ ב״י ב׳ לד נ״ז וכפי הנראה יודן הוא בהברת ל׳ היונית ע״כ) ידל יודל (ע׳ ש״א בסדר גיטין) , ויש שם עיר י ה ד . ובעזרא ביהוד ובירושלים ובאיכה רבתי ביהוד מדינתא (ע״ש מ״כ) , וע׳ דה״א (ד׳ י״ח) היהדיה , והנה בכתיבה פשוטית נוהגין לכתוב ה׳ לקצור יורה להוי״ה או כותבין ד׳ לאדנות , ובס׳ לקח טוב (פסיקתא זוטרתא) שמות ג׳ פ״ו ולמה אנו כותבין השם בג׳ יודין כו׳ וכ״ה ברדב״ז סי׳ ר״ו ובס׳ מקור חיים ס״פ בחקתי . וברמ״א יו״ד סי׳ רע״ו ב׳ יודי״ן ואחת על גביהן . והגיה בבר״י (להגאון חיד״א) ב׳ יודין וי״ו על גביהן , וע׳ מ״כ ב״ר פ״א ב׳ יודין ו׳ באמצע גי׳ שלו כ״ו , וי״ג (בכתב ובדפוס) ב׳ יודין נראה הראשון ליו״ד ראשון של הויה ב״ה והב׳ ליו״ד אדני (ראש וסוף) והנקודות שו״א וקמ״ץ יוכיחו כן , ואין להאריך במופלא ממנו .

הערה ז וראה שם בישעי׳ (נ״ו) בבאור הח׳ רוו״מ שהיטיב מאד לראות ולפרש הנבואה כולה מן פסוק א׳ עד פסוק ט׳ על תחלת בית שני בימי נחמי׳ כו׳ . ויאמר שמרו משפט וגו׳ על האמור בנחמי׳ ה׳ שעשקו דלים . ויאמר שומר שבת מחללו על האמור בנחמי׳ י״ג מחלול השבת בימיהם ע״ש בבאור , ולענ״ד יש לפרש המקראות האלה על הכהנים תופשי התורה ומורי הדת , ולהם אמר (פסוק א׳) שמרו משפט וגו׳ וכאמור בנחמי׳ (ה׳ י״ב) ואקרא את הכהנים ואשביעם וגו׳ , ויאמר (פסוק ב׳) שומר ש ב ת מ ח ל ל ו ושומר ידו מ ע ש ו ת כל ר ע כלשון נחמי׳ (י״ג י״ז) מה הדבר ה ר ע אשר אתם ע ו ש י ם ו מ ח ל ל י ם את יום השבת , ויאמר (פסוק ג׳) ואל יאמר בן הנכר וגו׳ אולי על לקחם נשים נכריות האמור ג״כ בנחמי׳ שם וכן בעזרא (ט׳ א׳) לא נבדלו וגו׳ , ושם (י׳ ה׳) וישבע את שרי הכהנים הלוים וגו׳ וגם במלאכי (ב׳ י״א) כי חלל וגו׳ ובעל בת אל נכר ופרש״י ואפי׳ הכהנים כמ״ש בס׳ עזרא ורבותינו אמרו מלאכי זה עזרא עכ״ל (וע׳ זכרי׳ ג׳ וברש״י שם) , וכ״כ לפרש ביחזקאל מ״ד כל בן נכר ערל לב וגו׳ בני נכר וגו׳ ויפרו את בריתי את כל תועבותיכם (עד״ה במלאכי ותועבה נעשתה) על אלה הכהנים שנשאו נשים נכריות [וע׳ זבחים (דכ״ב ע״ב) דלכהן שנתנכרו מעשיו קרי בן נכר וע׳ איכה רבתי פ׳ פומאתה בשוליה הכהנים שמשמשו בימי צדקיהו לא היו נמולים הה״ד יחז׳ מ״ד כו׳ ערלי לב וערלי בשר, ואולי רמזו ע״ד דאי׳ בעירובין (די״ט) לבר מישראל כו׳ ולא מבשקר ליה ופרש״י ודומה לו כאילו לא נמול (וע׳ ס׳ אחיה השילוני לד קנ״א) וע׳ רש״י ותוס׳ בזבחים שם מ״ש על ערלי בשר שמתו אחיו מחמת מילה כו׳] , ויאמר עוד בישעי׳ ואל יאמר הסרים וגו׳ אולי על אמרו במלאכי (ב׳ י״ב) יכרת וגו׳ ער ועונה

בר

(בר וכר דבר) וגו' ומגיש מנחה וגו' ולאלה אולי קורא סריסים, וע' בבאור רוו"מ (שם ג') וז"ל והנה יהי' הנחת שם סריס על איש לא ישאיר אחריו זרע יהי' זה מאיזה סיבה שיהי' כו' ע"ש. [וע' חלק (דל"ג ע"ב) אם סריסים ממש או שנסתרסה עבודת כוכבים בימיהם ודרשוהו על חמ"ו וע"ש חא"ג], ובאה עוד תוכחה במלאכי שם על הקריבם בעלי מומים על המזבח ואמר שם (א') עליכם וגו' הכהנים וגו' שחתם ברית הלוי וגו', וע"ז יאמר בישעי' (פסוק ד') אש ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי, נגד מ"ש במלאכי (א' ח' וי') הירצך וגו' אין לי חפץ בכם וגו' ומנחה לא ארצה מידכם (ובריש ישעי' ודם פרים ועתודים לא חפצתי), ואמר ומחזיקים בבריתי, הפך שחתם ברית הלוי, בריתי היתה אתו, האמורים במלאכי, ויאמר (פסוק ה' ו') ונתתי להם בביתי וגו' אשר לא יכרת, הפך יכרת ה' וגו', ובני הנכר הנלוים על ה' (בתשובה) לשרתו ולאהבה את שם ה' (הפך בזיכו את שמך מלאכי א' ו', וע' תענית ד"ח ע"ב יראי שמי ופרש"י שומרי שבת, וע"ש רי"ף בע"י) כל שומר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי (ג"כ הפך שחתם ברית), אז (פסוק ז') והביאותים אל הר קדשי וגו' לרצון על מזבחי (הפך לא ארצה מידכם) כי ביתי וגו' לכל העמים, כמ"ש במלאכי (א' י"א) ובכל מקום מקטר מגש וגו' כי גדול שמי בגוים, וסיים (פסוק ח') עוד אקבץ יתר הגולים לנקבציו שעלו כבר בימי עזרא ונחמי' (ע' ע"ז בעזרא ס' ונחמי' ה' וי"נ ויחז' מ"ד) וע' מ"ב (כ"ג ח') לא יעלו כהני הבמות וגו'.

הערה ח והרבה לשון קדוש וקדושים בכהנים בכלל (גם הדיוטים) קדושים יהיו וגו' כי קדוש הוא לאלהיו (ויקרא כ"א) אתם קדש לה' (עזרא ח') לכהנים המקדש מבני צדוק (יחז' מ"ח י"א)
ופי' הרד"ק ות"י כמו לכהנים המקדשים [אולי מ"ש מבני מוטוא"ע] ורש"י פי' על חלק המקדש, וע' תוס' כתובות (דק"ג ע"ב) שפי' במלה קדושה ר"ל כהונה כמו בירו' אין כהונה היום [וע' יבמות (ד"כ ע"א) במשנה איסור קדושה ובגמ' שם דכתיב קדושים יהיו וע"ש חי' הרש"ש, אבל בירו' שם דכתיב וקדשתו כו' ע"ש, וע' תמורה (ד"ד ע"ב) קדושה יתירה כו' וביבמות (ד"ה ע"א) מצות יתירות], ובבכורים (קדש לי וגו' הקדשתי לי וגו') ריש קרא כל העדה כלם קדושים ופי' הראב"ע רמז לבכורים כו' והם היו הכהנים כו': ובדה"ב (ל"ה ג') ללוים וגו' הקדושים לה', וכתבתי אמנם במאמרי הכה"ל אות מ"א כי ללוים זה כהנים הם או כוללם יחד ובשביל הכהנים אמר הקדושים לה' ע"ש, ועוד בדה"ב (כ"ג ו') ואל יבא בית ה' כ"א הכהנים והמשרתים ללוים המה יבאו כי קדש המה וגו', נראה בשביל שכולל הכהנים אומר קדש המה, ועוד נ"ל כי המלות כי קדש המה מוסב על בית ה' ר"ל כי הבית קדש על כן לא יבאו בו רק המה הכהנים והלוים המשרתים להם (עמ"ש בפנים אות כ"ו) ולא שאר העם, ויגיד עליו רעו „כי קדש המה" הכתוב בדה"ב (ח' י"א) שמוסב על הבית הנז' שם וטעם הרבים „המה" ע"ש רש"י ובאור וי"ל גם כאן; וע' מ"ר ר"פ נשא אהרן שהוא ק"ק וגרשון הי' קדש כו' (וע' בפנים סוף אות ל"ז בשם הזוהר לוי כו' קדוש כו'), וע' הוריות די"ג כהן קודם ללוי שנא' ויבדל אהרן כו' וע"ש במהרש"א בח"א לוי שהוא קדש אבל אהרן ק"ק ע"ש [עוד שם בגמ' לוי קודם לישראל שנא' (דברים י' ח') בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי מתוך וגו', וכ"ה בלשון המהרש"א שם, ובפי' הרע"ב, וכן בפ"מ לירו' (שנגרר אחר לשון הר"ב), עם מלת מתוך (ובע"י שמלה מתוך איננה), הכתוב בצוואה (במדבר ח' י"ד) והבדלת וגו' מתוך ב"י, אבל בעשיה בדברים לא נאמר מתוך אך לרמז עליו הוסיפו בש"ס מלת מתוך לרמז על העשיה שבמדבר או לרמז על כי שם נאמר לוים ביחוד ובדברי' שבט הלוי שגם כהנים בכלל וכמ"ש במק"א ממש"ש לעמוד לשרת ע"ש רש"י, וע' כי"ב בפנים אות ל']: ולישראל בכלל, עם קדוש (דב' ז' וי"ד ישעי' ס"ג) וגוי קדוש (שמות י"ט ו') ואנשי קדש (שמות כ"ב) והייתם לי קדושים (ויקרא כ') קדש ישראל לה' (ירמי' ב' ג') וע' שמ"ר פ"ה יבא קדוש כו' ויכפר על קדושים, וע' ריטב"א ליומא (די"ט ע"א) ומבואר ג"כ במג"א סי' קכ"ז סק"נ ובמחה"ש שם על עם קדושך הנאמר בב"כ שמוסב על הכהנים וכמו בודוי יוה"כ ובני

אהרן

אהרן עם קדושך (וע' ל' הריטב"א בע"י), ועמ"ש במאמרי הכה"ל ענף ה' אות א' ובפנים אות מ"א וע' שו"ת הרל"ח סי' ח"י, והנה התאר קדש הוא בכלל וביחוד, ועד"ז הקדש נאמר לקה"ק (שמות כ"ח ל"ה, ויקרא ו' כ"ג וע"ז ב' וג'), ונאמר וגם לאה"מ שקדושתו למטה מקה"ק (שמות כ"ו ל"ג), וגם לחצר אה"מ שקדושתו למטה מאה"מ נאמר עליו „במקום קדוש" וגו' (שמות כ"ו ט'), וירושלים עיר הקדש, ירושלים קדש (ישעיה ויואל) וכיו"ב.

הערה ט וראיתי בתוספתא סוף הוריות וז"ל (תהלים קל"ה) בית ישראל ברכו את ה' [בית אהרן ברכו את ה'] בית הלוי ברכו את ה' יראי ה' ברכו את ה', נמצאו ישראל מברכין אחת בית אהרן שתים בית הלוי שלש ישראל יראי ה' מברכין ארבע עכ"ל התוס', ומפרש בס' מנחת בכורים להרב תוספאה (בש"ס ווילנא) וז"ל מביא כאן לתרץ דלא תקשה לפי מ"ד לעיל דכהן קודם כו' למה הקדים בית ישראל ועל כן הוסיף בתוספתא הגל יראי ה' תיבת ישראל דמ"ש בקרא יראי ה' ר"ל ישראל והא דכתיב בתחלה בית ישראל הוא כלל על הכל על כהנים לוים וישראלים ולבסוף קמפרש כסדר בית אהרן הכהנים ואח"כ בית הלוי ואח"כ ישראל יראי ה'; אחת, בראשונה, ושתים פי' בשניה, שלש פי' בשלישית, ארבע פי' ברביעית עכ"ל המפרש, והוא תמוה דבלתי מפורש בתוספתא כי בית הראשון כולל לכולהו, ואדרבה התוס' זאת אומרת ישראל מברכין אחת ולא ישראל כהנים ולוים מברכין אחת, וגם אם כולל וכלם מברכים בתחלה (ואחת פי' בראשונה) למה מברכין אח"כ הכהנים בפ"ע ולוים בפ"ע וישראל יראי ה' בפ"ע, וגם למה קורא לישראל דוקא (במקום הזה) יראי ה', ובלתי ספק אצלי שהכווה על הגרים שנקראים יראי ה' וקורא אותם ישראל יראי ה' או שצ"ל גרים תחת תיבת ישראל (או י"ש, או ישרים וכי"ב) ובתוס' שם לפני זה מדברת משבח הגר (שלא הי' בכלל ארור כו') ועליו נסמך המאמר בית ישראל וכו' והוא כאמור במדרשות הנ"ל במדב"ר רפ"ח „ובשם ישראל יכנה אלו יראי שמים הא למדנו שהגרים ה"ה כישראל כו', ובשו"ט (תלים קי"ח ע"ש).

הערה י וצ"ל כי כמו שבא כהן במקום שר כתרגומו רב, כן יפורש ושריו (עמוס א' ט"ו) במקום וכהניו כהעתקת השבעים שהביא המבאר שם, וכן יפורש אולי מ"ש באיכה (ב' ט') מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון, כי ושריה ר"ל וכהניה כמו בפ"ו שם מלך וכהן וזהו אין תורה כי תורה יבקשו מפיהו (כי שפתי כהן וגו') ומפי המלך כמ"ש ואל השופט וגו', וחזון מהנביאים, ותמיד נזכרים מלך וכהן עם נביא, אף שבוא יבא גם הרבה מלך ושרים, המלך ושריו, וכן כהניו ושריו יחדו, בכ"ז י"ל במקום זה שריה להוראת כהניה, ועיין דה"ב (ל' ב') ויועץ המלך ושריו וכל הקהל וגו', ואח"ז פ"ד ויישר הדבר בעיני המלך ובעיני כל הקהל, ולא נזכר שריו וכתב הרד"ל ז"ל בביאורו לפדר"א פ"ט אות ל' רמז מזה למ"ש חז"ל עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו ושריו זה ר"ל הסנהדרין [וע"ש פסוק ו'], ועיין ג"כ מ"ש הרד"ל שם על שריו הנאמר בדה"ב (ל"ב ג') ויועץ עם שריו וגבוריו כו' ע"ש [וע"ש ג"כ בבאור ריו"ו], וע' ס' זרבבל א' נד 119 (ובדפ"י 148) מ"ש על ושריו וכל הקהל ולא נאמר שם עם הכהנים ע"ש [ומש"ש ופי' וכל הקהל היינו ראש הקהל, נ"ל שצ"ל ראשי הקהל] ובירמי' (ל"ה ד') לשכת השרים, כתב שד"ל אולי שרי הכהנים ע"כ.

הערה יא עיין רש"י מ"א (א' ז') ועם אביתר הכהן, שנסתלק מן הכהונה משברח דוד כו' והיה מב"ב של עלי וידע שלא ישמש בימי שלמה שהרי נאמר לעלי והקימותי לי כהן נאמן וכו' (ע' יומא ספ"ז דע"ג ע"ב וברש"י שם בשם ס"ע) ובבאור רוו"מ שם כ' וז"ל אבל מפשטות הכתוב נראה שאך בעת המשח שלמה שנית הוסר אביתר מכה"ג (דה"א כ"ט כ"ב) ע"ש בבאור (כ"ד ג') כו' ע"כ, וע"ע בבאור לדה"א (ה' ל' וי"ח ט"ז), וע' רש"י מ"א (ב' כ"ז) ובבאור רוו"מ שם כתב: ויגרש שלמה, כבר הוסר אביתר מכה"ג כו' אבל עתה הרחיקו שלמה כו' בשום עבודת הקדש גם יונתן לא כיון על

כה"ג

כה"ג אך תרגם מלמהוי כהין משמש קדש ה' כו' הכוונה מהיות עובד עבודת כהונה עכ"ל הבאור וע' ג"כ בבאורו מ"א (ד' ד'), ול"נ כי כהין משמש ב' נוסחאות הן בת"י או כהין כתרגום כל כהן שה"ת, או משמש כתרגום והוא כהן נאל עליון בינוני הפעל וכל הפעלים בלשון שמוש, וסעד לזה מש' המתורגמן שרש כהן שהביא תרגום מהיות כהן מלמהוי כהין בלא מלת משמש, והנה כ"ה בת"י (ש"א י"ד ג') בן עלי כהן ה' בשילה, כהין משמש, ואולי גם שם שני נוסחות הן (ולע"ק בל' הבאור שם), וע' פ"א מ"ט דמגילה שקורא לכה"ג שאירע בו פסול ואח"ז חוזר לכהונתו „כהן משמש" ולכהן ששמש תחתיו „כהן שעבר" ובמשנה שבירו' „כהן ששימש" ואולי לשון כהין משמש בת"י עד"ז לא שיש לו התאר כהן בלבד אלא גם ששימש (כי מוסב שם על עלי) [וע' יחז' מ' מ"ה ומ"ו ומ"ד ט"ו והכהנים וגו' לשרתני וע"ש רש"י מ"ג י"ט], וע' כעין זה בתוס' ערכין ריש (דט"ז) על מ"ש (דה"א ה' ל"ד) הוא אשר כהן וגו' לפי שהכנים עצמו על הכהונה כו' ע"ש וכ"כ ברש"י לדה"י בשם ספרי ירושלמי (ול"ע) וע' תוס' יומא (ד"ט ע"א), גם י"ל שנקרא „כהן משמש" נגד כהן משוח מלחמה, ועד"ז פי' בפרד"ס להרב הר"י שווארץ (דק"ז א') מ"ש במדבר (ל"א ו') הכהן לצבא, פי' שהי' כהן לצבא ר"ל משוח מלחמה כפרש"י שם בל"א ע"ש [וסעד לפירושו עיין רש"י זבחים (דק"ב ע"א) בן בנה פינחס משוח מלחמה כו' הכהן לצבא ע"ש לשונו שמשמע כן] ולפי"ז לכהן העובד יקרא כהן המשמש אך למה דוקא תרגם כן בב' מקומות אלו, ויש ליישב, עיין בהמקראות (ודוחק קצת).

הערה יב ולשלמות הענין ראיתי להעתיק דברי חכם ורב הר"ר ח"ג הלוי ווידאווער נ"י מהלופה להמגיד 18 שנה י"ז, וז"ל „הכהן המצרי היה השופט והרודה בעם לא כן בישראל השופטים מכל שבט ושבט היו: הכהן המצרי היה הנביא והכהן הישראלי לא היה הנביא, ולרוב הנביא אשר הוקם על גם ממדרגה דלה וקלה (כעמוס וכו') היה למוכיח להכהן כו'" כל קורא הדורות מראש יודע שבין הגוים הקדמונים פעולת הקרבן מצד עצמה היתה קדש, ובהפעולה מצד עצמה דמו למצא חסד ורחמים וכפרת פשע, והדעה הנשחתה הזאת פתחה פתח להבלים רבים, לא כן בקרב ישראל כל קדושת הקרבן היתה תלויה רק בכוונת מביאו לשם ה', ולכן בכל מצוה אחרת לא אמרינן שאתי' מחשבה ומבטל דיבור או מעשה רק בענין הקרבנות מחשבת פגול תפסול הקרבן, ולכן גדלה תוכחת שמואל לשאול באמרו „הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים" חטאתו היתה גדולה יען כי נפל ברשת הטעות להאמין כי הקרבן בעצמו טוב ויפה בעיני השי"ת וע"כ בראותו כי לא בא שמואל למועד ופלשתים נאספים עליו מהר ויעל עולה, ולא זכר כי צוהו שמואל ע"פ ה' להוחיל עם הקרבן עד בואו, כי מה יסכון לו אלפי אלפים פרים ואילים אם לא צוה ה'? וכן הנביאים בראותם כי בני ישראל שכחו תכלית הקרבנות הוכיחו אותם על פניהם לבלתי הוסיף להביא „מנחת שוא" בעוד ידיהם דמים מלאו ונפשותם מלוכלכות בטיט מוסר הבלים ויראת כסל עכ"ל ודפח"ח.

הערה יג עמ"ש בפנים אות כ"ח על מ"ש בשמואל כי הוא יברך הזבח וגו' והמרש ז"ל בשאול שאכל חולין בטהרה (סו"ט ז' ובמד"ר פי"א), והנה מוזכר בספרים מכת האיסים בימי בית שני (ע' מ"ע חא"ב פ"ג) ובמחברת כתבי י"ב יתחקה על שרשי מנהגם וייחס קצתם גם לנביאי האמת והצדק וגם לחכמי המשנה והתלמוד כו' וי"א שהמה הנקראים בתנ"ך בני הנביאים (ע' ב"י פנ"ז) ושהם נזירי עולם הנז' בחז"ל, חסידים, חסידים הראשונים (חסידי קדמאי בס' הזוהר), וכו' ואסיא י"מ כמו חסיא וכמו חסידא (בנפילת הד') וכהוראתו בל"י וסורי (ע' המליץ ב' גליון ט' וי"א ול"ז) והאיסים חשבו את הלחם אשר יאכלו כתרומה ועל כן התקדשו כו' ובכת האיסיים והנזירים היו מדרגות שונות אוכלי מעשר (דברים כ"ו) למעלה מהם אוכלי תרומה (ויקרא כ"ב) ולמעלה מהם אוכלי קדש וגבוהים עליהם לחטאת והם המתקדשים ככהנים העוסקים במלאכת פרה אדומה לחטאת (במד' י"ט) כ"כ בס' ארה"ק להרב ר"י שווארץ והראה מקורו ממשנה ספ"ב דחגיגה ומס' יוסיפון (והדברים מועתקים בס"ס תולדות

יוסף לרעי תרס"ח ומלין גשנג רק"ש נ"י) וכתב שם נ"כ „ובאמת היו בכל דור ודור בין בנ"י נזירים וחסידים ואנשי קדש כהאיסים וכל נביאי האמת והצדק גם כל בני הנביאים היו איסים על טהרת הקדש אשר להם נמסרו סודות התורה כו' ע"ש, ויסופר מהם ג"כ כי לפני האוכל ואחריו יברך הכהן (ע' מגילה דכ"ה ע"א) [וכדבריה שמצאנו בשמואל הרמתי נזיר עולם היה כו' כי הוא יברך הזבח] וע' פסחים (דע"ג ע"ב) שאני תרומה דאקרי עבודה כו' מעשה בר"ט כו' עבודה עבדתי כו' ע"ש, וכ"ה בספרי פ' קרח פסוק עבודת מתנה כו' לעשות אכילת קדשים בגבולין כעבודת מקדש במקדש כו' וכבר נשתהה ר"ט כו' א"ל שהייתי עובד כו' וכי יש עבודה עכשיו וא"ל כו', ובז"א שם בשם ילקוט אמרו עליו על ר"ט שהי' אוכל תרומה בבקר ואמר הקרבתי תמיד ש"ש ואוכל כו' תמיד של בה"ע ע"כ, וכ"ה ברמב"ם סוף ה' תרומות כל האוכל תרומה מברך כו' שגם אכילת קדשי הגבול כעבודה שנאמר עבודת מתנה אתן את כהונתכם (וע"ש בספרי), ובתדב"א ח"א פט"ו והתקדשתם והייתם קדושים מכאן הי' ר"ג אוכל חולין בטהרה ואמר לתלמידיו לא לכהנים בלבד נתנה קדושה אלא לכהנים וללוים ולישראל (וע' תוס' חולין ד"ב ע"ב ד"ה טמא בחולין כו' כדדרשינן כו') וע' ס' ערך מילין (צד 241) ויוסי בן יועזר הי' חסיד שבכהונה וגזהר מאד בטהרות מה שהוא ממנהג הכת ההוא [האיסים] כו' ע"ש [וע' אודותם בס' שדה צופים לבוב, או"ל ג', וילקוט יש"ר, ובחה"ק וע' דה"מ צד י"ד], ובמחברת כי"ב (צד ס"ה) פי' הרבה ממאמרי התנא ר' יוסי [סתם דהוא ר"י בן חלפתא] בשבת (דקי"ח ע"ב) יהא חלקי וכו' ע"פ מנהגי האיסיים ע"ש באורך, ואוסיף להעיר על מאמר ר' יוסי שם מימי לא עברתי על דברי [בע"י, דעת] חברי, יודע אני בעצמי שאיני כהן ואם אומרים לי חברי עלה לדוכן אני עולה ע"כ [על מלת לדוכן ע' חי' הרש"ש לפתיחתא דאיכה אות ל"ג בדפוס ווילנא תרל"ה], וכתוב בש"ז א"ח ר"ס קכ"ח וז"ל רבים מתמיהים על מאמר זה, וג"ל דה"ק אם היו חברי אומרים לי שאני כהן הייתי מבטל דעתי נגדם מה שיודע אני שאיני כהן כו' עכ"ל, ועדיין צריך באור מה ראו חבריו על ככה להחזיקו לכהן עד שהי' נחשב בעיניו כעובר על דעתם אם לא יעלה לדוכן, והוא דבר התלוי מבטן ולידה אחרי שאביו ר' חלפתא לאו כהן הוה והי"ל להסיבם בקצרה דעו נא שאיני כהן, וג"ל שזה לפי שהתנהג בקדושת הכהונה והנזירות (וכמ"ש במחברת הנ"ל כי מרבית הכהנים התקדשו בעדת האסיים) וע' תוס' כתובות (דכ"ד ריש ע"ב) דכשים בידו כלים שמשמשין בהם בטהרה דומה שהוא כהן ע"ש (וע' בכורות ד' ל' ע"ב) ר"י ור' יוסי אסתפק להו מלתא בטהרות כו'), והוא ר' יוסי בעצמו אמר (בכתובות שם) גדולה חזקה שנא' ומבני הכהנים וגו' הרי אתם בחזקתכם כו' ע"ש הסוגיא, וע' תוס' סוטה (דל"ח ע"ב) ד"ה הא דסליק לפרקים כו' דמחזיק נפשיה ע"י מתנות כהונה כו' (וע' פ"ת לאה"ע רס"ג), וע' יבמות (דל"ט ע"ב) במקומו דר' יוסי היו מעלין מתרומה ליוחסין כו' (וע"י הנהגותיו בטהרת הקדש אולי החזיקוהו לכהן), וקראוהו גוף קדוש (ירו' ברכות פ"ג ה"ד) קדש קדשים כו' (ירו' גיטין ספ"ו), ונוסף ע"ז יובן עפ"מ ז"ל בירו' פ"ד דתעניות וב"ר פצ"ח אר"ל מגילת יוחסין מצאו בירושלים וכתוב בה כו' ר' יוסי ב"ר חלפתא מן דיונדב בן רכב ע"כ, וידוע גם פרישות ונזירות משפחת בית הרכבים ככתוב על ספר ירמי' (ל"ה) ואולי על שהתנהג ג"כ במנהגיהם סופר יחוסו במגילת יוחסין (וע' ירו' ריש יבמות), ואף שידעו חבריו אולי גם מס' יוחסין זה נראה שהי' לדעתם ממשפחת אם נגר משפחת הרכבים וכמ"ש בספרי בהעלותך פע"ח (וס"מ בדחז"ל) ע"פ לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים כו' וי"א מבנותיהם נשואות לכהנים והיו מב"ב מקריבים נגבי מזבח כו' ע"ש [והת"י עומד לפני „משמש קדמי" ע"ש ברד"ק ועמ"ש במאמרי הכה"ל אות כ"ו], ע' כיו"ב בתוס' עירובין (דס"ג ע"א) על עירא היאירי שהיה כהן שמא אביו מאהרן ואמו ממנשה כו' ע"כ ועד"ז בתוס' שם (דמ"א ע"א) ד"ה מבני סנאב כו' על ר"א בן צדוק (וע' רד"ק דה"א ב' כ"ב שמ"ש בתורה יאיר בן מנשה ר"ל ממשפחת אם וע"ש באור וכ"ד הראב"ע סוף מטות, וכתב שם עוד גם יש כהנים שנקראו על שם בני ברזילי הגלעדי כו' [ע' עזרא ב' ונחמי' ז'] וע' ג"כ הראב"ע איוב ל"ב ב', וע' יבמות (דס"ב ע"ב) מני מכיר וכו' ותבין), ולאשר

התנהג

שהתנהג ר' יוסי בקדושת הכהונה ובפרישות וזהירות החזיקוהו ככהן והיה כעובר על דעתם שיאמרו לו עלה לדוכן ויחשדוהו אולי שאינו חפץ לברכם, אך באמת לא היה כהן וממשפחת אב הי' מיונדב ב"ר, וכ"כ ביפ"מ על הירו' מצאתי מגילת יוחסין כו' מן האב קאמר דאין יוחסין מן האם עכ"ל, ואח"ז ראיתי בהלופה להמגיד יו"ד ל"ו, מאת החה"ג ר' על מאמר ר"י מימי לא קראתי לאשתי ביתי כו' שי"א שלא הי"ל בית לפי שהיה מבית יונדב ב"ר כו' ומוכח ממדרש רים רות שהי"ל בית ושדה והיה לפי"ז מן נקבות דיונדב ב"ר עכ"ל (ומשפחת הרכבים גרים היו מבני יתרו ע' ספרי שם ורש"י ירמי' ל"ה ז') והנלע"ד כתבתי.

הערה יד ועמ"ש הראב"ע עה"פ מו"א בכהניו וגו' (תלים צ"ט) מלת כהן בכה"מ משרת ככהני ה' משרתי אלהינו כו' אהרן היה כהן הראש משה כהן הכהנים כי הוא שרת ז' ימי מלואים והזכיר שמואל שהוא ממשפחתם בקריאתו אל ה' ועניהו ככתוב אקרא אל ה' ויענהו מיד עכ"ל, ועיין אות כ"ד ועוד בהרבה מקומות בדחז"ל נזכר ששקול שמואל כמו"א, והעיר על קצתם, במד"ש פ"ד בת ק"ל שנה נפקדה חנה כשם שנפקדה יוכבד כו', ושם ספ"ט אין דור שאין בו כמשה כו' כשמואל, ושם פ"ו בדורו של משה כו' של שמואל, ובמכילתא ס"פ בשלח ותנחומא סוף תצא ע"ש ושם פט"ו (ור"ה ספ"ב) ירובעל בדורו כמשה בדורו בדן כאהרן יפתח בדורו כשמואל בדורו (וע"ש בחא"ג כאביר שבאבירים על שמואל), בתנחומא פ' צו למשה אמר נאמן הוא ולשמואל נאמן שמואל כו', ובנדרים ל"ח גדול האמור בשמואל ממ"ש במשה וע' ת"כ ר"פ שמיני, בחגיגה (ד"ד ע"ב) ראיתי עולים כו' ואייתי' למשה בהדיה, ובת"ש לאסתר נביאה מרחמוני משה ושמואל כו' וע' זוהר ס"פ וירא (דקכ"א ע"ב) אברהם אברהם פסיק טעמא בגווייהו דלאו אברהם בתרא כקדמאה כו' כגוונא דא שמואל שמואל כו' בתראה נביא קדמאה לא נביא אבל משה משה לא פסיק בגין דמיומא דאתייליד לא אעדי מיניה שכינתא ע"כ, וע' ב"ר פנ"ו אין דור שאין בו כאברהם כו' כיעקב כו' כמשה כו' וכשמואל כו', וזו"ז הרבה בדחז"ל כיו"ב, ומ"ש בזוהר (בפנים) מה משה הוה קרי אוף שמואל כו' הנה כן מדתן של נביאים קוראים אל ה' והוא יענם כמ"ש בתורה כי נביא הוא ויתפלל בעדך (ע"ש באור) ואם נביאים הם וגו' יפגעו נא (ירמי' כ"ז) וכמ"ש בשמואל אקרא אל ה' וגו' חלילה וגו' מחדל להתפלל בעדכם (ש"א י"ב) ואתפלל בעדכם (שם ז') ויזעק שמואל וגו' ויענהו ה' (שם), וע' תענית די"ז בשלמא שמואל כתוב בי' תפלה וכ"ב צעקה כו', וע' מו"ק (דכ"ו ע"א) ואלישע ראה כו' בגלותיה כו' וע"ש חא"ג מ"פ י"נ ילך אצל חכם כו', ובמגילה (דכ"ז) ואלישע בתפלה הוא דעביד, וע' תענית (דכ"ד) כמה איכא בין שמואל הרמתי ליהודה ב"ג וע"ש חא"ג ד"ה פועל פעלת כו', ובמ"ר פי' פתואל זה שמואל שפיתה להקב"ה בתפלתו, וע' ברכות (דל"ד ע"ב) וכי נביא אתה כו' ובחא"ג שם ובהכותב בע"י, וע' ויק"ר פ"א ותפלת צדיקים ישמע אלו נביאי ישראל, וז"ש (ירמי' ט"ו א') אם יעמוד משה ושמואל לפני וגו' (ע"ש בתנחומא צו וירו' יבמות ס"פ י"ב) וע' רמב"ן בהעלותך (י"ב ו') ואל תתום למ"ש בשמואל ששקול כמש"ר כו' לא שיסוו הנבואות חלילה להם כו' עכ"ה. [ואגב ראיתי לפלא בחא"ג מהרש"א ר"פ אין עומדין מאי זרע אנשים כו' וז"ל ועוד מאי אנשים בל"ר אם על שני בנים בקשה הרי לא נתמלאה שאלתה ועלי בשרה יתן ה' את שלתך וגו' מיהו איכא מ"ד במדרש שהי' לה ז' בנים עכ"ל, וזה פלא והלא מקרא מפורש הוא כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות (ש"א ב' כ"א) והדרש הובא ברש"י עה"פ עד עקרה ילדה שבעה ע"ש, ועוד שם במאמר שאח"ז ששקול כב' אנשים כו' כתב המהרש"א דכהניו לשון יחיד קאי רק אאהרן כו' וג"ז פלא שהוא כנוי יחיד אבל השם רבים למו"א, וכ"מ להמהרש"א בעצמו בחא"ג זבחים (דק"כ) ד"ה והלא כהן הוא כו' משמע לי' בכהניו קאי נמי אמשה וכנוי דכהניו קאי אקב"ה וגם שם לשון „משמע ליה" שלא בדיוק קצת, שכ"ה ודאי ולע"ק].

הערה טו והנה ידוע כי גם התורה וההוראה היתה על שכם הכהנים הלוים כמ"ש בדברים (ל"ג) יורו משפטיך

משפטיך וגו׳ , (שם י״ז) כי יפלא ממך דבר וגו׳ ובאת אל הכה״ל וגו׳ , ע״פ התורה אשר יורוך וגו׳ , (שם כ״ד) ככל אשר יורו אתכם הכה״ל וגו׳ (ע׳ מאמרי הכה״ל אות י״ט) , ובס׳ ויקרא י׳ ולהורות את ב״י וגו׳ , והאריך בענין זה בס׳ כ״י פל״ה ומ״א ע״ש , ואמר שם עוד וכל זה היה נוהג עד זמן שמואל הנביא אבל מן אז והלאה לא היתה התורה והחכמה דוקא ביד הכהנים בני לוי כו׳ והטעם כו׳ נראה שראה שמואל הנביא שהכהנים שבימיו כו׳ לא נהגו כשורה כו׳ על כן יסד להקת נביאים ר״ל חברת סופרים או מלמדים כו׳ ע״ש [ומ״ש בהערה לפס״ד שם שהכהנים היו מורים מה שבין אדם למקום אבל השופט והוא הדיין כו׳ בין אדם לחבירו כו׳ ומ״ש כל ריב וכל נגע פי׳ בספרי ריבי פרה וכו׳ ע״ש ולע״ק מבכורות (דל״ה סוף ע״ב) ובתוס׳ שם וע׳ יחזק׳ מ״ד כ״ג וכ״ד], וכ״כ בר״ם דה״מ להה״ג רז״פ ז״ל וז״ל הוראת התורה והמעשה כו׳ היתה בעצמותה וכפי מצות התורה ביד הכהנים אבל סרו מהר מן הדרך כו׳ לכן כאשר עמד אחרון השופטים הוא שמואל בקוראי שמו כו׳ הקים להקת בני נביאים אשר מהם תצא תורה והמה יורו דבר ה׳ עכ״ד (וע׳ זרבבל א׳ מן לד 169 ובד״ה 118 והלאה) , ונ״ל כי חז״ל רמזו קצת לענין זה בשומם דברים בפי שמואל בעודנו נער אשר יתנבר בהם לאחרית הימים , וז״ש בפי׳ א״ע כשראה שמואל דהוו מהדרי בתר כהן למשחט א״ל ל״ל לאהדורי כו׳ שחיטה בזר כשרה כו׳ מקבלה ואילך מצות כהונה כו׳ , ורומז בזה כי רק עבודת הקרבן המחויבת לכהן. נשארה להם לבדם אבל דברים הצריכים רק לימוד ובקיאות וכשרים בזרים אין להדר בתר כהן (ואף שהיתה גם השחיטה הכשרה בזרים לרוב בכהנים ולוים לפי שהם היו לרוב אומנים ומומחים ויודעים דיני השחיטה וכדומה ע׳ בהערה שאח״ז) וממילא כל דיני ההוראה אינם מסורים דוקא בידי הכהנים [וע׳ תמורה דט״ז ע״א] וע׳ רמב״ם ס״פ י״ג מה׳ שמיטה ויובל , וע״ז הקפיד עלי וא״ל „מורה הלכה בפני רבך את״ ר״ל שתחפוץ לקחת ההוראה מהמורים הכהנים בפניהם והבן דברי הכמים וחידותם , וז״ל הרז״פ עוד שם וגם בתחלת עת בית שני היתה משאת ההוראה על שכמי הכהנים כמאמר הנביא (יחז׳ מ״ד כ״ג וכ״ד) ואת עמי יורו וגו׳ [ע״ש בפי׳ הגר״א נרמזו שם כל סדרי המשנה קדשים טהרות וכו׳] אבל גם בפעם הזאת נתנו הכהנים כתף סוררת ושחתו ברית הלוי כאשר הוכיחם מלאכי גם היתה יד קצתם במעל כמבואר מספורי נחמי׳ עכ״ד וע״ש עוד , וע׳ רמב״ם פ״ד מה׳ סנהדרין ה״ב שמצוה להיות בסנהדרין כהנים ולוים כו׳ והוא מספרי שופטים קנ״ג ; ונראה כי בדבר התלוי בשעות נשאו העם עיניהם תמיד כלפי הכהנים מורי הדת כמ״ש חז״ל כהנים זריזים הם (ספ״ק דשבת) , ומצאנו במשנה (פ״א דפסחים מ״ה) שתי חלות של תודה פסולות מונחות על גג האצטבא (בהר הבית) כל זמן שמונחות (שתיהן) כל העם אוכלים (חמץ בע״פ) נטלה אחת מהן תולין לא אוכלין ולא שורפין נטלו שתיהן התחילו כל העם שורפין ע״כ , ובארו בגמרא שם (די״ב ע״ב) דדבר התלוי בשעות טעו אנשי ע״ש : ובזה הבינותי (לתלמידי בי״ם הרבנים בווילנא שנת ברי״ת) טעם המשנה הראשונה מש״ס מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן ע״כ , ובגמ׳ שם מכדי כהנים אימת קאכלי בתרומה משעת צה״כ ליתני צה״כ ⁖ מלתא אגב אורחא קמ״ל כו׳ וע״ש בתוס׳ שגם מלתא זו מפורש במשנה דנגעים אך רגילות של משניות לאשמעינן בקוצר אף למה שמפורש כבר ע״ש , והוא דבר פלא מאד שתולה המשנה תניא בדלא תניא ולאו כ״ע דיני גמירי דיני הכהנים והערב שמש ולא ידעו גם זמן ק״ש אם לא מכח הוכחה מקרא ובא השמש וטהר וממה שתולה זמן ק״ש בזה יבין לדעת גם זמן ק״ש גם זמן אכילת כהנים שהוא ביאת השמש וצה״כ ע״ש בגמרא , והי״ל להתנא יו״ם למתני סימן הניכר לכל ובפרט בראש הש״ס ובדבר הצריך לכל כעם ככהן ובפרט כי היא משנה דל״ל ומפורש במשנה במק״א — אמנם פשוטו של דבר לדעתי הוא כי לפי שזמן ק״ש הוא דבר התלוי בשעות והכל חייבים בה אפי׳ עם שבשדות , וע׳ מנחות (דל״ט ע״ב) ק״ש שחרית וערבית קיים לא ימוש כו׳ אסור לאומרו כו׳ מצוה לאומרו בפני ע״ה , וסימן של צה״כ אינו סימן הניכר ומבורר לכל כי ביום המעונן לא נראו כוכבים וגם בעינן שיתראו כוכבים קטנים או בינונים עכ״פ אבל גדולים לא מהני (ע׳ שו״ע ר״ס רל״ה) , על כן באה ההלכה במשנה ראשונה שיביטו העם אל הכהנים כי הכהנים זריזים

בתמעשיהם

במעשיהם ומכוונים השעה ועל פיהם יעשה העם , וכמו כן בק"ש של שחרית אמרו חז"ל במשנה דיומא (דל"ז ע"א) הילני המלכה עשתה נברשת של זהב על פתח היכל כו' ובגמרא שם תנא בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאות ממנה והכל יודעין שהגיע זמן ק"ש כו' אמר אביי לשאר עמא דבירושלים (הבאים בעזרה הוא סימן להודיע זמן ק"ש , רש"י) הרי ניתן סימן להעם להביט אל פתח ההיכל בזמן ק"ש ש"ש , ועד"ז בזמן ק"ש ש"ע להביט אל הכהנים , שוב נדפס ס' מג"ה ומצאתי כדברים האלה וז"ל (שער י"ג צד 179) הכלל כו' שמספר רב מאד מההלכות הנשקעות במשנתנו ובברייתות כו' נקבעו כו' מזמן קדמון מאד , למשל ההלכה הבאה ראשונה במשנתנו מאימתי כו' מי לא יודה שהגבלה זו הונחה למאוחר עכ"פ בעוד שלא חרב הבית והכהנים בתבורה וגראין במעשיהם להעם והיו הכהנים היודעים לחשוב השעות ועתותי שחר ונשף לכל תקופות השנה עכ"ל (וע' תוס' ב"ק דל"ד ע"ב דכמה משניות היו קודם רבי רק הוא סדרם , ואולי טעם הגמרא שאמרו מלתא אגב אורחא קמ"ל על שסידר רבי ההלכה הקדומה ולא אמר סתם נה"כ , וע' פרד"ס להר"י שוארץ דקמ"ג ע"ב והכרמל ב' צד קע"ט) .

הערה טז ולשיטתי זו שהפר הנז' בשמואל (וישחטו את הפר) הוא כעין פר המלואים , נוכל להבין קצת דרש חז"ל עה"פ הנז וישחטו וגו' ויביאו וגו' חזינהו שמואל דהוו מהדרי בתר כהן למשחט א"ל שחיטה בזר כשרה כו' ע"ש , ותמה הצל"ח ז"ל איך נשכח מכל הכהנים דבר השכיח ונוהג תמיד כו' ע"ש . וג"ל כי רק בפר זה חשבו שצריך כהן , וזה ע"פ האמור בפר המלואים לאהרן ובניו (שמות כ"ט י"א) ושחט את הפר וגו' ומפורש בת"כ שמשה עצמו שכהן בז' ימי המלואים הוא שוחט , וכ"כ בבאור הרמבמ"ן (ויקרא ח' ט"ו) ע"פ הת"כ (היה משה שוחט ואהרן רואה כו') דמש"ש „וישחט ויקח משה" שיעורו וישחט משה ויקח וגו' שבימי המלואים לא הורשה זר בשחיטה כו' ע"ש [אך הכלל שהניח הרמבמ"ן שם , וכן בר"פ ויקרא תוך באור הרנה"ו , וכ"כ אחריו המבאר לס' במדבר (י"ט י"ח) „שכן דרך לשה"ק בבוא ב' פעלים על פועל אחד שיזכיר הפועל אחר הפעל הב'" ע"כ , נהפוך הוא שדרך הפועל לבא לרוב בינתים , וכאשר העיר עליו המבאר לס' שמואל ב' (ז' י"ח וכ"א י"ב) שים סתירה גם משה ע"ש , ותמצא הכלל על נכון בתל"ע סי' של"ח , ומש"ש בתל"ע „ויסע אברם ויבא" הדפסתי בווילנא תר"ח „שלא נמצא" וראיתי להגיה „ויאהל אברם ויבא" (ברא' י"ג) : ועיין רש"י במדבר (י"א ד') וישובו ויבכו גם ב"י , שפי' וישובו גם ב"י ויבכו , וכעין זה יש במשנה ספ"ב דר"ה הלך ומצאו ר"ע מיצר שפי' הלך ר"ע ומצאו מיצר כמ"ש בתוי"ט מברייתא ע"ש] ולכן אפשר שחשבו כן גם בשמואל שכהן ישחט לפניו והורה הוא שזה לא נהג רק בז' ימי המלואים אבל מן אז והלאה מקבלה ואילך מצות כהונה : וע' ג"כ ויקרא (ט' ח') „ויקרב אהרן וגו' וישחט את עגל החטאת אשר לו" משמע הוא בעצמו (אך הרנה"ו פי' שם וישחט השוחט שכשרה בזר ע"ש) והוא עגל המלואים וביחזקאל במקומו פר (עיין אות ע') : ומצאנו דברים שהשחיטה בכהן דוקא , עיין יומא (דמ"ב ע"א) שחיטת פרה [פרה אדומה] ופרו [פר כה"ג של יוה"כ] רב ושמואל ח"א [שחיטת] פרה פסולה [בזר] ופרו כשרה , וח"א פרו פסולה ופרה כשרה , ועיין מנחות (די"ט ע"א) דלר"ש ילפינן שחיטה כשרה בזרים מן וסמך ושחט מה סמיכה בזרים כו' ופריך הש"ס אי מה סמיכה בבעלים אף שחיטה בבעלים כו' גלי רחמנא ביוה"כ ושחט את פר החטאת אשר לו מכלל דשחיטה בעלמא לא בעינן בעלים ע"כ , משמע לר"ש שחיטת פרו בזר פסולה (ע"ש בתוס' ד"ה ע"א) וגם כהן הדיוט זר אצלו (ע' ת"י ליומא שם) וכן בצפור מצורע (ויקרא י"ד ה') וצוה הכהן ושחט וגו' פליגי תנאי בספרי שם צווי בכהן ושחיטה בכל אדם דבר"י בר"י רבי אומר אף שחיטה בכהן (וכן הלכה) , עכ"פ במלואים מצאנו שמשה שחט (שהי' כהן) ולא הבעלים , ובמקום שהשחיטה כשרה בזר משמע שהבעלים היו שוחטים (אך לא לעכובא) וכ"פ הרנה"ו ריש ויקרא (א' ה') ושחט בעל הקרבן או הכהן ע"כ , וע' רש"י יומא (דכ"ז ע"א) ושחט והקריבו הכהנים ומדכתיב כהן בקבלה ובשחיטה לא כתיב מכלל דושחט אבעלים קאי וסמך ידו ושחט לימד על השחיטה שכשרה בזר כו' עכ"ל , ואפשר אם

הערה יח עיין רש"י מגילה (די"ד ע"א) בשם ס"ע מוגה את אלקנה מן מ"ח נביאים הנז' שם, וכ"כ רש"י עירובין (די"ח ע"ב) דאלקנה נביא הי' כו', וכת"י והובא ברש"י ריש שמואל צופים מתלמידי נביאיא וע"ש רד"ק, ובאג"ב פמ"ט וז"ל וכל מעשיו של אלקנה דומה לאברהם כו' נקרא איש כו' נביא כו' וז"ל זה אלקנה כו' מכפר על ישראל שנא' ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה מפסח לפסח כו' ונוטל שעיר עזים ומקריב חטאת על כל ישראל לקיים מ"ש משה יורו משפטיך ליעקב ע"כ כו' וצ"ע הנה מפורש זה שהקריב שעיר חטאת ומכפר כו' (ואיך הקריב בעצמו שלוי היה) והזבח שלמים היה, וממדרש זה סייעתא לפי' היש"ר (בחה"ק לד רש"ו) שפי' מימים ימימה מפסח לפסח כי לא מצאנו בתורה מימים ימימה רק אצל הפסח בשמות (י"ג י') ע"ש, אבל במד"ש (הובא בילקוט וגם ברד"ק) ויהי היום ריב"ל אמר זה יומו של עצרת וצ"ע, והמבאר פי' בשם מפרשים שהי' עולה לתקופת השנה וזהו חג האסיף עכ"ל [מג' הפירושים כוללים השלש רגלים], ובת"י עוד על מלת „אפרתי" גברא פליג חולק בקודשיא בטורא דבית אפרים „ונראה שרומז למ"ש אח"ז ויזבח אלקנה ותרגומו ודבח לשון זביחה בקרבנות (אבל זביחה לאכילה תרגומו וגכס ע' מתו') ונתן וגו' מנות, ות"י חולקין, ולשון מנה ומנות לרוב בחלקי הקדשים שלאכילה כמו מנות הכהנים (עמ"ש במאמרי הכה"ל ענף ו' אות ו' ובפנים למעלה אות כ"ח), ולחנה יתן מנה אחת אפים „חולק חד בחיר" וכן במד"ש מהו מנות חולקין והזבח קדש היה, ע"כ תרגם פליג חולק בקודשיא, וכעין לשון זה יש בת"א ויהי פ' ולערב יחלק שלל „וברמשא יהון מפלגין חולקיהון משאר קודשיא" ג"כ לשון חילוק הקדשים. ונראה כי לשון אפרתי פי' מלשון אוכלא דאפרת ריש ביצה שהוא לשון פרוד וחילוק לרש"י ותוס': ותרגם עוד „בטורא דבית אפרים" אולי היא נוסחא שני' למלת אפרתי, ובארתי כ"ז בהכרמל (שנה ח' נד ק"י) במאמרי גמרא ותרגום ומשם תדרשנו בס"ד.

ספר

עץ יהודה

מאמר

הכהנים הלוים

באור מאמר חז"ל בכ"ד מקומות נקראו כהנים לוים כו'

מאת

יהודה במוהר"ר יחיאל בעהאק

(איש ווילנא בהערסאן).

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת תרמ"ה לפ"ק

ЭЦЪ IЕГУДА.

О когенахъ и левитавъ.

Соч. Юделя Бегака.

1885.

Дозволено цензурою —. 6 Ноября 1884 г. Вильна.

ВИЛЬНА.
Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ домъ № 325/2631.

תוכן הענינים

תוכן הענינים

מאמר
הכהנים הלוים

והוא באור למאמר חכמינו ז"ל „בכ"ד מקומות נקראו **הכהנים לוים**" כפי שבינותי במקרא ושום שכל בדברי חז"ל. והנה לא ראיתי מי שקדמני בזה לבא אל מספר מפקד הכ"ד מקומות האלה ולבאר גם אם המספר כ"ד דוקא הוא בפי חז"ל במאמר הלז או לאו דוקא אלא מספר גזום והפלגה; על כן אמרתי אל ישוב ד"ך נכלם וה' אלהים יעזר לי!

ענף א

א) במס' חולין (דכ"ד ע"ב) כדריב"ל דאריב"ל בכ"ד מקומות נקראו כהנים לוים וזה אחד מהם והכהנים הלוים בני צדוק (יחזקאל מ"ד ט"ו), וכתב רש"י ז"ל צדוק כהן הוה וקרי להו לבניו לוים על שם שמשבט לוי הם ואני שמעתי לשון לוים שמשים כמו (במדבר י"ח) וילוו עליך וגו' עכ"ל, והמאמר הזה מריב"ל [שלד"ק היה תנא, ועי' תוי"ט סוף עוקצין ובתוס' סוטה (דל"ט ע"א), ועי' תוס' חולין (דצ"ז ע"א) דהלכה כריב"ל בכל מקום (ותוס' ע"ז דל"ה ע"א), ועי' שה"ג ביד מלאכי תקע"ב] נראה כמוסכם ומקובל גם בפי התנאים הקודמים לו וגם לשל אחריו, כי בחולין שם אמרוהו בטעמא דרבי, אר"ה מ"ט דרבי כדריב"ל כו', ביבמות (דפ"ו ע"ב) גבי פלוגתא דר"ע וראב"ע ואידך (ראב"ע) כדריב"ל כו' ור"ע הכא לא מצית אמרת כו', ומשמע דגם ר"ע מודה כן אלא דהכא לא מצית אמרת (וע"ש רש"י ומהרש"א דפ"ו ע"א ד"ה מכלל כו'), ועיין ג"כ ירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ג וה' [ויבואר להלן בס"ד] וגם בירושלמי יבמות פ"י ה"א [ועיין להלן אות ל"א], וכן בבכורות (דף ד' ע"א) סתמא דהש"ס לאביי ורבא ורב ספרא ע"ש (וכ"ה בשאילתות סי' קי"ח וע"ש); בתמיד (דכ"ז ע"א) על המשנה דרפ"א דמדות בג' מקומות כו' והא הכא לוים הוא דכתיב כדריב"ל כו' [וכן מצאתי אח"ז בס' מרגניתא טבא לאחד גדול על ספר המצות להרמב"ם ז"ל שרש ג' (ואביאהו עוד) וז"ל ומצינו דהש"ס נקט לעיקר כריב"ל ביבמות כו' ומדפריך הש"ס לר"ע ומדמשני דהכא לא מצית אמרת הכי ש"מ דתפיס לעיקר שיטתיה דריב"ל כו' וכ"מ בחולין כו' ש"מ דהא דריב"ל הלכתא היא כו' עכ"ל וע"ש].

ב) אולם ראיתי ברש"י ז"ל בפי' לס' יהושע (ג' ג') כתב וז"ל הכהנים הלוים לפי שיצאו כלם מלוי אבי עמרם נקראו לוים כמו שפירשו רבותינו בבראשית רבה במ"ה מקומות נקראו הכהנים לוים וזה טעמו של דבר מ"ר עכ"ל רש"י ז"ל, ולא מצאתי זה

בב"ר ולא בשאר הלקי המד"ר (כ"א בגמרות הנ"ל) על כן בל"ם חלה בו יד השבוש בלשון רש"י ז"ל, וי"ל כי גם במ"ה ט"ס הוא וצ"ל בב"ד, וקצת נ"ל להגיה ברש"י בכמה מקומות תחת במ"ה, ולפלא מצאתי כלשון הזה בק"ן על הרא"ש ספ"ג דנדרים אות נ"א וז"ל אע"ג דבכמה מקומות כהנים נקראו לוים כמ"ש רש"י ביהושע ג' עכ"ל הק"ן משמע שקרא ברש"י בכמה מקומות לא במ"ה (ועיין מ"ש להלן מלשון הרמב"ם ז"ל בריש מדות במקומות רבים כו').

ג) אח"ז מצאתי בחוברת אוצר חכמה (ב' צד י"ז) בשם הרב „לעווינזאהן" אב"ד דשטאקהאלם שכתב וז"ל, ברש"י יהושע ג' הנוסחאות שונות והצד השוה שבכלם שמשובשות הנה, במהדורא אחת קריתי במ"ה מקומות נקראו כהנים לוים, „בשנית קריתי במ"ח מקומות, בשלישית בכ"ז מקומות, אבל הנוסחא הישרה היא בכ"ד מקומות (עי' חולין וכו' וכו') עכ"ל הרה"ח הנ"ל, וכעין זה כתבו על המאמר בדחז"ל שהזהירה תורה על הגר כו' שי"נ במ"ח מקומות וי"נ בכ"ד וי"נ בכ"א מקומות (עיין הצופה להמגיד טו צד קצ"ח) ועיין אח"ז ציון י"ב.

ד) והנה המספר כ"ד בפי ריב"ל היה נראה שתופש אך מספר גזום [ואפשר כן גם להנו"ס במ"ה או במ"ח שברש"י דיהושע] והכוונה בהרבה מקומות ומביא אחד מהם לראיה ולדוגמא והכהנים הלוים בני צדוק [וכלשון הרמב"ם ז"ל שאביא להלן „במקומות רבים" וכלשון הק"ן שהבאתי בשם רש"י ז"ל דבכמה מקומות]; כי מצאנו הרבה מאד את המספר הזה כ"ד (וגם כפלו מ"ח) בפי חז"ל לגוזמא בעלמא (וגם בפי ריב"ל עצמו בעל המאמר שלפנינו כאשר יבואר אח"ז), ואזכיר קצתם לדוגמא: באיכה רבתי (א' ב') כ"ד פלטיות היו בירושלם וכל פו"פ כ"ד מבואות כו' כ"ד שווקים כו' כ"ד שקקים כו' כ"ד חצרות כו' כ"ד בתים כו' וכתב ביפ"ע אולי בחרו לעשות במספר כ"ד כנגד כ"ד סה"ק כו' אבל קרוב יותר לומר כי המספר לאו דוקא הוא עכ"ל. ובתוספתא ריש ברכות (ואיכ"ר ב' כ"ד) [השעה אחד מכ"ד ביום] העונה אחד מכ"ד בשעה והעת אחד מכ"ד בעונה והרגע אחד מכ"ד בעת [נמצאו 13824 רגעים בשעה. וכן הגיה ר"ת בסה"י שלו הא דברכות (ד"ז ע"א) וע"ז (ד"ד ע"א) שצ"ל אחד מרבוא וג"א וח' מאות וכ"ד], עוד באיכ"ר (ב' ד') ר"י הוה דרש שתין אפין בבלעה וגו' ורבי הוה דרש כ"ד אפין כו', ב"ק כתב על בית גננא דרבי כ"ד אלפין רבואין דינרין כו' (עי' נדרים ד"נ ע"ב), בירושלמי פ"ק דסנהדרין ה"ב מעשה בכ"ד קריות של בית רבי כו', בפ' הרואה (דנ"ה ע"א) כ"ד בה"ב כו', ושם (ע"ב) כ"ד פותרי חלומות היו בירושלים כו'. בתענית (ד"ח ע"א) ראב"ע מסדר מתניתין כ"ד זמנין כנגד תנ"ך ע"ב, וכתב המהרש"א בחא"ג כנגד כ"ד תנ"ך אין כאן טעם מבורר עכ"ל, וע' סנהדרין (דק"ב ע"א) אין לך כו' שאין בה אחד מכ"ד בהכרע כו' פי' רש"י לאו דוקא אלא כלומר דבר מועט עכ"ל, וכ"מ ירושלמי תענית פ"ד ה"ח ולקח טוב תשא ל"ב ל"ד ע"ש (ועוד בסנהדרין שם לאחר כ"ד דורות מונה רש"י ז"ל המספר כ"ד מכוון); ועי' ב"ב (דצ"ג ע"ב) מקבל עליו רובע לסאה כו' פי' רובע הקב שהוא אחד מכ"ד לסאה (עי' חו"מ ר"ס רכ"ט) וכן שם (דק"ג ע"ב) אפי' פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה כו' (בחו"מ סי' רי"ח ס"ח ואם פיחת מהמדה אחד מכ"ד כו'), ועי' במד"ר בלק פ"כ כמו שמנכה א' מכ"ד לסאה. ובמ"כ שם כ"ד פעמים כ"ד אלף כו' ע"ש אף שהמספר בלתי

מכוון כ"ב תפשו מספר הכ"ד, וע' כלאים (פ"ב מ"א וכ') כל שיש בו רובע [שהוא א' מכ"ד לסאה] ומיעט כו' אחד מכ"ד בנופל לבית סאה כו' (ועי' ב"ב רצ"ד ע"א), ובמשנה (ז' חלה פ"ב) שיעור החלה אחד מכ"ד [ועי' להלן מספר מ"ח] (איסר א' מכ"ד בדינר, ועי' קדושין די"ב ע"א ועי' פ"ד מ"ה דב"מ) הקלבון מעה כסף (א' מכ"ד בסלע) דר"מ, והכ"א חצי (א' ממ"ח) ספ"א דשקלים [והחצי הוא חלק כ"ד ממחצית השקל], כ"ד מיני ארזים (תוס' ר"ה כ"ג א' בשם ירושלמי) עי' ירושלמי ספ"ז דכתובות (וב"ר ר"פ ט"ו ושמ"ר ס"פ תרומה). כ"ד מיני שחין (ויק"ר פי"ט), כ"ד (ברכות) דתעניתא כנגד מי כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה כו' (פ' תפ"ה וע"ש רש"י וב"ר"פ ב"מ ובמ"ק ד"ט שמונה מספר הכ"ד רננות ועי' במד"ר פי"ד ס"ב). כ"ד ראשי אברים (קדושין כ"ה), כ"ד אברים באדם כו' (נגעים פ"ו), ועל פסוק ככלתו (שמות ל"א י"ח) דרשה מה כלה מקושטת בכ"ד קישוטין (המנוים בישעיה) אף ת"ח כו' בכ"ד ספרים, וכן השבת שנקראת כלה כ"ד פרקים במס' שבת (תנחומא תשא סי' ט"ז ע"ש רב"ח), בב"ר ר"פ י"ה משקעטה [לחוה] בכ"ד מיני תכשיטין כו' (כס' ישעיה), בת"ש לאסתר (בכסא שלמה) וכ"ד גפנין דדהבא. (שמ"ר ספ"ט) כ"ד ימים היה מתרה כו' (ועקרו כ"ג ע"ש מפרשים), ועי' ר"ה (דף כ"ד ע"ב) כ"ד שעי מכסי סיהרא ועי' לח"מ להרמב"ם ה' קה"ה פ"א, ועי' ס' נחמד ונעים סי' צ"ו טעם למה חלקו החכמים מדת היום הטבעי (מע"ל) לכ"ד חלקים ע"ש [מספר האותיות האלפא ביתא של היונים מן אלפא עד אמעגא שהמה כ"ד אותיות כו' (אבנים או סמנים היו להם למספר אלפא הוא אחד ביתא שנים כו') עי' שרשי לבנון צד רפ"א], הרי תראה איך שגור היה מספר הכ"ד בפי חז"ל הרבה דוקא והרבה לאו דוקא. ועי' רב אלפס פ' יה"כ (ואחריו הרא"ש שם) כ"ד דברים מעכבים את התשובה ואלו הן כו', וכתב הר"ן שם לא ידעתי היכן היא שנויה והרמב"ם ז"ל האריך לתת טעם לכל דבר ודבר בפ"ד מהלכות תשובה ע"ע עכ"ל, וע"ש בכ"מ שכתב ג"כ יגענו ותפשנו ולא מצאנו בברייתות כו', ובס' מגדול עוז שם והילוק כ"ד דברים ליקטם בתלמיד ע"כ, והנה הרמב"ם ז"ל באותו הפרק חלקם למדרגות שונות: א) ארבע מהן עון גדול כו', ב) ומהם ה' דברים כו', ג) ה' דברים כו', ד) מהם ה"ד כו', ה) ה"ד כו' ע"ש, והמתבונן היטב יראה שהרבה גופי תורה ומדות חז"ל נכללים בכ"ד דברים אלה ויוכלו להתחלק גם באופן פחות או יותר על כ"ד אך דקדקו חכמים להעמידם על מספר הכ"ד מספר המורגל וגזום להוראת הרבוי (עיין עד"ז להלן אות ה' על מאמר ריב"ל בכ"ד מקומות ב"ד מנדין כו' בשם הרמב"ם והכ"מ), וכן תתבונן בדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות תשובה שטרה ומנה האנשים שאין להם חלק לעוה"ב עד מספר כ"ד, וז"ל (בה"ו) ואלו שאין להם חלק לעוה"ב כו' חמשה כו' שלשה כו' עד (הי"ד) כל או"א מ ע ש ר י ם ו א ר ב ע ה אנשים אלו שמנינו אע"פ כו' ע"ש, וע"ש בכ"מ שדקדק עוד על קצת שלא מנה (ועי' ג"כ בספר מוסר השכל להרב המ"מ דמתא ווילנא בלשון הכמים שהתפלא למה לא חשב הרמב"ם ג"ע כו' ע"ש, וי"ל ג"כ), עכ"פ נראה דמספר הכ"ד נקיט ואזיל (וברמב"ם בהקדמה לס' זרעים ובדור ארצינו כו' הוא כדור שיש בהקיפו כ"ד אלף מיל כו'): וכן נזכר מ ס פ ר ה כ " ד ב ע נ י נ י כ ה ו נ ה ועבודת המקדש, כ"ד מתנות כהונה (חולין קל"ג ועי' אבות פ"ו), כ"ד משמרות כהונה (עי' נחמיה י"ב) וכ"ד משמרות לויה (עי' דה"א כ"ד וכ"ה) [וכל משמר י"ב איש, ע"ש כ"ה ז' ברד"ק ובאור], בכ"ד מקומות שמרו המקדש כמ"ש בדה"א

כ"ו

(כ"ו י"ז וי"ח) עי' תמיד דכ"ז ע"א וריש מס' מדות ולהלן אות ל"ד, וז"ל המבאר שם (כ"ד ל"א) לעמת אחיהם וגו' כ"ד משמרות לוים היו (למעלה פר' כ"ג תמצאם בשלמותם) והם לעמת כ"ד משמרות הכהנים כו', ושם (כ"ו י"ט) אלה מחלקות השוערים וגו' במספרם הם כ"ד כמו שאר אחיהם הכהנים והלוים כו' ע"ש, וגם היו כ"ד משמרות של ישראל (עי' ר"פ בתרא דתענית). כ"ד מעמדות כנגד כ"ד משמרות (תענית כו), במד"ר פי"ד מה המשמרות כ"ד אף המסמרים כ"ד ע"ש (עה"פ וכמסמרות נטועים), ועי' ירושלמי סוף סוכה (ותענית פ"ד ה"ב) טעם להכ"ד משמרות שיסד דוד ושמואל באמונתם (דה"א ט') אומנות גדולה היתה שם שאין משמר נוטל ושונה כו' ולעשות אותם כ"ג לית יכול, ע"ש החשבון בפ"מ ועוד באור נחמד בס' יבקש רצון פי' למדרש שו"ט תהלים (לבוב אשי"ש) מזמור א' (וע"ש עוד רמזים למספר כ"ד), וכ"ד טבעות היו במקדש טבעת מיוחד לכל משמר (עי' סוף מדות וסוף סוכה) ומקום הטבעות כ"ד אמות, וכ"ד הלונות בבית החליפות לכ"ד המשמרות (רש"י יומא דל"ו ע"א), כ"ד על כ"ד מקום המערכה (מדות רפ"ג), ועי' יחזקאל מ"ג ט"ז; פר קרב בכ"ד (יומא פ"ב מ"ז). כ"ד חוטין על כל נימא ונימא של הפרכת (שקלים פ"ח מ"ה) יחד כ"ד כפלים לחוט (רש"י תרומה כ"ו א' ועי' יומא דע"ב ע"ב) [ואולי רמז רמזו למספרים אלה כמספר כ"ד מקומות שנקראו הכהנים לוים, ע"ד הרמז האמור בירושלמי על צ"ג כלי כסף וכלי זהב שהיו במקדש כנגד צ"ג אזכרות שבס' חגי (זכריה) ומלאכי, או פ"ג אזכרות כנגד פ"ג חתומים שבס' נחמיה י' כמובא בתוי"ט תמיד פ"ג מ"ד ע"ש, ל"ט מלאכות ש"ש כמספר מלאכה שבתורה או כנגד מ' חסר א' פעם עבודה ומלאכה שכתוב במשכן עי' בבלי שבת (דף מ"ט ע"ב) וירושלמי פ' כלל גדול ועי' מגילה (דכ"ג ע"ב) ובקרקעות תשעה וכהן כו' מנה"מ אמר שמואל עשרה כהנים כתובים בפרשה כו' ובתוס' שם ק"ל אמאי לא בעי י"א כו' ועי' תוי"ט פ"ק דסנהדרין, וע' תוי"ט פ"ה מ"ב דסוכה של ק"ב לוג].

ה) וגם במקראות יש מסגלת מספר הכ"ד (מלבד חלוקת המשמורות שזכרתי) ברה"א (כ"ז) מחלקות ב"י לי"ב חדשי השנה בכל חדש עשרים וארבעה אלף ע"ש, וע"ש ברש"י פ"א אע"פ שהיו ישראל יותר מי"ב פעמים כ"ד אלף כו', והתבונן גם בנבואת חגי וזכריה; (חגי א' ט"ו) ביום כ"ד לחדש. (שם ב' י') בכ"ד לתשיעי וגו' (כסליו) היה דבר ה' ביד חגי וגו'. (שם י"ח) מיום כ"ד לתשיעי וגו' שימו לבבכם. (שם כ') ויהי דבר ה' שנית אל חגי בכ"ד לחדש; (זכריה א' ז') ביום כ"ד לעשתי עשר וגו' שבט וגו' היה דבר ה' אל זכרי' [ועי' ר"ה ד"ג ע"ב כי לדריוש זה מנו מניסן כמלכי ישראל לא מתשרי כאו"ה ולכן החדשים ו' ז' וט' בחגי וי"ב בזכריה א' היו כולם בשנת שתים לדריוש והבן]. עוד בדניאל (י' ד') וביום כ"ד לחודש הראשון (מראה דניאל); ועוד בנחמיה (ט' א') וביום כ"ד לחדש הזה נאספו וגו' [ובמאמרי טוב טעם הנדפס בהכרמל (תרכ"ד 3) כתבתי מדוע בכ"ד לחדש לפי שעבר החג כולו עד יום כ"ג שהוא א"ח ע"ש]; ועי' בא"ח לזכרי' (י"א י"ב) לידידי הרב האר"ם ז"ל וז"ל; ועתה קורא מבין לך נא אל ס' דה"א ה' ותספור ותמנה שם את הכה"ג אשר הוא חושב שם ממשה ואהרן (כי גם משה שמש בכה"ג וכו') עד יהוצדק אשר הלך בגולה ותמצא שהם כ"ד במספר כו' עכ"ל (ועי' במדבר ז' פ"ח כ"ד פרים וגו') וברבינו בחיי שם וסו"פ כנגד כו' והוא כ"ד שמות כו', ע"פ סוד ע"ש).

ועתה

ז) ועתה תראה שכן דרכו של ריב"ל עצמו (בעל המאמר שלפנינו) לאחז במספר הכ"ד [וכבר כתבו התוס' בריש כתובות (ד"ב ע"ב ד"ה פשיט כו') וכל אמורא היה תופש לשונו כו'], בפסחים (ד"ג ע"ב) מ"ט אריב"ל כ"ד תעניות ישבו אנשי כנה"ג כו' (בחא"ג שם כנגד כ"ד משמר כו'); בע"ז (דכ"ה ע"א) וכמה אריב"ל כ"ד שעי כו' רשב"ן אומר מ"ח ע"ש; בויק"ר פל"ד אר"ס בשם ריב"ל לעולם אל תהי מצות עני קלה בעיניך שהפסדה כ"ד קללות ושכרה כ"ד ברכות; ירושלמי (פ"ג דר"ה ה"ד) ויתפללו לפניו כ"ד כו' פי' הק"ע ריב"ל צוה שיתפללו לפניו בת"צ כ"ד ברכות; בספ"ק דמגלה (דט"ו ע"ב) והעמידו על י"ב וא"ל על י"ו וא"ל על כ"ד במתניתא תנא על ס' ע"ב, וכי תעיין הגוס' בע"י נראה שהדעה כ"ד היא דעת ריב"ל רק שם הגרסא כ"ה או כ"ח ונראה ט"ס (כי המספרים כולם שם ממספרים הגוזמיים, תריסר, שיתסר, כ"ד, שתין, ולא כ"ה וכ"ח) וע"ש חא"ג. באיכה רבתי (ג' ו') ואתקבל גבי ריב"ל אייתי קמי' כ"ד תבשילין א"ל בשבתא מה אתון עבדין כפלין להון (בשבת עושין מ"ח, ע"כ) כו'.

ח) ועיין פ"ק דתענית (ד"ה ע"א) כי שתים רעות עשו עמי תרתין הוא דהוו כ"ד שביקי להו א"ל הכי א"ר יוחנן כו', ופרש"י בפרשה התשפוט כ"ד עברות שעברו, ל"א שעברו על כ"ד ספרים ע"כ (ובחא"ג שם להגיר' בס' כ"ב שביקי להו כ"ב אותיות התורה ע"ש), ועיין ערוך ערך עשר (בסי"ן) סופר ומונה ג"ב הני כ"ד עברות המפורשות בס' יחזקאל [ועי' פי' הרז"ו לויק"ר פל"ג סי' ב'] ולבסוף סיים הערוך וז"ל ויש שאומרים דהני כ"ד דקאמר לאו דוקא האי מנינא אלא כו' בלשון הבאי וגוזמא כו' רגילי רבנן במאי דנפישי למימר כ"ד כו' כי ההיא (דב"מ דפ"ה) כ"ד קושי' כ"ד פירוקי כו' (כתובות ספ"ז) כ"ד מוכי שחין כו' עכ"ל הערוך, והנה במד"ר תשא פמ"ב מיוחסת דרשה כזו בשם ריב"ל משל דב' מרגליות כו' כי שתים רעות וכו' ויתר על כ"ב כו' כמ"ש בפירושים שם (הרד"ל והרש"ש) על כ"ד עברות שבספר' יחזקאל.

ח) ויותר קרוב ללשון וענין שלפנינו בכ"ד מקומות כו'. הוא מאמר ריב"ל בברכות (די"ט ע"א); ואריב"ל בכ"ד מקומות ב"ד מנדין על כבוד הרב וכולן שנינו במשנתינו א"ל ר"א היכא? א"ל לכי תשכח, נפק דק ואשכח תלת כו' אלא בכ"ד מקומות היכא משכחת לה, ריב"ל מדמי מלתא למלתא ור"א לא מדמה מלתא למלתא ע"כ, הרי טרח ריב"ל להביא הענין תחת מספר הכ"ד (אף אם אין דומים כ"כ, ע"ש רש"י ד"ה מדמה מלתא למלתא כל מקום כו' אומר ראוי היה כאן נדוי ע"ש), ויותר קרוב היה לומר שכוונת ריב"ל בתחלה היה ע"ד גוזמא בהרבה מקומות כמ"ש בהערוך הנ"ל רגילי רבנן במאי דנפישי לומר כ"ד כו', אך כששאלו ר"א היכא? כמבין המספר כ"ד מכוון או עכ"פ קרוב למספר הלז, השיבו ריב"ל לכי תשכח; והנה אם היה מוצא עכ"פ עד עשרים וכדומה יתכן היה אולי המספר כ"ד דרך גוזמא, אך הוא נפק דק ולא אשכח רק תלת. וע"ז שואל הש"ס אלא בכ"ד מקומות היכא משכחת לה כו'. ועיין ירושלמי פ' ואלו מגלחין (ה"א) ריב"ל שלח כו' שעל כ"ד דברים מנדין וזה אחד מהם וכל אשר לא יבא כו' אית סגין מנהון מבדרין במתניתא (יש הרבה מהם מן כ"ד דברים שהן מפוזרין במשניות. ק"ע), והרמב"ם ז"ל בספ"ו מת"ת מונה מספר הכ"ד, ואחריו הטור וב"י ושו"ע יו"ד סי' של"ד, וע"ש בראב"ד שיש אחרים הרבה. וכן הביא בב"מ ובב"י עוד הרבה

הרבה, וכתב שאין תפיסה להרמב"ם ז"ל דכי דייקת בהו הוו בכלל כ"ד ע"ש (עיין ער"ז למעלה אות ד' על המאמר כ"ד דברים המעכבים את התשובה כו') אף שכוונת ריב"ל בראשונה היה נראה לאו דוקא בכ"ד. (ועי' חולין דס"ג ע"א כ"ד עופות טמאים הם כו' כ"ב הוו כו' כ"ו הוו כו' ע"ש שטרח הש"ס להעמידם על כ"ד מרבויי דלמינו ולמינהו, והרמב"ם ז"ל טרח ומונה אותן אחת לאחת בפ"א מהלכות מאכלות אסורות הי"ד) [ועיין אח"ז מספר גוזמא בלשון חז"ל לדינא].

ט) ועוד דוגמא למאמר בכ"ד מקומות כו' (אשר גם שם יש לחקור אם דוקא כ"ד או לאו דוקא), למדתי בתוספתא דעדיות פ"ב ה"ב, וז"ל, כ"ד דברים מקולי ב"ש וחומרי ב"ה בש"א אין אדם מדיר כו' את בנו בנזיר כו' [ואינו מונה רק אחדים וסומך על המשניות דעדיות פ"ד וה'] ; ובירושלמי סוטה ספ"ג ונזיר פ"ד ה"ו ר' יוחנן בשם ר' מאיר כ"ד דברים מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה וזה אחד מהם בש"א אין אדם מדיר את בנו בנזיר ובה"א מדיר כו' (ובתוספתא הלשון צריך תקון קצת), והנה מקולי ב"ש וחומרי ב"ה מפורשים בסתמי משניות פ"ד דעדיות וסופר ומונה בפי' הראב"ד ז"ל שם בסוה"פ כ"ג במספר זה הפרק, והא דבש"א אין אדם מדיר את בנו בנזיר כו' הבלתי מבואר במשנה שם (והביאו הראב"ד מתוספתא וירושלמי נזיר הנ"ל) סוכם הראב"ד למספר כ"ד. וא"כ צ"ל שבמשניות פ"ד דעדיות תני ושייר, וק"ל מירושלמי פאה פ"ו ה"ב ורפ"ח דכתובות ר' פינחס בעי קומי ר' יוסי ולמה לא תניתתה [הא דהאשה שנפלו לה נכסים משנארסה כו'] מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה [בפ"ד דעדיות, פ"מ] א"ל לא אתינן מיתני אלא דבר חמור משני הצדדים כו' [הובא בראב"ד ספ"ד דעדיות וט"ס שם פרק האשה שנתארמלה וצ"ל האשה שנפלו] הרי דאין דעת הירושלמי לומר תני ושייר וא"כ קשה שלא חשבה סתם המשנה (שהיא ר"מ) הא דאין אדם מדיר כו' והראב"ד ז"ל לא העיר ע"ז אף שהביאם יחד. וי"ל דקושית ר' פנחס בירושלמי הנ"ל הוא שלא נשנה הא דהאשה שנפלו כו' בשום מקום מקולי ב"ש. וגם במספר כ"ד של ר"מ לא נכללה שיש כ"ד זולת זה דהאשה שנפלו, ואח"ז ראיתי בקול הרמ"ז שמביא עוד מקולי ב"ש וחומרי ב"ה מאהלות פי"א (מ"ד ה' ו') וכתב שלא יתכן לומר תני ושייר ע"פ המשמע מתוס' מו"ק (ד"ג ע"ב) עד עצרת כו', ולא נשנו הבא דמהר טעמא הוא ממ"ש בסוה"פ באדם נתון תחת הסדק כו' ע"ש [ובתפא"י כתב לתמו שתני ושייר הך דאהלות ולא זכר את הרמ"ז]. ועוד ראיתי בירושלמי שבת פ"ז ה"ב וביצה פ"ק ה"ג את אמרת דא מילתא ולא כן א"ר יוחנן דברי ר"מ כ"ד דברים מקולי ב"ש כו' וזה חד מהם [השוחט חיה ועוף ביו"ט בש"א יחפור בדקר כו'] נימר כ"ג כו' ע"ש, ומשמע דמספר כ"ד דוקא (ואולי עיקר הקושי' משום דהא דהשוחט חיה ועוף כו' מפורש הוא בפ"ד דעדיות מקולי ב"ש וכו' וסתמה ר"מ במנין הכ"ד, אבל בלא"ה יש למצא אחרת תחתיה כי עוד טובא איכא לשארי תנאים כמו שיבואר) ; ועוד בפ"ה דעדיות ר' יהודה אומר ו' דברים מקולי ב"ש כו' ר' יוסי אומר ו"ד כו' רי"ש אומר ג"ד כו' רא"א ב"ד כו', וכתב הראב"ד דאינהו מוסיפין על אלה שבפרק ד' אבל מי ששנה פ"ד פליג על אלה שבפ"ה וס"ל דבהם ב"ש לחומרא ע"ש (והובא בתוי"ט שם) [וגם בשירי קרבן לירושלמי נזיר שם, אך מה שמונה הלצו כו' אינו מן המנין שזה ב"ש לחומרא וכ"כ במנחת בכורים על התוס'], וכ"כ רש"י ז"ל בחולין (דק"ד ע"א) וז"ל ר' יוסי אומר ו' דברים כו' יש אחרות הרבה אך באלו ו' לא היו מודים לו חביריו שיהיו ב"ש מקילין וב"ה

מחמירין

מחמירין עכ"ל . ועוד ברש"י שבת דע"ז ע"א (והובא בתוי"ט רפ"ה דעדיות) ר' יהודה אומר ו' דברים מקולי כו' לאו דאיכא הני ותו לא דאכתי טובא איכא אלא כשנכנסו לכרם ביבנה והעידו כאו"א על אותו שבידו במסכת עדיות העיד ר' יהודה על אלו עכ"ל ; ועוד בירושלמי עירובין פ"ו ה"ד (לענין ביטול רשות) דלכן (דאל"כ) היא מקולי ב"ש כו' (ואמאי לא קחשיב לה בעדיות, פ"מ), וכן בירושלמי יומא פ"ח ה"ב (לענין מלא לוגמיו), וכן בבבלי שם (דף פ' ע"א) א"כ הו"ל מקולי ב"ש כו' (וליתניי' במס' עדיות כו' שכולן שנויות שם, רש"י) ; בירושלמי יבמות (פ"ו ה"ו) בש"א שני זכרים כו' מקולין ב"ש כו' (ואמאי לא חשיב לה בעדיות, פ"מ) ; ועוד בבבלי זבחים דל"ח ע"ב (לענין פגול) ליתניי' גבי קולי ב"ש כו' (שכולן נסדרו במס' עדיות, רש"י) וע"ש בתוס' בשם התוספתא ארבע"י דבר זה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה, עוד בחולין דנ"ב ע"ב (לענין טרפה) מקולי ב"ש כו' (ופרש"י בעדיות דקחשיב התם כל קולי ב"ש וחומרי ב"ה), עוד שם דק"ה ע"א (לענין בשר אחר גבינה) הו"ל מקולי ב"ש כו' ; עוד בבכורות ד"ל ע"ב (לענין דברי חבירות) א"כ הו"ל מקולי ב"ש כו' פרש"י ולתנייה כו' במס' עדיות דאמרינן ששה דברים מקולי ב"ש ואם איתא ליתני הא עכ"ל, וששה דברים הם ברפ"ה דעדיות (אבל בפ"ד מנוין כ"ג או כ"ד דברים), ונראה שרש"י כתב כן לפי גרסתו שם להלן (דל"ח ע"א) ולר"מ מי ניחא הו"ל מקולי ב"ש כו' ואנן דתנן תנן ודלא תנן לא תנן, וגירסת רש"י ואנן שית תנן בעדיות (רפ"ה) ששה דברים כו' שב לא תנן עכ"ל, וכן בערכין (דכ"ז ע"ב) וליתניי' גבי קולי ב"ש כו' פרש"י ששה דברים מקולי ב"ש כו', ומצאתי שהעיר שם בחי' הרש"ש וז"ל צ"ע שהרי כ"ג דברים מנוין בפ"ד כו' ודפ"ה מוסיפין כו' ע"ש, ותגדל התמיה לע"ד על גרסת רש"י ופירושו ואנן שית תנן כו', שהרי קושית הש"ס ולר' מאיר מי ניחא כו', וסתמי המשניות בפ"ד דעדיות אליבא דר"מ שא"ר יוחנן משמו כ"ד דברים כו', והוא חולק על ר' יהודה ור' יוסי שמוסיפין בפ"ה כל אחד ששה דברים כו', והו"ל לפרש הקושי' מפ"ד לא מפ"ה ששה דברים כו' (וי"ל קצת שהקושי' מאלה התנאים שמוסיפין והולכין על השנוי בפ"ד דעדיות ולא הוסיפו מאלה הנזכרים בבבלי וירושלמי המקומות הנ"ל) וז"ש רש"י שכולן נסדרו במס' עדיות או דקחשיב התם כל קולי ב"ש, ור"ל בשני הפרקים. ומלבד זה בפ"ד לא נזכר לשון מנין כ"ג או כ"ד וי"ל שתני ושייר משא"כ בדברי ר"מ שאר"י משמו כ"ד תסוב הקושי' וליתני' כו'. מכל הלין נראה שמספר כ"ד שאר"י משום ר"מ דוקא הוא, לא פחות (בקושית הירושלמי ונימר כ"ג) ולא יותר (בקושית הש"ס בבלי וירושלמי ליתנייה גבי קולי ב"ש כו'), ובמשניות פ"ד דעדיות יש לכוון מספר כ"ד (אם נחשוב הא דמשנה ה' לשנים), ואם נוסיף הא דאין אדם מדיר שאמר הירושלמי „וזה חד מנהון" וכן הא דאהלות שם, יהיה יותר ; ומצאתי דברים בס' יד מלאכי באות ק' קולי ב"ש כו' מסי' תקל"ב והלאה ע"ש היטב, ואכמ"ל עוד רק להעיר את המעיין כי אף שיתכן שמספר כ"ד בדברי ר' מאיר סימנא בעלמא ולאו דוקא מכוון אלא מעלה מטה, בכל זאת הש"ס (בבלי וירושלמי) דקדקו על המספר הזה ופריך ונימר כ"ג או ולמה לא תניתוה כמבואר וצע"ק.

י) ומצאנו מספר כ"ד גם לריש לקיש, עי' מנחות (דצ"ג ע"ב) אקשי ליה (ר"ל לר"א) כ"ד ידיו כו' ובא הרב מלבי"ם [זצ"ל] למנין בפי' הת"כ אחרי סי' נ"ב ואמר שמנין כ"ד דוקא, אף שי"ל שהוא דרך גוזמא ור"ל שהרבה ידיו יש (כי על מספר הב"ד

הכ"ד יש לגמגם) וכאשר מצאנו אצל ר"ל עצמו כ"ד קושיא כ"ד פירוקי (דב"מ דפ"ד) שהבאתי בשם הערוך, וז"ל התורת חיים בב"מ שם: כ"ד קושייתא וכו' לאו דוקא אלא גוזמא נקט והכי אורחא דש"ס כדאיתא בסוף המדיר כ"ד מוכי שחין כו' ובפ' ב"מ [שבת דל"ג ע"ב] נמי קאמר מעיקרא כי הוה מקשה רשב"י קושי' הוה מפרק לי' רפב"י תריסר פירוקי לסוף כי הוה מקשה רפב"י קושי' הוה מפרק לי' רשב"י כ"ד פירוקי והא דנקט מתחילה תריסר פירוקי לאשמעינן דלבסוף נעשה רשב"י גדול ממנו כפלים כו' ובמדרש איכה רבה נמי נקט מספר כ"ד כו' [שהבאתי] עכ"ד, ואולי רומז בב"מ שם כ"ד קושי' ע"ד דאקשי' לי' כ"ד ידיו והיה דרכו להקשות במספר הכ"ד; אח"ז מצאתי (מהשבוה כבר) בהמגיד ז' צד 357 בשם ידידי הרה"ג מתתיהו שטראשון שליט"א (מנ"ב בשמ"ן) אות ו' כו' וז"ל אקשי' לי' כ"ד ידיו כו' ומתחלה רציתי לאמר הכוונה על הפסוק (ש"ב כ"א כ') ואצבעות ידיו וגו' שש ושש עשרים וארבע כו' ויותר נ"ל הני כ"ד לשון גוזמא (ונקט של שה לדוגמא על הרבה), כי כן מצאנו לר"ל דהוי מקשי' לי' לר"י כ"ד קושיות, וכבר כתבו רש"י ותוס' דהתריסר גוזמא לכן אם רצו חז"ל להפליג יותר כפלו תריסר והוה כ"ד. ועי' שבת דל"ג ע"ב מעיקרא כו' מפרק לי' רפב"י תריסר פירוקי לסוף כו' כ"ד פירוקי. אח"ז ראיתי בערוך ערך עשר כו' עכ"ל הרמ"ש נ"י, עי' ב"ר פס"א וקה"ר פי"א. וב' אלפים תלמידים הי"ל לר"ע מגבת [בב"ר מעכו] ועד אנטיפרס כו', אבל ביבמות (דס"ב ע"ב) י"ב אלף זוגים תלמידים כו' ותבין ע"פ הגמרא כתובות (דס"ב וס"ג) תרי סרי אלפי תלמידי כו' הדר אזיל כו' ואייתי בהדי' כ"ד אלפי תלמידי ע"ש הרי י"ב וכ"ד. ובתנחומא פ' חיי שרה ג' מאות תלמידים. הרי כל המספרים גוזמא, ונ"ל מ"ש ביבמות י"ב אלף זוגים ולא כ"ד אלפים כי היו לומדים זוגי זוגי (זוגא דרבנן, עי' שבת דנ"ד סוף ע"ב, ועי' ערוך ערך זג ג' וערך זוו) ולשון הש"ס בנדרים ד"נ ע"א אזל תרתי סרי שנין כו' הדר אזל הוה תרתי סרי אחרנייתא אתא בכ"ד אלפין זוגי תלמידי כו', והעיר בהגהות מהרי"ב על מלת זוגי שלא יתבן עפ"ה בכתובות ויבמות, ועי' חגיגה (די"ב ע"א) שאל רי"ש את ר"ע כו' ששמשת את נחום איש גם זו כ"ב שנה [י"ב, כ"ב, כ"ד, מספרים של גוזמא עי' ב"ב די"א ע"א הוסיפו לו כ"ב שנה כו' וע"ש תא"ג טעם הכ"ב ועי' ספר במדבר (ג' ל"ט), ובמד"ר שם פ"ב ובשמ"ר פכ"ט כ"ב אלף מלאכים כו' שנאמר רכב אלהים וגו', ובפיוט ב' דשבועות ד"ה קדוש הופיע מפארן כו' בכ"ב אלף כו' ובפי' רוו"ה שם בשם הפסיקתא, ועי' להלן אות כ"ט מ"ש על עיר וקדיש ובשם תנחומא שם, ועי' רב"ח פ' נשא ודע כי מפסוק של יברכך יוצא שם בן כ"ב, ועי' ויק"ר ר"פ ל"ד ושוה"ט א', ועי' ספר מלכים א' (ח' ס"ג)] ועי' סנהדרין דל"א ע"א דגלי מלתא כו' בתר כ"ב שנין כו', והרמב"ם ז"ל (סנהדרין פכ"ב ה"ז) כתב ג"כ „לאחר כ"ב שנה כו'" אף שהיה אפשר לפרש דרך גוזמא אחר שנים רבות, ועי' ברכות (דנ"ה ריש ע"ב) יצפה לחלום טוב עד כ"ב שנין מנ"ל מיוסף כו', ועי' ספ"ק דמגילה יוסף שפירש מאביו כ"ב שנה כשם שפירש יעקב כו' ע"ש שהמספר בדיוק, ועי' קדושין (ד"ל ע"א) ועד כ"ב כו' עד כ"ד כו' ע"ש. ומצאנו לר"ל מאמר עוד תופש מספר הכ"ד (אם דוקא או ל"ד) במדרש שה"ש שפתותיך כלה כו' בשם רשב"ל אמרי מה כלה מקושטת בכ"ד תכשיטין כו' כך ת"ח צריך שיהיה רגיל בכ"ד ספרים כו' (וכ"ה בשמ"ר פמ"א ובקה"ר י"ב י"א יותר מכ"ד ספרים ובבמד"ר פי"ד מה משמרות כהונה כ"ד כו') [והרה"ח ר"י"ר נ"י עמל והכם

הרבה

הרבה להעמיד מספר כ"ד ספרי הקדש וכוונת רשב"ל בזה המספר שלא לגרוע או גם שלא להוסיף, ראשיתו בהשרון והכרמל שנה א' צד 340 וכו' ושנה ג' צד 24 וצד 87 ע"ש ואכ"מ]; במגילה (דכ"ח ע"ב) ריש לקיש ספדי' כו' דהוי'תני הלכתא בכ"ד שורתא [ועוד קצת ממספר הכ"ד אביא אח"ז במספר מ"ה והמעיין ימצא עוד הרבה בדחז"ל].

יא) ומצאנו פלוגתא בפי שניהם (ריב"ל ור"ל) בלשון גוזמא לענין דינא, עי' גיטין (דמ"ד ע"א) אריב"ל המוכר עבדו לע"ז קונסין אותו עד מאה בדמיו, דוקא או לאו דוקא? ת"ש דאמר ר"ל המוכר בהמה גסה כו' עד עשרה בדמיו (אלמא מאה גוזמא ע"ש רש"י), ודילמא כו', א"ד אריב"ל המוכר עבדו קונסין אותו עד עשרה בדמיו דוקא או לאו דוקא? ת"ש דאר"ל המוכר בהמה גסה כו' עד מאה בדמים כו' ע"ש, ובבכורות (ד"ג ע"א) פרש"י להפך שההוכחה מדאמר זה עשרה וזה מאה דכאו"א דוקא קאמר (וע"ש חי' הרש"ש), והרמב"ם ז"ל פסק בבהמה גסה ובעבד (בה' שבת פ"כ ה"ג ובה' עבדים) עד עשרה ותו לא (ע"ש מ"מ), עכ"פ נראה שמספרם גוזמא, אף שלהלכה ניתן שיעור לדבר ותפסת (מרובה או) מועט; ועי' ריש עירובין (ד"ב ע"ב) ותני בר קפרא עד מאה (במילתי' דר"י, רש"י) בשלמא לב"ק גוזמא (ולא מכשר בגבוה מ"מ כו' ק' גוזמא נקט משום דאכשר ר"י ביותר מכ' ומל' נראים לב"ק גוזמא ונקט במלתי' טפי, רש"י) ע"ש ותבין שאף אם נאמר דלא אכשר ר"י רק מ' ולא יותר אמר ב"ק גוזמא עד מאה, ועי' גיטין (דכ"ח ע"א) והניחו זקן אפי' בן מאה שנה כו' ובירושלמי מיוחס זה לתני בר קפרא אפי' הניחו בן ק' שנה ועשה בדרך עוד ק' שנה כו' ע"ש. (ועוד לר"ל מספר מאה (ברכות ד"ז) טובה מרדות אחת כו' מכמה מלקיות כו' ור"ל אמר יותר ממאה מלקיות שנאמר כו' מהכות כסיל מאה ע"כ), ועי' מ"ש במאמרי שמב"ד אות נ"ג על הכתוב בעזרא ב' ס"ט וכתנות כהנים מאה שי"ל לשון רבוי ול"ד, ועי' סוף ע"ז ונועצה עשרה פעמים בקרקע כו' כתב הרא"ש ז"ל לאו דוקא עשר דהא בירושלמי קאמר ג"פ (אך התוס' כתבו להחמיר עשר), הרי תפשו מספר גוזמא לדינא, ועי' גיטין (דפ"ח ע"א) ת"ר הניכת אבות בגיטין עד יו"ד דורות רשב"א אומר ג' דורות כשר מכאן ואילך פסול ע"ש, אף שנראה מספר עשרה כגוזמא ע"ד מאמרם ז"ל גיורא עד עשרה דרי כו' [סנהדרין דצ"ד ע"א (וברד"ק ירמי' מ"א ואמרו אל תאמן בגר עד כ"ד דורות כו' עי' ילקוט רות רמז תר"א ותלכנה בדרך כו'), ומבואר במרה"פ לירושלמי הוריות פ"ג ה"ה ע"ש] וכמ"ש בתוי"ט במשנה בכורים (פ"א מ"ה) ואפילו עד עשרה דורות כו' ונ"ל דלאו דוקא כו' (אביאהו אח"ז). ואולי עד"ז מ"ש חז"ל (ב"ק דפ"ב ע"א) עשר תקנות תקן עזרא כו', עליהם רשות להוסיף, ויתיישב הגי' שהובא בתוס' ב"ב ריש דכ"ב וקושית הח' רי"ר בהמגיד ו' צד 310 וצע"ק [ומספר העשרה אבאר עוד להלן בהערה לאות ל"א], ועיין עוד אח"ז גוזמא לדינא.

יב) וגם מספר מ"ה (שכתוב בק"ס ברש"י יהושע הנ"ל) שהוא כ"ד כפול, הנהו מספר מסוים ובא לפרקים ע"ד גוזמא; בעירובין (די"ג ע"ב) מ"ח טעמי טומאה כו' מ"ח טעמי טהרה כו' (ע"ש תא"ג טעם למספר הזה). בסוטה (דל"ז ע"ב). מ"ח בריתות על כל מצוה ומצוה (ועי' בעה"ט ריש דברים); באבות פ"ו התורה נקנית במ"ח דברים כו' (ואף שמנוים שם אחת לאחת טרחו המפרשים להעמיד המספר ומה שחושב זה לאחד יחשוב הב' לשנים ולהפך, מזה נראה שרצו חז"ל אך להביא הענינים תחת סוג מספר

המ"ח אף שיש להחסיר או להעדיף) ; בשי"ר (דף ט"ו) מ"ח פעמים כתיב בתורה באר כנגד מ"ח דברים כו' (ע"ש מ"כ) ; ובילקוט שם (פסוק מעין גנים) הגי' מ"ח פעמים כו' מים, חיים, ע"ש ; (מגילה די"ד ע"א) מ"ח נביאים כו' [ראוי לעיין על מספרם שם בס' א"ס ב' צד רכ"ו], ועי' בעה"ט (שמות כ"ו ט"ו) כ"ד פעמים שטים בפרשה כו'. מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים ומ"ח משמרות כהונה ולויה כו', וע"ע בעה"ט (ויקרא ט"ז י"ד) וכ"ד כפרות כתובים בענין יוה"כ כו' לכפר על כ"ד עברות דיחזקאל כו' וכ"ד עריות הכתובים בזה הסדר עכ"ל, ועי' נחל קדומים (להגאון חיד"א ז"ל) (שמות כ"ח י"ז) רמזים על כ"ד ומ"ח ע"ש ; בראב"ע (שמות כ' ג' וי"ד, ול"ג כ"ג) כי הכללים קשורים במ"ח צורות הגלגל כו' ועיין עקרים (מ"ד פ"ד) מאלה מ"ח צורות ; במשנה דחלה (פ"ב מ"ז) אחד מכ"ד כו' אחד ממ"ח כו' (ועי' רמב"ם רפ"ט מה' בכורים) ; סוכה (פ"ה מ"ה) מ"ח תקיעות ; מ"ח עיר נתנו ללוים (במדבר ל"ה ז'), ברמב"ם הס"ת פ"ז ה"י והובא גם בה"ק להרא"ש סוף הס"ת ושו"ע יו"ד ס"ס רע"ה ונהגו הסופרים כו' מנין השיטין כו' לא פחות ממ"ח ולא יותר על ס' כו', וכתב במעי"ט שם ור"ל כי מ"ח כנגד מ"ח ערי הלוים כו' שבט הלוי תופסי התורה כו', ובהגמי"י כתב בשם מ"ס מ"ח שיטין כנגד המסעות ואינן אלא מ"ב כו' ע"ש, והריש"ש בחי' למנחות ד"ל יישב המסעות למ"ח ע"ש ; איכה רבתי (הבאתיו) ריב"ל איתי קמי' כ"ד כו' בשבתא כפלין להון (מ"ח). ועי' יומא (דל"ח ע"א) כפלו להם שכרם כו' בכל יום כ"ד והיום מ"ח (ובשי"ר ג' ה') [כוכ"ב בגי' מ"ח, עי' הערה ג' מהרד"ל ז"ל לפדר"א רפ"ו], ועיין מס' ע"ז (ד"ט ע"א וע"ב) ונטפי עלייהו ארבעין ותמני כו' וסמנך (במדבר ל"ה ז) ארבעים ושמונה עיר [בערי הלוים כתוב, רש"י] כו', ונבצר מינייהו מ"ח וכו' ועי' מס' סנהדרין (דכ"א ע"א) אימא כהנה י"ב וכהנה כ"ד תנ"ה לא ירבה לו נשים יותר מכ"ד כו' יותר ממ"ח כו' עיי"ש. ומספר מ"ח הוא כפול של כ"ד כמו שמספר כ"ד כפול תריסר הנהוג לגוזמא, ובפי ריב"ל עצמו חזרו כו' י"ב מיל (שבת דפ"ח) אך שם דוקא במדת מחניהם ע"ש רש"י [ועוד לו לריב"ל בפיו המספר הנהוג הרבה לגוזמא. ש ש י ם בשמ"ר פ"ו אריב"ל ס' הלכות למדני כו', ובקה"ר ז' ז' ש מ ו נ י ם הלכות, והוא ע"ד ששים מלכות ושמונים פלגשים הגוזמא משתנה במקום או בזמן ואכמ"ל ודע כי המספר היותר גזום הלז ש ש י ם (כי רב הוא מאד בדחז"ל) הוקבע גם ל ה ל כ ה לענין ביטול איסור בהיתר „בשיתין וכן כל איסורין שבתורה" (ע"ז ריש דס"ט, וחולין דצ"ז ריש ע"ב, ויו"ד ר"ס צ"ח וק"ד) כי כן שערו חז"ל שאז אין האיסור בנ"ט ע"ש, ועוד כזה עי' כתובות (ד"כ ע"ב) ואיזו היא ישנה ש ש י ם שנה דר"מ, רי"א כו' שאין אדם זוכרה כו' עד שיתין שנין מדכר כו' ולא היא כו' ע"ש, ועי' תוי"ט ב"ב פ"ב מ"ד בשם המרדכי שיש ללמוד דעיר חדשה (שבגמ' שם) ששים שנה מתלוליות כו' (דכתובות שם) והקשה עליו שהיל"ל שאין אדם זוכרה כר"י דהלכה כמותו ע"ש, והנה גם ר"מ ס"ל דבזכירה תליא, אך נתן שיעור לדבריו ששים שנה דעד שיתין שנין מדכר, ועכ"פ הוא מספר הרגיל, ואכמ"ל].

יג) והנה גם מלשון הרמב"ם ז"ל נראה שהבין מאמר ריב"ל בכ"ד מקומות נקראו הכהנים לוים, לאו דוקא כ"ד, כי זה לשונו הזהב בפירושו ריש מדות: אע"פ שקרא אותם כולם בפסוק זה לוים יש מהם ג' כהנים כמו שהקדמנו, הרי קורא הכהנים לוים ב מ ק ו מ ו ת ר ב י ם, אמר והכהנים הלוים בני צדוק, וכן באר בהש"ס עכ"ל, כתב במקומות רבים תחת לשון הש"ס בכ"ד מקומות שהבין למספר גזום [דוגמא לזה,

עי'

עי׳ תוס׳ קדושין (ד״ע ע״ב) לפי שהזהיר הקב״ה עליהם בכ״ד מקומות שלא להונות אותם כו׳ ע״ש, ולשון בעה״ט ריש דברים והזהיר מ״ח פעמים על הגר וכו׳, וכ״ה בילקוט רות תר״א, אבל במכילתא משפטים פי״ח לפיכך מזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה כו׳ (הרי כ״ד, מ״ח, ובמקומות הרבה), ולשון הטור עצמו (בעה״ט) ואחריו בש״ע ח״מ ר״ס רכ״ח „לפי שהוזהר עליו בכמה מקומות״ והבן, וע״ש הגהת הגאון מהרי״ב ז״ל בקדושין שם שציין לב״מ נ״ט ע״ב בל״ו מקומות וא״ל במ״ו מקומות, ובב״מ שם העיר ג״כ בגליון הש״ס ע״ש ועי׳ מסוגרים]; ודע שכן דרכו של מאורנו הרמב״ם ז״ל להבין דברי חכמים וחידותם בזכרון המספרים לפעמים דרך הפלגה וגוזמא לא למספר מדויק; הלא כן כתב ז״ל בספרו הי״ד פ״ד מה׳ סנהדרין ה״ו „ויודעים רוב הלשונות „תחת״ ויודעים בשבעים לשון״ האמור בלשון חז״ל (סנהדרין די״ז) [עי׳ תב״י 109 וזרכבל ח״ג 88], ועי׳ מנחות ריש דס״ה; במשנה בכורים (פ״א מ״ה) ואפילו עד עשרה דורות כו׳, כתב בתוי״ט ונ״ל דלאו דוקא כו׳, ולשון הרמב״ם ז״ל (בפי״ט מה׳ א״ב) אפילו לאחר כמה דורות עכ״ל; במשנה ס״פ הבית אבל עשרה מסתפגין כו׳ ומביאין כו׳, ובפי׳ הרמב״ם שם ואם הרוחצים רבים כו׳ ע״ש, ונ״ל אפי׳ תרי כמ״ש בשבת (די״ב ע״ב) הא תרי ש״ד (דיזכירנו חברו, רש״י) ועשרה דמתניתין רבותא קמ״ל אפי׳ הני דנפישי בהו׳ מיא כו׳ כמבואר בגמרא שם (קמ״ז ע״ב); ברמב״ם ה׳ תשובה (פ״ב ה״ט) ואם היה רבו הולך ובא אפילו אלף פעמים עד שימחול לו ע״כ, ולקוח ממאמרם (יומא דפ״ז ע״א) אזיל לגביה תליסר מעלי יומא דכפורי כו׳ עד רביה שאני, ופי׳ הרמב״ם תליסר לאו דוקא ור״ל אפילו כמה פעמים ואפילו עד אלף בשם ידידי הה״ג מו״ה מתתי׳ שטראשון (עי׳ הכרמל תרל״ז 548) [ועד״ז עי׳ לשון הרמב״ם בפירושו לגיטין פ״ד מ״ה וכ״כ היו לו אלף בעלים ושחררו אחד מהם כו׳, ולשונו בעדיות פ״א מי״ג וכן אילו היה אדונים הרבה ושחרר אחד מהם כו׳]; ברמב״ם בפי׳ לכלים ספ״א שהעליה היתה על ההיכל ובתוספתא אמר אין נכנסין לה אלא לשנים לידע מה היא צריכה כו׳, והוא קיצור לשון מהתוספתא שהובאה בפסחים (דפ״ו ע״א) שמבואר שם פעם אחת בשבוע וא״ל פעמים בשבוע וא״ל פ״א ביובל, והשבם אולי לגוזמא בעלמא כל אחד כדרכו ולשונו, והכוונה לעתים רחוקות, על כן פי׳ לשנים ר״ל לשנים רבות [ע״ד הלשון ביחזקאל ל״ח י״ז הנביאים בימים ההם שָׁנִים, ות״י שנין סגיאן וברד״ק זה שנים רבות]; אך בחבורו הי״ד (בה״ב פ״ז הכ״ג) פ״א בשבוע (ואולי צ״ל גם בפירושו „לז׳ שנים״), ונ״ל שנמשך אחר סברת הש״ס בקדושין (דע״א ע״א) ובחבורו ה׳ תפלה (פי״ד ה״י) לענין שם בן ד׳, הכמים מוסרים אותו לתלמידיהם פ״א בשבוע וא״ל פעמים בשבוע ארנב״י מסתברא כמ״ד פ״א בשבוע כו׳ ע״ש, אף שתכן הענין גם שם אולי דרך הפלגה בכ״ז נקבע המספר פ״א בשבוע להלכה כן (ולמעלה הבאתי מספרים של גוזמא עשרה ומאה לענין דינא ג״כ). והעיר על הרמב״ם ז״ל דכלים בתוי״ט פ״ד מ״ה דמדות ע״ש (ועי׳ חא״ג מהרש״א בפסחים שם), ועד״ז נ״ל גם ההלכה במשנה ספ״ק דמכות „סנהדרין ההורגת אחת בשבוע [פי׳ אחת לז׳ שנים] נקראת חובלנית ראב״ע אומר אחת לע׳ שנה ר״ט ורע״א כו׳, ובגמ׳ שם עוד אבעי׳ בדברי ראב״ע אחת לע׳ שנה נקראת חובלנית א״ד אורח ארעא תיקו ע״כ, אף שכפי הנראה הוא דרך הפלגה [ועוד מצאנו לראב״ע תופש מספר הע׳,

ראה

ראה סנהדרין (רצ"ט ע"א) ימות המשיח כו' ראב"ע אמר ע' ש:ה שנאמר ונשכחת צור ע שנה, ומספרים אחרים לשארי תנאים שם, מ' שנה, ד' מאות, שס"ה כו'; ובספ"ק דברכות אמר ראב"ע ה"א כבן ע' שנה כו'] והרמב"ם קבע להלכה פי"ד ה"י מסנהדרין וכל ב"ד שהרגו נפש בשבע שנים הרי אלו הבלנין וכתב הכ"מ אע"ג דפליגי תנאי התם פסק כת"ק ע"כ, והוסיף הרמב"ם שם אעפ"כ אם אירע להם להרוג בכל יום ויום הורגין כו', הרי שהמספרים גוזמא וזהירות יתירה כמ"ש ברמב"ם שם צריכים ב"ד להתיישב בד"נ ולהמתין ולא יאיצו כו', ומספר ז' שנים מצאנו מצוה בתורה מצות הקהל (כפ' וילך) אחת לז' שנים במוצאי שביעית, ויש להבין גם לשון הב"ר פ"ל (סי' ח') השלים ש נ י ו למדת ש ב ו ע (ע"ש רש"י ומ"כ) [ועי' מ"ט פ"ט דב"מ (דק"ט ע"א) המקבל שדה מחברו ל ש נ י ם מ ו ע ט ו ת (פרש"י פחות מז' שנים) כו' קבלו הימנו לז' שנים כו'] ובראותך דרך הרמב"ם ז"ל בהבנת קצת המספרים בדחז"ל דרך העברה וגוזמא בעלמא תוסף לקח בהתנצלות אגרת הרמב"ן ז"ל לס' המורה (ונדפסת באגרת הרמב"ם) המתחלת טרם אענה אני שוגג כו' וז"ל: ואמת שלא ראיתי בכל דברי הרב (הרמב"ם) זכר לי"ב חדש שהזכירו במס' ר"ה ובמקומות אחרים ונ"ל שהוא ז"ל סבר דלאו דוקא קצבא נקט כו' אלא סמנא בעלמא הוא ומאן סליק לעילא ואמר דדוקא הוא והוא דעת הרב ז"ל ובודאי דמתניתין דעדיות הויא תיובתיה מ"מ המפרש כן אם אמת ואם שקר לא כפר ברבותינו ז"ל ולא פקר כו' עכ"ל הרמב"ן ז"ל [ועי' מ"ש בהערה לאות ל"א בשם הרמב"ם ז"ל לענין עשרה דורות דגר לישא ממזרת דקדושין (דע"ה ע"א) שג"כ לא דקדק על מספר העשרה ופסק כי"א עד שישתקע כו' ע"ש, ודוגמא קצת עוד במספר עשרות עי' ברא"ש סוף פסחים על מ"ש תספרו חמשים יום שבן דרך המקרא כשמגיע המנין לסכום עשירות, פחות אחת מונה אותו בחשבון עשירות ואינו משגיח על הסרון האחד וכי"ב כל הנפש וגו' שבעים, ארבעים יכנו ע"ש, ועי' תוי"ט פ"ז מ"ב דשבת אבות מלאכות ארבעים חסר אחת ולא תני ל"ט י"ל ג"כ מהאי טעמא דמספר עשירות רגיל טפי, ועוד ברד"ק שופטים (ט' ה') שבעים איש כו' מנהג הלשון הוא שלא יפחות חשבון הכולל בעבור אחד עכ"ל, אף שאין זה ענין לכאן אך דוגמא הוא].

יד) אמנם איך שתהיה כוונת ריב"ל במאמרו בכ"ד מקומות כו' אם דוקא או לאו דוקא. עכ"פ רבים הם על פני התנ"ך וראוי להתחקות על שרשיהם לחקור ולהתבונן במקום שנאמר „הלוים" א) אם יתפרש ללוים ממש ולא לכהנים; ב) או יתפרש ללוים והכהנים ג"כ בכללם (ר"ל כל שבט הלוי); ובתוכם יתבררו ויתלבנו ויצאו לפנינו גם אלה המקומות אשר יתפרש מלת ה ל ו י ם בהם; ג) תאר לכהנים לבד ולא ללוים; אם שיאמר מפורש „הכהנים הלוים" (במקום שאין פירושו הכהנים גם הלוים) או גם אם יאמר „הלוים" לחוד והכוונה אך על הכהנים (בני אהרן בן עמרם בן קהת בן ל ו י). וכמו במאמר ריב"ל (ברכות י"ט) בכ"ד מקומות ב"ד מנדין כו' [ובלשון הירושלמי שם ו ז ה א ח ד מ ה ם כו' הכל כלשון המאמר שלפנינו] (שאפשר ג"כ היתה הכוונה דרך גוזמא). וא"ל ריב"ל לר"א לכי תשכח. נפק (ר"א) דק ואשכח כו'. כן גם אנחנו ניפוק נידוק ונשכח.

טו) ומצאתי כן גם לאחר גדול והוא בספר מ ר ג נ י ת א ט ב א (להגרא"ל

זישל

זיטל הורוויץ זצ"ל) על ספר המצות להרמב"ם ז"ל בשרש הג' (רנ"ז ע"א) שכתב וז"ל: דראיתי באיזה ספר מגדולי הקדמונים דקחשיב כל הכ"ד מקומות שנקראים הכהנים לוים וקחשיב התם כל מקום שנזכר שהלוים נשאו את הארון [ויובאו לפנינו] בתוך כ"ד מקומות שנקראו הכהנים לוים, וכעת אזדא מני מלתא וחבל על דאבדין ה' יחזיר לי אבדתי כו' עכ"ל (בדפוס לבוב. והשה"ג הביאו שנדפס באמשטרדם תקט"ז), ואנכי אשר לא ראיתי כזאת בשום ספר ארשום ואכתוב את הנלע"ד וה' ינחני בדרך אמת.

טז) ובטרם אבוא חשבון אקדים את הנלע"ד לחלק מספר מפקד המקומות שנקראו בהם הכהנים לוים, לשתי מחלקות; המחלוקת האחת תכלול אלה המקומות שאין הכוונה בהם לוים לכהנים ביחוד, אלא ר"ל גם לוים גם כהנים בכלל, ויש בהם שעיקר הלשון לוים ממש אך שאינו שולל בכ"ז גם את הכהנים באשר בני שבט אחד הם שבט הלוי: ואלה רבים מאד ע"פ המקרא (ואפשר יעלו למספר מ"ה או מ"ח ויותר). והמחלוקת השנית הם אותם המקומות שיאמר בהם הלוים או הכהנים הלוים וכוונת הלשון הלוים במקומות אלה אך תאר להכהנים בלבד ואין הלוים שאינם מבני אהרן בכללם, וכדוגמא שהביא ריב"ל מן והכהנים הלוים בני צדוק — ורק לאלה המקומות (המחלקה הב') מונה לע"ד ריב"ל מספר הכ"ד (אם נאמר כי כ"ד דוקא הוא); ואף שבש"ס הביאוהו אל לשון לוים הנאמר בלוים ממש והכהנים אך בכללם (ממחלקה הא') כוונתם בזה אך להוכיח מדברי ריב"ל שיש מקומות שיאמר לוים גם לכהנים דוקא (שבני לוי גם הם או לשון שמשים כפרש"י בחולין) ואין הלוים ממש בכללם; ומאחר שכן, הרי אין לשון הלוים מוליך כהנים שולל, ר"ל איננו מוציא מכללו את הכהנים ויוכל אם כן להתפרש לשון שאר הלוים שהובאו בש"ס במקומות הנ"ל עכ"פ להלוים והכהנים גם יחד; וכן מוכיחים קצת דברי רש"י ז"ל בחולין (דקל"א ע"ב) ד"ה אף לכהן, דבכ"ד מקומות נקראו כהנים לוים הלכך אע"ג דמעשר ראשון לוי כתוב ביה כ ה נ י ם נ מ י משתמעי עכ"ל, נראה לשונו שלוים האמור במעשר שעליו אמרו ביבמות שם כדריב"ל כו' איננו במספר הכ"ד מקומות כו', ולוי כתוב ביה, רק מאחר שמצאנו בכ"ד מקומות כו' א"כ גם לוי הנאמר במעשר כהנים נמי משתמעי; וכן בבכורות (ד"ד ע"א) עה"פ ואת בהמת הלוים תחת בהמתם (במדבר ג') כהנים מנלן כדריב"ל כו', אף שנראה שאין הלוים מכלל הכ"ד מקומות כו' (ואם כן טובא להוי לאין מספר) אלא שאינו ש ו ל ל הכהנים אף שלשונו הלוים.

יז) ועוד אקדים את אשר מצאתי ראיתי זה מקרוב להרה"ג שי"ר זצ"ל נ ח ל ת י ה ו ד ה (קראקא שנת ברכות) צד 148 וז"ל ואשר יוסיף עוד [הה' גייגער] כי רק אל כותב מזמן הצאדוקיטען [מזרע צדוק הכהן] יאותו הכנוים דוד עבדי והכהנים הלוים [ר"ל שבס' ירמי' ל"ג, ועמ"ש להלן אות ה' ו' ז'], הנה גם זה ממש להפך, שני הכנוים האלה הם לראי' על זמנו של ירמי', כי לא נמצאו רק מעט מזעיר ב מ א ו ח ר י ם, וגם אותם יש לחלק כאשר נראה עוד, ועוד גם בכנוים ההם יהי' לנו יחזקאל למופת, כי הוא בן דורו של ירמיהו והוא אומר עבדי דוד וכו' ודוד עבדי וכו', והוא גם הוא קורא לבני צדוק ב' פעמים הכהנים הלוים (מ"ג י"ט מ"ד ט"ו) [עמ"ש אות א' ב' ג' ד'], וכבר אמר אחד מהאמוראים המצויינים (יבמות פ"ו ב') בכ"ד מקומות נקראו הכהנים לוים וזה אחד מהם והכהנים הלוים בני צדוק, פרש"י וצדוק כהן הוה [וקרא לבניו הלוים] ור"ל כי במקומות אחרים נוכל לחשוב ולפרש

ולפרש הכהנים גם הלוים [בחסרון ו' עמ"ש אות ב' ענף ד']: ובאמת כאשר נבקש אלה כ"ד מקומות נמצא רובם בספרים בתנ"ך, במשנה תורה הרבה [עי' אות י' י"א ט"ו ט"ז י"ז י"ח י"ט כ"ו] ועוד (יהושע ג' ג' ל' ל"ג) וכדומה, אבן בדה"י בכל המקומות „הכהנים והלוים" רק במקום אחד (ל' כ"ז) הכהנים הלוים [באות כ' לפנינו ועי' אות י"ג] והוא בימי חזקיהו אשר בלי ספק כן היה במקור שלו, ובעזרא לא נמצא רק „הכהנים והלוים" וכן בנחמיה לרוב מאד. רק בשני מקומות בלי ני"ו, והמקום הראשון יורה כי ההכרה לחלק כהנים מלוים (י' כ"ט) [עי' ענף ד' אות ב'] הכהנים הלוים השוערים, והכהנים לא היו שוערים, ולכן יש לפרש כן המקום השני (י"א כ') [עי' ענף ד' אות ב'] עכ"ל הרה"ג שי"ר, ויבואר כל מקום בפרט במה שיבא לפנינו בס"ד, ועוד לו שם צד 159 וז"ל ומה שרוצה [ר"ל הח' גייגער] להסב ההוספה של מתרגם היוני במלות „בני לוי" [בירמי' ל"א י"ג ע"ש] אל הרגלו בזה הכנוי הנכבד בזמן ההוא, הנה כבר הראינו למעלה [הנ"ל] כי אין שום רמז להרגל הכנוי הזה בזמן ההוא, והוא נמצא רק בספרים קדמונים עד זמן ירמי' ויחזקאל ולא בזמן מאוחר מהם עכ"ל שי"ר זצ"ל, ועי' עוד להלן ענף ו' אות א' דעתי בזה, וע"ש ג"כ סוף אות ב' תשלום דברי שי"ר.

יח) ועוד זאת ראיתי לחכם עמנו הרב ר"ז פראנקל זצ"ל במבוא הירושלמי צד צ"ב וז"ל: וידוע לו [לריב"ל] המאמר בכ"ד מקומות נקראו כהנים לוים חולין (כ"ד) ובמ"א. ויגדל כח האומר כאשר שמענו סבת המאמר. עיין מעשר שני פ"ה (בירו' ה"ג) ביומוי דריב"ל בקשו להמנות שלא ליתן מעשר לכהונה [ר"ל לבטל תקנת עזרא וליתן רק ללוים] אמרין מאן ייעול ריב"ל דהוא מסייע לליואי [שהוא עצמו לוי] עאל וסייע לכהנים אמר בכ"ד מקומות נקראו כו' [א"כ כשנותנין המעשר לכהן יוצא הוא למ"ש בתורה, פני משה] עכ"ל הרז"פ ז"ל, ודעת ריב"ל מבואר בירושלמי שם (וגם בהלכה ה') שנותנים מעשר אף לכהונה, ועי' מ"ש באות ל"א, ולהלן בדברינו יבואר בס"ד תקנת עזרא איך היתה אם ליתן אך לכהנים או אף לכהנים.

ענף ב

ועתה אבא השבון. ואתחיל ראשונה לספור ולמנות את אלה „הלוים" אשר מובנם נראה אך לכהנים בלבד (מחלקה השניה), ואשר יעלה מספרם כ"ד, ואשר כפי הנראה אל אלה היתה כוונת ריב"ל — ואח"ז אאסוף כעמיר גרנה אלה המלות „הלוים" הכוללים עכ"פ ללוים וכהנים גם יחד (המחלקה הא'), אמנם לא אביאם לפי סדר הספרים והמקראות כי אם כפי אשר יביאנו סדר הענין, וזה החלי בעזה"י:

א) (יחזקאל מ"ד ט"ו) והכהנים הלוים בני צדוק, פרש"י משבט לוי, והוא בנין אב לריב"ל שנקראו הכהנים לוים; ועל זה אני מוסיף פסוק הקודמו:

ב) (שם שם פסוק י') כי אם הלוים אשר רחקו מעלי וגו', שקורא ליתר הכהנים שאינם מבני צדוק לוים, וכ"כ הרד"ק שם וז"ל והלוים שוכר על הכהנים הוא אומר כי

כל

כל כהן משבט לוי עכ"ל (וכאמרו אח"ז (י"ג) ולא יגשו אלי לכהן לי וגו') , ור"ל הכהנים שאינם מבני צדוק [אך י"מ הלוים זה לסתם לוים ג"כ שנפסלו לעבודת השוערים רק משרתים את הממונים המופקדים לשמור את הבית , וכן כולל גם הכהנים שאינם מבני צדוק שנפסלו לעבודה (עי' באור הרב מלבי"ם נ"י) וא"כ יהיה הלוים זה ממחלקה הא' , וצע"ק לשון הגר"א ז"ל בפסוק ט"ו עד כאן דיבר לו משפט הלוים כו' , ובאמת ר"ל ג"כ הכהנים שאינם מב"צ] (עי' אח"ז) ; ועוד בפר' הקודמת .

ג) (שם מ"ג י"ט) ונתתה אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק וגו' , פירושו כמ"ש רש"י אשר משבט לוי , ומה שלא הביא ריב"ל המקרא הזה הקדים לפסוק והכהנים הלוים ב"צ שהביא (אות א') מפרשה מ"ד שאח"ז , ובאמת יש גם במשנה תורה ויהושע , וירמי' , הקודמים ליחזקאל , הלוים תאר להכהנים (כמו שיובאו אח"ז) . אך כלם אינם מוכיחים על נקלה שהלוים תאר הכהנים כמו זה שאמר „בני צדוק" ובדקדוק לשון רש"י ז"ל ביבמות (אשר הבינהו לנו החכם הגאון שי"ר ז"ל בנועם לשונו שהבאתי לפני זה וצדוק כהן הוה כו' וכל' רש"י בחולין שם דע"כ צדוק כהן הוה כו' (והשאר יש לדמות פירושו כמו והלוים בטרם שום שכל בהמקראות) אך בפר' זו דיחזקאל שאמר ג"כ מפורש מזרע צדוק צריך טעם קצת שלא הביא ריב"ל מהמוקדם (ודוחק לומר שזה לפי שהמקרא והכהנים הלוים ב"צ שגור על הלשון מהפטורת פ' אמור שהיה נהוג כבר בימי ריב"ל ודרכם להביא מן השגור על הלשון בע"פ אף שיש קודמו) , ונ"ל כי באמת עיקר כוונת ריב"ל להורות שיש גם הלוים סתם (בלא מלת הכהנים הקודמו) תאר הכהנים , כי זהו העיקר שנצרך להש"ס להוכיח אל הענינים המובאים שם בחולין וש"מ , וזה והכהנים הלוים ב"צ מוכיח גם על לשון „כי אם הלוים" הקודמו פסוק יו"ד שיתפרש להכהנים שאינם מבני צדוק , ובלתי מפורש כ"כ במקום אחר טעם לקרא פעם את הכהנים בשם כהנים ופעם בשם לוים כמו בפרשה זו דיחזקאל (כמו שיפורש לפנינו גם בשארי המקומות שקורא אותם לוים לחוד שהוא מפני איזה סבה וטעם) על כן תפש ריב"ל בלשונו את המקרא דיחזקאל מ"ד , כנ"ל קצת .

ד) (שם מ"ח י"א) לכהנים המקדש מבני אהרן וגו' אשר לא תעו וגו' כאשר תעו הלוים , וכתב הרד"ק ז"ל הלוים ר"ל הכהנים הלוים שאינם מבני צדוק ע"כ (ונראה שקוראם לוים לפי שפסלם מכהונה ע"ש) ועי' אות ל' להלן [ובס' דור דור ודורשיו (ח"א 46) הבין גם הלוים שבפסוק י"ב וי"ג בפר' זו (אל גבול הלוים , והלוים לעמת וגו') להכהנים אשר תעו כו' , ואולי ר"ל שבולל גם הכהנים האלה אף שעיקרו הלוים סתם , ועד"ז (מ"ה ה') ללוים משרתי הבית , כמ"ש בבאור הגר"א ז"ל אלו הלוים ושאר הכהנים שאינם מבני צדוק ע"כ , וכ"כ הרב מלבי"ם שם ללוים כו' וזה כולל גם הכהנים כו' ושייכים למחלקה הא'] (ואגב אפרש , רה"פ לכהנים המקדש , כתב הרד"ק ר"ל המקדשים והוא ע"ד כלל וכן ת"י לכהניא דקדישין עכ"ל , ואוסיף כי י"ל המ"ם מבני , עולה ויורד , ויו"ד הרבים יש חסר) .

ה) (ירמיה ל"ג י"ח) ולכהנים הלוים וגו' מעלה עולה ומקטיר מנחה ועושה זבח וגו' , פירושו ודאי הכהנים שהם מבני לוי (ודלא כהמבאר ליהושע ג' ג' שפי' עושה זבח על הלוים שזה דוחק , ועי' מדרש תנחומא ס"פ לך) ; וכן :

שם

ו) (שם פסוק כ"א) הלוים הכהנים משרתי ; וכן :

ז) (שם פסוק כ"ב) הלוים משרתי אותי , ר"ל הכהנים, כי ידבר שם רק משתי המשפחות בית דוד ובית אהרן בפסוק כ"ד ע"ש ותבין. וגם הלשון משרתי אותי, מוכיח על זה, כאשר הוכחתי ברור לע"ד במאמרי שמואל בדורו. שלא יאמר לשון כזה בלוים ממש רק בכהנים הנגשים אל ה' לשרתו בעבודת הקרבנות, ובאמרו „הלוים" ר"ל הידועים הנזכרים באותו ענין והם הכהנים (עי' להלן אות ט"ו בשם הראב"ע) (ועי' ס' נחלת יהודה להרב שי"ר זצ"ל מן צד 145 והלאה).

ח) (יהושע ג' ג') „והכהנים הלוים נושאים אותו" פי' רש"י ז"ל לפי שיצאו כלם מלוי כו' (הובא למעלה). וכ"כ הרד"ק עד עתה הלוים היו נושאים הארון ועתה נשאוהו הכהנים כו' ע"ש, וכמפורש בפרשה זו הכהנים נושאי ארון ה' וגו' ; וכן מפורש בש"ס סוטה (דל"ג ע"ב) בג' מקומות נשאו כהנים את הארון כו' כשעברו את הירדן כו' (הובא גם ברד"ק שם), ועי' להלן אות י"ב וט"ו — וכתב הרמב"ם ז"ל בספר המצות מצוה ל"ד שמצות נשיאת הארון מחויבת לכהנים והם אשר ישאוהו כמו שנתבאר בס' יהושע כו' עכ"ל וכוונתו לפרשה זו ; אך הרמב"ן ז"ל בהשגותיו שם שרש ג' השיג עליו וכתב אח"ז וז"ל : והענין כמו שאמרתי שכל השבוע כשר למשא הארון והמשפחה ההיא של בני קהת נפקדו עליה במדבר (והרי הכהנים גם הם בני קהת, לשונו שם לפני זה) כו' וכבר בארו החכמים כו' בכל יום לוים נושאים את הארון והיום נשאוהו כהנים, וזה כמו שבארנו כי בנסעם מן המחנה ביום הראשון נשאו אותו גם הלוים, כמו שאמר והכהנים והלוים נושאים אותו (ועל זה השיב הרב בעל מגלת אסתר הממליץ בעד הרמב"ם ז"ל וטען שלא כתוב והלוים רק הלוים ע"ש, (לפלא בעיני מצאתי הנוסחא בת"י לפנינו במק"ג ד"ו שנת שבע"ה וכהניא וְלֵואי, ואין זה לע"ד אלא ט"ס). ויום עברם את הירדן נשאו הכהנים לבדם כי כן כתוב ויאמר יהושע אל הכהנים שאו וגו' לעשות נס ע"י הכהנים המקדשים מזרע אהרן עכ"ל הרמב"ן, והנה להרמב"ם ז"ל הלוים זה ודאי תאר הוא אל הכהנים לבדם כרש"י והרד"ק ; אבל להרמב"ן ז"ל שגם הלוים עצמם נשאוהו היום טרם עברם את הירדן ויפורש הלוים בחסרון וי"ו כמו והלוים וכהנוסחא בהת"י וכהניא ולואי (אם לא ט"ס הוא וצ"ל לואי בלא וי"ו כת"י יהושע ח' ל"ג ועוד, דברי המבאר בלתי נכונים ע"ש), וכדוגמאות שאביא אי"ה בהמשך המאמר עי' אות י"ב, יצא לפ"ז הלוים שבכאן מכלל אלה שנקראו הכהנים לוים, ויפורש ללוים ממש והכהנים הלוים ר"ל והכהנים גם הלוים (ועי' להלן אחר אות כ"ד) ; אך עיקר הפירוש נראה כרש"י ורד"ק שהלוים זה תאר הכהנים הוא ר"ל בני לוי (ועי' לשון התוס' מגילה (ד"ג ע"א) ד"ה אמש בטלתם כו' והכהנים נושאים את הארון ע"כ) ; [ועי' שמ"ר ס"פ ל"ו וצוה לבני קהת שיסבלוהו כו' ולא היו יכולין בני קהת לעבור כו' ולא הכהנים סבלוהו אלא הוא סבלן כו' ע"ש שקורא גם להכהנים בני קהת שהרי בני קהת המה גם הם, והרז"ו חלקם שלא בדין, וגם במ"כ נדחק שם לפרש א' בכהנים וא' בלוים ע"ש והוא ללא צורך במ"ש בהגהות הרש"ש שם מהתנחומא].

ט) (שם ח' ל"ג) נגד הכהנים הלוים נושאי ארון ברית ה', ואיתא בסוטה (דל"ז ע"א)

תניא

תניא ראב"י אומר א"א לומר לוי למטה שכבר נאמר למעלה (דברים כ"ז י"ב : על הר גריזים וגו' שמעון ולוי ויהודה) וא"א לומר למעלה שכבר נאמר למטה (ביהושע שם , נגד הכהנים והלוים [צ"ל הלוים] אלמא כהנים ולוים למטה היו. רש"י) , הא כיצד זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה, ר' יאשיה אומר כל הראוי לשרת למטה והשאר למעלה ; ופי' רש"י הראוי לשרת לשאת את הארון דהיינו מבן שלשים ועד בן חמשים עכ"ל, רבי אומר אלו ואלו למטה הן עומדין וכו' (והרב חזקוני מביא ג"כ גמרא דסוטה ותחת ראב"י העתיק ר' אליעזר אומר, ותחת ר' יאשיה ר' יהושע כו'. וכל הראוי לשירות פי' ג"כ כרש"י ז"ל לשאת את הארון דהיינו מבן ל' עד נ' למטה אצל הארון ע"ש) ; וכתבו בתוס' שם וז"ל : ירושלמי ר"ש אומר שמעון ולוי (דברים שם) מה שמעון כולו למעלה אף לוי כולו למעלה. ומה אני מקיים הדין תנייא (ר"ל השנוי במקרא) נגד הכהנים והלוים (צ"ל הלוים) כדאמר ריב"ל בכ"ד מקומות הכהנים נקראו הלוים וזה אחד מהם והכהנים הלוים בני צדוק עכ"ל , ועיינתי בירושלמי שם וז"ל תני רבי אומר א"א לומר כו' זקני כהונה ולויה למטן ושאר כל השבט למעלן , ר' שמעון אומר כו' הראוי לשרת למטה ושאר כל השבט למעלה , ר' שמעון אומר שמעון ולוי (שם) מה שמעון כולו למעלה כו' (כמו בתוס') , ופי' הרב יפ"מ וק"ע ופ"מ הראוי לשרת כו' כפרש"י לשאת את הארון מבן ל' ועד בן נ' ע"ש ; ותמה אני שלא הרגישו שאומר הירושלמי שתי פעמים ר' שמעון אומר זה אחר זה וסותר חד את אחד , שהרי כשאומר מה שמעון כולו למעלה כו' כוונתו לחלוק על דעת רבי (שהיא דעת ראב"י או ר' אליעזר בבבלי) שאמר זקני כהונה ולויה, וחולק א"כ בזה גם על הדעה הראוי לשרת למטה כו' (שהיא דעת ר' יאשיה או ר' יהושע בבבלי) לפי הפירוש מבן ל' עד בן נ', דא"כ אין כאן לוי כולו למעלה (ולשון היפ"מ וק"ע משמע שר"ש השני אומר תנא אחר אליבי' דר"ש ודוחק) — ולולא דמסתפינא לפרש נגד רש"י ז"ל והגאונים מפרשי הירושלמי היה נ"ל לפרש מ"ש ר' שמעון בירושלמי (ור"י בבבלי) הראוי לשרת למטה הכוונה הכהנים הראוים לשרת (בעבודת הקרבנות) למטה ושאר כל השבט זולת הכהנים למעלה. ור' שמעון השני בירושלמי הוא המשך ותוספת באור לדבריו הראשונים, מדוע הוציא מהעומדים למעלה רק הכהנים הראוים לשרת ולא אמר כדעת רבי או ראב"י זקני כהונה ולויה הוא לפי שכתוב שמעון ולוי מה שמעון כולו למעלה כו', וזה כמ"ש הרב יפ"מ ואחריו בק"ע שאף שהכהנים אינם בכלל השיב שפיר לוי כולו למעלה דלוי סתם היינו הנקראים לוים בכל מקום ע"ש, ונ"ל כי דקדוקו של ר' שמעון ממ"ש „שמעון ולוי" בוי"ו החבור והיל"ל שמעון לוי ויהודה, כמו בפ' שאח"ז ראובן גד ואשר, וכדרך וי"ו החבור לבא בשם השלישי והסופי וכמו בראש ספר שמות וכנודע למדקדקים, אלא להורות בא כי שמעון ולוי אחים מה שמעון כולו למעלה כו' והבן ; וכעין פי' זה בירושלמי גם בבבלי שם (דל"ה ע"ב) א"ל ר' שמעון לדבריך כו' ר' שמעון אומר ע"ג סיד כו' והוא סיום דברי ר"ש הקודמים רק לפי שהפסיק שם בתשובת ר"י חוזר ואומר רש"א כו' והכל דבור אחד, וכעין זה נפרש בירושלמי אף שאין הפסק ביניהם ; עוד נ"ל כי לשון רש"א השני הוא לשון הש"ס ירושלמי לפרש טעמו דר"ש (הראשון) ר"ל כי ר"ש סובר שמעון ולוי כו' ובלשון מה מקיים הדין תנייא שאח"ז — ועתה בא נא וראה צדקת פירושי זה בדברי ר' שמעון (הראוי לשרת כו')

 מדברי

מדברי ר' שמעון עצמו בספרי דברים (י"ח ו') ; וכי יבא הלוי וגו' יכול בבן לוי ודאי כו' ת"ל ושרת בראוי לשרת יצאו לוים שאינם ראוים לשרת ע"כ (והובא בפרש"י שבחומש שם, ואביאהו באות כ"ה) וסתם ספרי ר' שמעון, וא"כ לשונו שבספרי מוכית על לשונו שבירושלמי הראוי לשרת למטה, שר"ל הכהנים שהם הראוים לשרת (ועי' מאמרי שמואל בדורו, שהבאתי הספרי הזה לעניני שם כי השירות לה' נאמר אך בכהנים ע"ש) והבן זה ; ומצאתי סמוכין עוד מלשון הרא"ם ז"ל (פ' תבא שם) שהעתיק לשון הגמרא בזה"ל : ר' יאשיה אומר כל הראוי לשרת לכהונה למטה והשאר למעלה עכ"ל. ומלשון לכהונה שהוסיף הרא"ם ז"ל בדבריו נראה שהבין כמו שפרשתי, רק שתימה הוא שלא זכר מרש"י שפירש לא כן בגמרא, ודוחק לפרש גם כוונת הרא"ם כפרש"י ולשון לכהונה ר"ל לעבודה ופי' עבודת הלויה מבן ל' עד בן נ' (וע"ש בסוטה בהא"ג). הנה מבואר דעת ר"ש בירושלמי (שהובא גם בתוס') ולדעתי היא גם דעת ר' יאשיה או ר' יהושע בבבלי, שמ"ש בס' יהושע „נגד הכהנים הלוים" ר"ל הכהנים שהם מזרע לוי שהם הכהנים עמדו למטה ושאר כל השבט למעלה — ונראה עוד כי לדעתם זו אך הכהנים בלבד (שעמדו למטה) הם הם היו המברכים נגד העם שבהרים (בשפוע ההרים, עי' רד"ק ביהושע), וראיתי גם במפרשי התורה בפסוק אלה יעמדו לברך וגו' (דברים שם י"ב) שי"א שברכת הכהנים ברכו (ע"ש ב"ע) ; ואולי נכון לפרש עפ"ז מ"ש ביהושע שם „נגד הכהנים וגו' כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם ישראל בראשונה" שר"ל לברכם בברכת כהנים, ואח"ז אמר שם, ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה וגו' שר"ל מ"ש בתורה, ארור האיש וגו' ברוך וגו' [ועי' ס' המשתדל בפרשה תבא שם] (ועיין מה שאכתוב בס"ד להלן אות ל"ו השייך לכאן) — והנה ע"פ המבואר יפורש גם מ"ש בתורה שם.

י) (דברים כ"ז י"ד) וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל וגו', לפ"ד ר' שמעון בירושלמי ור"י בבבלי, על הכהנים, שהרי אך הם עמדו למטה, אבל הלוים כולם הלא עמדו על הר גריזים בין שאר העם, ואמרו „הלוים" ר"ל הידועים הנזכרים לפני זה בפסוק ט' שם הכהנים הלוים (ועד"ז אביא להלן באות ט"ו בשם הראב"ע) : ונראה שב"ה גם דעת הראב"ע שכתב בפסוק ט' הנ"ל (ואביאהו אח"ז) וידבר משה והכהנים הלוים וגו' וטעם הכהנים הלוים כי הם האומרים ארור האיש וכו' עכ"ל, הרי הבין מ"ש וענו הלוים וגו' הכהנים הלוים הנז' בפסוק ט' ; וכן יפוריש זה המקרא עצמו שלפנינו.

יא) (דברים כ"ז ט') וידבר משה והכהנים הלוים וגו' ר"ל הכהנים בני לוי (וע"ש רע"ס ועי' רמב"ן שם פסוק א') ואחד מכ"ד המקומות הוא (וכ"ת מתה"א) [ובכ"ת „יתכן שהרצון והלוים" ע"כ, ולא יתכן].

יב) (דה"ב ה' ד') וישאו הלוים את הארון, כתוב במקומו בס' מלכים (א' ח' ג') הכהנים, וכדאיתא בסוטה (דל"ג ע"ב) בג' מקומות נשאו כהנים את הארון כו' ובשהחזירוהו למקומו וכפרש"י שם ע"ש (וזה כדי שיביאו אותו אל בית קה"ק שהלוים אין נכנסין לשם, כ"כ הרמב"ן בהשגותיו לס' המצות שרש ג' ע"ש, ומה שהקשה עליו בעל מגילת אסתר למה לא התחילו הלוים לשאת ויתנוהו אח"כ להכהנים כו' עיין בתוס' סוטה שם בסוה"ד

בסוה"ד שכן דעתם באמת, ועי' עד"ז דה"ב (כ"ט ד') ויבא את הכהנים ואת הלוים כו' (ט"ז) ויבאו הכהנים לפנימה בית ה' וגו' ויקבלו הלוים וגו' ופרש"י כי לא על הלוים לכנס פנימה כו' ע"ש, ועמ"ש להלן אות מ') ; ובתוס' שם וז"ל : ואי קשה והא בדה"י כתיב וישאו הלוים את הארון תריץ דהאי אחד מכ"ד מקומות שנקראו הכהנים לוים, דהא כתיב התם כו' וכתיב (שם פסוק ה') העלו אותם הכהנים הלוים, ופי' הכהנים הארון והלוים אהל מועד וכליו, וכתיב (שם פסוק ז') ויביאו הכהנים וכו', וכתיב במלכים (א' ח' ג') וישאו הכהנים את הארון, וכתיב (שם ד') ויעלו את ארון ה' ואת אהל מועד, וכתיב (שם) ויעלו אותם הכהנים והלוים וגו' עכ"ל התוס', וכ"פ הרד"ק והרלב"ג הכהנים והלוים במלכים שם הכהנים העלו את הארון והלוים את כל כליו (וכ"כ הרמב"ן בס' המצות שם) ; וזה הפסוק דמלכים הביא להתוס' לפרש גם הכהנים הלוים דדה"י כמו והלוים בוי"ו החבור. וכ"כ הרד"ק בדה"י וז"ל, ומ"ש בסמוך הכהנים הלוים, פי' הכהנים והלוים וכ"כ במלכים כו' והכהנים נשאו את הארון והלוים את אהל מועד עכ"ל, וכ"ה בתר"י בדה"י שם „כהניא ולואי" אבל בפי' (המיוחס) לרש"י ז"ל בדה"י שם כתוב וז"ל העלו אותם הכהנים הלוים פתרונו מוסב למעלה שאמר וישאו הלוים את הארון, ומפרש מי היו אותם הלוים כו' הכהנים הלוים שאף הכהנים מבני לוי הם עכ"ל ; הרי לפרש"י ז"ל גם :

יג) „הכהנים הלוים" דדה"י שם (דה"ב ה' ה') הוא אחד מהמקומות שנקראו הכהנים לוים (אך סוף לשונו שם „וגם הכלים כו'" נראה כרומז אל פי' הרד"ק והתוס' שהלוים מוסב על הכלים ע"ש) — ונראה עוד כי לפי פרש"י דדה"י יתכן לפרש גם :

יד) „הכהנים והלוים" דמלכים שם (מ"א ח' ד') אף שכתוב בוי"ו החבור. ר"ל ג"כ הכהנים שהם מבני לוי, ומקרא דדה"י מוכיח עליו, ועי' אות כ"א וכ"ג כזה ואות ל"ח ג"כ (ודברי המבאר במלכים שם לא נהירין) ; ולפרש טעם הוי"ו כזה מצאתי גם בבאור לס' נחמיה ז' א' השוערים והמשוררים והלוים. לדעתי הוי"ו אם שהיא נוספת או שהיא לבאר כאשר בארנו לפעמים כלומר שהמה היו הלוים כו' עכ"ל, ועי' ס' ב"י פק"ה שכתב כי מדרך לע' לפעמים להוסיף אות יו"ד בתיבה המורכבת משתי תיבות במקום המקף או סימן הקישור כו' וכן הדין באות וי"ו כו' עיר ואם בישראל מן עיר אם כו', וכ"כ שם בפמ"ו בהערה צד ע"ו וז"ל חק ומשפט כו' ונ"ל שהוי"ו של ומשפט היא וי"ו הבאה במקום מקף ובאילו נכתב חק־משפט ר"ל חקת משפט כו' ע"ש ועוד בספרו בית האוצר שרש זור, חסד ואמת, שלום ואמת, מושיע ורב, מסלול ודרך, נער ורך ע"ש, ועי' ג"כ חומש הבוה"ק אחרי י"ז ט"ו ואמור כ"ב ח' ושופטים כ"א ב', וז"ל החכם ריו"ו המבאר לדה"י בהקדמתו צד 32 אות 2 : מסגולות דה"י במלות התמשך כו' הוי"ו יבא לבאור הקודם ולא לסימן החבור לבד כו' ד"מ על המפתח ולבקר, משרתים ולהזכיר כו' אם תלך לפני וגו' ולעשות כו', ודוגמתו בש"א (כ"ח ג') [ברמה ובעירו] ובמלכים ב' (ח' י') [והראני ה'] עיין רלב"ג שם עכ"ל, ועי' באור הנ"ל דה"ב (י"ח ג') ועמך במלחמה הוי"ו נוסף כו' (ועוד כדומה), וזה דומה קצת לענייננו להיות הוי"ו והלוים כמו נוסף או מקף ובאור הקודם הכהנים שהם לוים, ועד"ז גר ותושב (ויקרא כ"ה מ"ז) ר"ל גר והוא תושב כמו גר תושב שאחריו.

דברים

טו) (דברים ל"א כ"ה) ויצו משה את הלוים נושאי ארון ברית ה' וגו', כתב הראב"ע וז"ל את הלוים בדרך קצרה כאילו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים שהרי אינם נוגעים בארון וטעם נושאי וגו' עכ"ל, וכ"ה בראב"ע פ' תרומה (כ"ה ט"ז) וספר התורה שמוהו הכהנים מצד ארון ברית ה' כו' וכוונתו למ"ש בדברים שם (כ"ו) לקוח וגו' ושמתם אותו וגו', וכ"כ הרב החזקוני בדברים כאן, ורצונם לומר כי מוסב על מ"ש למעלה פרשה זו פסוק ט' ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון וגו', וז"ל החזקוני שם: ואע"פ שהלוים נושאים ולא הכהנים מ"מ תיכף אחר פטירתו של משה נשאוהו הכהנים כו' בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון כו', ד"א משום שהכהנים מתקנים המשאות לבני לוי כמ"ש בפ' במדבר קרו להו לכהנים נושאי ארון ברית ה' עכ"ל. ועי' דברים (י' ח') שבט הלוי לשאת את ארון וגו' לשרתו וגו' וברש"י שם. וכ"ה לשון הרמב"ן ז"ל פסוק זה ויהי ככלות וכו' אז צוה את הכהנים לקוח את סה"ת הזה ע"ש עוד [ובבאור נתה"ש צוה את הלוים כו', שלא כהוגן, כי דבריו דברי רמב"ן המה].

טז) (דברים י"ז ט') ובאת אל הכהנים הלוים (כהניא לואי) ואל השופט וגו', ופרש"י הכהנים שיצאו משבט לוי עכ"ל וכמ"ש אח"ז (י"ב) לבלתי שמוע אל הכהן העומד לשרת וגו' או אל השופט. וכ"כ להלן (י"ט י"ז) הכהנים והשופטים, ולא זכר לוים, אך בספרי פסוק זה דרשו: מצות ב"ד שיהו בו כהנים ולוים כו' יכול כו' פסול, ת"ל ואל השופט אע"פ שאין בו כהנים ולוים כשר ע"כ, וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' סנהדרין ה"ב ומצוה להיות בסנהדרי גדולה כהנים ולוים כו' ע"ש, ומשמע דמפרשי „הכהנים הלוים" כמו והלוים, ועי' פסחים (דמ"ט) נסב כהנתא והו"ל תרי בני דסמיכי, וכתב בחא"ג מהרש"א שנאמר יורו משפטיך וגו' גם שנאמר כן בכל שבט לוי עיקר קרא בכהן איירי כדכתיב ובאת אל הכהנים הלוים וגו' עכ"ל, וכ"ת האשכנזי (צו דען פריעסטערן אויס דעם שטאממע לוי): וכ"ה בת"י לות כהניא דמשבט לוי, אך בדה"ב (י"ט ח') מפורש: וגם בירושלים העמיד יהושפט מן הלוים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט ה' ולריב וגו', וזה כמ"ש בספרי הנ"ל מצות ב"ד שיהו בו כהנים ולוים כו', ויתפרש אולי הכהנים הלוים גם לוים [ועי' ב"ע משמע שמפרש ג"ב הכהנים משבט לוי שהכהן האמיתי הוא משבט לוי ומביא ג"כ ממ"ש ביהושפט שם שהעמיד גם כהנים גם לוים ופי' ואל השופט כמו שופטים (דאז געריכט) ע"ש], ועי' מ"ש באות י"ט להלן.

יז) (שם שם י"ח) וכתב לו וגו' מלפני הכהנים הלוים (כהניא לואי) פירושו ג"כ הכהנים מבני לוי, וכתה"א (אויס דעם שטאממע לוי) [וכמ"ש ל"א ט' ויתנה אל הכהנים בני לוי, כמ"ש לפני זה באות ט"ו] וז"ל הראב"ע הכהנים הלוים כאשר פרשתי כי יש כהנים שאינם מיחוס לוי [ר"ל והוא כהן לאל עליון, ובני דוד כהנים], וכ"כ הראב"ע בסה"פ (כ"א ה') הכהנים בני לוי שהם בברור בני לוי (ע"ש ב"י); ועי' תוספתא סנהדרין פ"ד וכתב לו וכו' ומניחין אותו בב"ד של כהנים ובב"ד של לוים ובב"ד של ישראל המשיאין לכהונה ע"כ.

יח) (דברים י"ח א') לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה וגו' אשי ה' וגו', ר"ל הכהנים בני לוי ואח"ז ריבה כל הלוים ומוסיף ואומר כל שבט לוי (ועי' רש"י), וכתה"א (אויס דער שטאממע לוי), וז"ל אדרת אליהו להגר"א ז"ל לא יהיה

לכהנים

לכהנים, לוים מניין ת"ל כל שבט לוי עכ"ל, וז"ל ספר המצות להרמב"ם ז"ל מצות ל"ת קס"ט וק"ע: וכבר נכפלה האזהרה משני ענינים אלו (חלק בבזה ונחלה בארץ) בעצמן לכהנים. והוא אמרו לאהרן (במדבר י"ח כ') בארצם לא תנחל כו' וחלק כו', דע כשבאה האזהרה על כל שבט לוי הנה כבר נכנסו הכהנים בכ ל ל ואמנם נכפל בכהנים לחזוק כו' ואלו מנינו אמרו לאהרן בארצם לא תנחל תוספת על שאמר לא יהיה לכהנים הלוים כו' ע"כ ע"ש. ובאמת בפסוק זה עצמו הכהנים מפורשים ג"כ מלבד שהמה בכלל הלוים [וק"ק לשון ספר החנוך סי' תמ"ה תוספת על הלאוין הנאמרים בלוים לא יהי' לכהנים הלוים כו'], ובת"י לכהניא דמן שבט לוי חולק֞ כו', והסר בו „כל שבטא דלוי" וצ"ע למה (וגם אח"ז הכתוב מדבר מכהנים, אשי ה' וגו' ה' הוא נחלתו, בת"י: כ"ד מוהבותא דכהונתא כו', ורש"י פי' באשר דבר לו בארצם לא תנחל אני חלקך (שנאמר באהרן כמ"ש בשם סה"מ), וכן אח"ז וזה יהיה משפט הכהנים וגו', ועי' ירושלמי פ"ח דסוטה (ופ"ו דשקלים) אין מושחין כהנים מלכים שנאמר למען יאריך ימים על ממלכתו וכתיב בתרי' לא יהיה לכהנים הלוים כו' ע"ש, וצ"ל דכהנים ל"ד שהרי גם לוים כתובים כאן, וכ"פ במרה"פ שם וכ"ש שאר השבטים שלא מיהודה ועי' רמב"ן פ' לא יסור שבט ואבמ"ל, ולשון הספרי פסקא קס"ג לא יהיה לכהנים הלוים וכו' מכלל שנאמר ושרת בשם ה' אלהיו אין לי אלא [כהנים לוים] מנין ת"ל כל שבט לוי, כ"ה גי' הגר"א ז"ל ועי' אות כ"ה להלן (מאותה פרשה) מש"ש.

יט) (דברים כ"ד ח') השמר בנגע הצרעת וגו' ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים וגו' (כהניא לואי), ר"ל הכהנים מבני לוי שהם הם הרואים את הנגעים, ובתה"א (דיא פריעסטער אויס דעם שטאממע לוי) וכ"כ הראב"ע הכהנים הלוים שהם מבני לוי עכ"ל, ועי' רש"י (דה"ב ל"ו י"ד) שרי הכהנים להורות את ישראל כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים כו', ועוד ברש"י (דה"ב י"ז ח') כי על הכהנים והלוים ללמד להורות כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהנים֞ הלוים עכ"ל, ולשון והלוים שלא בדיוק קצת כי מקרא זה דדברים על הכהנים נאמר, וגם ט"ס בהרבה דפוסים ברש"י שם „כדכתיב כו' הכהנים והלוים" וצ"ל הלוים; אך ידוע כי גם הלוים למדו והבינו את העם כמ"ש בנחמי' ח' ט' וכדומה עוד, ועי' רש"י ירמי' (י"ח י"ח) תורה מכהן שעל הכהנים להורות תורה שנאמר יורו משפטיך ליעקב עכ"ל, וזהו תורת כהנים כמ"ש בחגי (ב' י"א) שאל נא את הכהנים תורה (עי' ס' זרבבל שהאריך), ועי' פי' ת"כ להרב מלבי"ם זצ"ל ויקרא סי' ר"ד, ועי' הערתי ט"ו למאמרי שמואל בדורו, וז"ל הראב"ע דברים (י"ח א') הזכיר גם משפט הכהנים שהם֞ מורי התורה כו' גם הזכיר דבר לוי כי גם הם יורו התורה בשערים והעד דברי הימים ע"כ, והבן ימיני ציין לדה"ב (ל"א ד') מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת ה' ע"כ, ועי' דה"ב י"ז ללמד בערי יהודה ועמהם הלוים וגו' ועוד בכ"מ בדה"י שאליהם כיון הראב"ע, ועמ"ש למעלה אות ט"ז, אך פסוק שלפנינו במראות נגעים פי' ודאי הכהנים הלוים שהם מבני לוי.

כ) (דה"ב ל' כ"ז) ויקומו הכהנים הלוים ויברכו את העם „וזה נשיאת כפים שנאמר בכהנים, וז"ל המבאר ריו"ו הלוים תאר לכהנים דוגמת והכהנים הלוים בני צדוק ע"כ

ע״ב (וכן צ״ל כוונת תרגומו) , וב״מ בת״ב שמיני סי׳ כ״ב ע״ש (ושם והלוים ט״ס וע״ש) ועי׳ להלן אות ל״ח.

כא) (דה״ב כ״ד ה׳) ויקבץ את הכהנים והלוים וגו׳.

כב) ולא מהרו הלוים.

כג) (שם פסוק ו׳) מדוע לא דרשת על הלוים וגו׳. נ״ל כי שלשה הלוים שבכאן ר״ל כהנים, ופי׳ הכהנים והלוים בוי״ו החבור כהנים שהם (גם) לוים (וכמו שפרשתי למעלה אות י״ד); שהרי במלכים ב׳ (י״ב ה׳ — י״ח) מפורש כל הענין בכהנים לבד והלוים לא נזכרו שם ובא זה ולימד על זה (ועי׳ דה״ב ל״ד ט׳ ולהלן אות ל״ט); ואם לא תאבה ולא תשמע לפרש „הכהנים והלוים״ לכהנים שהם לוים (בשביל וי״ו החבור שלא משמע כן), נצרך לפרש גם שני הלוים שאח״ז „ולא מהרו הלוים״ מדוע לא דרשת על הלוים „לשם כולל כהנים ולוים גם יחד״, ותחשבם בין אלה שיבאו להלן במחלקה א׳ (עי׳ דברינו בין אות כ״ד וכ״ה ועי׳ להלן אות ל״ט) ולמלאות החסרון שלש אלה הלוים לכהנים לחוד. נמצאו אחרים במקומם (עי׳ ד״מ מן אות כ״ה והלאה).

כד) (שמואל א׳ ו׳ ט״ו) [כשבא ארון ה׳ בשובו מארץ פלשתים אל העיר בית שמש אשר ליהודה כתיב]: והלוים הורידו את ארון ה׳ וגו׳, וכתב המבאר (דפוס פראג ווילנא) וז״ל: בית שמש זאת היתה עיר הלוים כאמור ביהושע (כ״א ט״ז) עכ״ל, ולא דקדק יפה לבאר כי שם (פ״ד וי״ג) נאמר שנתנה לבני אהרן הכהן מן הלוים וגו׳, וכ״ה בדה״א (ו׳ מ״ב ומ״ד) ולבני אהרן וגו׳ ואת בית שמש וגו׳ ע״ש, ועתה בין תבין כי הלוים האמור בזה שהורידו את הארון הם הכהנים מבני אהרן וקראם הלוים בשם הכולל כי לא מכהונת ה׳ ידבר פה, וכלשון ביהושע שם „הכהן מן הלוים״ ועי׳ סה״מ להרמב״ם מצוה ל״ד ואביאהו אח״ז; אך בענין שם מבואר כי הוכו אנשי בית שמש על שראו בארון ה׳ (פסוק י״ג וישמחו לראות וגו׳ ופסוק י״ט ויך וגו׳ כי ראו בארון ה׳ וגו׳) וזה אזהרה ללוים שלא יראו כבלע את הקדש (ס״פ במדבר) ושם נאמר אהרן ובניו יבאו וגו׳. וא״כ שנענשו על שראו בארון משמע שלוים היו ולא כהנים, וז״ל רבינו ישעי׳ שם (הנדפס במק״ג כי ראו בארון ואין דרך זה כבוד כו׳ שהרי הזהיר את הלוים על כן ולא יבאו לראות כבלע וגו׳ עכ״ל; אולם לפ״ד חז״ל בפ״ז דסוטה (דל״ה ע״א) ובמד״ר ס״פ במדבר נענשו על שראו בקלות ראש (כמ״ש וישמחו לראות, ות״י „כי ראו בארון״ על דחדיאו וחזו כו׳). ושאלו חז״ל משום דראו ויך כו׳? קוצרים ומשתחוים היו כו׳ ע״ש, ולפ״ז א״ש אם גם כהנים היו, ואולי לזאת הוציאם הכתוב בלשון הלוים על שנענשו בעונשם ולא יבאו לראות וגו׳ [וזהו מדה אחת מל״ב מדות של ר״א בנו שריה״ג דבר שהוא מיוחד במקומו מדה ט״ז שבכללה מה שדקדק הכתוב להזכיר תיבה השייכה לזה המקום]; ועוד נראה כי המוכים היו יותר העם כמ״ש (פ״ט) ויך בעם וגו׳ כי הכה ה׳ בעם וגו׳ (ועם יש שגם יתנגד לכהנים כמ״ש כעם ככהן, ולפעמים גם ללוים עי׳ חולין (דקל״א ע״ב) ומ״ש להלן בס״ד ד״ה ובנחמי׳ כו׳) ועל דעת הרדי״א (הובא בבאור סה״פ שם) על מ״ש ויך בעם וגו׳ מונה מספר הנופלים בארץ פלשתים כו׳, ובמד״ר שם ע׳ איש זו סנהדרין ונ׳ אלף איש מעם הארץ כו׳ ע״ש (ועי׳ ת״י הובא ברש״י ובחא״ג סוטה שם,

ועי׳

ועי' באור) ותבין כי אנשי בית שמש שהוכו י"ל שהם שאר העם וכן הובא ברד"ק שם בשם דרש חז"ל על מ"ש (פט"ו) ואנשי בית שמש העלו עולות וגו' שהם היו סרני פלשתים, ואין א"כ סתירה מכ"ז אם נפרש הלוים זה הכהנים מעיר בית שמש עיר הכהנים, ועי' איכה רבתי בלע ה' כו' (ב' ד') בסופו: משמרתה (של בית שמש) כו' והיתה מוציאה פ' אלף פרחים (פרחי כהונה) ע"ש וירושלמי תענית פ"ד סוף ה"ה, ועי' הלוקת הארץ להר"י שווארץ (דע"ד סוף ע"א): ואם בכל זה לא תמצא הכרה לפרש הלוים זה לכהנים, נמצא מקום למלאות מספר הכ"ד כאחד מאלה הבאים לפנינו אח"ז (ממחלוקת הא'), והבוחר יבחר והנני להעיר על מלת הלוים שבס' במדבר (א' נ"א) ובנסוע המשכן יורידו אותו הלוים ובהנות המשכן יקימו אותו הלוים וגו', שכתב המבאר לנתה"ש וז"ל הלוים והם אהרן ובניו (כי על הלוים אמר להלן (דף ט"ו) ולא יגעו אל הקדש ומתו עד כלות אהרן ובניו להורידו ולכסותו) ואז ישאוהו הלוים וכו' עכ"ל, והנה לפ"ז ב"פ הלוים בפסוק זה יתפרש להכהנים בני אהרן, אך לא מצאתי לאחד מהמפרשים שפי' כן (ועי' הרא"ם ומאמרי שמב"ד סוף אות ל"ט). ועי' ריש"י להלן (י' י"ז וכ"א) והורד המשכן וגו' והקימו את המשכן בני גרשון ובני מררי כו', ואהרן ובניו יורידו את פרכת המסך לכסות הקדש (עי' ד' ה'), וגם זו"ז אין לחשבו במספר הלוים הנאמר להכהנים, כי אין הפרשה כאן מדברת מפרטי הלוים עד פרשיות שאח"ז (ג' וד') שמדבר שם מחלוקת המשפחות בפרט גרשון קהת ומררי ועבודתן ומשאן של כאו"א בפרט עד שמגיע למשפחת בני קהת ומפרש עבודתן בפרט, ובכללם גם אהרן ובניו (שהם ג"כ בני קהת), אבל בפרשה א' מלת הלוים נאמרה בדרך כלל אל הלוים כלם ולא תתפרש להכהנים אף אם נפריש יורידו וגו' יקימו וגו' לאהרן ובניו מלבד שאין הכרע ועי' לשון במדב"ר ספ"א.

התימה למספר הכ"ד מקומות.

הן מלת הלוים הבאה בכ"ד מקומות המנוים למעלה נראה לפרש על פי פשוטו של מקרא תאר אך להכהנים (בני אהרן הלוי) לבד ואין יתר הלוים בכללם (מחלוקת השניה במאמרנו זה), ואל אלה נראה שכוון ריב"ל באמרו בכ"ד מקומות כו' — ואם תרצה אמנם להלוק בקצתם ולהוציא איזה מהמנוים למעלה ולפרש מלת הלוים הנאמר שם ללוים ממש ולא לכהנים, או עכ"פ לכלול לוים גם כהנים ביחד (כמו באות ט' לדעת ראב"י זקני כהונה ולויה כו' (וכן באות יו"ד ע"ש) ואות י"ד לפי שכתוב הכהנים והלוים בוי"ו החבור, וכן אות כ"א מטעם זה, ואות כ"ב וכ"ג שיפורשו אולי לכולל כהנים ולוים יחד כמ"ש שם); תוכל להקור ולמצא תחתם קצת מאלה שאביא אח"ז (במחלקה הראשונה) לכולל כהנים ולוים יחד, שיתפרשו אולי אך לכהנים לבד גם ע"פ הפשט או לפ"ד חז"ל כאשר אעיר עליהם איש על מקומו אי"ה (וכמו אלה שאביא מיד אח"ז לדעת הרמב"ם ז"ל, ועוד באות כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח וכ"ט ועי' אות מ"א) זהיו לאחדים בידך למלאות חסרון הכ"ד מקומות במאמר ריב"ל אם נאמר כי דוקא קאמר כ"ד.

ענף ג

פתיחה ליתר מלות הלוים הנראים להתפרש לכולל כהנים ולוים יחד (המחלוקת הראשונה) ביתר המקומות בתנ"ך :

והנה כהשלימי מספר הכ"ד מקומות הנראים להתפרש מלת הלוים לכהנים לבד, ובטרם אתחיל להביא אלה שיתפרשו לכהנים ולוים גם יחד ; אבא להעיר על ד' פעמים הלוים הבאים בפרשה אחת והוא בדה"א ט"ו, שנראה לפרשם לדעת הרמב"ם ז"ל תאר להכהנים לבד (מחלקת הב') ולהרמב"ן ז"ל יכללו אולי כהנים ולוים ביחד (המחלקת הא'), אך לאשר במדרש חז"ל מצאתי מפורש הלוים דשם ללוים דוקא ולא לכהנים, על כן לא הבאתים במספרם למשפטם (בשתי המחלוקות) כי אם אעיר עליהם בפ"ע [מלבד הראשון מאלה (ט"ו ב') אביא להלן אות ל'ב ע"פ פשוטו] ואלה המה : א) דה"א ט"ו ב', אז אמר דוד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים כי בם בחר ה' לשאת את ארון האלהים ולשרתו עד עולם. ב) שם שם ט"ו, וישאו בני הלוים את ארון האלהים וגו'. ג) שם שם כ"ו, ויהי בעזר האלהים את הלוים נושאי ארון ברית ה' וגו'. ד) שם שם כ"ז, ודוד מכרבל במעיל בוץ וכל הלוים הנושאים את הארון וגו' עיי"ש, והנה כתב הרמב"ם ז"ל בספר המצות וז"ל מצוה ל"ד היא שצונו שישאו הכהנים הארון על כתפיהם כו' והוא אמרו כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו ואע"פ שזה הצווי בא ללוים בעת ההיא אמנם היה זה למספר מעוט הכהנים החייבים במצוה אם כן המצוה מחיובת לכהנים והם אשר ישאוהו כמו שנתבאר בספר יהושע [עי' אות ח' למעלה] ובספר שמואל [עי' להלן] וכאשר צוה דוד לשאת את הארון בפעם שניה אמר בדה"א (ט"ו ט"ו) וישאו בני הלוים את ארון האלהים כאשר צוה משה בדבר ה' בכתפם כו' עכ"ד, ובאר לדעתו ז"ל הרב בעל מגילת אסתר בספר המצות שרש ג' אות ב' כי זה (וישאו בני הלוים) אחד מכ"ד מקומות שנקראו הכהנים לוים כו' ע"ש, וכ"כ בשירי קרבן לירושלמי סוטה פ"ח עיי"ש, ובס' מרגניתא טבא על סה"מ שם (הזכרתיו גם למעלה) דקדק לפרש דעת הרמב"ם ז"ל בזה „דמדכתיב וישאו בני הלוים ולא כתיב וישאו הלוים ש"מ שהכהנים נשאו את הארון עכ"ל (ואין זה בדקדוק בוונת הרמב"ם ז"ל לע"ד, רק שפי' על הכהנים לפי דעתו ועניננו שהכהנים היו הנושאים, ובמק"א אבאר שבני הלוים לפעמים יותר כשמע על לוים ממש מאשר לשון לוים לחוד עי' במדבר (י"ח כ"א) ולבני לוי נתתי את כל מעשר וגו' ובירושלמי מ"ש פ"ה ה"ג לבני לוי ר"ל לוים ממש ולבני וי"ו מוסיף לכהונה וח"א אפי' לבני כולל כהונה ע"ש ובפ"מ, ועי' מדות פ"א מ"ב קול בן לוי לוקה ושם לד"ק גם בכהן (עי' אות כ"ט מש"ש) ויש לחלק גם בין בני לוי לבני הלוים. ועי' אות ל"ד) ; וצריך לפרש לפ"ד הרמב"ם ז"ל כל הלוים האמור באותו ענין שנשאו הארון שר"ל הכהנים, ובזה בא לנכון אמרו בפסוק ב' כי אם הלוים וגו' ולשרתו עד עולם, שלא יצדק לשון ולשרתו (לדעתי במחברתי שמואל בדורו) כי אם להכהנים המשרתים לא ללוים, וכן בפכ"ז ודוד מכרבל במעיל בוץ וכל הלוים וגו' ופי' רש"י וכל הלוים כמו כן מכרבלים במעיל בוץ. יצדק ג"כ יותר אם נפרשו תאר להכהנים לפי דעתי במחברת שמואל בדורו שהמעיל (ביחוד) לבוש הכהנים היה עיי"ש בדברינו

ותבין

ותבין [אך שם מוכרח הוא גם ללוים ממש כי גם המשוררים נזכרים שם בעטיפת המעיל ודויד עמהם ע"ש רש"י] וכ"כ בס' מרגניתא טבא שם, וז"ל וגם כו' וכל הלוים הנושאים ארון ה' יש ג"כ ליישב כן שהוא אחד מכ"ד מקומות הנ"ל עכ"ל, הרי ד' הלוים שיפורשו לדעת הרמב"ם ז"ל תאר לכהנים, וז"ל ספר מצות השם סי' ש"פ: מ"ע שישאו הכהנים את הארון כו' אע"פ שזה הפ' קאי על הלוים זה היה במדבר אבל לדורות בכהנים כמו שמצינו בס' יהושע ובספר שמואל ובדברי הימים עכ"ל, והוא מעתיק ומקצר לתמו מסה"מ להרמב"ם ז"ל, ובציוניו שם כתב כי הרמב"ם ז"ל בספר הי"ד כתב סתם לשאת הארון בכתף ובסה"מ כהנים ישאו כו' ורמב"ן כתב כל שבט לוי כשר למשא הארון עכ"ל, ועי' ג"כ ספר החינוך מצוה שע"ט.

אולם הרמב"ן ז"ל בהשגותיו לס' המצות השיג על הרמב"ם וכתב בשרש ג' שם וז"ל: והלוים נשאוהו בימי דוד גם בפעם השנית שעשה כהוגן שנאמר ויהי בעזר האלהים [בדפוסים ט"ס ברמב"ן ומג"א ויהיו בעיר האלהים, וצ"ל ויהי בעזר] את הלוים נושאי ארון ברית ה' וכתיב וכל הלוים הנושאים את הארון והמשוררים, אבל נאמר כי הכהנים והלוים כלם כשרים במשא מן התורה שכלם נקראו לוים. ועוד שלא נאמר בפרשה אלא בני קהת והרי הכהנים גם הם בני קהת וכתיב (דברים י' ח') בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה' לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו, וכן תראה בכתוב שנאמר (דה"י שם) ויקרא דוד לצדוק ולאביתר הכהנים וללוים וגו' ויאמר להם אתם ראשי האבות ללוים וגו' ושם כתוב ויתקדשו הכהנים והלוים להעלות וגו' עכ"ד הרמב"ן ז"ל, ומשמע שמפרש כל הלוים שבענין שם שכולל כהנים ולוים (וראוים לבא במחלוקת הא', ועי' מה שאכתוב בס"ד באות ל"ב ול"ג).

אך תמה אנכי על דעת שני המאורות האלה (הרמב"ם והרמב"ן ז"ל) ממה שמצאתי מפורש במדרש חז"ל במדבר רבה פ"ד (דרי"ה ע"ג) וז"ל המד"ר: וירכיבו את ארון האלהים וגו' לא נשאוהו כתורה כו' ולבני קהת לא נתן וגו' ואיהו אתייה בעגלה והיה ארון טעון כהניא לרומא וטריף להון לארעא טעון כהניא וכו' ע"כ, ומשמע שהכהנים הוליכוהו בעגלה מבית עמינדב, ולא ידעתי אמנם מנין לו זה להמדרש ואינו מפורש כ; בש"ב ו' ובדה"א י"ג, ונראה שהמדרש חשב לעוזא ואחיו בני אבינדב לכהנים אף שאין הכרע מהכתובים, שוב מצאתי שכן דעת החכם רוו"ה בבאור הפיוט אמיץ אדירי כו' מוסף יום א' דר"ה: יד שלה אחוז בארון כו' וכתב הרוו"ה זה עוזא הכהן עכ"ל, ואמרו לפי תמו הכהן השבתי בתחלה לט"ס, אבל אחרי שכ"נ גם דעת המד"ר אדמה שהרוו"ה נמשך אחריו, ועי' רש"י דה"א ט"ז י"א, וע"כ נקרא אלעזר השומרו עוזא ע"ש ששמר הארון שנקרא עוז כו' (והשם אבינדב עי' בש"א ז' א' ויעלו את ארון ה' וגו' אל בית אבינדב בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמור את ארון ה', ובדה"א ט"ו י"א חשב בין הלוים עמינדב והספרי נשא פמ"ו העתיק אבינדב וצע"ק). עוד שם במד"ר כי שמטו הבקר למה שמטו שהיו מוליכין אותו שלא כתורה שהן היו צריכין להוליכו בכתף וטענוהו בעגלה כו' כשחזר דוד לירושלים בא אחיתופל ואמר לו דוד לא היה לך ללמד מפסוק קטן שהתינוקות קורין ולבני קהת לא נתן וגו' הלוים נושאים את הארון ואין

הכהנים נושאים את הארון, בכתף הם נושאים את הארון ולא על עגלה ומנין שכן היא שכן אתה מוצא כשהעלוהו בשניה לא היה שם כהן ולא עגלה שנאמר (דה"י שם) אז אמר דוד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים וכתיב וישאו בני הלוים את ארון האלהים עכ"ל המד"ר. עוד שם במד"ר (עה"פ דה"א ט"ו כ"ה) מי העלוהו הלוים העלוהו וכיון שראה דוד שהעלוהו הלוים ולא נזוקי כמו שא"ל אחיתופל כו' ע"ש, הרי דקדקו לפרש שדוקא הלוים נשאוהו בימי דוד מבית עובד אדום לא הכהנים, ולפ"ד המדרש הלז אין לחשוב ד' פעמים הלוים שבדה"י שם לכהנים לא ביחוד ולא בכלל (ועי' אות ל"ב ול"ג): אך באמת בשארי מקומות בדחז"ל לא נזכר טעות דוד רק במה שהרכיבוהו בעגלה, ולא מלוים לכהנים (עי' סוטה דל"ה ע"א ומד"ר נשא ס"פ י"ב ופינחס פכ"א ועוד, וכן ברמב"ם ז"ל ה' בה"ב ספ"ב, ויש לעיין ספרי וז"א עקב פסקא ל"ה), ועי' שמ"ר ס"פ ל"ו ומ"ש בסוף אות ח' למעלה.

והנה מ"ש הרמב"ם ז"ל בסה"מ שם שהכהנים נשאוהו כמו שנתבאר בספר יהושע, בארתי באות ח', ומ"ש עוד ובספר שמואל, נראה מדברי הרב מגילת אסתר בשרש ג' שם שהכוונה למ"ש בש"ב (ט"ו כ"ט) כשברח דוד מפני אבשלום וישב צדוק ואביתר את ארון האלהים ירושלים וישבו שם ע"כ, ולדעת הרד"ק (ביהושע ג') גם על זה כוונו חז"ל באמרם סוטה (דל"ג) בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון כו' וכשהחזירוהו למקומו (מלבד מה שמבואר באות י"ב מס' מלכים א' (ה' ג') ויביאו הכהנים את ארון ברית ה' אל מקומו וגו'), ואולי לפי"ז מ"ש בש"ב שם פכ"ד והנה גם צדוק וכל הלוים אתו נושאים את ארון ברית האלהים כו', כהנים היו אתו (ועי' רד"ק ומג"א שם הטעם שלא חשבוהו חז"ל לד' פעמים שנשאוהו הכהנים ודו"ק בדברי רש"י סוטה שם) ועי' אות י"ב, שוב נדפס מד"ר דפוס ווילנא תרל"ח ומצאתי שהעיר הרד"ל ז"ל על המד"ר במדבר פ"ד אות ס' וס"ב נגד הרמב"ם ז"ל ע"ש, וידוע ג"כ שהמדרש במדבר רבה לא היה מסודר אולי לפני הקדמונים רק הב"ר ולקצתם גם הויק"ר, עמ"ש בזה הגרצ"ה ז"ל אמנם הרמב"ן ז"ל הביאו להמדרש במדבר רבה (בר"פ במדבר) וקראו בשם. [ועי' אות כ"ד ג"כ מספר שמואל מלת והלוים שיוכל להתפרש להכהנים]. ומעתה אביא במספר יתר המקומות שיתפרש הלוים לא לכהנים ביחוד ולא ללוים לחוד כי אם יכלול כהנים ולוים גם יחד והיו לאותות:

כה (דברים י"ח ו') וכי יבא הלוי וגו' ובא בכל אות נפשו וגו' ושרת וגו', בספרי ורש"י שם יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר כו' ת"ל ושרת בראוי לשרת יצאו לוים שאינם ראוים לשירות ע"כ, וסתם ספרי ר' שמעון והוא לשיטתו בלשון זה „הראוי לשרת כו'" בירושלמי סוטה שהבאתי באות ט' ע"ש, וכ"ה בסוכה (דף נ"ה ע"ב) מנין שכל המשמרות שוות באימורי הרגלים ת"ל ובא בכל אות נפשו (וגו') ושרת, פי' רש"י וכיון דזוכה בעבודתו זוכה באכילתו דכתיב לכהן המקריב אותה לו תהיה ובכ"ד מקומות נקראו כהנים לוים עכ"ל רש"י ז"ל, והובא בתוי"ט שם (פ"ה מ"ג) וז"ל וע"כ קרא בכהן ולא בלוי מדכתיב ושרת שאין הלוים ראוים לשירות ובכ"ד מקומות נקראו כהנים לוים, רש"י, עכ"ל, וכן פי' הרשב"ם ז"ל בפי' החומש וכי יבא הלוי כהן שאינו מאותה משמרה שעובדת היום בירושלים בעזרה עכ"ל, וכן פשוט בש"ס מנחות (דע"ד ע"א) וב"ק (דק"ט ע"ב)

ת"ר

ת"ר מנין לכהן שבא ומקריב קרבנותיו בכל עת ובכל שעה שירצה ת"ל ובא בכל אות נפשו ושרת ע"כ, אמנם אי' בערכין (די"א ע"א) אר"י א"ש מנין לעיקר שירה מן התורה שנאמר ושרת בשם ה"א איזה שירות שבשם ה"א זה שירה ע"כ, הרי פרשוהו בלוים ממש (שבהם משוררים). וכ"כ בפי' הרע"ב שם (פ"ב מ"ד) בשיר שבפה כ"ע מודו דא"א שיר בפה על הקרבן אלא לוים דכתיב גבי לוים ושרת בשם ה"א איזה שירות שהוא בשם ה' הא' זה השיר ע"כ, וכתב עליו התוי"ט פשטי' דקרא בכהן מדבר כדמוכחי קראי וכמ"ש רש"י בפי' החומש והיינו נמי דפרכינן בגמ' ואימא נשיאת כפים ומשני מדכתיב לשרתו ולברך בשמו מכלל דב"כ לאו שירות הוא ע"כ ע"ש (ועי' חי' הרש"ש למד"ר במדבר פ"ג אות ה' ופי"א אות י"ג ובפתיחתא דאיכה ר"ס כ"ג דפוס ווילנא תרל"ה); והנה לפי שפרשוהו לפשטי' דקרא שבכהן מדבר (וכמו גם הפסוקים הקודמים באותה פרשה ע"ש, וגם שאח"ז, עיין אות שאח"ז). היה ראוי למנותו במספר הכ"ד שנקראו כהנים לוים שר"ל דוקא כהנים; אך הלשון וכי יבא הלוי, משמע קצת לפרש גם לוי במשמע וכולל אולי שניהם וכל אחד ואחד בדינו, כמ"ש באות שאח"ז בשם ב"ע, וז"ל הגר"א ז"ל באדרת אליהו: וכי יבא הלוי לוי ממש כשבא ברגל משמש עם שאר אחיו הלוים ובספרי כו' בכהן הכתוב מדבר שנאמר ושרת כו' ע"ש [בבעה"ט וכי יבא הלוי בגימטרי' זהו הכהן עכ"ל], והנה כי כן גם הפסוק שאח"ז (ולפ"ד חז"ל והפשטנים ג"כ) קורא להכהנים לוים, וז"ש:

כו) (שם שם ז') ושרת בשם ה"א ככל אחיו הלוים העומדים שם לפני ה' ר"ל בהכהנים בעלי המשמר, וכמ"ש ברש"י לימד על הכהן כו' על הכהנים כו' (עפ"ד חז"ל באות שלפני זה). וכ"נ מלשון המקרא „העומדים שם לפני ה'" שהוא לשון הנאמר בכהנים (דברים י' ח') ע"ש רש"י, אף שלשון „לעמד לפניו" מצינו גם בלוים (דה"ב כ"ט י"א) כמ"ש אות ל"ח להלן (ובאליהו עי' מ"א י"ז וי"ח ולר"ק כהן היה), ועמ"ש בהערה י"ג למאמרי שב"ד, ובתרגום שם ג"כ בל' שמוש וגם לשון הת"א מוכיח כן „דמשמשין תמן קדם ה'" [עיין נתינה לגר], וכ"מ בזבחים (דכ"ב ע"ב) לעמוד לשרת לעמידה בחרתיו ולא לישיבה, העומדים [ושרת ככל אחיו הלוים העומדים, רש"י שם] שנה עליו הכתוב לעכב (הרי פרשוהו בכהנים שיושב מיחל עבודה ע"ש), וכ"מ בס' המצות להרמב"ם ז"ל מ"ע ל"ו שיהיו הכהנים העובדים למשמרות כו' שברגלים יד כולם שוה ולשון מצוה זו אמרו וכי יבא הלוי וכו' ע"ש, ובהשגות הרמב"ן שם וז"ל וכן עשו עוד כ"ד משמרות בלוים ולא בא בהם כתוב או מדרש שהפרשה זו בכהנים בלבד היא כמ"ש „חלק כחלק יאכלו" ואין ללוים במקדש אכילה כלל ולשון ספרי יכול בבן לוי הכתוב מדבר ת"ל וכו' ושרת בראוי לשרת כו' (והספרי הוא שופטים פסקא קס"ח וקס"ט ועי' ספרי בהעלותך פמ"ג ובז"א שם); והנה גם הלוים זה, כמו הלוי (באות שלפני זה) ראוי למנותו במספר הכ"ד לכהנים לבד, אך בכ"ז ק"ק להוציא גם משמעות לוים ממש מכללם, וז"ל ב"ע וכי יבא הלוי כפשוטו בין כהן ובין לוי וכו' עש"ה, וכמ"ש בשם הגר"א ז"ל באות הקודם, והבוחר יבחר.

כז) (עזרא ג' ח') ויעמידו את הלוים וגו', פרשוהו בחולין (דכ"ד ע"ב) לרבי לוים במקום כהנים (ובתורה אור מצוין שם בטעות (דה"א כ"ג)), ונראה קצת כי ר"ל כהנים בלבד

בלבד, ויובא א"כ במספר הב"ד למעלה, אך במאמרי שמואל בדורו (הערה ו) כתבתי בס"ד לפרש שכולל כהנים ולוים גם יחד, ובשביל הכהנים אמר הכתוב מבן עשרים, לרבי, ע"ש.

כח) (מלאכי ב׳ ד׳) להיות בריתי את לוי וגו׳, רש"י פי׳ הברית שכרתי לשבט לוי, אבל „באמת עיקר הענין בכהן מדבר", כי המשך התוכחה להכהנים כאמרו שם (א׳) אליכם המצוה הזאת הכהנים וגו׳, ואח"ז (ז׳) כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו׳ וכן יאמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ופרש"י שנאמר לפינחס הנני נותן לו את בריתי שלום והובטח לו ולזרעו אחריו ע"כ, וא"כ נראה כי לוי זה כהן הוא, או כפרש"י שבט לוי וכולל שני הבריתות יחד ברית הלוי וברית הכהן, ועי׳ אות שאח"ז (ועי׳ מאמרי שמב"ד אות ל"א) [ואם ר"ל השבט אין להביאו כלל בחשבון אלה שנקראו כהנים לוים].

כט) (מלאכי שם ח׳) שחתם ברית הלוי, גם בזה אולי ר"ל ברית הכהן, כי עד פסוק יו"ד המשך התוכחה להכהנים ואח"כ שב להוכיח בתוכם גם יתר העם על נשאם נשים נכריות, ויוכיח בזה את הכהנים אשר עליהם להשיב רבים מעון (פסוק ו׳) והמה הכשילו רבים (פסוק ח׳) כי העם ילמדו מהם, ובפסוק י"א ובעל וגו׳ פרש"י ואפילו הכהנים כמ"ש בס׳ עזרא (ט׳ וי׳) ורבותינו אמרו מלאכי זה עזרא עכ"ל, אולם יותר נראה לפרש „ברית הלוי" לכל השבט כולו (כפרש"י בפסוק ד׳ שהבאתיו באות שלפני זה), וכולל בתוכחתו זו כהנים ולוים גם יחד (ועי׳ בכורות דכ"ו ע"ב). וזהו כאמור בנחמי׳ (י"ג כ"ט) „וברית הכהונה והלוים" וע"ז יאמר (בפסוק י"ב) יכרת ה׳ לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה׳ צבאות; והנה מגיש מנחה הוא הכהן, וער ועונה נראה לפרש על הלוים, ער על השוערים שהם נעורים בלילה לשמור השערים, ועונה על המשוררים שעונים במקהלה זא"ז, ומצאתי כפי׳ הזה להחה"ג במחקר הלשון הר"ש לעוויזאהן במליצת ישרון (דצ"ו ע"א) וז"ל: ובמליצת מלאכי יקרא הלוי ער ועונה והכהן מגיש מנחה, ובהערה שם: והלוים נקראו בשם זה על אשר היו נעורים בבית ה׳ בלילות לשמור אותו; וטעם עונה כי מדרך השומרים בארצות המזרח הוא לקרא זא"ז לעתות קבועות בן ביום וכן בלילה במליצות קטנות וכו׳ ע"ש ודפח"ח, אך לי נראה כי ער על השוערים ועונה על המשוררים כלשון וענו הלוים (דברים כ"ז י"ד) כתרגום הרמ"ד שם (דיא לוים כו׳ וועכסלוויזע), וכן וענית ואמרת (שם כ"ו ה׳) כתב בבאור נתה"ש והעיקר שבכל ענייה היא הרמת קול בעין שיר והונח על המשוררים במקהלות העונים אלו לקראת אלו, ומשם הושאל על כל הרמת קול בשיר עכ"ל, ועי׳ באור ר"י ברי"ל לתהלים ריש מזמור פ"ה על מחלת לענות כו׳ מ"ש בזה [ולהפי׳ הזה ער ועונה הלוים יתכן יותר נוסחת הש"ס בסנהדרין (דפ"ב ע"א) מאלהי יעקב (תחת מאהלי שלפנינו), והעיד בע"ס משפחת סופרים כן גם בשם נוס׳ קעניקאט].

גם י"ל ער ועונה כנוי ללוים עפ"ה במשנה דמדות (פ"א מ"ב) איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר (בכל לילה ולילה, תוי"ט) כו׳ וכל משמר שאינו עומד ואומר לו שלום עליך ניכר שהוא ישן חובטו במקלו ורשות הי"ל לשרוף את כסותו כו׳ קול בן לוי לוקה ע"ש, אולי לשון ער ועונה על שם המעורר ישנים והעונה שלום עליך,

ובמשנה

ובמשנה סוף מעשר שני יוחנן כה"ג כו' ביטל את המעוררים ואת הנוקפים ופרשוהו בגמרא (סוטה דמ"ח ע"א) מאי מעוררים א"ר בכל יום ויום שהיו עומדים לוים על דוכן ואומרים עורה למה תישן ה' וכו' והנוקפים פי' על שהיו חובטין את הקרבן כו', ומצאתי נדפס בהמגיד ח"י 12 בשם הרב שי"ר זצ"ל וז"ל: בבבלי וירושלמי נדחקו לפרש מאי מעוררין ומאי נוקפין, ובמקום שאין הלכה נוכל לפרש המשנה ע"ד אחר, נראה שהכוונה למשנה מדות פ"א מ"ב ניכר שהוא ישן חובטו במקל כו' והמנהג האבזר הוה ביטל יוחנן כה"ג וזה הבאור של המעוררין ונוקפין ר"ל המלקות הנ"ל כו' ע"ש, ועי' רע"ב פ"ה מ"א דשקלים על הפקיע שפי' להלקות כהנים ולוים (עי' להלן אות ל"ד), עכ"פ לשון המעוררין במשנה דומה ללשון ער שבמקרא, ולד"ק גם על משמרות כהונה היה חוזר איש הר הבית (וכפי' הרע"ב הנ"ל על הפקיע), וע"ש בתוי"ט שלא מצינו כהנים לוקים (ועי' משניות תפא"י) ואות ל"ד להלן.

ונראה שעד"ז נקראו המלאכים משרתי מעלה „עיר וקדיש" (בדניאל), כמו הלוים והכהנים משרתי מטה, עיר מלשון ער כנוי הלוים, וקדיש כנוי הכהנים שנקראו קדושים (כמ"ש במאמרי שמואל בדורו הערה י"א ע"ש), וכמ"ש בפדר"א פל"ז וברכו שיהיו בני לוי משרתים לפניו בארץ כמלאכי השרת בשמים ע"כ, ואיכא משמורות ברקיע כי היכי דאיכא משמורות בארעא (ריש ברכות ד"ג ע"א), ועי' שמ"ר פי"ח על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים שדרשו על המלאכים מיכאל וגבריאל, וס"ד כל היום וכל הלילה, ועי' שו"ט תלים קכ"א וארו עיר וקדיש וכו' בגזרת עירין מכאן שאין שינה למעלה ע"כ, וכפי' רש"י וש"מ עיר וקדיש והוא מלאך שהוא ער לעולם וקדיש ע"כ, הרי פי' ג"כ עיר מגזרת ער (ולבי ער) ככנוי הלוים ער (ועונה) (ובבאור שם ונכלל בו הוראת שומר כו'), והנה הרבה כנוים למלאכים ככנוי הכהנים, וכן מלאך כנוי לכהן „כי מלאך ה"צ הוא (וכמ"ש במאמרי שמב"ד שם ע"ש), ובזוהר כ"פ מיכאל כהנא רבא, ובמלאך נאמר (דניאל י' ה') לבוש בדים (כלבוש הכהנים) ע"ש באור, ועי' מאמרי הנ"ל אות מ"ה, ובזוהר האזינו (דרצ"ה ע"ב) עיר וקדיש דינא ורחמי, ועי' שמ"ר פ"ה חסד זה אהרן כו' ואמת זה משה כו' ע"ש (עי' מאמרי הנ"ל אות ל"ג), וכ"ת המתה"א עיר (וואכטערס דעס הימטעלס). והנה עיר וקדיש בדניאל (ד' י') כנוי למלאך אחד (כי הפעלים שם בל"י) והרבים (שם פי"ד) עירין וגו' קדישין, והכל ד"מ מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא, ועוד בדניאל (ז' י') א"א ישמשוניה ור"ר קדמוהי יקומון, כלשון שמצינו בכהנים (דברים י' ח') לעמד לפני ה' (למיקם קדם ה') לשרתו (לשמשותיה), ואולי הלשון „קדמוהי יקומון" יתכן גם לעבודת הלוים, „וישמשוניה" בכהנים, ועי' לעיל אות כ"ו, ולכן נתן לאלה האלפים ולאלה הרבבות וק"ל, ובזה תבין מספר כ"ב אלף מלאכים במדרש (שמ"ר פכ"ט ובמדב"ר פ"ב) שוה למספר הלוים בס' במדבר פ"ג ע"ש וכ"מ בתנחומא צו סי' י"ב בנגד מחנה לויה כו' ע"ש, ועי' מאמרי הנ"ל אות י"ט (ועי' פסחים דל"ג עירין תאר לת"ח ע"ש רש"י, וכן נקראו קדושים ועי' קדושין דע"ב ודומין למה"ש, וז"ל הערוך ער י"ב: בגזרת עירין פתגמא פי' גזרה ואמר שוין הן, עירין וקדישין שוין הן, פתגמא שאלתא שוין הן עכ"ל, ולא שוין ממש אלא כבל שמות נרדפים ונבדלים קצת. ועי' שבת דנ"ה ע"ב ער ועונה) ועי' המגיד ש"ח 19 זאטוטי ונערי.

ומ"ש

וכמ"ש עוד במלאכי (ג' ג') וטהר את בני לוי וגו' והיו לה' מגישי מנחה בצדקה, שמלשון מגישי מנחה נראה שמדבר מהכהנים (כלשון „ומגיש מנחה" שבארנו), וכ"כ המבאר שם יפנה כו' אל בני לוי אלה הכהנים עכ"ל, אמנם י"ל ג"כ שכולל גם הלוים ממש, ובאמרו (א' י"ד) „וזובח משחת" רומז גם אליהם, ואין ר"ל מקריבי הזבח אלא שוחטי הזבח. כי הלוים היו הזובחים לרוב (הארכתי בזה במאמרי שמב"ד הערה י"ז, ועי' לעיל אות ה'), וכ"ה ברמב"ם סוף ה' מלכים וישב מצרף ומטהר וגו' ובני לוי מטהר תחלה ואומר זה מיוחס כהן וזה מיוחס לוי ודוחה את שאינן מיוחסין לישראל כו' ע"ש [ובלשון חז"ל פ"י דיוחסין בבלי וירושלמי אין הקב"ה נזקק אלא לשבטו של לוי וישב מצרף כו' ע"ש, וירושלמי פ' הערל ע"ש יפ"מ סי' ד', אך מצינו ג"כ שלא מנעו חז"ל לומר שבטו של לוי גם על הכהנים בפרט, עי' ויק"ר פכ"ו ב' פרשיות כו' ע"י שבטו של לוי כו' וטהר את בני לוי פרה אדומה ופר' המת, וכ"ה בשו"ט תלים אמרות ה' כו' ושם צ', עד"ז, וב' פרשיות אלו ע"י הכהנים הן, ובבמד"ר רפ"ה כ"ד מתנות כהונה שניתנו לשבט לוי ובתנחומא ס"פ במדבר אל יראיו מדבר בשבטו של לוי כו' בכ"ד מתנות כו', ושו"ט תלים אשרי האיש זה שבטו של לוי כו' שנאמר תפיך ואוריך, וכן שם ס"ז וספרי בהעלותך ס"ז, וכי"ב], והנה לא הבאתי גם זה במספר המקומות שנקראו כהנים לוים (בשתי המחלוקות), יען בני לוי ר"ל שנולדו מלוי, וכמו הכהנים בני לוי (בדברים כ"א ה' ול"א ט') שלא הבאתים במספרם.

ועיין זכריה (י"ב י"ג) משפחת בית לוי לבד פי' רש"י הכהנים והלוים ע"ש, אך לרש"י עצמו בסופו שם ידבר מכהונה ומלכות לא מלוים ע"ש וצ"ע, ואולי צ"ל ברש"י „הכהנים הלוים" (בלא וי"ו) וכ"נ עיקר.

ל) (יחזקאל מ"ה ה') והיו ללוים משרתי הבית, פי' הגר"א ז"ל אלו הלוים ושאר הכהנים שאינם מבני צדוק עכ"ל, והוא דבר הלמד מענינו מפסוקי יחזקאל שם שהבאתי באות א' ב' ג' וד' ע"ש [ועי' תוס' בכורות (דמ"ז סוע"א) דכהנת כשמתחללת הויא לה זרה ואפי' קדושת לויה פקעה מינה ונרעה מלויה אשת כהן שנשבית דאע"ג דמיפסלה מתרומה לא פקעה מינה קדושתה לענין ה' סלעים אבל כהנת דקדושתה מגופה אתיא כשמתחללת פקעה קדושתה לגמרי עכ"ל, מישא"כ בכהנים שלא נתחללו ונפסלו לגמרי, ועי' מלכים ב' (כ"ג ט') כ"א אכלו מצות וגו', פרש"י כלומר בדבר זה לא יצאו מכהונתם כו' חולקין ואוכלים אבל לא מקריבים ע"ש].

לא) (במדבר י"ח כ"ו) ואל הלוים תדבר וגו' כי תקחו וגו' את המעשר וגו', ואיתא ביבמות (דפ"ו ע"ב) פלוגתא דר"ע וראב"ע, לר"ע ללוי ולא לכהן דכתיב ואל הלוים תדבר בלוים קא משתעי קרא ולראב"ע אף לכהן כדריב"ל דאריב"ל בכ"ד מקומות נקראו הכהנים לוים כו' ור"ע הכא לא מצית אמרת כו' (משמע דבלאו הכא גם ר"ע מודה שנקראו הכהנים לוים גם כשלא כתוב הכהנים הלוים אלא הלוים לחוד); והנה במקרא מפורש הוא שבלוים ממש דבר הענין שהם בלקחם המעשר יתנו המעשר מן המעשר לכהן, אך לפי שלא יצא לראב"ע כהן מכלל לוקחי המעשר סובר כי הלוים כולל גם הכהנים כדריב"ל כו' (ואח"ז יבואר גם דעת ריב"ל דנותנין מעשר לכהונה), ועי'

מדרש

מדרש תנחומא פ' ראה והובא בתוס' תענית (ד"ט ע"א) לשעבר הייתי בעה"ב והקב"ה כהן (שהיה המעשר חלקו ליתן לעניים, ל' התוס') ועכשיו נעשית כהן והקב"ה בעה"ב כו' ע"ש, והקשה המהרש"א בח"א מה ענין כהן למעשר שהוא של לוי ע"כ ע"ש, והנה לדעת ראב"ע דגם הכהן מלוקחי המעשר א"ש קצת, וגם י"ל דכהן שבמד"ת ר"ל מעובדי ה' שלפעמים גם הלוי בכלל לשון כהן כמ"ש בסוף מאמרי זה בס"ד (ומ"ש התוס' „ליתן לעניים" הנה אין הפרש לענין מעשר בין עניים לעשירים רק בתר דקנסינהו עזרא כמו שיבואר להלן בס"ד, ואפשר ג"כ דהתוס' קרו עניים ללוקחי המעשר בכלל שהוא חלקם ונחלתם ללחמם ועי' רש"י בראשית מ"ט ז') : והנה ראב"ע כהן היה ודורש למעלת הכהנים, וע"ד שאמר ריב"ז במשנה שקלים (פ"א מ"ד) „אלא שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן" (וע"ע עדיות פ"ה מ"ג ומ"ז), וכמ"ש ג"כ בחולין (דמ"ט ע"א) „ישמעאל כהנא מסייע כהנא" ע"ש, וגם בחולין שם ר"ע הוא בר פלוגתי' דרי"ש שמוקי ליה ברכה דואני אברכם אישראל ע"ש, וכמו כאן ר"ע נגד ראב"ע, וכן יוחנן כה"ג שהעביר הודיות המעשר (מ"ש פ"ה מט"ו) שהטעם מפני קנס עזרא ליתן המעשר להכהנים ואינו יכול לומר וגם נתתיו ללוי כדאיתא בסוטה (דמ"ז), הוא הדבר לבלתי יפריעו מלתת המעשר לכהנים בשביל הודוי : ובגמ' יבמות שם „ההוא גנתא דהוה שקיל ראב"ע מעשר מיניה כו'" ונהג בזה מנהג אבי אביו עזרא הסופר כי ראב"ע עשירי לעזרא (ברכות דכ"ז ע"ב) ועזרא קנס הלוים לענין מעשר לתתם אף לכהן לר"ע ורק לכהן לראב"ע, וע"ש בחא"ג עקיבא בתרמילו ואנא חיי ואנא שהוא עשירי לעזרא וידעתי בקבלה כו' ע"ש ביבמות [הערה א]. והנה גם ריב"ל (בעל המאמר שלפנינו) ס"ל כראב"ע כדאיתא בירושלמי פ"ה דמעשר שני ה"ג (ועי' ירושלמי יבמות פ"י ה"א) ביומוי דריב"ל בקשו להימנות שלא ליתן מעשר לכהונה אמרין מאן ייעול ריב"ל דהוה מסייע לליואי [לפי שהיה ללוי עי' חולין (דק"ו ע"ב)] עאל וסייע לכהנים אמר בכ"ד מקומות נקראו הכהנים לוים וזה אחד מהם והכהנים הלוים ב"צ ע"כ (הבאתיו למעלה בשם הרז"פ במבוא הירושלמי) וע"ש ג"כ הלכה ה' רתב"ח בשם ריב"ל בראשונה (אחר תקנת עזרא . פ"מ) היה מעשר נעשה לג' חלקים שליש למכירי כהונה ולויה ושליש לאוצר ושליש לעניים ולחברים שהיו בירושלים ע"ש (ובדברינו להלן יבואר אי"ה), ועי' כתובות (דכ"ה ע"ב) ההוא דאתא לקמי' דריב"ל א"ל מוחזקני בזה שהוא לוי כו' והעלהו ריב"ל ללויה על פיו פרש"י לתת לו מעשר ראשון ע"ב, משמע (מהירושלמי והבבלי) שלריב"ל מ"ר ללוי ולכהן, ובירושלמי מ"ש מבואר שראב"ע חזר והודה לר"ע והחזיר ללוים כל המעשרות שנטל וע"ש במרה"פ. ובענין הנז' ריב"ל מסייע ללואי כו' וסייע לכהנים, עי' טור או"ח ס"ס ר"א גרסינן בירושלמי (בפ"ב אין עומדין, ב"י) אריב"ל מימי לא ברכתי לפני כהן ולא ברך ישראל לפני [לשון הירושלמי ולא הנחתי ישראל לברך לפני] וריב"ל לוי היה ויראה לכאורה שיש ללוי דין קדימה כו' והרמ"מ כתב כו' מצד גדולתו ולא מצד לויה ע"כ [ולא משמע כן לשון ולא הנחתי] ועי' ב"י לטיו"ד סי' רנ"א (בה' צדקה) ובירושלמי אמרו לוי קודם לישראל לוי לאו ישראל הוא ? [גי' הירושלמי סוף הוריות „לא הוה לוי הוא" והגיה בפ"מ לא הוא לוי לא הוא ישראל כמו בפ"ז דנזיר ה"א כו'] אר"א בשעת הדוכן שנינו כו' אבל בתלמודא דידן משמע שאין לחלק בין זמן לזמן כו' ע"ש, ומבואר ג"כ במג"א ס"כ ר"א [ועי' מש"ב במאמרי שמב"ד אות נ"ח משו"ע או"ח סי' קכ"ז ולהוסיף שם ציון לבאורי הגר"א אות מ"ז

מ"ז], אבל היטיב להגיה בפני משה לירושלמי שם וכ"ה בירושלמי גיטין פ"ה ה"ט „לפניו" ור"ל שלא הניח ריב"ל לישראל (וכן ללוי כמוהו) לברך לפני הכהן, ועי' שירי קרבן לירושלמי דגיטין שם.

לב) (דה"א ט"ו ב') אז אמר דוד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים כי בם בחר ה' וגו', כבר הבאתי למעלה (בפתיחה לפני אות כ"ה) את דעת הרמב"ם ז"ל בספר המצות מ"ע ל"ד שהכהנים נשאו את הארון בימי דוד אז (כשהביאוהו מבית עובד אדום) לא הלוים, ולדעת המד"ר במדבר ספ"ד דוקא לוים ממש לא כהנים, אך לפי הפשט נראה דעת הרמב"ן ז"ל שהבאתי שם שהכהנים והלוים כשרים במשא הזה (וכן הרמב"ם ז"ל עצמו בספר הי"ד לא זכר כהנים למשא הארון, וספר הי"ד הוא העיקר נגד ספר המצות שנתחבר מקודם ויש שחזר בו בחבורו הגדול כמ"ש הרמב"ן בהשגותיו ובנודע), ויפורש הלוים שבכאן שכולל הוא הכהנים והלוים גם יחד, כי כן כתוב בפסוק ד' אח"ז „ויאסף דוד את בני אהרן ואת הלוים וגו'" ולשאת את הארון מוסב על הלוים או על הלוים והכהנים יחד „ולשרתו עד עולם" מוסב רק על הכהנים, כי לשון ולשרתו נאמר רק בכהנים כמ"ש בס"ד במאמרי שמואל בדורו (והמבאר החכם ריו"ו בהקדמתו דכ"ה ע"א דפוס ווילנא לא כן יחשוב ע"ש), ועד"ז פי' רש"י ז"ל בדברים י' ח' ע"ש, ועי' להלן אות ל"ח.

לג) (שם שם י"ב) ויאמר להם אתם ראשי האבות ללוים וגו', נראה ודאי שכולל במלת ללוים גם הכהנים (וכ"כ הח' ריו"ו בבאורו המחוכם ע"ש); כי כן כתיב בפסוק שלפני זה שקרא לצדוק ולאביתר הכהנים וללוים וגו', ולשון הספרי נשא פסקא מ"ו אתם ראשי האבות לכהנים וללוים וגו', נראה כי העתיקו הז"ל בכוונה לשון הכתוב שלא ככתוב דרך פירוש ובאור שללוים זה ר"ל לכהנים וללוים, כדרכם ז"ל בהעתק מקראות רבות לתוספת באור, כמ"ש במאמרי שמואל בדורו ע"ש אות כ"א ונ"ט ולהלן אות מ"א; ומלת הלוים שבפרשה זו דדה"י (ט"ו פסוקי כ"ו וכ"ז) בארתי למעלה בפתיחה שלפני אות כ"ה ע"ש [ועל מלת וללוים שבפסוק י"א שלפני זה עי' מנחת שי ובאוצר השמות הערה מ'].

לד) (דה"א כ"ו י"ז וי"ח) „למזרח הלוים ששה לצפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה ולאספים שנים שנים: לפרבר למערב ארבעה למסלה שנים לפרבר" והנה מספרם הכולל הוא כ"ד, וחז"ל בתמיד (דכ"ז ע"א) הביאו המשנה דריש מדות בג' מקומות הכהנים שומרים בבהמ"ק כו' והלוים בכ"א מקומות, והעמידו בתחלה מספר הכ"ד שבפסוק זה על כ"א ובלוים ממש ע"ש, ואח"כ אמרו ואב"ע לעולם כ"ד כדכתיב תלתא מינייהו דכהנים וכ"א דלוים והא הבא לוים הוא דכתיב כדריב"ל דאריב"ל בכ"ד מקומות נקראו הכהנים לוים כו' ע"ש, הרי לפ"ד חז"ל הלוים הנאמר כאן כולל גם הכהנים, אמנם אמרם ז"ל כדריב"ל כו', אין הכוונה שזה מכלל הכ"ד מקומות כו' רק ר"ל כיון שיש מקומות שנקראו הכהנים לחוד לוים א"כ גם הלוים זה יוכל לכלול גם הכהנים, ולא חשבתיהו על כן במחלוקת הב' כמ"ש למעלה בהקדמת המאמר בד"ה ובטרם כו' ע"ש, ועי' הרד"ק שהביא ג"כ מגמרא דתמיד וגם המבאר החכם ריו"ו חשב את הפירוש הזה לפשוטו ע"ש,

וז"ל

וז"ל הרמב"ם ז"ל בריש מדות „אע"פ שקרא אותם כולם בפסוק זה לוים יש מהם ג' כהנים כמו שהקדמנו הרי קורא הכהנים לוים במקומות רבים אמר והכהנים הלוים בני צדוק וכן באר בהש"ס עכ"ל (הבאתיו למעלה) וכ"כ הרע"ב שם — והנה תראה בנוסחאות הש"ס דתמיד שם (בר"א ווין ויש"ר) שהועתק לשון הכתוב לצפונה לוים ארבעה לנגבה לוים ארבעה (לוים תחת ליום שלפנינו). וכבר העיר ע"ז ידידי הרה"ג ר"צ ק"ב [ז"ל] בס' נ"ע ווילנא תרי"ט צד קפ"ד בהערה ב' והוסיף דברים בהשרון להכרמל שנה ב' גליון 29. והוספתי ג"כ בבא"י שלי לס' דה"י ליישב בזה גם ה"א הנוסף במלות לצפונה לנגבה (ע"ש באור) ולפרש ע"פ סדור שנחלק והפוק אתון במו לצפון הלוים לנגב הלוים, כמו למזרחה הלוים הקודמים (ואח"כ נדפס השרון שנה ג' 30 והעיר שם הרב הנ"ל בא"א). אך גם אם נפרש כן אין להביא אלה בכלל המקומות שנקראו הכהנים לוים כי ליום כתיב (עי' א"ס ב' צד קע"ח) וגם עיקר המשמורות ללוים היו ובג' מקומות שהכהנים שומרים היו ג"כ לוים טפלים להם הכהנים מלמעלה והלוים למטה או כהן מבפנים ובן לוי מבחוץ כ"כ הרע"ב בספ"א דמדות וכ"כ התוי"ט בספ"ג דפרה (ומ"ש במשנה דמדות קול בן לוי לוקה י"מ ג"כ שכולל הכהנים, וכ"ד קול הרמ"ז וכתב שכ"ד באר שבע וכ"נ מהרמב"ם, וע"ש תוי"ט, ועי' משנה למלך ה' בה"ב פ"ח ה"ד וה"ו) — ואך הלוים הראשון הבאתי במספר כי עליו מפורש בתלמוד.

לה) (דה"ב י"א י"ג וי"ד) והכהנים והלוים וגו' כי עזבו הלוים את מגרשיהם וגו' כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן לה' [רש"י הוסיף מלעבוד ולכהן לה' ע"כ, אולי לרמוז על עבודת הלוים ג"כ] ויעמד לו כהנים לבמות וגו' [כלומר למה הזניח ירבעם הכהנים והלוים לפי שהעמיד כהנים כו', רש"י] ואחריהם [של לוים וכהנים, רש"י] מכל וגו' ע"ש שמדבר מכהנים ולוים יחדו (וכפרש"י), וגם לכהנים היו מגרשים (יהושע כ"א). לכן נראה כי מ"ש כי עזבו הלוים וגו' כוללם יחדו הכהנים והלוים שזכר לפני זה, ואולי גם הלשון ויעמד לו כהנים לבמות, כולל הלוים ג"כ שהעמידם לעבודת הבמות כי לשון כהנים ר"ל עובדים בעבודת הקדש כמ"ש בסוף מאמרי בס"ד שיש בלשוננו שגם הלוי יהיה לכהן (ועי' שמ"ר פל"ח ואמאסך מכהן לי כו' שנמאס מן הכהונה ומן המקדש ומן הלויה ע"ש), ולפי שהיו כהנים לבמות תרגומו כומרין וכפרש"י כומרים.

לו) (דה"ב י"ט י"א) ושוטרים הלוים לפניכם, נראה שכולל גם כהנים, כמפורש שם לפני זה בפ"ח: וגם בירושלים העמיד יהושפט מן הלוים והכהנים וגו' ע"ש כל הפרשה, ועי' יבמות (דפ"ו ע"ב) אר"ה בתחלה לא היו מעמידין שוטרים אלא מן הלוים שנא' ושוטרים הלוים לפניכם עכשו אין מעמידין שוטרי' אלא מישראל שנ' ושוטרי' הרבים בראשיכם ע"כ, ולישנא דקרא נקטי הלוים, והכוונה י"ל ג"כ כהנים, ועכשו כו' אלא מישראל ור"ל ולא מלוים ממש שלהם קנסו ע"ש בגמ', ופרש"י ושוטרים הרבים ישראל שהם רבים מלוים וצע"ק שהרי גם כהנים לא נפקו כי להם לא קנסו (ע"ש), [ועי' דה"א (כ"ג ג' וד') ויספרו הלוים וגו' ושוטרים ושופטים ששת אלפים ע"ש, ושם לוים ממש] ועי' ספרי ר"פ שופטים ומנין שממנין אחד ע"ג כולם כו' ואומר [והנה אמריהו כהן הראש עליכם וגו'] ושוטרים הלוים לפניכם, ועי' ג"כ ספרי דברים ס"פ ט"ו ושוטרים אלו המכים ברצועה כענין שנא' ושוטרים הלוים לפניכם ואומר (נחמי' ח' י"א) והלוים מחשים לכל העם ע"כ, ועי' להלן אות מ"ג שפרשתי גם והלוים מחשים לכלול גם כהנים וגם עזרא היה עמהם, וצ"ע כוונת

הש"ס אין מעמידין שוטרים כו' אם לא ר"ל גם שופטים, ועי' סוטה (דמ"ב ע"א) מה שוטר שיש ממונה על גביו (פרש"י השופט ממונה על השוטר) ומצאתי בב"ע ר"פ שופטים בשם קצת חכמים שרק לוים נמנו שופטים ע"ש שדחה דבריהם, ועי' דפח"ת ידידי הרמ"ש שיחי' בס' נ"ע (ווילנא תרי"ט צד 88) על מ"ש ביהושע ח' ל"ג וכל ישראל וזקניו ושוטרים ושופטיו וגו', השוטרים בלא כינוי וזקניו ושופטיו בכנוי. ע"פ הגמרא הנ"ל שבתחלה היו שוטרים אלא מן הלוים והנה בעת ההיא היו הלוים עם הכהנים עומדים בין הר גריזים ועיבל לתת את הברכה והקללה מינה יהושע לפי שעה שוטרים חדשים מקרב העם כו' ע"ש (וא"כ אין שופטים בכלל בתחלה לא היו מעמידים כו'), ועמ"ש למעלה באות ט' מגמ' דסוטה למ"ד דזקני כהונה ולויה היו המברכים והשאר עמדו על ההרים י"ל שלכן לא אמר ושוטריו כי לא כל השוטרים עמדו שם שהרי בהם זקני כהונה ולויה ג"כ, רק קצת השוטרים. אמנם י"ת ביהושע שם ושוטרים וכדכוהי (כמו ושוטריו), גם צריך טעם מה שלפעמים מקדים המקרא שופטים לשוטרים ולפעמים להפך, ועי' יהושע (כ"ג א' וכ"ד א'), ועי' המשתדל וס' בע' ר"פ שופטים ואכמ"ל, ומ"ש בש"ס שנאמר ושוטרים הרבים בראשיכם איננו מקרא בשום מקום בתנ"ך, וז"ל יד מלאכי סי' רפ"ג וגדולה מזו מצאתי בפ' יש מותרות (דפ"ו) דקאמר שנאמר ושוטרים הרבים בראשיכם ואין זה לא פסוק שלם ולא קיצור פסוק ורש"י שם נקט לי' ומפרש ליה ע"ש עכ"ל, ובי"מ בחי' הש"ס להגאון מהרי"ב ז"ל ובס' אומר השבחה שלו וכתב שם אולי הכוונה שנאמר בס' בן סירא כו' אמנם יש להפליא דמי נתן כח ורשות לב"ס לעקור הזכות שניתן ללוים כו' עכ"ל, וזה אינה קושי' דהוה אך גלוי מלתא מלשון ב"ס ממה שתקנו בימין ועי' חלק (ד"ק ע"ב) מילי מעליותא דאית בי' דרשינן להו, וכ"ד החרי"ר נ"י בהשרון להכרמל ב' 20 ובהמגיד ח"י 12 שהוא לקוח מאחד מספרי האפוקריפא שהיו לפני חז"ל בלשון עברית ע"ש (ודוחק): והנה לשון שוטרי הרבים מצאנו כי לשון משנה הוא בקדושין פ' עשרה יוחסין (דע"ו ע"א) וכל שהוחזקו אבותיו משוטרי הרבים כו' וא"צ לבדוק אחריהם (והובא גם בבמ"ר פ"ט) ופרש"י (שם ע"ב) שוטרי הרבים דיינן בעלמא שאינם ממנין כ"ג של סנהדרי קטנה עכ"ל, ובגמ' שם למימרא דלא מוקמינן מפסולין כו' א"א בירושלים כו' (היו מקפידין על כל דייניהם ליחסן, רש"י), ובמ"ר שם וירושלמי פ' הנ"ל מנין לרבות שוטרי הרבים וגבאי צדקה כו' והובא בתוס' סוטה (דמ"א ע"ב) ד"ה אותו היום כו' ובב"מ ריש ה' מלכים, ונראה קצת שלשון שוטרי הרבים תאר הרגיל בפי' חז"ל כמו שוטרים על צרכי רבים ע"ד גבאי צדקה שעמו, ותבין זה ע"פ גמרא ורש"י דקדושין (דע"ו ע"ב) ד"ה גרגותא כו' ע"ש, וק"ק פרש"י דיבמות הרבים דהיינו ישראל כו', וקצת היה נ"ל לפרש לשון הש"ס ביבמות שם בתחלה לא היו מעמידין שוטרים אלא מן הלוים כו' עכשיו כו' אלא מישראל ר"ל שאין מקפידין אלא שיהיו מישראל ולא מן הגרים (אא"כ אמו מישראל) ותבין זה ג"כ ע"פ הגמ' דקדושין שם ולא למעט לוים הוא בא, והקנס דל"ד מן הלוים, ובזה היה מיושב תמיהת הגאון מהרי"ב ז"ל שם, וז"ל ולא מצאתי מאמר זה של ר"ה כו' לא בהרמב"ם וסמ"ג וס' החינוך וטוש"ע וידוע מ"ש היבין שמועה דבב"מ שאמר הש"ס שנאמר הוי דין גמור ולא מדרך אסמכתא עכ"ל, והנה דין גרים הובא ברמב"ם ז"ל, ועי' רמב"ם ה' מלכים שם ותבין, ועוד י"ל התמיהה הנ"ל ע"פ מה שאכתוב להלן אי"ה שקנס עזרא (להרמב"ם ז"ל) היה לשעתו ובזמנו ובטל אח"ז, ולענין המעשר שוים הם ככהנים ולא גריעי, ולשון עכשיו יש ליישב ולשון שנאמר אם הוא מס' ב"ס איננו ג"כ דין גמור ואין להאריך.

לז) (שם כ"ג ז') והקיפו הלוים את המלך וגו', ע"ש פסוקי ד' ו' שהכהנים והלוים היו משומרי המלך בבית ה' וא"כ צריך לפרש הלוים זה לכוללם יחד (ובאותה פרשה פסוק ב' ויקבצו את הלוים צ"ע ג"כ אם לא כהנים בכללם ע"ש כל הפרשה), ושם פסוק י"ח וישם יהוידע פקודות ביד הכהנים הלוים אשר חלק דוד וגו' להעלות עולות ה' וגו', קצת היה משמע לפרש הכהנים שהם בני לוי וכ"נ מלשון להעלות עולות ה', אך לא הבאתיו במחלוקת שנקראו כהנים לוים מפני שראיתי בתר"י שתרגם כהניא ולואי, וכ"ת הח' ריו"ו בל"א (פיר דיא פריעסטער אונד פיר דיא לוים), וכ"מ מרש"י להעלות עולות וכל האמור בפרשה ע"כ, ולא הכהנים לבד היו כ"א כהנים ולוים, ועי' ביאור רוו"מ (מ"ב י"א י"ח).

לח) (שם כ"ט ד') ויבא את הכהנים ואת הלוים וגו' ויאמר להם שמעוני הלוים וגו', גלוי לעינים כי שמעוני הלוים ירצה גם הכהנים, ועל כן יאמר בפסוק י"א כי בכם בחר ה' לעמד לפניו לשרתו ולהיות לו משרתים ומקטירים, שלשון כזה נאמר אך בכהנים משרתי המזבח כמ"ש בס"ד כמה פעמים במאמרי אלה, וכ"מ אח"ז בס' מנחת ערב במק"ג ד"א וז"ל שמעוני הלוים ולא הזכיר הכהנים כו' אפשר שדרך המקרא לקרא לכהנים הלוים כמ"ש חז"ל וכו' ע"ש, ובפי' הגאון מלבי"ם זצ"ל לשרתו הם הלוים משרתים ומקטירים הם הכהנים עכ"ל, ולע"ד גם לשרתו יתבן רק בכהנים, (עמ"ש לעיל אות ט' וכ"ה, ועי' הפתיחה לפני אות כ"ה), ולשון „לעמד לפניו" י"ל גם על הלוים, ועי' למעלה אות כ"ו, אבל לשרתו הם הכהנים, וכמ"ש ג"כ בדה"א (כ"ג י"ג) ויבדל אהרן וגו' לשרתו ולברך בשמו ע"ע, ובלשון התורה (דברים י' ה' וכ"א ה') ועי' ערכין (די"א ע"א) ותענית (דכ"ז סע"ב) ועי' למעלה אות ל"ב.

לט) (שם ל' כ"ב) וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים וגו', בפרשה זו יש ערבוב קצת, בפסוק ג' כתוב: כי הכהנים לא התקדשו למדי „ולוים לא הזכיר, והיה נראה לומר שהלוים התקדשו, כמ"ש באותו ענין שם למעלה (כ"ט ל"ד) רק הכהנים היו למעט וגו' ויחזקום אחיהם הלוים וגו' ועד יתקדשו הכהנים כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים" ובפסוק ט"ו אמר „והכהנים והלוים נכלמו (ופרש"י שעכבו מלהתקדש כו'), ויתקדשו וגו'" ובפסוק שלפנינו וידבר על לב כל הלוים וגו' ויאכלו את המועד פי' הרד"ק זבחי המועד, ומשמע שהכהנים בכלל, ובפסוק כ"ד „ויתקדשו כהנים לרוב" ולא זכר לוים, מזה היה נראה לפרש מ"ש בפסוק ט"ו „והכהנים והלוים נכלמו" שר"ל כהנים שהם לוים (ע"ד שפרשתי באות י"ד) [אך זה דוחק ולא הבאתיו במספר, ועי' עזרא (ו' כ') כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד כלם טהורים וישחטו וגו' ולאחיהם הכהנים ולהם, מבואר ג"כ ששחיטת הפסחים ע"י הלוים היתה, ועי' ג"כ להלן ל"ה ו' וי"א, ועמ"ש אח"ז אות מ"א] ולהלן פסוק כ"ז „ויקומו הכהנים הלוים ויברכו את העם" וזה נשיאת כפים, וכ"פ הח' ריו"ו שהלוים תאר הכהנים (והבאתיו למעלה אות כ' במספר הכ"ד) — אך הפסוק שלפנינו „על לב כל הלוים" משמע גם הכהנים בכלל (ועי' רש"י).

מ) (שם ל"ד ט') אשר אספו הלוים שומרי הסף וגו'. קצת נראה שגם הכהנים בכלל (ושומרי הסף הלוים), ואך על הרוב ידבר יאמר הלוים, ע"פ האמור (דה"ב כ"ד ה')

ויקבץ

ויקבץ את הכהנים והלוים ויאמר להם צאו לערי יהודה וקבצו וגו׳, אך במלכים כתיב „שומרי הסף״ ולא זכר לא כהנים ולא לוים (ועי׳ עוד בפסוק י״ג ומהלוים סופרים וגו׳ ובפסוק שאח״ז ובהוציאם את הכסף וגו׳ מצא חלקיהו הכהן וגו׳, וצע״ק) [הערה ב].

מא) (שם ל״ה ג׳) ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים לה׳ תנו את ארון הקדש וגו׳, נראה שכולל גם הכהנים שנזכרו גם הם בפסוק שלפני זה (ויעמד הכהנים וגו׳), ועל כן אמר „הקדושים לה׳״ תאר לכהנים (עמ״ש בהערה ח׳ למאמרי שמואל בדורו); ומ״ש אח״ז אין לכם משא בכתף ע״ש ריש״י (וביאור) שפרשו תחלת מאמר הוא ונמשך למטה (ויוסב על הלוים) [ועי׳ לעיל אות ל״ט והפרשה כאן ושם], וסמך לדבר מדברי חז״ל בבריתות (ד״ה ע״ב) ומי גנזו יאשיהו כו׳ שנאמר ויאמר המלך אל הכהנים תנו את ארון הקדש וגו׳, וכוונתם שם אל הכתוב שלפנינו: אך העתיקו כדרכם ז״ל לפעמים (כמ״ש ג״כ בסוף מאמרי שמב״ד) הכוונה ולא הלשון (ועי׳ אות ל״ג כזה), והיתה הכוונה לפי דעת חז״ל ללוים גם הכהנים — ואולי אך להכהנים לבד שעל הכהנים להביא הארון אל מקומו במקום הקדש, ועי׳ תוס׳ סוטה (דל״ג ע״א) סד״ה שהחזירוהו כו׳, ועמ״ש למעלה אות י״ב ותבין (וצ״ע ביומא (דנ״ב ע״ב ודנ״ג ע״ב)) מקום שנגנז הארון בימי יאשיהו וצ״ע גם בהוריות (די״ב) ובהא״ג שם ע״ש); ועי׳ ירושלמי פ״ו דשקלים [ושם ולכל ישראל ט״ס וצ״ל לכל], וע״ע בירושלמי פ״ח דסוטה ה״ג, ומצאתי בשירי קרבן שם וז״ל: כתב בהגהת י״מ מכאן (מפסוק זה ויאמר ללוים וגו׳) ראי׳ להרמב״ן כו׳ שלא נשתנית נשיאת הארון מהלוים לכהנים כו׳ (עי׳ לעיל אות י״ב) מדמשתעי קרא בלוים שהם ישאו הארון לגנזו כו׳, ואני תמה מדבריו אלו איך שכח שבכ״ד מקומות נקראו כהנים לוים וזו כאחת מהן עכ״ל, ומאי דפשיט לי׳ להרב ק״ע שללוים זה ר״ל כהנים לדידי מספקא לי, רק זאת נראה שגם לוים גם כהנים בכלל (ולשון הק״ע „וזו כאחת מהן״ משמע דלא ברירה לי׳ שיהיה ממספר כ״ד רק כמוהם, כתבתי כזה בראש המאמר); ואח״ז מצאתי דאתי לידי ספר שלטי הגבורים לר׳ אברהם הרופא דפוס מנטובא שנת שב״ע, כתב שם (די״א ע״ב) וז״ל: יומא פ׳ הוציאו לו כו׳ והיכן היה נגנז [הארון] ר״א יאשיהו גנזו שנאמר ויאמר אל הלוים [צ״ל ללוים] המבינים לכל ישראל הקדושים לה׳ (היינו לכהנים שנקראו גם הם לוים כדכתיב והכהנים הלוים בני צדוק) תנו את ארון הקדש וכו׳ עכ״ל הרב הרופא (עם המוסגר), והבינהו.

מב) (נחמי׳ ח׳ ז׳) „וישוע וגו׳ והלוים מבינים את העם לתורה, נראה שכולל גם כהנים, שגם המה מבינים ומורים את העם (עי׳ לעיל אות י״ט מש״ש), ומ״ש והלוים ר״ל ויתר הלוים (וכהנים בכללם) כי בשמות ישוע וגו׳ שחשב שם גם שמות לוים יש, ואת העם הם ישראלים, עי׳ דה״ב י״ז ח׳ הלוים וגו׳ הכהנים וגו׳ וילמדו בעם (ועי׳ להלן בסוף המאמר הוראת מלת עם לענין כהנים ולוים). וכן אח״ז:

מג) (שם שם ט׳) ויאמר נחמי׳ וגו׳ והלוים המבינים את העם וגו׳, נראה ג״כ כולל גם כתים כמו באות שלפני זה, וכן אחר זה:

מד) (שם שם י״א) והלוים מחשים לכל העם וגו׳, נ״ל ג״כ כהנים עמהם (אך על הרוב ידבר יאמר והלוים) וכמו עזרא הכהן שהיה שם (ועי׳ אות ל״ו בשם ספרי מש״ש).

שם

מז) (שם י"א ל"ו) ומן הלוים מחלקות יהודה לבנימין „הנה בראש הפרשה חשב מושבות העם בני יהודה ובנימין (א' ט') ומן הכהנים (י') והלוים (ט"ו) בירושלים, וכן היושבים מאלה בכל ערי יהודה (כ'), ואח"ז יאמר ואל החצרים בשדותם מבני יהודה וגו' (כ"ה) ובני בנימין (ל"א), וע"ז מוסב ומן הלוים מחלקות יהודה ובנימין, ר"ל שנתחלקו ונתפזרו בערי יהודה ובנימין. ונראה לפי"ז שגם הכהנים בכלל, ועי' באור הרב מלבי"ם זצ"ל וז"ל כי הלוים לקחו עריהם מיתר השבטים כי מחלק יהודה ובנימין הפרישו לכהנים (יהושע כ"א ד') ואחר כו' שהיה רחוק מירושלים התיישבו בין בני יהודה ובנימין כמ"ש (לקמן י"ב כ"ט) שבנו להם הלוים חצרות סביבות ירושלים עכ"ל, משמע לפ"ז לפרש הלוים לוים ממש [ויצא מן המספר]:

מח) (שם י"ג י') ואדעה כי מניות הלוים לא נתנה ויברחו וגו' הלוים והמשוררים וגו' „נראה שגם מתנות כהונה יש בכלל המניות האלה, ובפרט לפ"ד חז"ל שגם הכהנים בכלל לוקחי המעשר (עי' למעלה אות ל"א ועי' נחמי' סוף י'. ועמ"ש להלן עפ"ד חז"ל שעזרא קנס להלוים לענין מעשר ומש"ש בשם הכ"מ ריש ה' מעשר ושם יבואר בס"ד), ובפסוק שאח"ז ואקבצם וגו' פרש"י קבצתי את הכהנים והלוים וגו', ולמעלה פסוק ה' מבואר שבלשכה הזאת שטהר נחמי' עתה היו נותנים שם לפנים מ צ ו ת הלוים ותרומת הכהנים, ולהלן אבאר בס"ד הטעם שקורא שם מתנות הלוים בשם מ צ ו ת לשון צדקה לפי שקנס עזרא את הלוים שלא ינתנו המעשר רק לעניים בתורת צדקה אבל כאן אמר מניות לפי שכולל גם הכהנים, עי' להלן ותבין יותר; וראי' נצחת כי מ"ש „מניות הלוים לא נתנה" ר"ל המעשר והתרומה גם יחד, ממ"ש בס' מלאכי (שהוא עזרא לדעת חז"ל או אחד משארי אנשי כנה"ג עי' מגילה (דט"ו), ועי' מאמרי טוב טעם ד"ה וסמוכין כו' בהשרון ד') בתוכחתו על זה העון האמור בנחמי' אמר ואמרתם במה קבענוך ה מ ע ש ר ו ה ת ר ו מ ה (מלאכי ג' ח') ופרש"י שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים כו'. ומ"ש אח"ז הביאו את כל ה מ ע ש ר אל בית האוצר וגו' (פסוק י) כולל גם התרומה באמרו ויהי טרף בביתי וגו', וכ' הרד"ק ללוים ולכהנים העובדים לפני, ולפי"ז מעשר ר"ל מעשר ראשון (ויש בו גם תרומת מעשר לכהן) וכ"נ מתוס' יבמות (דפ"ו ע"ב) ע"ש, אבל במס' ידים פ"ד מ"ג פי' על מעשר שני וצ"ע, ועי' מבוא להח' ב"ז שעל אותו העון האמור בנחמי' הוא מלאכי מוכיחם, וכ"ד אוהבי הרב בעל תורת האדם ז"ל, הנה מבואר מ"ש „מניות הלוים לא נתנה" כולל לוים וכהנים.

ובזה תם גם מספר המקומות שנראה לפרש „הלוים" לכולל לוים וכהנים יחדו, ועם אלה (הכ"ד) שבאו תאר לכהנים לבד. יעלו למספר כ"ה מ"ו או מ"ח, אם נרצה לכוון הגירסא ברש"י יהושע ג' ג' בשם מ"ר למדויקת.

אמנם כל אלה רק במקומות שידובר בהם מלוים וכהנים בפרט לא מכלל השבט כולו; אבל השם לוים לכל השבט כולו (ואינו שולל גם הכהנים) נמצא עוד הרבה (ואין ענינם לכאן), שש פעמים ללוים בדברים (ל"ה א' — ח') ונתנו ל ל ו י ם וגו' ערים לשבת ומגרש וגו' תתנו ל ל ו י ם ומגרשי ערים אשר תתנו ל ל ו י ם וגו' תתנו ל ל ו י ם את שש ערי המקלט וגו' כל הערים אשר תתנו ל ל ו י ם וגו' יתן מעריו ל ל ו י ם ע"כ, נראה שר"ל

שבט

שבט הלוים וגם הכהנים בכלל, כי כן מבואר ביהושע (כ"א ד' י"ג — י"ט) שלבני אהרן הכהן נתנו הערים ומגרשיהם וגו' ולבני קהת הנותרים וגו' ע"ש, וכן בדה"א ו' מ"ב ולבני אהרן נתנו את עיר המקלט וגו'; וכן חמש פעמים הלוים, ולוים, הכתובים ביהושע (כ"א א' ג' ד' ח' ומ"א) נראה שר"ל לכל השבט כולו, כאמור שם ויהי לבני אהרן הכהן מן הלוים וגו' ע"ש; וכן בענין חלוקת הערים ומגרשיהם בדה"א (ו' מ"ט) „ללוים" שבולל גם לבני אהרן, ולא נראה להביאו בחשבון, כי לא ידבר מהכהנים ולוים בפרט כי אם מהשבט כולו; ועד"ז במדבר (א' מ"ז וג'), ושם (ב' ל"ג) אמר דרך כלל הלוים על השבט כולו והכהנים בתוכם; וכן שם (א' נ"א) ובנסוע המשכן יורידו אותו הלוים וגו' אף שגם הכהנים בכלל העבודה לכסות את הקדש (עי' ד' ט"ו), מ"מ הורדת והקמת המשכן וקרשיו כו' ע"י הלוים הוא (ולשון המבאר בנתה"ש בלתי מדוקדק קצת שאמר ויורידו אותו הלוים אהרן ובניו כו': כי אהרן ובניו יורידו את פרכת המסך וגו' כמ"ש ד' ה'), ואין לחשוב גם זה לענינו.

ענף ד

וידעתי אמנם שיש לגמגם בקצת מאלה שהבאתי במספר הכ"ד מקומות או מ"ו מקומות, לגרוע מהם או להוסיף עליהם עוד ממקומות אחרים. ואעיר על קצתם (מלבד מה שהעירותי למעלה אחר אות כ"ד).

א) (בנחמי' ז' א') ואעמיד הדלתות ויפקדו השוערים והמשוררים והלוים, אמר המבאר לדעתי הוי"ו (מן והלוים) אם שהיא נוספת או שהיא לבאר כאשר בארנו פעמים, כלומר שהמה היו לוים, כי שומרי שערי בהמ"ק גם המה מן הלוים כנזכר בעזרא ובדה"י עכ"ל, ול"נ כי פי' והלוים ויתר הלוים (כמו נחמי' ח' ז' וע"ש ז' מ"ג מ"ד מ"ה כי זכר לוים משוררים ושוערים וכן שם י' כ"ט שאביא אח"ז) וכולל אולי בזה גם כהנים שאף הם היו שומרים בבהמ"ק (כמו שהבאתי מגמרא דתמיד באות ל"ד), ובפסוקים שאח"ז כתיב „ואצוה את חנני אחי וגו' על ירושלים וגו' ואומר להם לא יפתחו שערי ירושלים וגו'" ונחמיה לר"ק כהן היה כי כן יבא במספר הכהנים (נחמיה י' ב') וא"כ גם חנני אחיו כהן היה והשבו בין הממונים על השערים (ועי' ראב"ע נחמי' ה' ט"ז ושדה לא קנינו הכהנים אחיו עמו הנזכרים למעלה באמרו אני ואחי עכ"ל, ועי' מבוא ב"ז לנחמי' וס' זרבבל א' צד 114) אך לא נכללו הכהנים בשם שוערים כ"א בשם „והלוים" יצ"ע.

ב) (נחמי' י' כ"ט) ושאר העם הכהנים הלוים השוערים והמשוררים וגו', אפשר שהלוים תאר הכהנים הם והשוערים והמשוררים לוים ממש, אבל יותר נראה שהלוים דבוק אל השוערים וגו' (עי' אות הקודם). והלוים כלל ופרטו השוערים והמשוררים [וכן הבאתי דעת הרב שי"ר למעלה]; ומ"ש בעזרא (י' ה') וישבע את שרי הכהנים הלוים וכל ישראל (מלת שרי מוסב על כלם, עי' באור) לא נראה ג"כ שהלוים תאר הכהנים (וכמו שם ח' כ"ג שזכר שרי הכהנים ולא לוים, ועי' אח"ז) כי גם שרי ישראל חשב כאן, ועי' נחמי' (י"א כ') „ישראל הכהנים הלוים" נראה ג"כ ששיעורו והלוים (בחסרון וי"ו) [וכ"ד הרב שי"ר שם] וחשב שלשתם כהנים לוים וישראלים, וכמו כן בדה"א (ט' ב') ישראל הכהנים הלוים

והנתינים. **ג)** (נחמיה י"ב כ"ז) בקשו את הלוים וגו', אולי גם לכהנים בקשו אותם ממקומותם להביאם לירושלים, אמנם אח"ז נראה שמהלוים דיבר, ועי' עוד נחמי' (י"ג כ"ב). **ד)** (ויקרא כ"ה ל"ב) „גאולת עולם תהיה ללוים", ושנינו במשנה סוף ערכין „הכהנים והלוים מוכרים לעולם וגואלים לעולם שנאמר גאלת עולם תהיה ללוים, וכתב התוי"ט והכהנים נקראו לוים כמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק עכ"ל, וכן במשנה שם ספ"ז לענין הקדש הבוה"ל וכו', ובפרשה זו כתיב עוד ג' פעמים הלוים, וערי הלוים וגו' מן הלוים וגו' ערי הלוים, אך ידבר מהשבט כולו וממילא הכהנים בכלל, כמ"ש לפני זה, וכן מפורש בתוס' ערכין (דכ"ח ע"ב) ד"ה כמאן כו' על מש"ש כי אחזת עולם הוא להם „ואע"ג דגבי לוים הוא דכתיב מסתמא לכהנים נמי הכי הוא כו' אחזת עולם דכתיב גבי לוים ה"ה לכהנים וכן עכ"ל. **ה)** (דברים ל"ג ח') וללוי אמר וגו' ואמר שם דברים של כהונה תומיך ואוריך וגו' ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך, וגם דברים של לויה האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו' (עפה"ב מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי), ולוי בזה הוא ראש השבט, וכן מפורש (שם י' ח') הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה' (הלוים, רש"י) לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו (הכהנים כו', רש"י) הרי זכר בכלל שבט הלוי ופרטו כהנים ולוים, ועד"ז (שם שם ט') על כן לא היה ללוי חלק וגו', ושם י"ב והלוי אשר בשעריכם וגו' פן תעזוב את הלוי וגו' וכיוצא בהם שהכוונה על השבט כולו ואין ענינם לכאן.

הן כל אלה לא הבאתי במספר מפקד המקומות שנקראו הכהנים לוים, אך די לי במ"ה שהעירותי את המעיין הישר לשום לב ולהבין במקראי קדש כל מקום שנזכר בו הלוים אם הוא תאר הלוים ממש ולא לכהנים, או תאר הכהנים לבד זולת הלוים, או כולל לוים וכהנים גם יחד, וכל מקום יתפרש לפי ענינו, וגם להתחקות על שרש כוונת ריב"ל במאמר בכ"ד מקומות כו' שיתכן כי דוקא קאמר כ"ד ולא דרך הפלגה וגוזמא לבד, [גם יתכן קצת שבא להוציא במספר כ"ד את הפחות ולא את היותר, עד"ז ראיתי להרה"ח הרי"ר נ"י בהשרון להכרמל ג' 9 על מספר כ"ד ספרי הקדש שבדברי הז"ל ע"ש, ועמ"ש למעלה ענף א' אות ט' כי"ב].

ודע כי במסורה רבתי, וכן בדברים (י"ז ט'), מנתה י"ג מקומות שבאו בהם „הכהנים הלוים" ע"ש [ומנוין בס' מבין חידות, ובס' מנרת שלמה שם] ועל ספרי כלם יכתבו. ורבם הלוים תאר הכהנים ומיעטים הלוים נפרד מהכהנים וענינו לוים ממש זולת הכהנים. והמסורה חשבה רק סמיכות המלות „הכהנים הלוים שעולה י"ג, וכן והכהנים הלוים ג' במסורה ע"ש [ועי' מג"א ס"ס ר"א"הגוס' בחרוז נודה לשמך וכו' ברשות הכהנים והלוים (לדעת י"א שצריך להקדים הלוי לישראל) וי"ג הכהנים הלוים כלומר דכהנים איקרו לוים כו' (וא"צ ליטול רשות מהלוי) ע"ש].

ענף ה

ואחרי כל אלה הנזכרים למעלה מצאתי להעיר עוד איזה דברים:

א) בנחמי' (י' ל"ה) והגורלות הפלנו על קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו וגו', הייתי חושב לפרש הלוים תאר אל הכהנים, לפי שכן הוא לשון

לשון המשנה שתי פעמים (בבבלי, וירושלמי) בפ"ד דתענית מ"ה ובפ"א דמגילה מ"ג „זמן עצי כהנים והעם" ולוים לא נזכרו [ובמשנה דמגילה חסר ו ה ע ם וברש"י ר"ן ורע"ב ישנו ע"ש תוי"ט] ואם נאמר שאף הם היו בגורל י"ל שנכללו במלת ו ה ע ם, כמ"ד בחולין (דקל"א ע"ב) דלוים אקרו עם (ויש מ"ד שם דלוים כמו כהנים לא אקרו עם, ועי' מדרש נשא ר"פ י"ב אל עמו אלו ישראל ואל חסידיו זה שבט לוי, ועי' מאמרי שמואל בדורו אות מ"ד); והמקראות יורו שהשם עם הוא תאר מתנגד תמיד לשם כהן, כמו כעם ככהן (ישעיה והושע), ומשפט הכהנים את העם (ש"א), והכהנים והעם אל יהרסו (שמות), ואבינה בעם ובבהנים ומבני לוי לא מצאתי שם (עזרא ח' ט"ו), והכהן והעם (ירמי'), ועוד יש, ודרש רבא (חולין דקל"ב ע"ב) מאת העם ולא מאת הכהנים, ועי' מכילתא יתרו פ"ג וגם הכהנים הנגשים וגו' אין כהנים בכלל העם (ועי' רנה"ו ר"פ אמור בעל בעמיו, בתולה מעמיו, ודש"ת אות קס"ו), ובספ"ק דשבועות (די"ג ע"ב) פהנים כמשמעו עם הקהל אלו ישראל יכפר אלו הלוים, ובתוס' שם (די"ד ע"א) תימה ולוים במה יתכפרו אי בשל צבור אשר לעם כתיב ולוים לא מקרו עם למ"ד כו' [ודע כי במהרש"א שם שהתוס' ב פ"ב ד מ ד ו ת כו', ט"ס הוא וצ"ל בפ' ב' מדות (שתי מדות) והוא במנחות דצ"ב ע"א ע"ש] ועי' הוריות (ד"י ע"ב) אמר רבא כו' וברש"י שם אלא ש"מ דלוי אקרי קהל וכהנים לא אקרי קהל כו', ועי' רש"י יומא (ד"ג סוע"א) וברש"ש שם, ועי' יומא (דס"ו סע"א) לענין וידוי עמך בית ישראל דלרבא אין כהנים בכלל ולאביי אטו כהנים לא בכלל עמך ישראל נינהו ע"כ, ועי' פי' הרב מלבי"ם לת"כ ויקרא סי' ר"פ ואחרי סי' פ"ג (וקונטרס א ל ף ה מ ג ן סוף הגדה ש"פ ווארשע מאמר עם ועם כלשונו באורך), וז"ל הראב"ע (ואחריו החזקוני) ויקרא (ט"ז ל"ג) ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר, עמם הלוים, כי הם לא יקראו הכהנים רק כל כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן עכ"ל, ושם רה"פ (פ"ג) בפר בן בקר כו' לכפר עליו ועל הכהנים וי"א גם הלוים בעבור שמצאו ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי והוא רחוק רק הלוים יחשבו עם ישראל עכ"ל (ועי' ספ"ק דשבועות שם ובת"כ שם) ועי' למעלה אות מ"ב, ובתוספתא דנדרים הובאה ברא"ש שם ספ"ג (ושו"ע יו"ד סי' רי"ז סעמ"ד ומ"ה) הנודר מישראל אסור בכהנים ולוים [שגם הם בכלל ישראל] בכהנים ולוים מותר בישראל. הנודר מן הכהנים מותר בלוים מן הלוים מותר בכהנים ע"כ, וכתב בק"ן שם אות נ"א אע"ג דבכמה מקומות כהנים נקראו לוים כמ"ש רש"י יהושע ג' מ"מ בלשון בני אדם הכהנים לא נקראו לוים עכ"ל (הבאתיו ראש המאמר); והנה הכהנים אם גם אינם בלשון עם סתם אבל עם קדושים מקרי כלשון המשנה ביומא (דמ"א ע"ב) (וכמ"ש בב"י ומג"א ס"ס קכ"ז ע"ש ושו"ת מהרצ"ח סי' ח"י) ועי' מאמרי שמואל בדורו אות מ"א שלע"ד נקראו הכהנים (בתהלים) „עם קרובו" וכמו עם קדושך ע"ש ואין להאריך עוד.

ב) וראיתי בראב"ע שכתב וז"ל: על קרבן העצים ש נ י ם ח ל ק י ם הכהנים הלוים והעם לברות להביא העצים לעתים מזומנים והענין מפורש בדברי חכמים עכ"ל, והמבאר (דפוס ווילנא) הביאו להראב"ע וגם בארו וז"ל: כלומר שגורל האחד עלה לכהנים והלוים והשני ליתר מעם כו'; עוד הוסיף המבאר לפרש עפ"ז שיעור הכתוב כן: והגורלות אשר הפלנו היו לכהנים הלוים אחד ולעם אחד עכ"ל; והנה אם נפרש הלוים כמו והלוים מנין לו להראב"ע להלק הגורל לשנים חלקים אולי נתחלק לג' חלקים כהנים בפ"ע לוים

בפ"ע

בפ"ע והעם בפ"ע, ואם בשביל שהכהנים יהיו למעט נגד העם הרב, הלא גם הכהנים והלוים ביחד לא יגיעו לחלק החמישית לעמת העם (עי' מספרם בעזרא ב' ונחמי' ז') ; וגם לפ"ד המבאר בשיעור הכתוב שהגורל היה לכהנים והלוים אחד ולעם אחד, א"כ הי"ל לבא הלוים בוי"ו החבור הכהנים והלוים (בפ"ע) והעם (בפ"ע), אם לא שהוא אך תאר הכהנים, או שהוא דבוק אל והעם והמה ג' תארים הכהנים (בפ"ע) הלוים (בפ"ע) והעם (בפ"ע) ויבא הוי"ו בשם השלישי כדרכו (ועדה"כ בדה"א ט' ב' ישראל הכהנים הלוים והנתינים, ועוד בדה"ב ל"ה ח' ועם לכהנים וללוים), או נפרש הלוים והעם גורל אחד ; ובלשון הראב"ע שלפנינו (דפוס באזעל) כתוב הלוים בלא וי"ו החבור אך המבאר העתיקו לתמו בוי"ו (ולפעמים המוסיף גורע), אך בראב"ע סוף נחמי' וז"ל ולקרבן (העצים בעתים מזומנות) בעבור קרבן העצים שסדרתי להביא הכהנים והלוים והעם לעתים מזומנים עכ"ל, ושם והלוים בוי"ו בדפוסים שראיתי. עכ"פ דעתו אין להכריע בפירוש הלוים, ולשונו „שנים חלקים" צריך למוד.

ג) ואמרתי נבא ונראה מה ילמדונו חכמינו ז"ל בדבר הזה, והנה שנינו במשנה פ"ד דתעניות שם וז"ל זמן עצי כהנים והעם תשעה, באחד בניסן בני ארח בן יהודה, בכ' בתמוז בני דוד בן יהודה, בה' באב בני פרעוש ב"י, בז' בו בני יונדב בן רכב, בי' בו בני סנאה בן בנימין, בט"ו בו בני זתוא בן יהודה ועמהם כהנים ולוים וכל מי שטעה בשבטו וכו', בכ' בו בני פחת מואב ב"י, בכ' באלול בני עדין ב"י, באחד בטבת שבו בני פרעוש שניה עכ"ל המשנה, הרי תשעה גורלות היו כאן לתשעה עתים מזומנים וכולם היו מהעם (משבט יהודה ובנימין ויונדב בן רכב), אך הכהנים וגם הלוים היו מביאים עצים עם בני זתוא בן יהודה, ומ"ש בן יהודה פי' משבט יהודה, וכן סנאה בן בנימין פי' משבט בנימין (כמ"ש התוי"ט שם והתוס' בעירובין (דמ"א ע"א) סנאה גרסי' כו', ועל שם שבטו נקרא בן בנימין כו' וכל הנהו דחשיב התם בני ארח ב"י בני דוד ב"י כולם על שם שבטן כו' ע"ש) — והנה השמות ארח, פרעוש, סנאה, זתוא, פחת, מואב, עדין ; נזכרים במקרא (עזרא ב' ונחמי' ז'), והמה משבט יהודה ובנימין, אך השנים דוד בן יהודה ויונדב בן רכב, בלתי מפורשים שמה, ונראה כי מפני זה הביאו בגמרא שם (דכ"ח ע"א) בני פחת מואב ב"י הן הן בני דוד ב"י דר"מ, רי"א הן הן בני יואב בן צרויה כו', בני עדין ב"י הן הן בני דוד ב"י דר"י, רי"א ה"ה יואב בן צרויה כו' (ע"ש ברש"י ותוס'), ונ"ל כי גם יואב נרמז במקרא (שם ו') בני פחת מואב לבני ישוע יואב, ועל יואב זה דרשו יואב בן צרויה, וא"כ גם דוד ב"י מפורש במקרא אם עדין כפרש"י שם עדינו העצני זה דוד כו'. אם פחת מואב ע"ש ג"כ ברש"י, אך יונדב בן רכב עדיין אינו מפורש, ונ"ל כי המה בני ירחו הנזכרים בעזרא שם פל"ד שהם ישבו בה כמ"ש ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה (שופטים א' ט"ז) ועיר התמרים היא בקעת ירחו כמ"ש דברים (ל"ד ג'), ומשפחת הרכבים מבני קיני הם כמ"ש דה"א (ב' נ"ה) המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב (ושם מדבר ג"כ מיחוסו של יהודה ע"ש), ומצאתי שקדמני בזה החכם הגדול ריבל"ז בשרשי לבנון צד 266 בהערה ע"ש [ודע כי מדברי התוס' דעירובין שם וגם קצת מלשון המשנה דתעניות מוכיח דבני סנאה הכתוב בעזרא ב' ל"ה ונחמי' ז' ל"ה שם אדם הוא לא שם עיר, אבל החכם ר"ש

ל"ז במחק"א הביאה לשם עיר ואמר „ויראה כי היא היתה מערי בנימין עכ"ל [ואחריו באוצר השמות החדש] וכן המתרגם לל"א (דיא לייטע פאן סנאה) לא (דיא נאכקאממען סנאה'ס) כמו באינך שם אדם בפרשה שם ; ויש עוד שמות שמסופקים בהם אם שם אדם או עיר הם: מ ג ב י ש (שם פ"ל) כתובה במחק"א לשם עיר וי"א שהוא שם אדם , וכן בני עוגד לר"ק שם משפחה ולהרב רי"ש פרי תבואה דנ"ט ע"ב עיר ע ז בחלק ג ד , ולשון בן ליחוס העיר הביא הרי"ש שם מן בני בתירה בן דורמסקית בן טבאל כו' ע"ש , והי"ל להביא מן בני בית לחם בני ירחו כו' דס' עזרא ונחמי'].

ד) ועתה יש לתמוה על הראב"ע שאמר בעצמו „והענין מפורש בדברי חכמים ע"כ , ובכל זאת אמר כי קרבן העצים שנים חלקים כו' , והלא מפורש בדברי חכמים כי לט' חלקים היו הגורלות , וגם כי הכהנים והלוים לא היו בגורל בפני עצמם רק הביאו עצים עם זתוא בן יהודה . (והמבאר הוסיף לאמר „ומ"ש הראב"ע עוד והענין מפורש בדברי חכמים כוונתו על עתים מזומנים כי במס' תענית בארו ז"ל מתי הביאו העצים עכ"ל , ואולי בקש לתקן אבל לא תקן דכמו שמפורש העתים מתי היו מביאים בהם כן מפורש גם המביאים מי המה וכי לא שנים חלקים היו ?) , ורש"י ז"ל פי' והגורלות הפלנו כמה יביא כל אחד ע"כ , משמע קצת שהגורלות לא על האנשים והזמנים היו [שנתחלקו בלא גורל] רק כמה עצים יביא כל אחד , וראיתי עוד למבאר אחד (דפוס וויען) שפי' „לבית אבותינו" הכתוב בנחמי' שם וז"ל הטלת הגורלות תהיה לפי ערך משפחה ל ב י ת ה א ב ו ת ע"כ , וכ"כ המבאר החדש בשם קצת מחכמי העמים ואמר שג"ז רחוק וגם מדברי חז"ל במשנה לא נראה שהיו הגורלות לפי ערך המשפחות , ולפי פרש"י י"ל כי לפי ערך המשפחה היה הגורל כמה יביא.

ובדוחק י"ל כוונת הראב"ע „שנים חלקים" לשתים מערכות שהיו העצים נצרכים אחת מערכה גדולה ואחת מערכה שניה של קטרת , כדברי ר"י בספ"ד דיומא (וע"ש דמ"ה ע"א) ; או „שנים חלקים" לקרבן התמיד של שחר ושל ערב (שהיו מוסיפין לשל ערב שני גיזרין) ; או רומז ל ש נ י ם ג י ז ר י ן , כדאיתא במנחות (פי"ג מ"ג) הרי עלי ע צ י ם לא יפחות מ ש נ י ג ז י ר י ן (פרש"י והראב"ע שתי ב ק ע י ו ת גדולות) , ובגמרא שם (דק"ו ע"ב) ת"ר קרבן מלמד שמתנדבין עצים וכמה שני גזירין . וכה"א (דעצים אקרי קרבן , רש"י) והגורלות הפלנו על קרבן העצים ע"כ , ובירושלמי דשקלים (פ"ו ה"ד) אמר הרי עלי עץ מביא גזיר אחד אר"א מתניתין אמרה כן שזה קרבן בפ"ע וזה קרבן בפ"ע דתנן (יומא פ"ב מ"ה) ושנים בידם שני גזירי עצים ע"כ (בתמיד של בה"ע כו' ע"ש רע"ב) [ולסידור שני גיזרי עצים לא היה פיים בפ"ע אלא מי שזוכה כו' עי' יומא ריש דכ"ח] , ובגמ' דיומא שם (דכ"ו ע"ב) מנין לתמיד של בה"ע שטעון שני גזירי עצים ב ש נ י כ ה נ י ם שנאמר כו' ע"ש , ועי' יומא (דל"ט ע"א) ולא היו הכהנים צריכים להביא עצים למערכה חוץ משני גזירי עצים כדי לקיים מצות ע צ י ם כו' (ובפרש"י שם של בה"ע שהן חובה כו' , ובהגהת הב"ח שם ולא הבינותי דהרי אף בשחרית הן חובה , וע"ש חי' הרש"ש) , וז"ל רש"י זבחים (דס"ב ע"ב) ד"ה גזירין שני גזרי עצים צריך לסדר בראש המזבח המערכה לתמיד של שחר בכהן אחד ולתמיד של בה"ע בב' כהנים כו' (וכ"ה

בתוס'

כתוס' מנחות (דפ"ט ע"ב) ד"ה תמיד כו' ועי' תוי"ט תמיד פ"ב מ"ג החלו מעלין בגיזרין כו', והכל מבואר ברמב"ם רפ"ב מהלכות תמידין ע"ש, ועי' ערוך גזר ב'), ונ"ל דהיינו מ"ש בב"ר ס"פ נ"ה (וקה"ר פ"י פ"ט) עה"פ ויבקע עצי עולה בשכר שתי בקיעות שבקע א"א זכה לקרוע הים י"ב קרעים ע"ש, ושתי בקיעות היינו שני גיזרי עצים, כפרש"י והר"ב שני גזירין שתי בקעיות. וזו תהיה כוונת הראב"ע ב' חלקים שהמתנדב עצים מביא ב' בקיעות, או שנים חלקים ר"ל „שהב' גזירין הם שנים חלקים לשני כהנים" כלשון הירושלמי הנ"ל גזיר אחד כו' שזה קרבן בפ"ע וזה קרבן בפ"ע דתנן ושנים בידם שני גזירי עצים וזה קרוב לשמוע בכוונת הראב"ע, אף שג"כ דוחק קצת, ואפשר יש בו כוונה פשוטה ואנכי לא ידעתיה, או ט"ס פשוט וצ"ל תשעה חלקים (לט' זמנים) במקום שנים חלקים וצ"ע [ויש מיחסים פי' הראב"ע שלפנינו על עזרא ונחמי' להר"מ קמחי ולא מהראב"ע, וכמו כן הפי' על משלי].

היוצא מהנ"ל כי במשנה מפורשים כהנים וגם לוים, וא"כ מ"ש בנחמי' והגורלות הפלנו וגו' הכהנים הלוים והעם ר"ל הכהנים והלוים והעם (וכמו שמעון לוי ויהודה), וכמו שיפורש הכהנים הלוים דנחמי' (י"א כ') והרבה כן, ועל כן לא הבאתיו בַּסְּפָר.

ענף ו

א) כשתשתכל אתה המעיין הישר בכל אלה שהבאתי ממקומות שקורא להכהנים לוים או שמלת לוים כולל לוים וכהנים יחד, תראה שרובם ככולם הם בספרי עזרא נחמי' [ובפרק חלק (רצ"ג) כל מילי דעזרא נחמי' בן חכליה אמרינהו] ודה"י [הנקרא ג"כ בפי' הקדמונים ספר עזרא, ובפ"ק דבתרא (ט"ו ע"ב) עזרא כתב ספרו ויחס דה"י עד לו כוי ומאן אסקיה נחמי' בן חכליה], וכן בס' מלאכי שהוא עזרא לדעת חז"ל (ות"י ריש מלאכי ע"ש), או אחד מאנשי זמנו (מגילה די"ד ועי' הקדמת הרמב"ם ז"ל לספר הי"ד) — וגם המעטים שהבאתי משארי ספרים הקודמים לעזרא באלה שיאמר הלוים במקום הכהנים, בהם אמנם לא יבא התאר לוים לבד כ"א גם המתאר הכהנים כתיב אצלו והוא תאר אליו (כדרך כל תאר ומתואר) הכהנים הלוים (באות ח' ט' י"א ט"ז י"ז י"ח י"ט); או אף שיאמר בהם הלוים לבד סומך הוא על הכהנים המפורשים באותו ענין שם, כמ"ש באות ט"ו בשם הראב"ע, ועד"ז באות יו"ד ע"ש (וכן אות ז' וט"ו). ובאות כ"ד מספר שמואל יש ליישב וע"ש; לא כן בספרים של עזרא ובני דורו, כי בהם יאמר לפעמים הלוים במקום הכהנים מבלי הזכיר כלל השם כהנים, כמו באות י"ב מדה"ב (ה' ד') וישאו הלוים במקום הכהנים שבמלכים שכתב ירמיה (ועל ספר יחזקאל אות א' ב' ג' ד' תשכיל עוד מאמרם ז"ל פ"ק דב"ב אנשי כנה"ג כתבו יחזקאל), וביותר באלה שהמלה לוים כולל כהנים ולוים יחד רבם ככלם בספרים של עזרא הם כתובים (ומאותיות כ"ה כ"ו ול"א אין להשיב כי עיקר הלשון על הלוים ממש רק שאינו מוציא לדעת חז"ל גם הכהנים מכללו והוא דבר הלמוד מעניננו) אמרתי לדעת זאת, אחקרה ואתה דע לך [ולמעלה ענף א' אות ט"ז כתבתי בשם הרב שי"ר דעתו אחרת בזה, וכן בדבריו שאביא בסוף אות שאח"ז].

החכם

ב) החכם המבאר לדה"י ריו"ו בהקדמתו הנפלאה מאמר התכלית כתב וז"ל: ואם נשימה עין וכו' אז נראה כי כבוד הלוים ובפרטות המשוררים כו' יקר בעיניו [של עזרא] מאד כו', ובדה"א (ט"ו ב) יוסיף כי הלוים בם בחר ה' לשאת את ארון האלהים ולשרתו עד עולם [זה הבאתי באות ל"ב שיתכן שכולל גם הכהנים ובשבילם אמר ולשרתו וגו', או שהכנוי ולשרתו זה מוסב על ארון וגו' (ר"ל לשרת את הארון); כי לא יתכן לע"ד לשון ולשרתו עד עולם שיתפרש הכנוי לה' ית' בלוים ממש כפי שהבין הריו"ו והעיר את המעיין לשום לב למלות אלה, רק בעבור הכהנים הוא, או שהכנוי אל הארון, וכמו שהוכחתי זה במאמרי שמואל בדורו ע"ש אות י"ט] כו' והלוים קדש המה (דה"ב כ"ג ו') [בכתוב שם נזכרו גם הכהנים והעירותי בהערה י"א למאמרי הנ"ל שבשבילם נאמר התאר קדש ע"ש], ונקראו קדושים לה' (שם ל"ה ג') [גם ע"ז העירותי שם והבאתי גם באות מ"א למעלה שיתכן ללוים שבכאן כולל גם הכהנים, וכן „המבינים לכל ישראל" בכתוב הזה יתכן לשניהם עי' דה"ב י"ז ח' וט' ורש"י שם (ועי' אות י"ט) ועיין להלן] ויחזקיהו ידבר על לב הלוים המשכילים שכל טוב וגו' (שם ל' כ"ב) [הבאתיו באות ל"ח ע"ש]; אך גם על כבוד הכהנים ירבה כבודם ויחפה על פשעיהם באהבתו, תמור וישאו הכהנים (מ"א ח') נאמר (דה"ב ה') וישאו הלוים [ולדעתי קשה לומר שבשביל להגדיל תפארת הלוים ייחס פעולת הכהנים להם אבל הענין רק לאשר רגל על לשונו לקרא גם להכהנים לוים במקום שא"צ לדקדק בפרטות על הכהונה והבאתיו באות י"ב ויבואר עוד] כו', ושם (ל"ו י"ד) נאמר גם כל שרי הכהנים והעם הרבו למעול מעל, ומן הלוים לא יזכיר מאומה [ויש מ"ד בחולין (דקל"א) דלוים אקרו עם וא"כ אפשר הם בכלל והעם ולהלן אביא בס"ד כי יש גם לשון כהנים כולל אף לוים ולשון שירות הוא ואף הלוים משרתי המקדש הם] היפך מ"ש ביחזקאל מ"ח י"א לכהנים המקדש מבני צדוק וגו' אשר לא תעו וגו' כאשר תעו הלוים [אמנם הלוים שם כהנים הם שאינם מבני צדוק כמפורש ברד"ק שם והבאתיו באות ד' ע"ש] כו' בפרט כי סגלת אהבה זאת מורשה היא גם לספר עזרא ונחמי' ויעמדו הלוים לנצח וגו' (עזרא ג' ח') [והבאתיו באות כ"ז מגמרא חולין (דכ"ד) על הכהנים ע"ש] כו', בקשו את הלוים מכל מקומותם (נחמי' י"ב כ"ז) [משם אין ראי' כ"כ כי לצורך השמחה והשיר בקשום שהמה המשוררים ועי' מ"ש למעלה]; ואם נשאלה על הסבה אשר הולידה אהבה גדולה כו' אל שבט הלוים כו' אז נשיב כי מאז ומקדם היו הלוים מורי העם ומלמדיו בתורת ה' כמו כו' (דה"ב י"ז ח' י"ט) [והמעיין שם יראה כי כהנים עמהם היו' וע"ש רש"י והבאתיו באות י"ט ע"ש], ובימי יחזקיהו הם המשכילים שכל טוב לה' (שם ל' כ"ב) [הלשון הזה ללוים המשוררים ע"ש רש"י ובאות ל"ח הבאתיו ג"כ] ובנחמי' (ח' ז' וט') הם המבינים את העם [הבאתיו באות מ"ב ומ"ג ע"ש] עד כאן קצות דברי החכם המבאר הנ"ל [בתוס' המוסגר שהעירותי נגדו]; ואף כי בעיקר הענין דבריו נכחים (ועיי"ש עוד) · אולם אנכי לפי דרכי כי אהב עזרא לקרא גם את אחיו הכהנים בשם לוים, לא בשביל להגדיל תפארת הלוים עליהם הוא, אבל אולי נהפוך הוא לדעתי כי לשבח הכהנים היקר כמו כן בעיניו כי אחיו בני אהרן הם, הוא עזרא הכהן תארם פעמים הרבה בשם הלוים על שם צור חוצבו ראש שבטם שבט הלוי, להורות כי לא נגרע חלקם לפעמים גם בעבודות הלוים, כי לוים גם הם המה (וזה בפרטות לענין מעשר שניתן להם מעזרא זכות הלוים כמו שיבואר); ויאמר על כן בדה"י וישאו הלוים במקום

וישאו

וישאו הכהנים שבמלכים יען כי משא הארון לבני לוי הוא ורק בג' מקומות נשאוהו הכהנים לכן יקראו במקום הזה לוים כי עבודת הלוים עליהם בכתף ישאו, וכן י"ל הטעם למ"ש בתורה (דברים ל"א כ"ה) לוים במקום כהנים, הבאתיו באות ט"ו, וע"ש בשם הראב"ע והחזקוני; וכן בשארי מקומות יש למצא טעם כל מקום לפי ענינו, או שבולל כהנים ולוים יחד בשביל לקצר, ובס' יחזקאל (וגם הוא מספרי הגולה וכס' עזרא יחשב אולי לענין זה) שהבאתיו באות ב' וד' שקורא לכהנים שאינם מבני צדוק לוים הוא לפי שפסלם מהכהונה והמה כשארי לוים; ואולי יחזקאל שהיה כהן יחפה בזה על אחיו הכהנים לבלתי הזכיר בם כאשר תעו וגו' (ועד"ז מלאכי בתוכחתו להכהנים קראם ג"כ בשם לוי עי' אות כ"ח כ"ט), ועמ"ש למעלה ענף א' סוף אות ט"ז בשם הרב שי"ר זצ"ל, ועוד לו שם באותו ענין (נחלת יהודה צד 159) וז"ל: ופה החל [הח' גייגער] פתאום להראות כי נקראו אז הכהנים לכבודם בשם חדש נוסף „לוים" ויעוד יותר, כי יקראו לפעמים בשם לוים לבד ולא כהנים, ועוד יותר כי גם הלוי בעצמו אשר איננו כהן היה חשוב כ"כ עד כי למענו שנו [המתרגמים היונים] נוסחאות בתורה כו', נבא אל ראיותיו [של גייגער] כי היו אוהבים מתרגמים היונים את הכהנים הלוים: א) ספר ג' בתורה הנקרא אצל רז"ל תורת כהנים (לעוויטיקוס) ונקרא אצל מתרגמים ליונית λευιτικὸν והראי' מוכיחה יותר מאשר ירצה. שא"כ היו נקראים אז לכהנים בשם לוים לבד, ולמה [ולזה?] לא נמצא סמך בשום מקום? וגם זה מתנגד לדעת ישרה, כי עי"ז היו מורידים ולא מעלים כבוד הכהנים — אכן באמת אין ראי' משם זה לעוויטיקוס כלל וכלל, כי יתכן אשר רז"ל ראו על תכונת רוב הספר המדבר רק ממשפטי הכהנים, והמתרגמים לא הספיק להם שם זה, בעבור כי מצאו קרוב לסוף הספר איזה מצות לוים, וערי הלוים, ואשר יגאל מן הלוים כו' וכו', בחרו בשם לעוויטיקוס כי הוא שם כלל לשניהם היינו אל הכהנים והלוים עכ"ל הרב שי"ר זצ"ל [ודברי גייגער לא היו לנגד עיני].

והנה אערכה לפניך ערך ומצב הלוים בזמן עזרא כפי המקובל לנו מדברי חכמינו ז"ל ותבין יותר את הדברים האלה:

ג) ביבמות (דפ"ו ע"ב) מפני מה קנסו לוים במעשר כו' שלא עלו בימי עזרא כו' דכתיב (עזרא ח' ט"ו) ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם ימים שלשה ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם ע"כ, וכ"ה בכתובות (דכ"ו ע"א) בתר דקנסינהו עזרא כו'; ובתוס' שם פי' ר"י דלא מצינו בהדיא (דקנסום ללוים), אלא מצינו בעזרא (נחמי' י' ל"ט) והיה הכהן בן אהרן עם הלוים בעשר הלוים וכו' (וכ"כ רש"י בחולין (דקל"א ע"ב) מקרא מפורש לא מצאתי שקנסם אבל דוגמא יש לדבר והיה הכהן כו' ע"ש) [הערה ג]. והר"ר יוסף אומר דנפקא לן מדכתיב במלאכי (ג' י') הביאו את כל המעשר אל בית האוצר דבית האוצר הוא לשכה שתקן עזרא לתת שם תרומת הכהנים כדכתיב בעזרא (נחמי' י' מ'). וכיון שמצוה לתת שם מעשר א"כ של כהנים הוא וקיימא לן מלאכי זה עזרא ע"כ בתוס'. וע' בנחמי' שם פל"ח, ועי' ג"כ נחמיה (י"ג ה') „לשכה גדולה וגו' ושם היו לפנים נותנים וגו' ומעשר הדגן מצות הלוים וגו' ותרומת הכהנים" ומשמע שהלשכה היתה מיוחדת לזה ולזה (ויבואר עוד); עוד בתוס' שם וז"ל „דלר"ע (דס"ל דמה"ת ללוי ולא לכהן

לכהן) לא הפקיע עזרא כח הלוים מכל וכל כו׳ אלא לוים בין עניים בין עשירים היו נוטלין לעולם וכו׳ ודים שיקנסם ליתן גם לאחרים למר לעניים ולמר לכהנים כו׳, ולראב״ע דאמר מדאורייתא אף לכהן בתר קנסא לכהן דוקא וכו׳ והר״ר אלחנן הקשה דבסוף עזרא משמע שהמעשר היה ללוים דכתיב (נחמי׳ י״ג ב׳) ואדעה כי מניות (מתנות ט״ס) הלוים לא נתנה (להם ט״ס) ויברחו איש לשדהו הלוים והמשוררים כו׳ משמע שהלוים והמשוררים היו חולקים וצריך לומר שזה הוי מקמי׳ דקנסינהו עזרא אך קראי לא מוכחי הכי עכ״ל התוס׳״ (ומובא גם בתוי״ט סוף מ״ש עם השבושים); ועי׳ עוד בירושלמי פ״ט דסוטה הי״א בשם ריב״ל [בעל המאמר שלפנינו] בראשונה היה מעשר נעשה לג׳ חלקים שליש למכירי כהונה ולויה ושליש לאוצר ושליש לעניים כו׳ (הבאתיו באות ל״א). ופי׳ הפ״מ וז״ל בראשונה לאחר שתקן עזרא לשכת בית האוצר לתת שם המעשרות והיו נותנים מהם לכהנים וללוים ולעניים כדכתיב בנחמיה והיה הכהן ב״א עם הלוים בעשר הלוים וגו׳ אל הלשכות לבית האוצר כי אל הלשכות יביאו ב״י וגו׳, וכן במלאכי הביאו וגו׳ אל בית האוצר וקי״ל מלאכי זה עזרא, וריב״ל לטעמי׳ דס״ל במ״ש שם שנותנין המעשר אף לכהנים כו׳ וכן לעניים אפי׳ ישראל כו׳ ע״ש (עמ״ש אות ל״א).

ד) והנה הרמב״ם ז״ל כתב (בפ״א מהלכות מעשר ה״ד) וז״ל ועזרא קנס את הלוים בזמנו שלא יתנו להם מעשר ראשון אלא ינתן לכהנים לפי שלא עלו עמו לירושלים עכ״ל, ותמה הכ״מ דמלשון בזמנו משמע דלא קנס אלא לוים שבדורו בלבד והא בש״ס משמע דאף לדורות דבתר הכי קנס וי״ל כו׳ לר״ע דקי״ל כותיה דמדין תורה ללוי דוקא כי קנסינהו עזרא היינו שיהי׳ גם לכהן (ר״ל לדורות) והיינו דבתר עזרא מצינו שהיו נותנים ללוים כו׳ הלכך על כרחך לומר דכי קנס עזרא שלא יתנו ללוים אלא לכהנים בלבד לא קנס אלא בזמנו, אבל אח״כ נשאר הדבר שמי שרוצה ליתן ללוים כדינו יתן ומי שיתן לכהנים יתן ובהכי ניחא קרא דכתיב בנחמי׳ ואדעה כי מניות הלוים לא נתנה ויברחו איש לשדהו (בכ״מ מתנות כו׳ נתנה להם, כט״ס שבתוס׳) שזה היה מפני קנס עזרא ואח״כ כדי שישובו תקנו שיתנו להם ואמרו שיתנום גם לכהנים מי שירצה כדי שלא לבטל דברי עזרא לגמרי כו׳ עכ״ל הכ״מ [וכבר בארתי באות מ״ו „מניות הלוים״ דנחמי׳ שם שר״ל הכהנים והלוים, וכדמוכח מס׳ מלאכי שלא נתנו המתנות כלל, לא שניתנו לכהנים כתקנת עזרא, והרי על זה לא היה נחמי׳ רָב את הסגנים וגו׳ ככתוב בפסוק שאחריו שם, ועי׳ נחמי׳ (י״ב מ״ד ומ״ז) מנאות התורה לכהנים וללוים וגו׳ וכל ישראל בימי זרבבל ובימי נחמי׳ נותנים מניות המשוררים והשוערים וגו׳ ומקדישים ללוים (המעשר, רש״י) והלוים מקדישים לבני אהרן (מעשר מן המעשר, רש״י); ושם (י״ג י״ב וי״ג) וכל יהודה הביאו מעשר וגו׳ לאוצרות ואוצרה על אוצרות שלמיה הכהן וגו׳, ופדיה מן הלוים וגו׳ כי נאמנים נחשבו וגו׳, ומשמע ג״כ שהכהנים והלוים שוים היו לקחת המעשר, על כן מינה נאמנים משניהם, או אפשר ג״כ שהמעשר כולו ללוים, והכהנים בשביל מעשר מן המעשר, וכמ״ש בנחמי׳ יו״ד והיה הכהן וגו׳ בעשר הלוים וגו׳ (הובא למעלה)], וכ״כ בב״י לטור יו״ד סי׳ של״א על מ״ש הטור ויתנו (להמעשר) לכהן או ללוי כו׳ והרמב״ם כתב דמע״ר ללוים כו׳ ועזרא קנס את הלוים בזמנו שלא יתנו להם מע״ר אלא ינתן לכהנים לפי שלא עלו עמו לירושלים, נראה מדבריו שלא קנס אלא את הלוים שבזמנו

לבד

לבד וכ"נ ממ"ש עוד בסוף ה' מ"ש ובזמן שהיו נותנים מע"ר לכהנים לא היו מתודים משמע מל' זה דעכשיו אינו נותן אלא ללוי כו', ומשמע לי' הכי מדאשכחן בכ"ד שהיו נותנים מע"ר ללוים כו' וטעמא דמסתבר הוא שלא לקנוס אלא לבני הדור ההוא שלא עלו עמו ולא לדורות הבאים שלא נמצא בהם עון כו' וכו' עש"ה. וכ"מ בשו"ת הרדב"ז סי' תשפ"ז על מ"ש הרמב"ם ז"ל ועזרא קנס את הלוים בזמנו כו' משמע דוקא לזמנו קנס אבל לדורות הבאים לא קנס הוא מפני הקושי' אינהו דעבדי איסורא נקנסינהו בנייהו דאתו בתרייהו אמאי נקנסיהו והרי כו' אלא דאכתי קשה למה קנס אותם שעלו עם זרובבל כו' וי"ל דעזרא לא קנס את העניים אלא את העשירים כי מפני העושר לא רצו לעלות כו' ע"ש, ועי' חא"ג מהרש"א זבחים (דקי"ג) שנער שמנערת עשיריה (פי' אין עושרה מתקיים כו') די"ל שהוא לפי שלא עלו בימי עזרא כו' ע"ש, וז"ל הרב בפתור ופרח פכ"ה וי"א שקנס עזרא לא היה אלא ללוים עשירים אבל העניים לא קנס עכ"ל (ועי"ש באורך), וזהו כמ"ד ביבמות שם „קנסא לעניים" ר"ל שקנס להלוים שלא ינתן להם המעשר מדין תורה בין לעניים בין לעשירים, אלא לעניים לבד בתורת עניות וצדקה לא בתורת לויה (אך לא לעניי לוים לבד (כמ"ש התוס' שם דא"כ ישתכרו במה שלא עלו אלא ר"ל עניי לוים כהנים וישראלים וכו' וגם למ"ד קנסא לכהנים ס"ל דכהנים בימי טומאתן עניים הם ע"ש, וצ"ל לדעת התוס' שגם העניים לא עלו).

ה) היוצא מדעות הנ"ל שלהרמב"ם קנס עזרא אך ללוים שבדורו וגם לר"ק הקנס אך לעשירי הלוים שלא יקחו המעשר מדין לויה אבל לא לעניים, והנה הבאתי לפני זה בשם רש"י דחולין (קל"א) והתוס' בכתובות כו' שקנס עזרא לא מצינו בהדיא כו' אלא דוגמא יש כו', וכ' התוי"ט סוף מעשר שני ונדחקו התוס' למצא קרא דמוכח מיני' דעזרא קנס את הלוים ומפני כן נדחקו לפרש הכתוב והיה הכהן ב"א בעשר הלוים כו' ע"ש. ולע"ד יורו גם פשטי המקראות אל המקובל לנו מחכמינו ז"ל שעזרא קנס את הלוים וכפי דעת הרמב"ם ז"ל שאך לשעתו קנס, ועפ"ז נבין במקרא מפורש ושום שכל, ונמצא מרפא גם ללשון הכתוב (שנתקשו בו קצת מהאחרונים): בנחמי' (י"ג ה') „ושם (בלשכה שזכר) היו לפנים נותנים את המנחה וגו' ומעשר הדגן וגו' **מצות** הלוים והמשוררים והשוערים ותרומת הכהנים" הנה שינה הכתוב את לשונו במקום הזה מלשון האמור (ג"פ) להלן באותה פרשה פסוק יו"ד מניות הלוים, וכן למעלה מאותה פרשה (י"ב מ"ז) מניות המשוררים וגו', ועוד שם (פמ"ד) מנאות התורה, ואף בפסוק זה לבדו (י"ג ה') קורא אותן מצות לא מניות, הלא דבר הוא?, והוה זהיר במצות המסורה לבלתי החליף מצות במניות כמו שראיתי לר"ק, עי' דש"ת אות קל"א.

ו) והוא הדבר להמתבונן בפסוק נחמי', ונראה כי בזמנו כבר הוחזר הדבר ליושנו לתת המעשר ללוים כדין התורה (אם ללוים לבדם או למי שירצו ליתן גם ללוים גם לכהנים כפי' מרן הב"י הנ"ל) וקנס עזרא לא הי' אלא לשעתו כהרמב"ם ז"ל, ונחמי' עלה זמן רב אחריו, וזהו שאמר (י"ב מ"ד) „ויפקדו ביום ההוא (לעת חנוכת החומה בזמן נחמי') אנשים על הנשכות לאוצרות לתרומת וגו' ולמעשרות לכנוס בהם (כל מתנותם של כהנים ולוים, רש"י) וגו' מנאות התורה לכהנים וללוים

כהנים

(כהנים היו נוטלים הראוי להם ולוים הראוי להם, רש"י); הנה אמר מנאות התורה ר"ל המתנות הראויות להנתן ע"פ דין תורה (קודם קנס עזרא) התרומה לכהנים והמעשר ללוים, וזהו שדקדק ג"כ בסוף הפרשה שם והאריך לבאר כי הקדישו מניות הראויות ללוים להם לבדם והם הקדישו את הראוי לבני אהרן, ועל זה אמר שם וכל ישראל בימי זרבבל (זהו לפני עזרא כמו שיבואר) ובימי נ ח מ י ה (אחר עזרא, כי זרבבל עלה בשנת אחת לכורש ועזרא בשנת ז' לארתחשסתא ונחמי' בשנת כ' לארתחשסתא (עי' עזרא ב' ונחמי' ב') זרבבל תחלה ואחריו עזרא ואחריהם נחמי') נותנים מ נ י ו ת המשוררים וגו' (ר"ל המתנות הראויות להם ע"פ דין התורה) ומקדישים ללוים (המעשר, ולא לכהנים) והלוים מקדישים לבני אהרן (המעשר מן המעשר כפרש"י), וכן (י"ג י') „ואדעה כי מניות הלוים לא נתנה" ר"ל שלא נתנו המעשר כלל או המעשר והתרומה, וכמ"ש בס' מלאכי (ג' ח') על עון זה עצמו „ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה" ועל כן קורא להם מניות, ר"ל מתנות כהונה ולויה, וכלה"כ (דה"ב ל"א ד') מ נ ת הכהנים והלוים, ובאורו (מריו"ו) מתנה הראויה לכל אחד ואחד מן התורה, ובחולין (דק"ל ע"ב) הובא כתוב זה ודרשו מנין שאין נותנין מתנה לכהן ע"ה (בסנהדרין (ד"צ ע"ב) שאין נותנין תרומה כו') כל המחזיק בתורת ה' יש לו מנת ע"ש, ופרש"י שם „מנת חלק כהונה" (וקצת נראה שה"ה מתנה הראויה ללוי, וכ"מ ממהרש"א חא"ג בסנהדרין שם ע"ש), ועי' משנה ט' פ"ד דחלה וברע"ב ותוי"ט שם, ועוד בדה"י שם (י"ט) לתת מ נ ו ת לכל זכר ב כ ה נ י ם ולכל התיחש ל ל ו י ם ע"כ, וזהו כמו שוק הימין למנה (ויקרא ז' כ') למשה היה למנה (שם ח' כ"ט) על מנות התורה, וכ"כ רש"י בזבחים (דק"א ע"ב) למשה היה ל מ נ ה לשון חלוקה בכהנים ע"כ, ובמאמרי שמואל בדורו (אות ג"ח והערה י"ח שם) פרשתי מ"ש תנה את המנה (ש"א ט' כ"ג) לפי שהיה חזה ושוק או שוק ואליה ע"ש (ועי' שמ"ר פמ"א חתיכה כו' מנה כו', פי' המ"כ המנה יותר מיוחד וחשוב מן החתיכה ע"ש, ובר"פ כ"ג דשבת „ומטילין חלשים על הקדשים ביו"ט אבל לא על המנות" י"מ מנות ג"כ של קדשים אך דאתמול מעי"ט (וא"כ למה קורא לזה קדשים ולזה מנות? וי"ל) וי"מ מנות של חולין (ע"ש תוי"ט וקול הרמ"ז), ועי' לח"מ להרמב"ם פ"ד ה"כ דיו"ט (ועמ"ש בס"ד על התרגום ולערב יחלק שלל) [וע"פ המשנה מטילין חלשים כו' תבין המליצה ביחזקאל (כ"ד ו') „לנתחיה לנתחיה הוציאה לא נפל עליה גורל" לפי דרכם לחלק המנות בגורל], ועי' ס' זוהר הרקיע להגאון תשב"ץ ז"ל בפי' האזהרות לר"ש בן גבירול ל"ת נ"ד „ולא תביא למנה מחיר כלב וזונה" למנה כמו לקרבן שהוא מנת גבוה מן למשה היה למנה וכהנים משלחן גבוה קא זכו ומשה כהן היה וכתיב לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת ה' עכ"ל [ועיין אוה"ש ש' מנה].

ז) אמנם בנחמי' (י"ג ה') אמר „ושם היו ל פ נ י ם נותנים" ור"ל קודם שבאו לירושלים כפרש"י, ורומז ל ז מ ן ע ז ר א שצוה לאצור אל הלשכה הזאת ה מ ע ש ר ו ה ת ר ו מ ה וכאמרו מלאכי (ג' י') הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו', ואז קנס עזרא את הלוים שלא יקחו רק העניים ובתורת עניות לא בתורת לויה (עי' תוס' כתובות הנ"ל), לזה אמר „מ צ ו ת הלוים; כי מצות בלשון נחמי' צ ד ק ה כמו (שם י' ל"ג) והעמדנו עלינו מ צ ו ת לתת עלינו שלישית השקל לשנה, ופי' הראב"ע שלישית השקל נוסף על

מחצית

מחציה השקל כו׳, ועי׳ יפ״מ רפ״ב דשקלים ד״ה שאדם צריך לשלש שקלו נראה דר׳ אהא מפרש דהאי קרא לאו. לתרומת שקלים מיירי אלא בענין צדקה ובדר׳ אסי דאמר בפ״ק דב״ב (ד״ט) לעולם אל ימנע אדם עצמו משלישית השקל בשנה שנאמר והעמדנו עלינו מ צ ו ת וקרי לצדקה עבודת בית אלהינו שהיתה קופה של צדקה בבהכ״נ או בבה״מ ואע״פ שהתוס׳ כתבו דבבה״ב מיירי קרא וקיליף מבדק הבית כ״ש לצדקה נראה דוחק כו׳ ע״ש, ועוד בב״ב שם ואר״א שקולה צ ד ק ה כנגד כל המצות שנאמר והעמדנו עלינו מ צ ו ת מצוה אב״כ אלא מ צ ו ת כו׳ (וע״ש חא״ג ד״ה שלישי׳ השקל) וז״ל התוי״ט שקלים שם (פ״ב מ״ד) והרמב״ן בפי׳ החומש (ר״פ תשא) מוקי לקרא דעזרא (נחמי׳ שם) במצות שקלים כמשמעו וכתב כי בימי עזרא הוסיפו עליהם והיה שלישית השקל עשר גרה כו׳ וזה דוחק עב״ל, עב״פ מצוה ענינו צדקה, ועי׳ ויק״ר פ״ג ופל״ד, מצוה, מצוון, מצות, מצותא ע״ש, וכ׳ המ״כ שם קורין למצוה צדקה בכל הספר ע״כ, ובויק״ר פ״ה לעסק מגבת צדקה, ובמקומו בבמד״ר פ״ד לעסק מצות, ובשמ״ר פל״א עושה מצות, וכן שם ס״פ מ״ה ועוד פל״ו שם לעשות מצוה פי׳ המ״כ צדקה קורא כן בל׳ ירושלמי ע״כ, ובקה״ר מצות כו׳ וענתה בי צדקתי כו׳, ובפתיחתא דאיכה לצדקות ומע״ט כו׳ ממצות ומע״ט כו׳, ושם פ׳ ויגדל עון בת עמי פשטו ידיהם במצות כו׳, ועי׳ תוס׳ סוטה (ד״ב ע״ב) ד״ה יש זכות כו׳ בשם ירושלמי הוה עסוק במצות ור״ל בצדקה (עי׳ שמ״ר ספ״ל), ועי׳ כתובות (דק״ג ע״ב) ר״ח עסיק במצות הוה (ובע״י במצוה) ע״ש ענינו, ירושלמי כתובות פ״ד ה״ח שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות, עי׳ בבלי ד״נ. ירושלמי פ״ז דסוטה עתיד הקב״ה לעשות צל לבעלי מצות כו׳ ע״ש, ירושלמי יומא פ״ה ה״ב תפלתו של כה״ג כו׳ יהא חסרוננו בחסרון של מצות ופי׳ היפ״מ והק״ע צדקות וגמ״ח (ופי׳ הפ״מ שלא כהוגן ע״ש), ירושלמי שקלים פ״ד ה״ד (ואחרון דפאה) מפליג מצוה בלילא כו׳ משכיל אל דל מסתכל במצוה איך לעשותה ובע״י הגי׳ מסתכל בצדקה והיא היא בב״ר ר״פ נ״ב חכם לב יקח מצות (משלי י׳ ח׳) דרשו מענין צדקה ע״ש, ובפס״ז היד כו׳ עביד מצוותא, ובירושלמי ע״ז פ״ב ה״ג רחמה מצוותא ובעלה שנא מצוותא, ובשאילתות סי׳ ג׳ ולמעבד בהדי׳ מצוה וגמ״ח, וסי׳ ס״ח אריב״ל כל מצות שעושין בעוה״ז כו׳ ור״ל מצות הצדקה, וכ״כ בס׳ ה מ ע ר י ך שהמדרשים קורין מצוה סתם למצות הצדקה (אַלמאָזען), ועוד ה ר ב ה יש ואין לפורטם, ויסוד הלשון הזה מנחמי׳ (עי׳ ב״י פנ״ד) וז״ל הזהב של רש״י ז״ל סוף שבת (דקנ״ו ע״א) צדקן במצות, צדקה לעניים, דקרי ליה מ צ ו ה בכל לשון א ג ד ה עב״ל [וע״ע נחמי׳ (י״א כ״ג) כי מצות המלך עליהם וגו׳, ופי׳ הרד״ק לתת ארוחה למשוררים וכתב המבאר (בדפוס וויען 1840) אך זה נחסר מן הספר ע״כ, ואולי נרמז בלשון מצות] וע״ע אח״ז.

ח) ועי׳ מגילה (דל״א ע״א) ביו״ט האחרון קורין כל הבכור, וכתב הר״ן יש נוסחאות בגמרא שכתוב בהן „קורין מצות וחקים וכל הבכור" כלומר שמתחילין בפרשת עשר תעשר וקרי ליה מצות וחקים לפי שיש באותה פרשה מצות וחקים הרבה הנוהגות באותו זמן שהוא זמן האסיף שהוא עת שהעניים צריכין לאסוף מאכל ביתם, ויש באותה פרשה מצות מ״ש ומצות נתון תתן ומצות פתוח תפתח כו׳ שכ״ז סימן לאזהרת צדקה כו׳ עב״ל הר״ן, וכ״ה לשון רש״י בגמרא, והנוס׳ שלפנינו קורין כ ל ה ב כ ו ר מצות וחקים ו ב כ ו ר

(וגי' המאירי מצות וחקות ובכורות), ופרש"י קורין כל הבכור אלא שמתחילין עשר תעשר כו' שהעניים כו' מעשר עני כו', והנוסחאות שהביא הר"ן יותר מדויקות „קורין מצות וחקים וכל הבכור" ונ"ל כי לשון מ צ ו ת למצות הצדקה הכתובה בפרשה עשר תעשר כפרש"י והר"ן, נתון תתן, פתוח תפתח וכו', וחקים קורא אולי למצות המעשר שני שזכר הר"ן והמעשר עני (שזכר רש"י) לפי שחוק וזמן ניתן להם, וע"ד כי חקך וחק בניך וכי"ב, וזהו מצות וחקים ואחריהם כל הבכור, וקצת סמך מפסיקתא דעשר תעשר עברו תורות שבכתב ושבע"פ חלפו חוק חלפו חוקן של מעשרות הפרו ברית עולם בריתן של אבות לפיכך משה מוהיר את ישראל עשר תעשר ע"כ (ואולי ג' אלו כג' תורה עבודה וגמ"ח, חקים או חוקות ע"ד זאת חקת התורה, מצות הצדקה היינו גמ"ח, בכור זו עבודה וק"ל), ועי' סוטה (דכ"א ע"א) זכות תולה כו' זכות דתורה כו' זכות דמצוה כו', ושם (ד"כ סוע"ב) זכות תולה כו' זכר לדבר כו' וחטיך בצדקה פרוק ועויתך במיחן ענין, ופרש"י וכן עשה נ"נ היה מקבץ עניי ישראל כו' ומפרנסן כו', ובתוס' שם בשם ירושלמי מנ"נ כו' מאחאב כו' כי כל אותן י"ב חדש (כצ"ל) היה עסוק במצות וכל אותן ב' שנים היה עוסק בתורה ע"כ, ומשמע קצת זכות דמצוה מצות הצדקה וכן עסוק במצות שבירושלמי, ודרשו בבבלי שם פסוק כי נר מצוה ותורה אור כו' ע"ש כל הסוגיא וצע"ק בזה.

ט) ואולי גם לשון מצות, מצוות הכתוב בנחמי' (ט' י"ג וי"ד) על הצדקה שבין אדם לחברו, ובכתוב הראשון שם „ותתן להם משפטים ישרים, ותורות אמת, חקים ומצות טובים [מלת טובים, גם לחקים כעדות הנגינה, וכ"ת מתה"א (וההפך חקים לא טובים יחזקאל כ' כ"ה), על כן תִּזָּכֵר, ומצאתי לשון התנחומא פ' משפטים נתתי להם מצות וחקים טובים, וכרומז ללה"כ בנחמי', ובכתוב שאח"ז מונה למפרע „ומצוות וחקים ותורה צוית להם" ובברכת אהבת עולם תורה ומצות חקים ומשפטים — ובתפלת ותודיענו ליו"ט במוצ"ש מלה"כ בנחמי' „משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים" [והלשונות חקים, מצוה, משפטים וכו', הרבה במשנה תורה מפ' ואתחנן ואילך ובשא"ס כי"ב], ולשון מצוות בנחמי' שם בב' ווי"ן עמ"ש אח"ז.

י) ונ"ל כי מצות בלשון נחמי' על הצדקה (והעמדנו עלינו מצות) משקלו ארמית, כמו מצותא מצוון במד"ר הנ"ל, ותמונתו עברית [וכמו שיש גם בעברי בהמות בהררי אלף תלים נ' (על בעהעמאט) לא לסי' הרבוי, וכ"כ על פי החירות וכמו משקל פָּעוּת, אחות, חמות (תל"ע § רו) ולר"ק והמצדות נתפשה (ירמי' מ"ח) ג"כ לא לרבוי (כמש"ש בחי' ר"צ ק"ב) ועמ"ש בבא"י שלי עה"פ בנות צעדה ואב"מ, וכי"ב], ולזאת אולי בא גם ומצוות (דנחמי' ט') בב' ווי"ן, ע"ד הארמי כשהוי"ו נעה באו לפעמים בתרגומים ב' ווי"ן, טעוות, טעוותא, ארגוונא, וכי"ב (ובדניאל בחד וי"ו) עי' מתורגמן ותמצא הרבה שרשים כן, אך בתמונה עברית נקרא מצוות בחול"ם, ועי' הוריות (ד"ד ע"א) ועשה אחת מכל מ צ ו ת (ויקרא ד') כו' ולא כל מצות, מצות תרתי משמע (כלומר מצות טובא משמע כו' דעביד חד מהני כו', רש"י) ארנב"י מצות כתיב (בחד וי"ו דחדא מצוה משמע, רש"י), ע"ש הרי פי' מצות בחולם כמו מצוה, ושם איירי בשארי כל מצות התורה, ועל והעמדנו עלינו מצות דנחמי' שענינו מצות הצדקה דרשוהו ב"ב שם מצוה לא נאמר אלא מצות

ששקולה

ששקולה כנגד כה"מ (דרשוהו כן ע"פ התמונה עברית בל"ר), ועי' ירושלמי ספ"ג דנדרים שדרשו ומצוות וחקים דנחמי' ט' שמלא ב' ווי"ן על שבת (דרישא דקרא) ששקולה כנגד כל המצוות (מצות שבת מליא כו') ע"ש.

יא) והנה כשנפרש הכתוב בנחמי' (י"ג ה') ושם היו לפנים נותנים מצות הלוים וגו', מלשון צדקה כמבואר, הרי סמך גדול להמקובל מרחז"ל שעזרא קנס הלוים לשעתו ולא ניתן להם המעשר רק דרך צדקה ולא בתורת לויה, וליכא מידי דלא רמיזי — ועי' ספרי ראה ק"ח והלוי כו' אין לו חלק כו' תן לו מעשר עני, אין לו כו', פרנסהו מן הצדקה, ע"כ [ועי' רש"ת סי' קל"א עה"פ כי אם אכלו מצות וגו' (מ"ב כ"ג ט') שפי' המפרשים מנחות הנאפות מצות וה"ה קדשים (רד"ק) ודוחק שתפס החלק תחת הכלל, ע"כ פי' הוא כמו מִצְוֹת או מְנָיוֹת, וענינו חקי הכהנים בקדשים ותרומה עפ"ה במשנה סוף מנחות חולקין ואוכלים, וכמו והעמדנו עלינו מצות וגו' מצות הלוים שפירושו חקים כו' ע"ש, ולע"ד אין מצות מניות, אף שי"ל גם עה"פ כי אם אכלו מצות (אם נפרשהו כהנ"ל מצוה) שאכלו המניות בתורת מצוה, וע"ש עוד בס' הנ"ל].

יב) עוד ברחז"ל מענין קנס עזרא, עיין מכות (דכ"ג ע"ב) ג"ד עשו ב"ד של מטה והסכימו ב"ד של מעלה כו' והבאת מעשר כו' דכתיב (מלאכי) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' ובחנוני נא בזאת אמר ה"צ, ופרש"י וז"ל והבאת מעשר כדאמרינן ביבמות דעזרא הסופר קנסינהו ללוים לפי שלא עלו עמו וצוה להביא כל המעשרות אל לשכת בית ה' והיו הכהנים והלוים שוים במ"ר כדכתיב בעזרא (נחמי' י') והיה הכהן בן אהרן עם הלוים בעשר הלוים, וגם חזקיהו עשה כמו כן הכין לשכות להביא כל המעשרות בהן כדי שלא יקבלום הלוים שהיו עובדי כוכבים ומזלות כדכתיב בדה"ב ל"א ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית ה' ויכינו ויביאו את התרומה והמעשר כו' וכתיב הביאו את כל המעשר אל בית האוצר אלמא דהסכים עכ"ל רש"י ז"ל (ומ"ש שלא יקבלום הלוים שהיו עובדי כוכבים ומזלות כו' ר"ל אותן הלוים שעבדו לא יקבלום אבל שלא עבדו יקבלום כמש"ש בדה"י פ"ד לתת מנת הכהנים והלוים ר"ל לכל או"א כדינו, גם הממונים על הלשכות לוים היו ע"ש, והקנס לכל הלוים בימי עזרא היה), וע"ש בע"י בשם פי' הרמ"ה משונה קצת מרש"י שבגמרא, ובתוס' שם פי' הקונטרס שקנס עזרא ללוים ותקן שיביאוהו לכהנים כמו התרומה ע"כ, אבל לשון רש"י שלפנינו שהיו הכהנים והלוים שוים במ"ר כו'; ובירושלמי פ' הרואה ג"ד כו' המעשרות שנאמר הביאו את כל המעשר וגו', וביפ"מ שם מרות רבה פסוק והנה בועז וגו' בעון תו"מ גלו כו' כיון שגלו נפטרו והן חייבו עצמן מאליהן מה עשו אנשי כנה"ג כו', וה"נ בתנחומא ויחי בשעה שעלו מבבל בקש הקב"ה להתיר להם את המעשרות מה עשו עמדו וגזרו על עצמן שיהיו מעשרין שנאמר (נחמי' י' ל"ח) ואת ראשית עריסותינו ותרומותינו כו' נביא לכהנים אל לשכות בית אלהינו ומעשר אדמתנו ללוים כו' (והובא בילקוט יהושע רמז י"ח) והיינו נמי הבאת המעשר בפ' אלו הן הלוקין כו'; וז"ל הר"ש בפ"ו דשביעית ומיהו תמיה לומר דבבית שני לא נהגו מדאורייתא תו"מ א"ו נהגו והא דקאמר שקבלו מאליהן על תרומת פירות קאמר כו' ע"ש ביפ"מ שהאריך, ובשו"ט תלים נ"ז בג' מקומות כו' המעשרות מנין כו' וכיון שגלו נפטרו

מן

מן המעשרות שנאמר (דברים ד׳) אלה החקים והמשפטים אשר תשמרו לעשות (בארץ אשר נתן וגו׳, דלא נהיגי אלא בארץ ומעשרות כתובים ג״כ באותו ענין בפ׳ ראה והבאתם שמה וגו׳, המפרש בר״א) כיון שחזרו בימי עזרא קיימו אותן מעצמן ומנין רי״א ואת ראשית עריסותינו וכו׳ ואומר ובבל ואת אנחנו כורתים אמנה כו׳ בין שאנו גולים בין שאנו עומדים כו׳ חזרו ובטלו אותם, וכן מלאכי אומר כו׳ במה קבענוך המעשר והתרומה עכ״ל השו״ט, והנה בב״מ בדחז״ל (שהבאתים ג״כ למעלה) משמע לפרש מ״ש במלאכי ג׳ במה קבענוך המעשר והתרומה שפירושו מעשר לוי שהוא מ״ר, וכמ״ש גם בפי׳ רש״י שם המעשר והתרומה שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים ע״כ, וכ״נ מתוס׳ יבמות (דפ״ו ע״ב) ע״ש. אבל המעיין במס׳ ידים פ״ד מ״ג יראה שפרשוהו על מעשר שני עש״ה (וע״ש חי׳ הרש״ש) וצע״ק, והנה במשנה סוף מ״ש יוחנן כה״ג העביר הודיית המעשר דקדק הר״מ ז״ל וכתב (וכן בסוף סוטה) לפי שלא היו יכולין לומר באותו הזמן בכל מצותך אשר צויתני כו׳ והם היו נותנים באותו הזמן לכהנים כו׳ (כלשון שכתב על זמנו של עזרא), נראה מלשונו שלא הוא דבר שנתפשט בכל עת וזמן ליתן המעשר להכהנים (ועי׳ ג״כ ספר כפתור ופרח פכ״ה), והנה אף שהכהנים נקראו לוים לא יכול לומר וגם נתתיו ללוי כמ״ש הר״ש שם „דעיקר קרא משמע לוי ממש" ע״ש (ואין זה „ככל מצותך אשר צויתני" כלשון הר״ם).

יג) עוד בגמרא יבמות שם ומנ״ל דלא סליקו בימי עזרא דכתיב כו׳ ומבני לוי לא מצאתי שם, וכתבו התוס׳ והא דתנן בקדושין עשרה יוחסין עלו מבבל וקחשיב לוים וקרא נמי כתיב (עזרא א׳ ה׳) ויקומו וגו׳ והכהנים והלוים אלמא עלו, פרש״י בי׳ יוחסין (דס״ט ע״ב) כו׳ היו קצוצי בהונות כו׳ ולפי שלא מצא אותם ראויים לשיר לפיכך קנסם ע״כ, ועי׳ מדרש שה״ש פסוק קמתי אני כו׳ ויקומו כו׳ והכהנים והלוים כו׳ הכהנים מפני העבודה והלוים מפני הדוכן ע״כ, ובגמ׳ דקדושין שם מנלן דסליקו (כהני לויי ישראלי, דמשנה שם) דכתיב (עזרא ב׳ ע׳) וישבו הכהנים והלוים ומן העם והמשוררים וגו׳ בעריהם וגו׳ ע״כ, ורש״י דקדושין שם הוא משו״ט תלים קל״ז (כמ״ש הגרצ״ח בבא״ב), וז״ל השו״ט ומבני לוי לא מצאתי שם, שם היו אלא שלא היו יכולין להקיש בכנורות ומנין שחזרו אותן הלוים שגלו מתוכה שנאמר (עזרא ג׳ י״ב) ורבים מראשי האבות והלוים [צ״ל ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים] אשר ראו את הבית הראשון כו׳ (וע״ש במפרש ד״א) [הנה התוס׳ הביאו פסוק ויקומו כו׳ המוקדם (בעזרא א׳), ובגמרא דקדושין הביאו וישבו וכו׳ מעזרא ב׳. לפי שנו׳ שם כהנים לוים והעם (על המשנה כהני לויי וישראלי), והשו״ט מביא (מעזרא ג׳) מהלוים הזקנים שגלו מתוכה וחזרו, ובחי׳ מהר״ם מלובלין יבמות שם כתב על רש״י הנ״ל בתוס׳ ד״ה ומבני לוי כו׳ ודבר תמוה הוא שהיו כל אותן הימים עד שחזרו מן הגולה עכ״ל, והוא מפורש בשו״ט] — אמנם לפי הפשט קשה מאד לומר שהמשוררים שנו׳ שם הם הבלתי ראויים לשורר בכלי שיר כפרש״י שם דהנך לויי דמתני׳ מהנך דלא חזו לעבודה היו ע״כ, ועי׳ עזרא (ב׳ מ׳ ומ״א) הלוים בני ישוע וגו׳ המשוררים בני אסף וגו׳, (ושם ג׳ ט׳ וי׳) ויעמד ישוע וגו׳ לנצח (ופרש״י נצוחי שירה בפה והראב״ע פי׳ לנצח על עושי המלאכה פי׳ לחזקם) והלוים בני אסף במצלתים וגו׳ [ואולי המצלתים כלי שיר שא״צ בהונות (ועי׳ מ״ז פ״ק דחולין דמום לא

פסול

פסול בלוים), ועי' הקדמת הח' ר"י ברי"ל לבאורו על תלים תמונות כלי השיר ב"ז וכ"ח ותבין] ומצאתי בהא"ג שם שהקשה ג"כ ממקראות המפורשים בס' עזרא שהיו שם לוים משוררים כו' ותירץ שהיו המשוררים מן העם (עי' פ"ב מ"ד דערכין דבבלי שיר היו מנגנים גם מיוחסים שבישראל אבל שירה בפה רק הלוים) וזה דוחק.

יד) על כן נראה שבעליה הראשונה אשר באו עם זרבבל וגו' (עזרא ב' ב') עלו גם לוים ומשוררים אתם, ואך בעלית עזרא לא נמצאו לוים כשהיה על נהר אהוא (ח' ט"ו) והוכרח לשלוח להביאם על כן קנסם לענין המעשר; ואם תשאל הלא בפרשה ז' בעלית עזרא הוא עזרא עלה מבבל וגו' אמר ג"כ בפסוק ז' שם „ויעלו מב"י ומן הכהנים והלוים והמשוררים וגו'" ואיך יאמר אח"ז בפרשה ח' כשבא אל נהר אהוא „ומבני לוי לא מצאתי שם" כבר השכיל הראב"ע לפרש זה וז"ל ויעלו וגו' ומן הכהנים והלוים ואח"כ יספר סבת הלוים איך עלו עכ"ל, והוא כלל שאחריו פרט, אבל עליית הלוים בפרשה א' וב' עלו מיד עם זרבבל וגו' ועזרא לא עלה אז, עי' מגילה (דט"ז ע"ב) מעיקרא כתיב אשר באו עם זרבבל וגו' ולבסוף כתיב הבאים עם זרבבל כו', ופרש"י מעיקרא בימי כורש כשעלה עם זרבבל כו' שכל זמן שברוך ב"נ קיים לא הניחו עזרא ועלה, שיש לך לתמוה למה לא עלה עזרא עם זרבבל בימי כורש עד השנה הז' לדריוש האחרון כו' ע"ש (ועי' המבוא לב"ז כי לד"ק עזרא היה גם בתוך הבאים בראשונה מבבל לירושלים אלא שלא נתפרסם שמו ומעשיו עד המעלה השניה כו', ועי' ס' צ"ד שנת ג"א ש"צ כו' ועלה זרבבל כו' (ואח"ז שנת) ג"א תי"ג עזרא הסופר עלה מבבל כו', ועי' רש"י לדה"א ה' מ"א וב"ד ב') ועי' תוי"ט פרק עשרה יוחסין שם, ומצאתי מפורש בחי' הריטב"א שם וז"ל על רש"י דשם „ולא נהירא שהרי נבנה הבית קודם שעלה עזרא והקריבו עליו קרבנות ואיך אפשר שלא היו שם לוים משוררים בפה ובכלי, והנכון שבמעלה הראשונה עלו שם מבני לוי כשרים אבל ביסוד המעלה של עזרא לא עלו והיינו דכתיב ומבני לוי לא מצאתי שם וכן מפורש במקראות עכ"ל (והובא ג"כ בס' גבורת אר"י לתענית (דכ"ז ע"א) וע"ש, וז"ל הרב כו"פ פכ"ה האמת שעלו עמו אלא שלא עלו מהתעוררות רוחם כמו שעלו עם זרבבל הכל קל"ט לוים, ועם עזרא לא עלו אלא מעט וע"י אונס כו' ואשלחה לאליעזר כו' ע"ש (ועי' תנחומא במדבר ואתה מוצא שכל שבט לוי ממועט כו').

טו) ועי' בעל הטורים פ' נח (ז' ט"ז) והבאים שנים במסרת, הבא והבאים זכר ונקבה, ואידך והבאים עם זרבבל, לומר כמו בכאן באו מאליהם אף התם נמי עלו [י"נ באו] מאליהם וזה הוא כמ"ד עלו מאליהם לא כמ"ד שעזרא העלם עכ"ל, ולא הבינותי לשון זו המסורה, שהרי בעזרא (ב' ב') כתיב אשר באו עם זרבבל וגו', לא והבאים, וגם בנחמי' (ז' ז') כתיב הבאים עם זרבבל וגו' לא והבאים בוי"ו (וצ"ל שהיא היא), והנה במסורה שלפנינו והבאים ב' וסימן והבאים דו"נ והיהודים והסגנים ע"כ, וזה הב' הוא בנחמי' (ה' י"ז) והבאים אלינו וגו' [וכ"כ בס' מנורת שלמה על המסורה בד' דובראוונא שנת ובמישו"ר ע"ש], ובמס"ק נמסר שם בפ' נח „ב' ר"פ (ריש פסוקי)" וגם זה צ"ע שהרי הבאים בלא וי"ו הרבה יש ר"פ ובוי"ו כמו בנח לא יש רק דין דנחמי' שם ולא ר"פ הוא. ומצאתי שהעיר על המס"ק זו בס'

מבין

מבין חירות וכתב שט"ס יש בה ע"ש, אבל דברי בעה"ט ק"ק [ובד"ה בבעה"ט. ואיך (נחמי' ה') והבאים וגו' עם זרבבל כו' ושם בנחמי' ה' לא נזכר זרבבל ולוים].

טז) היוצא מדברים הנ"ל שעורא קנס להלוים לענין המעשר שינתן לכהנים (או גם ללוים עניים) ונספחו אולי הכהנים להרבה עבודות הלוים וכמ"ש חז"ל ריש מדות בג' מקומות הכהנים שומרים בבהמ"ק והוציאום חז"ל ממקרא דדה"י למזרח לוים וגו' דכהנים בכלל (הבאתי באות ל"ד) — על כן לא נמנע עזרא מלקרא לפעמים גם לכהנים בשם לוים על שם השבט להורות כי גם להם זכות הלוים (וזו"ז היו הכהנים מוזהרים על עבודת הלוים עי' ערכין (רי"א) וספרי ר"פ קרח וס' החינוך סי' שפ"ט), [ועד"ז לענין קה"ת „אמר אביי נקטינן אין שם לוי קורא כהן" (גיטין דנ"ט ע"ב ושו"ע א"ח סי' קל"ה)].

יז) ובאופן אחר יש לומר טעם על מה שקורא לכהנים בשם לוים שהוא לפי שרבים מהכהנים בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן הכהונה וגו' אשר לא יאכלו מקדש הקדשים וגו' (עזרא ב' ונחמי' ז') וכהנים כאלה עשו אולי עבודות הלוים ונקראו כן וכעין שכתבתי באות ד' ע"ש, או להפך הכהנים המיוחשים נקראו לוים להורות כי מיוחשים היו ללוי הראש כמ"ש עד"ז בשם הראב"ע באות י"ז ע"ש, והבוחר יבחר.

יח) ועוד לי דבר להעיר והוא כי לע"ד יש גם ההפך שיקראו הלוים בשם כהנים או שיהיו נכללים עם הכהנים ביחד בשם הזה „כהנים" (ולרוב בספרי הגולה או בלשונות חז"ל, כמו שיובא); כי כהן לשון עובד הוא (עי' מאמרי שמואל בדורו אות נ' בשם הרל"ש) והלוים המה ג"כ משרתים בקדש עובדים עבודת ה' — ודבר זה ג"כ מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו (כמו שלמד ריב"ל ממנו שהכהנים נקראו לוים ממ"ש והכהנים הלוים בני צדוק), והוא הנאמר בפרשה (מ' מ"ה) לכהנים שומרי משמרת הבית, ופי' רש"י ז"ל לכהנים משרתי הבית כמדומה הם הלוים המשוררים עכ"ל, אמנם הגר"א ז"ל כתב שם שהם הכהנים שאינם מבני צדוק כמפורש להלן (מ"ד ט') ע"ש, והוא הנכון, ועי' רד"ק שם.

יט) ועתה ראה בעזרא (ז' ט"ז) במאמר ארתחששתא „עם התנדבות עמא וכהניא (נדבות העם והכהנים) מתנדבין לבית אלההם" והוא כבר זכר למעלה (שם בפסוק י"ג) עמא ישראל וכהנוהי ולואי, וכן למטה (פסוק כ"ד) כהניא ולואי גו', ומדוע בפסוק זה לא יזכיר הלוים? אין זאת רק לאשר כוללם יחד עם הכהנים, ואמר כהניא ר"ל משמשיא העובדים בקדש (הפך עמא, ואם הלוים נקראו עם נכללו יאולי במלת עמא) —.

כ) עוד בעזרא שם (ח' כ"ד) „ואבדילה משרי הכהנים שנים עשר לשרביה חשביה ועמהם מאחיהם עשרה" הנה שרביה חשביה נראה שהם המפורשים למעלה (שם י"ח וי"ט) ולוים היו מבני מחלי וגו', וכמ"ש רש"י שם „כולם הללו לוים" וע"ש ראב"ע; ועי' נחמי' (י"ב כ"ד) „ומאחיהם עשרה" משמע מאחיהם הלוים, א"כ כל השנים עשר לוים הם ואיך יאמר משרי הכהנים אם לא שקורא כן להלוים כהנים; או נאמר ששרביה וחשביה בפסוק זה אחרים הם וכהנים היו, אך להלן פסוק ל' מפורשים גם כהנים גם לוים „וקבלו הכהנים והלוים וגו' להביא לירושלים"

ובפסוק

ובפסוק כ"ט שם „לפני שרי הכהנים והלוים ושרי האבות לישראל" על כן נראה כי משרי הכהנים דפסוק זה (ח׳ כ"ד) כולל כהנים ולוים גם יחד, ומ"ש „מאחיהם עשרה" ר"ל אולי מאחיהם הכהנים והלוים ג"כ.

כא) בדה"ב (ל"ו י"ד) גם כל שרי הכהנים והעם הרבו למעל מעל וגו׳, כתבתי כבר למעלה (אות ב׳ מזה הענף) שיתבן שכולל בזה גם הלוים. אם במלת הכהנים או במלת והעם (אם הלוים נקראו עם), ויותר נכון שנכללו עם הכהנים, והעם מקביל לעמת שניהם יחד ועמ"ש למעלה (ריש ענף ה׳ אות א׳).

כב) ועל הפסוק „וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם וגו׳" (דברים י"ח ג׳) מספקא להו להש"ס (חולין דקל"א ע"א) אם לוים אקרו עם (וחייבים במתנות) או לא אקרו עם (ופטורים) ומספיקא לא שקלינן מיניה, ובגמרא שם עובדא „ההוא ליואה דהוה חטף מתנתא כו׳, ופסק הש"ך סי׳ ס"א ס"ק י"ב פשיטא דאם תפס לוי מתנות מישראל דמוציאין מידו דקרא כתיב וזה יהי׳ משפט הכהנים וגו׳ ולוים לאו כהנים אקרו והב"ח פסק דאין מוציאין מידו וכן העט"ז נסתפק בזה כו׳ עכ"ל הש"ך, ובפמ"ג שם בשם הרא"ה הלכך לא יהבינן להו (מתנות ללוים) ולא שקלינן מינייהו משמע אי לאו בכלל עם הוה יהבינן להו (ר"ל שהם בכלל הכהנים) עכ"ל הפמ"ג (ועוד שם דמגמרא ההוא ליואה כו׳ אין ראי׳ דלא מצינו שהוציא מידו וי"ל דאה"נ שהוציא מידו ע"ש). הנה לפסק הב"ח אם לוים לא אקרו עם הם בכלל משפט הכהנים [אף שבלשונו בלתי מפורש ע"ש]. אף שדעת התורה במלת הכהנים נראה פשוט הכהנים ממש (ובאמת המלה מתפרשת בדיוק ובהרחבה כמו שארי מלות רבות בכלל וביחוד, וכל מקום לפי ענינו, ועמ"ש למעלה אות א׳ מענף ה׳ לענין לשון דנדרים, ועי׳ הלבנון ו׳ ג׳ שח"א יבדיל בין כהנים להכהנים שבה"א הידיעה ודאי אין לוים בכלל ע"ש, ולא נהיר) ועי׳ אח"ז:

כג) ולשון רש"י ז"ל בפסוק „מלאו ידיכם היום (שמות ל"ב כ"ט) ובדבר הזה תתחנכו להיות כ ה נ י ם למקום" עכ"ל, והכוונה על מ"ש בעת ההיא הבדיל ה׳ את ש ב ט ה ל ו י וגו׳ (כמ"ש המבאר). או ר"ל על הכהונה ממש שמאז נפסלו הבכורים מכהונה ע"ש ברא"ם (ועי׳ סוף מאמרי שמוב"ד על ענין מלוי ידים) — ועי׳ ג"כ למעלה אות ל"א הבאתי בשם תוס׳ תענית (ד"ט) ומדרש שקורא ללוים לוקחי המעשר בתאר כהן ע"ש (עי׳ שמ"ר משפטים ס"פ ל"א ובהגהת הרש"ש שם), וכ"ה בב"ר פע"א ל כ ה ן שירד לגורן נתן לו אחד כור של מ ע ש ר כו׳ א"ל אדוני הכהן כו׳, ויפה העיר הרז"ו שהוא ע"פ האמור בנחמיה והיה הכהן וגו׳ בעשר הלוים כו׳ כי קנסו את הלוים עכ"ל, או ר"ל ל ו י בלשון כהן.

כד) ובמשנה סוף מדות: לשכת הגזית שם היתה סנהדרי גדולה של ישראל יושבת ודנה את ה כ ה ו נ ה [ביומא (די"ט ע"א) את הכהנים] וכהן כו׳ ושלא נמצא בו פסול כו׳ נכנס ומשמש עם אחיו הכהנים ויום טוב היו עושים שלא נמצא פסול בזרעו של אהרן הכהן כו׳; וכתב בתוי"ט ודנה את הכהונה, ואת הלוים, כדמוכח מ"ד פ"ד דקדושין וכדאיתא התם בגמרא [דע"ו ע"ב] אבל נקט הכא כהונה בלבד לפי כו׳ ע"ש, וכן מצאתי בלשון רש"י ז"ל פסחים (ר"ג ע"ב) מן המזבח ולמעלה כו׳ כדתנן במס׳ מדות לשכת הגזית כו׳ מיתסי כהונה ו ל ו י ה כל כהן שנמצא בו פסול כו׳ עכ"ל, ומלת לויה

אינה

אינה מן המשנה ורש"י ז"ל הוסיף לה ע"פ הגמ' דקדושין שם דאמר מר ששם היו יושבין מיחסי כהונה ומיחסי לויה, ופרש"י שם בלשכת הגזית כו' ומיחסים את הכהנים והלוים כו' ע"ש, וכ"ה בתוספתא דחגיגה פ"ב ה"ד ושם יושבין ובודקין יחסי כהונה ויחסי לויה (ועי' הגהת הגר"א ז"ל על רש"י דקדושין שם ובשם ספרי קרח קט"ז אך שם בספרי לא נז' לויה), ועי' זוהר ויקרא (ד"ס, די"ח ע"ב) ס"פ אם הכהן המשיח כו' כהן ולוי עד לא יסלק לפולחנא בדקין אבתריה כו' ע"ש, ולכן נראה לשון כהונה (או כהנים) במשנה שבמדות כולל גם עבודת הלויה [ובס' יהושע (י"ח ז') כי אין חלק ללוים בקרבכם כי כהנת ה' נחלתו, ור"ל שבר הכהונה (ע"ש ת"י ורד"ק) וכולל כל שבט הלוי הכהנים והלוים איש לפי עבודתו] — ועי' חא"ג מהרש"א במדות שם וז"ל סנהדרי גדולה של ישראל כו' נקט הכא טפי של ישראל שלא יהיו בתוכם כהנים שאפשר שהם נוגעים בדבר כיון שדנין את הכהונה כו' ע"ש, ואפשר שלא יהיו בתוכם גם לוים (ומצאתי דברים בגו המגיד י"א צד 253 ע"ש דפה"ח) ; והנה יש גם בלשון חז"ל במשנה כהנים, וכדינם גם למשפחות מיוחסות שבישראל (כתובות די"ב ע"א במשנה ושם ע"ב בגמרא) וכלשון שלא תהא כהנת כפונדקית (בסוף יבמות) שר"ל מיוחסת — עי' ב"ב (דק"י) בע"י בשם הריטב"א ולא תימא כהנא אנא והוא לאו כהן היה אלא לשון השיבות הוא ע"כ.

כה) ובברייתא דכתובות (דכ"ו ע"ב) ארשב"א כשם שתרומה חזקה לכהונה כך מע"ר חזקה לכהונה, והנה בתוספתא שם פ"ג ופאה רפ"ד „כך מע"ר חזקה ללויה, והיה אפשר לפרש גם לשון הברייתא שבגמרא מע"ר חזקה לכהונה שר"ל לכהונה השייכה למע"ר והיא הלויה, אך בגמרא שם פי' לכהונה ממש וכראב"ע דמע"ר לכהן כו', וצ"ל שבתוספתא ללויה כדין התורה ובברייתא לכהונה ע"פ קנס עזרא (ועי' אות מ"א בדש"ת).

כו) ובשקלים (פ"א מ"ד) כל כהן ששוקל כו', וכתב בתוי"ט בשם התוס' דערכין (ד"ד ע"א) דה"נ כל לוי ששוקל כו', ובשם התוס' דמנחות (דכ"א ע"ב) ג"ב שלוים פטורים כמו כהנים, וא"כ צ"ל שבוללם בלשון כל כהן, ועי' בערכין (ד"ג ע"ב) בתוס' ד"ה ובני עבודה כו' על מ"ש בגמרא שם „כהנים אצטריכא ליה" וה"ה דמצי למנקט נמי לוים כו' הכי אשכחן לקמן גבי הכל חייבין בתקיעת שופר דמצי למימר כהנים ולוים אצטריכו ליה כו' ולא נקט אלא כהנים עכ"ל, ושם מוסב הגמרא על לשון המשניות כהנים לוים וישראלים, ומקצר בלשון כהנים אצטר"ל ללוים ג"כ (ואולי משום שיש שם עוד לשון „ כהנים אצט"ל" לכהנים דוקא ע"ש).

כז) במשנה (ז' פ"א) דיומא, פרחי כהונה מכין לפניו כו', וברמב"ם (פ"א מעבודת יוה"כ ה"ח) פרחי לויה, וכ"מ קצת כגי' הרמב"ם ז"ל מגמרא שם ת"ר לא היו מעסיקין אותו לא בנבל ולא בכנור אלא בפה, פרש"י ז"ל היו משוררין לפניו ע"כ, וזו ממלאכת הלוים, ולשון כהונה לא מפקא לויה.

כח) ובמשנה (רפ"ד דתענית) „זמן עצי כהנים והעם" צ"ל שבוללת הלוים בתאר כהנים, שהרי גם הם הביאו עצים, או שנכללו במלת והעם (כמ"ש למעלה אות א' מענף ה'), ועד"ז פ"ו מ"ב דיומא והכהנים והעם העומדים בעזרה כו' הלוים בכללם, ועי' יומא (דס"ו ע"א) אטו כהנים לאו בכלל עמך בית ישראל נינהו, והנה הלוים ודאי בכללם, שהרי עליהם

בפ"ע

בפ"ע לא התודה, כי בודוי הראשון אמר אני וביתי ר"ל אשתו ובניו (עי' ריש יומא), ובשני וג"כ על פרו אני וביתי ובני אהרן עם קדושך, ובודוי ג' על שעיר המשתלח אמר עמך בית ישראל, וכלם בכלל, ועי' תוס' מנחות (רצ"ב ע"א) ד"ה הושוו כו', ועי' ג"כ רפ"ז דיומא על ישראל בפ"ע כו' ועל הכהנים בפ"ע כו' (ולוים לא נז' בפ"ע ובכלל הם), ועי' תו"כ ר"פ אחרי ובפי' הרב מלבי"ם זצ"ל שם, ועי' באור רנה"ו עה"ת שם, ועי' ג"כ ראב"ע דברים (י"ב י"ז) כי הלוים גם הכהנים בכלל ישראל כו' (וע"ש ג"כ ויקרא י' ו' וט"ז ג') ואכמ"ל.

כט) בשמושא רבא (מהגאונים ז"ל) שהובא ברא"ש סוף ה' תפלין כתוב וז"ל: ותריסר תפירי להוי בהון כו' אי הוה עשרה לא הוי פסולה מ"ט דמדשקלת מ ל כ א ו ש מ ש א אשתייר עשרה ע"כ, נראה שקורא להכהן שַׁמְּשָׁא כתרגום כהונה בפעלים (בלשון שמוש) ולרוב באו צמדים מלך וכהן, וכ"מ בעט"ז או"ה סי' ל"ב אות י"ב כשתסיר שבט יהודה שהוא מלכות ו ש ו ב ה כ ה ו נ ה נשארו י' עכ"ל, אבל במעי"ט פי' ולוי כנגד שמשא שהרי נתונים לעבוד עבודה עכ"ל, וכ"מ במרדכי „מלכא ושמשא פי' יהודה ולוי" עכ"ל, וכ"נ כי מהשבטים דיבר ורומז בלשון שמשא לכל שבט הלוי, וכלשון רש"י בחולין (דכ"ד ע"ב) (שהבאתי בראש המאמר) ואני שמעתי לשון לוים ש מ ש י ם כמו וילוו עליך כו', ונ"ל להגיה בעט"ז ו ש ב ט הכהונה במקום ו ש ו ב, ור"ל ג"כ שבט הלוי.

ל) וכן לוים תאר לכהנים מצאנו אולי גם בלשון חכמים כמו בהוריות (ד"ה ע"ב) יכול תהא נאכלת חטאת ל ל ו י ם כו', וכתב המהרש"א וז"ל כל חטאת נמי אינו נאכל ללוים אלא לזכרי כהונה ואפשר דנקט לוים דהיינו כהנים שנקראו בכ"ד מקומות לוים א"נ הלוים היו מביאים חטאת זו כשנתקדשו כו' עכ"ל, והב"ה ז"ל הגיה כן (כהא"נ שבמהרש"א) חטאת ה ל ו י ם —

ויה"ר שישובו כהנים לעבודתם ולוים לשירותם וישראל לשלותם בב"א.

עמוד א שורה 6 ביד מלאכי, צ"ל ויד
צד 2 אות ד שורה 13 בבלעה, צ"ל בבלע ה'
— — שורה 23 כמו, צ"ל כמי
— 4 אות ה שורה 15 פרים וגו' וברבינו בחיי עד ע"ש צ"ל באותיות קטנות ובעגולים.
דף ו' שורה 12 ע"ב, צ"ל מ"ב
צד 8 — 16 ובי' אלפים. צ"ל י"ב אלפים
— 14 — 3 לי ל"ג, צ"ל ח' ל"ג
— — — 6 בלי ני"ו, צ"ל וי"ו
— 16 אות ח' שורה 8 שכל השבוע, צ"ל שכל השבט.
— — — 13 (לפלא, צ"ל ולפלא
— — — 15 לעשות, צ"ל להעשות
— — — 19 דברי המבאר, צ"ל ודברי
— 18 אות י שורה 7 שלפנינו, צ"ל שלפניו
דף י — יד — 6 לע', צ"ל ל"ע
— יד שורה 6 הא', צ"ל ה"א
דף טו ד"ה ונראה שורה 3 הערה יא, צ"ל הערה ח
— — — 13 אות מח, צ"ל אות כב

דף טו ד"ה ונראה שורה 14 אות לג, צ"ל אות נ
— — — 22 אות יט, צ"ל אות כז
דף טז שורה 21 ללוי, צ"ל לוי
צד 32 אות לג שורה 6 אות כא נט, צ"ל אות ל וע"ה.
דף יז שורה 9 הקודמים, צ"ל הקודמם
— אות לה שורה 8 שיש בלשונן, צ"ל בלשון
צד 34 שורה 13 ס' בע', צ"ל ב"ע
— — 19 שתקנו בימין, צ"ל בימיו
— — 28 בפיי חז"ל, צ"ל בפי
דף כ — 10 וכן, צ"ל כן
— — — ד"ה הן כל אלה, צ"ל כל כאלה
דף כא — 7 ועם לבהנים, צ"ל לעם לכהנים.
— אות ג שורה 11 פחת, מואב, צ"ל פחת מואב.
צד 44 שורה 8 אות יט, צ"ל אות כח
דף כג — 16 נקראים, צ"ל קוראים
— כד אות ו שורה 1 בפסוק נחמי', צ"ל בפסוקי נחמי'.

הערות

[הערה א] והנני אנב להעיר, כי מ"ש בש"ס שם על ראב"ע שהוא ע ש י ר י לעזרא, לע"ד לשון עשירי לאו דוקא (כפי שהבינו קצת, עי' לדוגמא ס' מצרף לכסף להרב מאור עינים ווילנא תרכ"ו צד 14 וז"ל ובתשעת הדורות אשר נמשכו את"כ מהולד עזרא עד הולד ראב"ע כו' שהיה עשירי לעזרא כו' עכ"ל, ועוד רבים כי"ב), אלא ר"ל מבני בניו של עזרא ומיוחס לו, וכמו שמספר היסודי עשרה שנמצא במקרא ובדחז"ל בכמה מקומות ללשון גוזמא והפלגה ולאו דוקא הוא (עי' באור מהרש"ד ברא' ל"א ל"ז וס' נ"ע דס"ז ע"ב), כן מספר הסדורי עשירי יוכל להתפרש כן ולאו דוקא: ומצאנו דרכם של חז"ל לתפוס ב ש נ ו ת ה ד ו ר ו ת מספר מיוחד עשרה או עשירי במקום מספר בלתי מיוחד, כאמרם ז"ל גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה קמיה (סנהדרין דצ"ד) ופרש"י עשרה דרי הכי הוא משל בני אדם ומיהו יתרו לאו עשירי הוה עכ"ל, וברבינו בחיי ר"פ יתרו כתב וז"ל ובאור עד יו"ד דרי כי יתרו היה עשירי למצרים בנו של חם כו' וכשם שהיו עשרה דורות מנח ועד אברהם כן תמצא כו' ועשרה דורות ממצרים בן חם עד יתרו כו' ועל כן דרשו עד יו"ד דרי כו' עכ"ל, ובחזקוני שם וז"ל כאן פרש"י דאמרי אנשי כו' וי"מ מישמעאל בן נתני' שהיה דור עשירי לגר מצרי ונקם הוא נקמתם מישראל עכ"ל, ועי' רש"י דדה"א (ב' ל"ה) ומכאן אמרו חכמים ביבמות ירושלמית [הוריות פ"ג ה"ה] אל תאמן בגר [בירושלמי שם בעבד, וכ"ה ברש"י שמק"ג] עד ט"ו דורות כו' וי"א ט"ז דורות כו' (וכ"כ ברד"ק שם), וז"ל הרד"ק בירמי' (מ"א א') ורז"ל דרשו כי ישמעאל זה בן גרים היה כו' ואמרו אל תאמן בגר עד כ"ד דורות ומעשרה עד ישמעאל זה כ"ד דורות כו' עכ"ל (והובא ג"כ במרה"פ לירושלמי דהוריות שם), נראה מזה כי מספר הדורות עשרה שלא בדיוק ומכוון; ולשון התורה (דברים כ"ג ג') גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה', ור"ל לעולם (עיין יבמות דע"ח ע"ב), ובפ"ב מ"ד דבכורות רשב"א אפי' עד ע ש ר ה ד ו ר ו ת פטורים כו', ובגמרא שם (די"ז ע"א) בשלמא לר"י כו' היינו דארשב"ג אפי' עד י' דורות, פרש"י וה"ה טפי מעשרה אלא כי האי מילתא נקט בכמה דוכתי וקרא נמי נקט להו דכתיב גם דור עשירי והן אסורין לעולם כו' עכ"ל, ובפ"א מ"ה דביכורים ואפי' עד עשרה דורות כו' כתב התוי"ט וכ"ל דלאו דוקא אלא כמ"ש בממזר עד [צ"ל גם] דור עשירי ופירושו עד עולם ה"נ דכוותיה ולשון הרמב"ם בפי"ט מהאס"ב אפי' לאחר כמה דורות עכ"ל, ובירושלמי' פ"ו ה"א דשקלים אבל כה"ג בן כה"ג אפי' עד עשרה דורות טעונין משיחה כו', וכתב היפ"מ (סי' ד') וז"ל זה לא נראה בבבלי [עי' כתובות ד"ה ע"ב והוריות די"א ע"ב] ולא בפוסקים [עי' רמב"ם בפ"א מכהמ"ק ה"ז] נראה שאין לדבר קצבה אלא לעולם כה"ג טעון משיחה וז"ש כאן עד עשרה דורות דרך גוזמא הוא שאפי' יקרה כזה כו' טעון משיחה, וה"ה עד סוף העולם עכ"ל יפ"מ, וכ"ה בירושלמי דסוטה (פ"ח ה"ג) אבל כה"ג בן כה"ג אפי' עד עשרה דורות טעונין משיחה, ופי' הפ"מ לאו דוקא אלא כלומר עד עולם כו' עכ"ל, וגם במד"ר ס"פ צו אי' כן, אפי' כה"ג בן כה"ג טעון משיחה עד עשרה דורות, וכתב בהגהות הרש"ש ז"ל [דפוס ווילנא תרל"ח] וז"ל ליתא בגמרא וכן ברמב"ם ואולי

הוא

הוא עדה"כ גם דור עשירי וגו' והכוונה לעולם עכ"ל [ועוד הוספות לחי' הרש"ש בדפוס הנ"ל שיה"ש הביא שם עוד לשונות עשרה לגוזמא בעלמא ע"ש, ועי' מנחות (דע"ו ע"ב) ונסכיו מכאן ועד יו"ד ימים, והעיר הרש"ש (בערכין די"א ע"א) על גי' התוס' דשם ד' ימים דעשרה הוא מספר גוזם ור"ל לעולם ול"ד ע"ש, ועי' גיטין (דמ"ד ע"א) ובכורות (ד"ג ע"א) פודין עד עשרה בדמיו, וי"ל ל"ד, והבאתיו בראש המאמר אות יו"ד, וע"ש עוד מש"כ שם].

והנה מצאנו גם לשון עשרה דורות גבי גר לדוקא, והוא בקדושין (דע"ה ע"א) גר עד עשרה דורות מותר בממזרת מכאן ואילך אסור בממזרת וי"א עד שישתקע שם כוכבים ומזלות מימיה ע"כ, ופרש"י לאחר עשרה דורות לפי שנתייחסו בישראל ונראין כישראל כו' שמא יאמרו ישראל נשא פסולה כו' (וע"ש עוד גר ישן כו'), משמע דבעשרה דורות נתיישן השם גר [ולכן אולי דקדקו הז"ל גיורא עד עשרה דרי כו'] ולכן דקדקה התורה וכתבה אצל עמון ומואב גם דור עשירי וגו' עד עולם, וממזר דלא כתוב ביה עד עולם ילפינן מעמון ומואב כמ"ש ברש"י יבמות דע"ח בשם הספרי [רמ"ח ירמ"ע] מה עשירי האמור בעמון ומואב עד עולם אף עשירי האמור בממזר עד עולם כו', וס"ל לר"ל שם דבממזר דלא כתוב ביה עד עולם רק ילפינן מעו"מ אמרינן דון מינה ומינה דנקבות אחר יו"ד דורות מותר (הרי ג"כ הבדל דורות בין לפני יו"ד לאחר יו"ד כמו בגר לממזרת בקדושין דע"ה שם), אך אין הלכה כר"ל (עי' שו"ע אה"ע רס"ה) [ועד עולם דעו"מ אך גלוי מלתא הוא דלשון עשירי באותו הענין גוזמא ול"ד וה"ה הכתוב בממזר כן, או כדברי ידידי הרב תלפיות שעד עולם דעו"מ נמשך גם אשלפניו בממזר], והנה לענין דינא גר בממזרת דעת הפוסקים דעד עשרה דורות מותר ומכאן ואילך אסור (עי' שו"ע אה"ע סי' ד' סכ"ב), מלבד הרמב"ם ז"ל פסק כי"א בש"ס שם וכתב (בפט"ו ה"ח מהא"ב) עד שישתקע שם גרותו ממנו ע"כ (והובא ג"כ בשו"ע שם) כדרכו ז"ל לבלתי לדקדק במספרים של גוזמא בש"ס, כמש"כ למעלה (אות י"ב מענף א') ותופס הכוונה והטעם, ועי' גיטין (דפ"ח ע"א) חניכת אבות בגיטין עד יו"ד דורות רשב"א אומר ג' דורות כשר מכאן ואילך פסול כו', ופסקו הרי"ף והרא"ש כ' דורות כרשב"א, והרמב"ם ז"ל סתם נכתוב כלשון המשנה (שם דפ"ז ע"ב) כתב חניכתו וחניכתה כשר (פ"ג הי"ג דגירושין), וכתב הב"י אה"ע סי' קכ"ט שיש לתמוה למה לא הזכיר עד כמה דורות הוא דמתכשר גיטא שכתב בו החניכא עכ"ל (ואולי לא כל הדורות שוים בזה וזה גם טעם פלוגתתם י' דורות או ג' ועזב הרמב"ם מספר הדורות לגמרי), [ומספר שלשה בדורות מצאנו ג"כ בתורה אצל אדומי ומצרי „דור שלישי יבא להם וגו'" אך לרשב"א מדור ג' ואילך פסול החניכא אבל דור ג' כלפני ג', ועוד למדנו מספר דורות שלשה בירושלמי (ב"ב פ"ט ה"ג) ר' חייה רובא אומר סתם אחין שותפין עד ג' דורות ע"כ, וע"ש במרה"פ להרב פני משה בשם הראב"ד והרמב"ן ז"ל וגם בשם נ"י על המשנה שם האחין השותפין כו', וז"ל הנ"י ומסתמא מיקרו אחין שותפין כשעומדין יחד בלא חלוקה אפי' עד ג' דורות כדאי' בב"ר אם תשקור לי ולניני ולנכדי עד כאן לאחין השותפין עכ"ל, והוא בב"ר פנ"ד, ות"א לי ולניני ולנכדי לי ולברי ולבר ברי, ג' דורות (וזהו בנים שִׁלֵּשִׁים בתורה), וזה אולי טעם רשב"א בחניכת אבות בגיטין ג' דורות, ועמ"ש בס"ד בחי' על הת"א פ' ויחי בפסוק (ומחקק) מבין רגליו], ועי' בב"ר פנ"ד מה שניתן לאברהם לשבע דורות ניתן לאבימלך לג' דורות כו' עוד שם שאני מסכה בשמחת בניך ז' דורות כו' (עי' להלן על מספר ז'), — וראה כעין זה (במספר גוזמא יו"ד או ג') בסוף מס' ע"ז וגועלה עשר פעמים בקרקע כו', וכתב הרא"ש לאו דוקא עשר דהא בירושלמי קאמר ג"פ עכ"ל, וכ"כ הר"ן בשם התוס', אבל בתוס' שלנו כתב עוד דמדקאמר לקמן דלה עשר פעמים בקרקע [עשרה זימני בארעא] משמע דדוקא קאמר ויש להחמיר עכ"ל, והרמב"ם (פי"ז ממא"ס ה"ז) והרשב"א כתבו סתם נועצה עשר פעמים בקרקע כלישנא דגמרא דידן, נראה דמשמע להו דדוקא קאמר (לשון מרן הב"י יו"ד סי' רכ"א), וכ"פ בשו"ע שם ס"ז (הרי גם הרמב"ם ז"ל תפס מספר העשר לדוקא, אף שי"ל גם דלה עשרה זימני שבגמרא לגוזמא ור"ל הרבה פעמים) — ונחזור לענינו שגם בדורות

נזכר

נזכר מספר עשרה לגזומא (ואולי דיברו בזה שעד או נודע יחס המשפחה כמו חניכת אבות בניטין עד יו"ד דורות, או לפי שהעשירי לעולם חשוב עי' תנחומא פ' קרח לוי עשירי חשוב ע"ש, ועי' ס"ס רות ומש"כ להלן אח"ז), על כן נראה לפרש גם מ"ש על ראב"ע שהוא עשירי לעזרא ל"ד אלא ר"ל מיוחס לו ונלר משפחתו.

ובזה הונח לע"ד ליישב הגי' בש"ס דמנחות (דנ"ג ע"א) שהיתה לפני הרב יוחסין שר' עזריה בן אבטולוס אביו של ראב"ע עשירי לעזרא הכהן היה, אבל רש"י ז"ל כתב עשירי לעזרא הוא ראב"ע, וכתב הרב יוחסין וכ"ל כי זה פרש"י בהכרח משום דבפ' תפס"ם אמרו והוא עשירי לעזרא (ר"ל ראב"ע לא אביו ר' עזריה, עי' ביוחסין אצל ראב"ע בשני מקומות); אבל לפע"ד אין כאן הכרח ונוכל לומר גם על ראב"ע וגם על אביו ר' עזריה דהוא עשירי לעזרא ר"ל מיוחס לו ונזור מחלבתו ואין עשירי מספר מכוון ומצומצם. וכ"כ לפרש לפי נוסחא דידן בש"ס (והובאה נ"כ ביוחסין) ר' עזריה כו' דהוא עשירי לראב"ע כו', שזה נ"כ ל"ד אלא ר"ל ר' עזריה שהוא מבני בניו של ראב"ע (ומכוון קצת גם חשבון הדורות ע"ש), ודע כי הגרסאות בש"ס שם משתנות, בע"י הגי' עזריה (בלא מלת ר') בר בריה דר' אבטולוס דהוא עשירי לר"א בן עזריה דהוא עשירי לעזרא כו', בילקוט שמות רמז קס"ו הגי' ר' זעירא כו' ונראה ט"ס וצ"ל ר' עזריה, וכ"ה בתשובת ריב"ש סי' ל"ד אך בלא מלת בר (ובסה"ד שהביא להילקוט לא העיר על הגי' ר' זעירא) או צ"ל בילקוט כמו בע"י עזריה בלא מלת ר', בנמרא שלנו ר' עזרא בר בריה כו', וכ"ל שכן היתה גי' רש"י ז"ל ועל כן דקדק וכתב על דהוא עשירי לעזרא כו' „לעזרא הסופר" הוסיף מלת הסופר בשביל השם עזרא שנזכר לפני זה (ועי' ריש ס' לקח טוב או פסיקתא זוטרתי גירסתו, עזרא בר בריה דר' אבטלוס (אבטולוס) דהוא עשירי לראב"ע דהוא עשירי לעזרא הסופר עכ"ל), וגירסת ס' המפתח לר"נ גאון (די"ח ע"ב) רב עוירא בריה דרב אבטולוס דהוא עשירי לראב"ע דהוא עשירי לעזרא, ועי' ביוחסין ובסה"ד אות עי"ן, ועי' ספ"ק דיבמות ירושלמי מעשה שנכנסו זקנים אצל ר' דוסא בן הרכינס כו' וראה כו' את ראב"ע וקרא אליו נער הייתי גם זקנתי, מכירו אני שהוא דור עשירי לעזרא ועינוי דמיין לדידיה (ומשמע להמפרשים שר' דוסא האריך ימים והכיר לעזרא הסופר עד ראב"ע דור עשירי לו, וזה ל"ע).

ועפ"י האמור שדרכם היה לתפוס במנין הדורות מספר עשרה (לאיזה טעם שיהיה) תעלה ארוכה לנו בחשבון הדורות הנאמר ביחוסו של דוד סוף ספר רות: ואלה תולדות פרץ וגו' חצרון וגו' רם וגו' עמינדב וגו' נחשון וגו' שלמה וגו' בועז וגו' עובד וגו' ישי וגו' דוד, שרבים התפלאו לכוון מספר הדורות המנוים כאן שמן המנגע הוא שלא היו ביניהם עוד הרבה דורות שלא נזכרו, והמבחר שבדעות המפרשים היא דעת הח' ב"ז במבואו כי מנהג הסופרים הקדמונים במנותם יחס הדורות להזכיר רק האנשים המפורסמים במעלה ולהשמיט בני בלי שם שבתוכם ויתכן א"כ שהיו הרבה דורות בינותם אשר לא הזכיר להיותם בלתי מפורסמים עכ"ד, ומנה הכתוב דורות עשרה ע"ד עשירי' לעזרא שדוד עשירי לפרץ ומיוחס לו (ול"ד עשרה במנין), והדרך הזה למנות חשובי הדור ולדלג בינתים (כד' החכם ב"ז) תמצא נ"כ בדחז"ל בירושלמי שקלים רפ"ה כשירי כל דור ודור בא למנות כו' (הובא שם ברע"ב ותוי"ט ע"ש) — ועי' רש"י מגילה (די"ג ע"ב) וילתה ממנו אסתר בתרגום של מגילה מיחס מרדכי ועושהו עשירי לשאול כו', ע"ש בת"ש וגם בחא"ג (וע"ש בחא"ג עוד די"ב ע"ב ליחסי' עד בנימין כו' ובכלל קושיא זו נמי דדורות דביני ביני נמי לא הזכיר כו' ועי' השרון ש"ב לד רכ"ח) ועי' המצרף לרמ"ק ב' סי' קמ"ח מש"ס, ועי' עד"ז נזיר (דנ"ו ע"ב) כל שמעתתא דמתאמרה בבי תלתא קדמאי ובתראי אמרינן מציעאי לא אמרינן כו' (הזכיר האחרון והראשון והאמצעי לא חש להזכירו, תוס' שם).

ויתכן לפרש גם המקרא ועוד בה עשיריה (ישעיה ו' י"ג) ר"ל דור העשירי, וברד"ק שם מנויים חשבון הדורות מן יותם עד צדקיהו עשרה מלכים ע"ש, אך שלדעתו יפורש עשיריה כמספר

כמספר יסודי עשרה ולע"ד יפורש למספר סדורי וכמו ישראל שלישיה (עי' ראב"ע) (וז"ל ס' נחלת יהודה להרב מו"ר ז"ל דף קכ"ג שלישיה השלישית בסדר או במעלה ע"ש, עגלת שלישיה (ר"ל שלישי לבטן) וי"ת עשיריה חד מן עשרה.

עוד לשון עשרה לגוזמא, נ"ל הא דאיתא בסנהדרין (ד"ו ע"ב) אריב"ל עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן כו' רב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה מיכנף ומייתי עשרה רבנן מבי רב אמר כי היכא דלמטיין שיבא מכשורא רב אשי כי הוה אתי טריפתא לקמיה מכניף ומייתי להו לכולהו טבחי דמתא מחסיא אמר כי היכא דלמטיין שיבא מכשורא ע"כ, ובהוריות (ד"ג ע"ב) איתא גם בדרב אשי מייתי עשרה טבחי ממתא מחסיא ע"כ, מזה נראה דעשרה גוזמא וכגי' דסנהדרין לכולהו טבחי, וז"ל בתר טעמא ואין עשרה דוקא (עיין ערוך ערך עשר בסי"ן), ועי' ראב"ע שמות (ג' י"ד) עשרה הוא דומה לאחד, ועי' בכורות (ד"ס ע"א) עשירי חד קרי ליה כו', ועי' ב"מ (דל"ח ע"א) אדם רוצה בקב שלו מט' קבין של חברו כו' גוזמא בעלמא ע"ש, וכתב בתוי"ט שם (פ"ג מ"ו) וכ"ל דלשנא דמתניתין דסוטה (פ"ג מ"ד) נקטי' רוצה אשה בקב ותפלות מט' קבין ופרישות והתם דוקא כמש"ש עכ"ל, ושם בסוטה הביא התוי"ט מהתוס' (דכ"א ע"ב) בשם רבינו האי (וכ"כ בתוס' כתובות דס"ב ע"ב בשם הערוך) דקב וט' קבין דוקא (וע"ש נ"כ דעתו בא"א) ע"ש, אבל הנכון כמ"ש בחא"ג מהרש"א בסוטה שם וז"ל ולפי' ר"ח נ"ל דלאו דוקא כו' אלא דכן דרך התלמוד כמו י' קבין חכמה ירדו לעולם ט' קבין נטלה א"י ואחת כל העולם כולו דפ' האיש מקדש (דמ"ט ע"ב) וכל הנהו דמייתו שם דלאו דוקא קב וט' ע"ש עכ"ל המהרש"א [ושם בקדושין עשרה קבין כו' ט' נטלה כו' ואחת כו', עד ד"י פעמים ע"ש] ומצאתי בחי' מהר"י בגליון המשניות דפוס דובראוונא תקס"ב שכ' וג"ל דגם רבינו האיי לא אמר זה אלא לאסמכתא כו' ע"ש ועי' במדבר (י"ד כ"ב) וינסו אותי זה עשר פעמים, כ' הראב"ע הטעם רבים כו' שך חשבון כו' וכ"כ הרשב"ם הרבה כמו עשרת מונים כו' זה עשר פעמים תכלימוני (איוב י"ט ג') (וכ"ד יתר הפשטנים) וחז"ל (ערכין) פרשו ומנו עשרה נסיונות כו', ועד"ז מאה ברכות תחלתו גוזמא להורות הרבוי וחז"ל תקנוהו במכוון מספר המאה (עי' השחר י"א) וכמ"ש למעלה על מספר ס'.

ועוד בדורות השביעית חביב, ז"ל ויק"ר פכ"ט כל השביעין חביבין לעולם למעלן השביעי חביב שמים כו', בארצות וכו', בדורות אדם שת כו' חנוך וכתיב ויתהלך חנוך את האלהים, באבות אברהם כו' משה כו', בבנים השביעי חביב שנאמר דויד (הוא) השביעי, במלכים כו', בשנים כו', בשמיטין כו', בימים כו', בחדשים כו', וז"ל רש"י (דה"א ב' ט"ו) דויד השביעי מלא יו"ד מפני כבודו של דוד ועתה מלא המרגליות לפיכך לא מנה השמיני אליהוא עכ"ל, וכ"כ בתקוני ע"פ ויולד את חנוך שביעי היה ונתחנך לקדושה שכן מנינו הז' קדם וכ"כ בדוד (הוא) השביעי דבר זה הביאו לקדושה וכו' ע"ש, והכם אחד בהלבנון (דף לד פ"ו) פי' טעם השם בגד (בא גד) ר"ל הבן הז' בגימט' ג"ד שהוא חביב וחשוב מטעם השביעיות ע"ש (ועי' סוד הספירות להרח"ש רובין פ"ה המאסף לכל מחנה השביעיות ומעלת המספר הלז ע"ש ועי' הצופה להמגיד י"ב לד שע"ד מאמר באר שבע), ועד"ז על עקרה ילדה שבעה (ש"א ב' ה') דחנה, שי"מ דרך גוזמא וברש"י בשם י"א בני שמואל, ועוד שם שבעה ממש ע"ש, והמליצה אולי על דורות או בנים שמספר השבעה חשוב בהם והכוונה על הרבה והפוכו ורבת בנים אומללה (שם) ובמק"א אומללה יולדת השבעה (ירמיה ט"ו ט') הרי שבעה כמו רבת בנים [ועי' ראב"ע (שמות א' ז') וישרצו ואני ראיתי ד' בנים שילדה אשה אחת והרופאים נותנים טעם עד שבעה יגיעו בבטן אחת עכ"ל, ואולי זהו טעם המליצה ילדה שבעה], ובמגלת רות (דף ט"ו) אשר היא טובה לך משבעה בנים, ובמ"ר שם מז' ראשי האבות כו' דויד השביעי רנ"א מז' המפורשים כאן פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז [ורבינו הקדוש ז' להלל הזקן ונכדו הלל עשירי להלל הזקן, עי' שה"ד] ועי' מדרש שו"ט תלים כ"ד שאני (דוד) נשיא בן נשיא עד חמשה דורות כו' וכה"א נחשון הוליד את בועז ע"כ (כ"ה בד"א ת"ל) וחסר שלמון (ובד"ת הניהו שלמון במקום

נחשון

נחשון) [עי' מד"ר סוף רות במגילה פרץ כו' נחשון בועז, וחסר שלמון בדפוסים] אולי חשב רק נשיאי הדור נחשון נשיא ראשון ליהודה וכן בועז הוא אבצן לדעת חז"ל שופט היה, וכן ישי דרשו עליו (סוכה נ"ב ע"ב ושה"ש רבה פ' אם חומה הוא) ושמנה נסיכי אדם ומאן ניניהו ישי שאול כו' [ועי' ברכות (דנ"ח ע"א) זה ישי שיצא באוכלוסא ודרש כו'] ועל עובד ושלמא לא מצאתי מפורש שהיו שופטים או נשיאים (ועי' תרגום רות על שלמא ותמיהת המבאר עליו) ואולי שלמא לאו נשיא ודוד הוא החמישי ובמגלת אסתר חושב מרדכי המישי לבנימין והשמיט בינתים (עי' המבואות לראו"ו וב"ז לרות ולאסתר), וסגלת מספר חמשה עי' ב"ע בראשית (מ"ז ב'), ואין להאריך עוד.

[הערה ב] ויש להעיר על מ"ש בדה"י שם (ל"ד פסוק ל') והכהנים והלוים וכל העם, ובמקומו בס' מלכים ב' (כ"ג ב') והכהנים והנביאים וגו', והנה יב"ע תרגם והנביאים וספריא, ופי' הרד"ק תלמידים לפי שלא היו שם נביאים אחרים וכ"ת שופט ונביא דיין וסופר [וספר] כו' ע"ש, והמבאר רוו"מ כתב שם שאם היו נביאי ה' הי"ל להקדים הנביאים שהם במעלה מעל הכהנים ולזה ת"י ספריא וכן גם שופט ונביא דיין וסופר עכ"ל, וזה טעות כי גם כשנאמר והנביא והכהן והעם (ירמיה כ"ג ל"ד) ת"י ג"כ וספר כו', וכן ומנביא ועד כהן (שם ו' י"ג) ומספר כו', וכתב הרד"ק שם סופר מזהיר העם כו' וכן גם נביא גם כהן (שם כ"ג י"א) כתב הרד"ק כתרגומו אף ספר כו' ר"ל סופר מזהיר העם כי נבואה ענין דבור ויש מהם דבור רוה"ק ויש דבור שקר (והלא ת"י נביאי שקרא כמו שם פט"ו ומ"ז הנביאים ת"י נביאי שקרא), ועי' רש"י עה"פ ואהרן אחיך יהיה נביאך (שמות ז' א') כו', וז"ל מתורגמן ספר, לשנא נביא דבנביאים על הרוב מתורגם ספר וספריא חוץ מאותם הידועים לנביאים כתן הנביא כו' ודומיהם כלם מתורגמים נביא כו' ע"ש, ולפי"ז נראה והנביאים שבס' מלכים והלוים שבס' דה"י ענינם אחד, כי מהלוים סופרים ומבינים להעם כמ"ש בדה"י שם (פסוק י"ג) ומהלוים סופרים וגו', והלוים מבינים את העם (נחמי' ח' ז' וט') ללוים המבינים לכל ישראל (דה"ב ל"ה ג'), שוב ראיתי לשון נבואה ממש בלוים, בס' דה"א (כ"ה א') לבני אסף והימן וידותון (מן הלוים, דה"א ו') הנביאים בכנורות וגו' (הכתוב הנביאים והקרי הנבאים, ותר"י דמיתנבאן), וכלשון זה בס' ש"א (י' ה') הבל נביאים וגו' ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור והמה מתנבאים ת"י כיעת ספריא כו' משבחין (וכתב המבאר שם לומר שלא היו נביאים ממש מגידי עתידות בדבר ה' רק מליצים ומשוררים להודות ולהלל לה' כמו ידותון והימן וכדומה וכדאי יב"ע לסמוך עליו כו' ע"ש), וכן שם (ש"א י"ט) להקת הנביאים נבאים ת"י סיעת ספריא משבחין וכתב הרד"ק ספריא ר"ל ת"ח כו' משבחין כלומר היו אומרים שירות ותושבחות כו', ואח"ז שם ויתנבאו ת"י ג"כ ושבחו, ואחרי שמצאנו לשון הנביאים (או הנבאים לפי הקרי) בס' דה"י על הלוים, יפורש כן אצלו (לבעל ס' דה"י) מלת והנביאים (והכהנים והנביאים) שבס' מלכים (ספריא) שלוים היו [ובס' מס"ל וויען תרמ"ב לד פ"א המיח על ס' דה"י דברים שלא במישרים].

והנה ע"פ המבואר נמצא מרפא גם ללשון חכמים ז"ל בספ"א דברכות (די"ג ע"א) הקורא לאברהם אברם עובר בעשה כו' מתיב ריב"א אשר בחרת באברם? התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא כו', וכתב שם בהגהות הגרנ"ח ז"ל (בש"ס וויען ווילנא) וז"ל לא ידעתי איך קרי לי' הש"ס נביא דקא מסדר לשבחיה דהרי הם דברי הלוים ישוע וקדמיאל כו' (נחמי' ט' ה') והם לא נחשבו בש"ע לנביאים ובירושלמי קרי להו רק אנשי כנה"ג ולא נביאים ולע"ג עכ"ל, והנה מלבד המבואר לשון נבואה גם לא לנבואה ממש אלא כת"י משבחין ושבחו כו', וכדקדוק לשון הש"ס לשבחיה דרחמנא (ועי' ג"כ בס' אוה"ש ש' נבא מבואר היטב), יתכן עוד יותר התאר הזה נביא גם בדחז"ל ביחוד על הלוים (סופרים ומבינים) כלשון ס' דה"י, הנבאים בכנורות, וכמ"ש בס' מלכים והנביאים ובמקומו בס' דה"י והלוים.

[הערה ג] ורש"י בנחמי' שם כתב „בעשר הלוים לשון בעשור" ר"ל שאין פירושו של בעשר ההפעיל על נתינת המעשר מן המעשר שזה יזכר אח"ז אלא כמו לאנכס יעשור בקל על לקיחת המעשר, וכ"פ בפה"ק הלוים המעשרים שנוטלין מעשרותיהם, אף שהוא פיעל, וכ"פ הראב"ע הלוים המעשרים לוקחי המעשר, בעשר הלוים כו' הפעיל, והטעם בקחת המעשר (ומסיים „והוא המעשר מן המעשר" ק"ק, ונ"ל שהיות הכהן עם הלוים בקחת המעשר הוא קחתו גם הוא מעשר מן המעשר שנאמר אחריו), וטעם הפיעל וההפעיל על לקיחת המעשר הוא כמ"ש בבאור בפה"ק שמסבבים הלוים נתינת המעשר ע"ש (ולחנם טען על רש"י ז"ל באוה"ם שרש עשר בהוספה החדשה, ואינה מב"ז), וזאת מצאתי לרשד"ל בכה"ע תקפ"ח לד 131 וז"ל: המקבל העשירית יקרא עושר, לאנכס יעשור, המתעסק בהפרשת העשירית כו' יקרא מְעַשֵּׂר (בפיעל) כו', והנותן העשירית לחברו וגורם לו שיעשור הוא יקרא מַעֲשִׂיר בהפעיל, וזה טעם כי תכלה לַעְשֵׂר (תבא כ"ו י"ב) כו' שישלים הנתינה והוצאה מביתו, וכן והיה הכהן בעשר הלוים, ענינו כי כשיתנו המעשר של הלוים יהיה גם הכהן נחשב כלוי ויקבלנו גם הוא עכ"ל (ואולי זהו גם כוונת רש"י בפי' בעשר הלוים על לקיחת המעשר שיהיה הכהן עמו בנטילתו וכדעת הז"ל), ובמשתדל חזר בו ופי' בר"פ תבא שם ובויקרא (כ"ז מ"ג) כי תכלה לעשר איננו הפעיל אלא פיעל כמו לְעַשֵּׂר וכן והיה הכהן בְּעַשֵּׂר כמו בְּעַשֵּׂר כו' ע"ש, דקדוקי ועי' מג"ש חקת (כ"ה ד') כי נב"נ כי תכלה לעשר הלמ"ד בשוא והעי"ן בפתח (לְעַשֵּׂר) ע"ש, וז"ל הראב"ע בר"פ תבא שם כי תכלה לעשר מהבנין הכבד הנוסף ואין רעלו עכ"ל, ונ"ל שאין לו רע בהוראה זו, אבל בנינו יגיד עליו רעו והיה הכהן בעשר הלוים דנחמי' שהוא ג"כ הפעיל כמ"ש הראב"ע בעצמו (לפי' על לקיחת המעשר ופי' מוסוס על הראב"ע שם אין לו שחר, ועי' יסוד מספר להראב"ע (ווין תרכ"ג) לד 166. ובמס"ק נחמי' בעשר „לית וא' לְעַשֵּׂר" ודע כי הפיעל (המעשרים) וההפעיל (בעשר הלוים) להוראת לקיחת המעשר לא יש כ"א בנחמי' והוא מספרים האחרונים ונ"ל כי לשון הארמי נוגע בזה ותרגום עַשֵּׂר ויעשור „חד מן עשרא", ויתכן אולי להוראה זו גם הפיעל והפעיל ואכמ"ל.